

Bitlis Eren Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren University
Social Science Institute Journals

(*BEU.SBE.Derg.*)

ISSN: 2147-5962

Cilt/ Volume: 5 Sayı/ Number: 1 Yıl/Year: Haziran/June 2016

Yazışma Adresi:

BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE

Tel: 0 (434) 222 0072
Fax: 0 (434) 222 9141

sbedergi@beu.edu.tr
<http://sb.beu.edu.tr>

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
BİTLİS EREN UNIVERSITY SOCIAL SCIENCE INSTITUTE JOURNALS
(*BEU.SBE.Derg.*)

Cilt / Volume: 5; Sayı / Number: 1
Yıl / Year: Haziran / June 2016

Sahibi / Owner

Prof.Dr. Mahmut DOĞRU, Rektör/*Rector*

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Yrd.Doç.Dr. Hekim TAY

Editörler / Editors

Yrd.Doç.Dr. Hacer GÖL

Yrd.Doç.Dr. HekimTAY

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr.İbrahim KAVAZ
Prof.Dr. Asem Nuşabayeva HEKİMOĞLU
Doç.Dr. Mehmet DEMİRTAŞ
Doç.Dr. Ali TEKİN
Yrd.Doç.Dr. Emrah AYKORA
Yrd.Doç.Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA

Yrd.Doç.Dr. Sevim ERDEM
Yrd.Doç.Dr. Fatih GENCER
Yrd.Doç.Dr. Hacer GÖL
Yrd.Doç.Dr. Zülfiye KOÇAK
Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZDEMİR
Yrd.Doç.Dr. Hatice ÖZDİL

Yrd.Doç.Dr. Sultan SÖKMEN
Yrd.Doç.Dr. Tevfik E. ŞERİFOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Serap TOPRAK
Yrd.Doç.Dr. Hekim TAY

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. A. Nuri YURDUSEV-ODTU
Prof. Dr. A. Emel KEFELİ-Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR-Bilecik Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI-Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ÖĞÜT-Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Adem GÜNEŞ-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ-İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Asaf Savaş AKAT-Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Birol AKGÜN-Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ-KTÜ
Prof. Dr. Cemalettin ÇOGUROĞLU-Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Çağlar KEYDER-Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin PEKACAR-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ŞEN-Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR-Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih KARCIOĞLU-Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Gülden YÜKSEKKAYA-Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Halis ALBAYRAK-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. H. Beril DEDEOĞLU-Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Halil SEYİDOĞLU-Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim KAVAZ-Bitlis Eren Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK-Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir ARDIÇ-Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM-Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mahir FİSUNOĞLU-Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KALPAKLI-Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK-Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Meyda YEĞENOĞLU-ODTÜ
Prof. Dr. Muhammed Beşir AŞAN-Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin ATAMAN-Abant İzzet Baysal
Prof. Dr. Mustafa OFLAZ-Mardin Artuklu Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK-Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa UÇAR-Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa UĞURLU-Yakındoğu Üniversitesi
Prof. Dr. Nazan ÖZENÇ UÇAK-Hacettepe Üniversite
Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ-Ardahan Üniversite
Prof. Dr. Sait KINGİR-Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Suat GEZGİN-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Talat Saim HALMAN-Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Vecdi BİLGİN-Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Ş. HAKYEMEZ-KTU
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ-Fırat Üniversitesi

Yazı İşleri Sorumlusu/Editorial Office

Arş.Gör. Yasemin SARAÇBAŞI

Web Sorumlusu/Web Management

Beytullah ARSLAN

Ürün Editörü/Product Editor

Arş.Gör. Zafer CÖMERT

Özetlerin İngilizcesi/English Abstracts

Okt. İhsan KONAK

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından "**Hakemli Dergi**" statüsüne uygun yılda iki sayı olmak üzere yayımlanır. Dergi içeriği, tüm kullanıcılara açık, ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayımcıdan ve yazar/yazarlardan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir. Bu dergide yayımlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Fikirlerden Enstitümüz ve Üniversitemiz sorumlu tutulamaz. Makalelerde belirtilen görüşler, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin görüşünü yansıtmaz. Dergide yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine aittir. Makalesi dergimizde yayımlanmış olan yazarlar makalenin Özet kısmının veya tamamının PDF olarak dijital ortamda yayınlanmasını kabul etmiş sayılırlar. Dergi yazım kurallarına uymayan makaleler değerlendirmeye alınmaz. Basılmama kararı verilen yazılar varsa hakem raporuyla birlikte yazarına iade edilir. Yayın için kabul edilen yazıların yayın hakkı, yayımlanan yazılarında her türlü telif hakları dergiye aittir. Yazara herhangi bir telif hakkı ödenmez.

BU SAYIDAKİ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Cilt:5; Sayı: 1 Yıl:2016
Volume:5 Number:1 Year:2016

- Prof. Dr. Akın AKSU / *Akdeniz Üniversitesi*
Prof. Dr. Ömer EROĞLU / *Süleyman Demirel Üniversitesi*
Prof. Dr. Necmettin GÖKKIR / *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Sibel KALAYCIOPLU / *Ortadoğu Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Remzi KINCAL / *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER / *Gazi Üniversitesi*
Doç. Dr. Ebubekir ÇAKMAK / *Abant İzzet Baysal Üniversitesi*
Doç. Dr. Zülfü DEMİRTAŞ / *Fırat Üniversitesi*
Doç. Dr. Fügen DURLU ÖZKAYA / *Gazi Üniversitesi*
Doç. Dr. Nina ERGİN / *Koç Üniversitesi*
Doç. Dr. Kerim GÜNDOĞDU / *Adnan Menderes Üniversitesi*
Doç. Dr. Gürbüz OCAK / *Afyon Kocatepe Üniversitesi*
Doç. Dr. Kenan OLGUN / *İstanbul Üniversitesi*
Doç. Dr. Rahmi ÖZBAY / *Marmara Üniversitesi*
Doç. Dr. Celalettin SERİNKAN / *Pamukkale Üniversitesi*
Doç. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN / *Batman Üniversitesi*
Doç. Dr. Fatma Asiye ŞENAT / *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*
Doç. Dr. Güven ŞEKER / *Celal Bayar Üniversitesi*
Doç. Dr. Haluk TANRIVERDİ / *İstanbul Üniversitesi*
Doç. Dr. Nurcan YAZICI METİN / *Mimar Sinan Üniversitesi*
Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM / *Hacettepe Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALTIN / *Bitlis Eren Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN / *Nevşehir Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Semih BÜYÜKİPEKÇİ / *Selçuk Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Veysel DİNLER / *Hitit Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR / *Bitlis Eren Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMEN / *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Sezai ÖZTOP / *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK / *Bitlis Eren Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM / *Muş Alparslan Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Ahmet SARITAŞ / *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. İbrahim SÜRÜCÜ / *Bitlis Eren Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Hekim TAY / *Bitlis Eren Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Ömer Akgün TEKİN / *Süleyman Demirel Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali TEKİNER / *Polis Akademisi*

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Kolluk Amaç ve Yapıları ile Veri Elde Etme Araçları Arasındaki Bağlantı Üzerine Bir Araştırma

A Study on the Connection Between aim and Structures of Law Enforcement Agencies and Data Collection Means

Cemal ÖZTÜRK.....1-24

Hatay Büyükşehir Yapılanma Sonrasında Çevre Sorunlarına Yaklaşım ve Çevre Düzenlemeleri

Approach to Environmental Problems and Environmental Regulations After rhe Restructuring in Hatay Metropolitan Municipality

Şafak KAYPAK - Vedat YILMAZ25-50

Çanakkale-Çardak Gazi Yakup Bey Aile Mezarlığındaki Bir Grup Mezar Taşı

A Group of Tombstone in Çanakkale-Çardak Gazi Yakup Bey Family Cemetery

Korkmaz ŞEN.....51-86

Y Kuşağının Çevrim İçi Satın Alma Davranışları

Online Buying Behavior of Generation Y

Sema SARI - Samet GÜRSOY - Mehmet ÖZMEN.....87-104

Determination of the Influencing Factors to Menu Planning in Big Sized Food&Beverage Firms (Sample of Turkey)

Büyük Ölçekli Yiyecek Üretimi Yapan İşletmelerde Menü Planlamasına Etki Eden Faktörlerin Tespiti

Mehmet SARIOĞLAN.....105-116

Sanal Mağaza Atmosferi Unsurlarının Anlık Satın Almaya Etkisi

The Effects of the Elements of the Online Store's Atmosphere to Impulse Buying

Baran ARSLAN115-134

Uluslararası Pazarlama Faaliyetlerinde Aile Şirketlerinde Kurumsallaşmanın Etkisi

Effects of Institutionalization on Family Business in International Marketing Activities

Ahmet SARITAŞ - Samet GÜRSOY - Sema SARI135-152

Geçmişten Günümüze Azerbaycan

Azərbaycan From Past to Present

Hacer GÖL.....153-170

Kur'an'da Sembolik Eylemler -Düşünmeye Dair Kavramlar Bağlamında-

Symbolic Actions in Qoran –Concepts in the Context of That Thought-

Nejdet KARAKAYA171-188

Bitlis İli Otel İşletmelerindeki Personelin Motivasyon Düzeylerini Belirlemeye

Yönelik Bir Alan Araştırması

A Field Study on Determining the Motivation Level of the Personnel at Hotel Managements in Bitlis City

Gül GÜN.....189-206

Kur'an'da Bazı Ayetler Çerçevesinde İsti'are ve Kinaye

The Metaphor and the Allusion Within Framework Some Ayats in the Qur'an

İbrahim SÜRÜCÜ207-230

Seyyid Kutub'un "Fi Zılâl'il-Kur'ân" Adlı Tefsirinde Ahiret Ahvali

The Afterlife circumstances Seyyid Kutub's in hermeneutic work, Fi Zılâl'il-Kur'ân

Fatma PINAR231-242

Kitap Tanıtımı / Book Launch

Umberto ECO, *Beş Ahlak Yazısı* (Cinque scritti morali)

Zeki AKTAŞ.....241-252

Kolluk Amaç ve Yapıları ile Veri Elde Etme Araçları Arasındaki Bağlantı Üzerine Bir Araştırma

Cemal ÖZTÜRK*

Öz

Bir delil çeşidi olarak verinin niteliği ortaya konmuştur. Verinin zaman zaman açıklama zaman zaman da iz delil türüne girdiği sebepleriyle belirlenmiştir. Veri elde etme araçları ve ilgili kurum amaçları ile bu iki unsurun birbirleriyle bağlantılarını ortaya koyarken Türk Polis Teşkilatı yabancı ulusal kolluklar ve uluslararası kolluk organizasyonlarıyla birlikte konu edilmiştir. Veri elde etme araçları karşılaştırmalı kolluk hukuku açısından incelenerek belirtilmiştir. Veri elde etme araçlarına ve bahse konu kurumların amaç ve yapılarına dair derlenen bilgiler sonrasında geniş bir sonuca varmak mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kolluk Amaç ve Yapıları, Veri Delili, Veri Elde Etme Araçları, Karşılaştırmalı Kolluk Yönetimi.*

A Study on the Connection Between aim and Structures of Law Enforcement Agencies and Data Collection Means

Abstract

The character of Data is explained as a type of evidence. It is established that the data has the qualification sometimes as explanation evidences and sometimes as trace evidences together with the reasons. While explaining the data collection means and the goals and structures of the concerning institutions together with the relations of these two subjects, foreign countries and international police organizations are subjected together with Turkish Police organization. The Data collection means are obtained in the means of comparative law enforcement law. It could be possible to reach a broad conclusion at the end of the collection of the informations about data collection means and the goals of the abovementioned institutions.

Key Words: *Law Enforcement Aim And Structures, Data Evidence, Data Collection Means, Comparative Law Enforcement Administration.*

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Öğretim Üyesi, cemalozturk1974@hotmail.com.

Giriş

Sosyal canlılar olarak insanlar topluluklar halinde yaşarlar. Bu insanların bir arada yaşaması için bir takım kurallar konulmak durumundadır. Bu kurallar din, ahlak bazen de hukuk kuralları olarak karşımıza çıkar. Çağdaş toplumlarda insanlar arasındaki bu sosyal düzeni hukuk kuralları sağlar. Hukukun koyduğu kurallardan bazıları özel bazıları da kamuya ait kurallar olup kamuya ait olanlarının en başta geleni ceza normları ve bu normlara itaatsizliğin sonunda yapılacak yargılama faaliyetlerini düzenleyen ceza yargılaması usulü kurallarıdır.

Bir hukuki ihtilafı çözmek için hukuki ve maddi gerçeğin öğrenilmesi gerekmektedir. Maddi gerçeğin bulunmasında ceza muhakemesi faaliyetlerinin başlamasını sağlayan şeyler ise delillerdir. Şunlar hiç unutulmamalıdır ki hukuk devletinin üç sütunu vardır, birincisi insan haklarını gerçekleştirir, ikincisi adli devlettir üçüncüsü de, güvenliği sağlayan devlettir (Öztürk B,1998:270).

Bu makalede Türkiye’de henüz yasal bir zemine kavuşturulamamış bir konu olarak veri deliline dair ayrıntılı bilgi vermek ve özellikle veri elde etme araçları hakkında genel bir kanı oluşturmak ve uluslararası alanla karşılaştırmalı bir bakış açısı yakalayarak, bir nebze veri elde etme araçlarına ışık tutmak amaçlanmıştır.

Bu amaca yönelik olarak makalede, delil kavramı ve çeşitleri, veri delilinin niteliği kısaca anlatılıp daha sonra özellikle makaleye konu olan uluslararası kuruluş ve kurumlar, yabancı ülke kurumları ve Türkiye’deki veri elde eden organlardan olan polis teşkilatının hedefleri-amaçları ortaya konacak ve Karşılaştırmalı Polis Yönetimi ve Hukukunda Veri elde etme araçları işlenecektir. Makalemiz değerlendirme ve Sonuç bölümü ile sonlandırılacaktır. Konuya dair Yargıtay Kararları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ve yazılı bilimsel kaynaklar taranmış, özellikle uluslararası polis organizasyonları ve diğer ülke polis birimleri hakkında resmi ana internet sayfaları ve bunlara dair hukuki metinler çeviri tarzında kullanılmıştır, gerektiğinde bu polis birimleriyle yapılan yazışma ve mensuplarıyla yapılan görüşmeden de yararlanılmıştır.

1. Genel Olarak Delil Kavramı ve Çeşitleri

1.1. Delil Kavramı

Ceza uyuşmazlıklarında iki bölüm vardır. Birincisi eylemin bir kişi tarafından yapılıp-yapılmadığını ortaya çıkarmaya çalışan maddi gerçeğin bulunması bölümü, ikincisi de fiilin hukuk kuralları açısından değerlendirildiği (Yurtcan,2002:421;Kunter-Yenisey, 2002:530) ve maddi gerçeğin kesinlik kazanması halinde hukuki gerçeğin bulunmaya çalışıldığı, fiilin suç olup-olmadığının ve suç teşkil ediyorsa hangi suçu teşkil ettiğinin ortaya konulduğu bölümdür. Mahkeme esas hakkında, maddi mesele hakkında meseleyi delillerle doğrudan doğruya temasa geçerek araştırıp, öğrenerek vicdani kanaate ulaşır ve kararını verir (Erol-Yenisey,1998:63).

Ceza muhakemesinde, esas olarak, fiilin fail tarafından işlendiği veya işlenmediği konusunda hukuk düzenince kabul edilen vasıtalarla yargılama makamının tam bir kanaate ulaşmasını temin ameliyesine ispat (Özbek vd,2012:603), bu vasıtalara da delil denir. Hadiselere dair bilgi edinilebilmesi için mutlaka, maddi aleme –insan veya eşya gibi- ait bir cismin yardım etmesi lazımdır. İşte yargıcın hisleriyle idrak ettiği bu şeye “sübut vasıtası” yani delil denir (Kantar,1946:137).

Bir vasıtanın delil olarak nitelendirilebilmesi için bu vasıta; olayı temsil etmeli, ayrıca akla, maddi gerçeğe ve hukuka uygun olmalıdır (Toroslu,2003:162; Öztürk-Erdem,2008:389). Şayet karara gerekçe gösterilecekse müşterekliği (tarafaların bilmeleri) de şarttır (Aydın,2003;33; Şafak vd,2002;209). Nitekim mahkûmiyet hükmünün gerekçesinde delillerin tartışılması ve değerlendirilmesi (Savaş-Mollamahmutoğlu,1995;1391) gösterilmek durumundadır (Ceza Muhakemesi Kanunu-CMK m.230, 1b fk). Hâkim, kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabilir. Bu deliller hâkimin vicdanî kanaatiyle serbestçe takdir edilir. Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir (CMK m.217). Hukuk devleti esaslarına uygun bir muhakemede delil elde edilmedi ve değerlendirilmesine getirilen sınırlandırmalara delil yasakları denir. Delil yasağı sorunu muhakemenin üç aşamasında geçerlidir; delilin elde edilmesi, delilin ileri sürülmesi ve delilin değerlendirilmesi (Özbek,2010;913). Mahkûmiyet hükmünün gerekçesinde: Delillerin tartışılması ve değerlendirilmesi, hükme esas alınan ve reddedilen delillerin belirtilmesi; bu kapsamda dosya içerisinde bulunan ve hukuka aykırı yöntemlerle elde edilen delillerin ayrıca ve açıkça gösterilir (CMK m.230).

Delil, meydana gelen bir suçun aydınlatılması (Bayram,2001:82) ve suç sanıklarının tespitine yarayan her türlü ispat vasıtası (HILDERBRAND,1999;2), bir hukuki ihtilafı çözmeye veya suç fiilini ispata yarayan ve ikamesi hukuk tarafından yasaklanmamış her şey (Kaygısız,2003;29), bir yol gösteren, ispatlayıcı kanıt, bir hukuki ihtilafı ispata yarayan bilgi ve bulgular (Şafak,1992;94), dava konusu olayın gerçekliğini ortaya koymaya yarayan araç (Tosun,1976;535), kanıt (Bağdatlı,1995;54) gibi tanımlamalara da tabi tutulmuştur.

Delil yok ise kişi masumdur, tam da bu noktada Adli Delil Yönetiminin önemi vurgulamak bakımından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Üçüncü Dairesinin baktığı “TENDAM – İSPANYA” davası (<http://www.anayasa.gov.tr>) kararına bakmak bulutları kaldıracaktır. Kararının Esas Bölümünün 37. paragrafında “... masumiyet karinesinin özel bir görünümü olan « in dubio pro reo » ilkesi uyarınca, kişinin delil yokluğu nedeniyle serbest bırakılması ile masum olduğunun hiç bir şüphe götürmeyecek şekilde tespit edilmiş olması nedeniyle serbest bırakılması arasında hiç bir nitelik farkı bulunamadığı...” belirtilmektedir.

Somut delillere dayanmayan mahkeme kararlarının bozulmasına dair Yargıtay kararlarına bakacak olursak; sanığın beyanının dışında somut delillere dayanmayan yerel mahkeme kararlarını bozan Yargıtay kararları konuya açıklık getirmektedir; Yargıtay 10. Ceza Dairesi Esas: 2008/834 ve Karar sayısı 2010/3241 olan kararında; Kullanmak için uyuşturucu madde bulundurmaktan suçundan, yalnızca sanığın ifadesinde kabulüne dayanılarak sanığa yerel mahkeme tarafından verilen cezanın; “... hakkında kamu davası açılan sanığın, kendisine ait uyuşturucu madde ele geçirilemediği gibi, uyuşturucu madde kullandığının tıbben de saptanmadığı ve soyut ikrarı dışında, yüklenen suç işlediğini somut bir olgu olarak ortaya koyan, her türlü şüpheden uzak, yasal ve yeterli herhangi bir kanıtın da bulunmadığının anlaşılması karşısında; beraatine karar verilmesi gerekirken, mahkumiyetine hükmedilmesi,” diyerek bozulmasına karar vermiştir (1.<http://emsal.yargitay.gov.tr/>). Yargıtay Ceza Genel Kurulu da Esas: 2012/10-1319 ve Karar sayısı 2013/98 olan kararında, “... sanık F. S.'nin uyuşturucu madde ticareti suçundan mahkumiyetine, üzerinde herhangi bir uyuşturucu madde ele geçmeyen ve diğer sanığın soyut beyanları ile aşamalarda birbirleriyle çelişen kendi ifadeleri dışında, uyuşturucu madde ticareti yaptığının somut, her türlü şüpheden uzak, kesin ve inandırıcı delil bulunmayan sanık Ferdi R.'nin ise beraatine ilişkin yerel mahkeme hükmü ile bu hükmün onanmasına dair Özel Daire kararında bir isabetsizlik bulunmamaktadır.” demektedir (2.<http://emsal.yargitay.gov.tr/>).

Yargıtay 10. Ceza Dairesi Esas 2011/18831 ve Karar sayısı: 2012/3280 sayılı kararının içtihat metninde özetle (3.<http://emsal.yargitay.gov.tr/>); “İzinsiz hint keneviri ekmek suçundan yapılan soruşturma kapsamında verdiği ifadede söz konusu bitkileri içmek amacıyla ektiğini belirtmesi üzerine, hakkında atılı suçtan soruşturma başlatılan sanığa ait içime hazır herhangi bir uyuşturucu ya da uyarıcı madde ele geçirilemediği gibi, bu maddeleri kullandığına ilişkin tıbbi bir bulguya da ulaşılamadığı ve dikili durumda ele geçirilen hint keneviri bitkilerinden koparıp içtiğine ilişkin herhangi bir iddia ya da soyut ikrarı dışında suç işlediğine ilişkin delil bulunmayan sanığın beraatine karar verilmesi gerekir.” demektedir.

Ceza muhakemesinde sonuca varılabilmesine dair delillerin hukuka uygunluk vasfı yönünden Ceza Genel Kurulu Esas:2011/8-278 ve Karar Sayısı: 2012/96 sayılı kararında içtihat metninde özetle (4.<http://emsal.yargitay.gov.tr/>); “...Hukuk devletinde her suç aydınlatılmalıdır. Ancak, her suç, hukuka uygun olarak elde edilmiş delillerle aydınlatılmalıdır. 'Delilere kıymayalım' yorumuyla basit ihlal /mutlak ihlal, 'usule değil esasa bakılmalı' biçimindeki yaklaşım hukuk devleti ilkesini de gereksiz kılan sonuca götürür.” demektedir.

1.2. Delil Çeşitleri

Delilleri değişik bakış açıları ile farklı şekillerde çeşitlere ayırmak mümkündür nitekim doktrinde de deliller; Sanık, tanık, sanık ve tanıktan başka kimselerin açıklamaları, kolluk, savcı ve hakim tutanakları, özel yazılı açıklamalar,

görüntü ve ses kaydeden araçlarla açıklama ve belirtiler (Öztürk B vd,2001:127;Öztürk B-Erdem, 2008;390), doğrudan doğruya ve önemli olgularla (tanık açıklaması gibi) ispat, dolaylı olgularla (belirtilerle-eşya açıklamalarıyla) ispat, ya da beyan, belge, belirti, kaynağı kişi olan (tanık ve bilirkişi) ve kaynağı nesne olan (belge ve belirti) (Centel-Zafer, 2003;172) deliller gibi bazı sınıflandırmalar tabii tutulmuşlardır.

Ceza işlerinde deliller iki büyük kısma ayrılabilir: doğrudan doğruya ve dolayısıyla deliller. Doğrudan doğruya deliller: 1) Hakimin şahsen bilmesi 2) tanıklık 3) bilirkişi mütalaaları 4) yazılar (belgeler), bunlar insanlardan kaynaklanan ifadelerdir. Dolayısıyla deliller de şunlardır: 1) kanuni karineler, 2) maddi karineler ve emareler, bunlar insanların ifadesi değil, kanunun, eşyanın, hal ve vaziyetin ifadesidir (Tahir,1955;171). İnsanın beş duyusu marifetiyle suçun kurucu unsurları hakkında topladığı bilgilerden oluşan doğrudan doğruya deliller ile başka deliller sayesinde ortaya çıkarılabilen ispat araçları olarak adlandırılan dolayısıyla deliller olarak da bir sınıflandırma yapılmaktadır, yine, suç hadisesi sırasında orda bulunan kişilerin açıklamaları tarihsel delil ve sanığın bıraktığı eşya ve iz de eleştirel deliller denmiştir. Başka bir ayırmada, suçun işlendiği zaman onu bilenlerin yaptıkları açıklamalara kişisel delil ve insanın anlatışı şeklinde olmayan dilsiz ispat vasıtalarına (eşya) nesnel deliller denmiştir.

Delilleri açıklamalar ve izler olarak ikiye ayırmak daha açık ve anlaşılırdır (Öztürk C,2006c;73). Bunlardan açıklamalar deyince sanık, tanık ve sanık ve tanık dışında kalanların açıklamaları gibi doğrudan açıklamalar ile yazılı açıklama (belge) ve görüntü-ses kaydeden araçlarla yapılan açıklama gibi vasıtalı açıklamalar belirtilmekte, izler deyince de suçla ilgili her türlü (materyal, şekil, baskı ve durum) iz ifade edilmektedir. İzler iz bilimi (Öztürk C,2006b;59) sayesinde tekniği ve bilimsel ilerlemeleri hukukçunun hizmetine sunar (Öztürk C,2007;122). Veri delili ise hem açıklama hem de iz delili kapsamında olabildiklerinden ve etki alanı, kapsamı ve uygulamaya getirdiği hız birlikte değerlendirilerek, açıklama ve izlerden sonra ayrı bir başlık altında incelenecektir.

1.3. Veri Delili

Burada veri delilini her iki delil sınıfında da anmak gerekecektir. Zira sunulan veriye dair belge bir tutanak ve açıklama delilini oluştururken delilin içeriği bazen iz delilini oluşturmaktadır. Bir DNA Analiz profili, bir parmak izi, beden öçüleri, fotoğraf vb. bildiğimiz manada bir adli izi oluştururlar. Mesela olay yerinden tespit edilip arşivde bekletilen parmak izi ile veri olarak gönderilen parmak izi ve laboratuvarda karşılaştırılan sanığa dair DNA Analiz profili ile veri olarak sunulan DNA Analiz profili arasında delil değerlendirme yönünden hiçbir fark yoktur, daha açık söylemek gerekir ki teknoloji sayesinde elektronik olarak olay yerinde izin tespiti yapıp olay yerinden online olarak izin özellikleri ve karşılaştırmalarına dair sonuçlar dokümanite olarak soruşturma makamlarına

sunulabilir. Yani veriler bazen iz delilinin teknik cihazlarla çoğaltılması ya da bu izler üzerindeki uzmanlık incelemesi sonucu varılan sonucun ulaştırılmasından ibarettir bazen de izin kendisinden ibarettir. Veriler hem bu açıklama ve iz delili arası nitelikleri hem de teknik, teknolojik imkanlar kullanılarak çok daha geniş alanlara-uzak mesafelere-sınır aşan tarzda dahi kolayca ulaştırılabilir olmaları nedeniyle dünya kolluk hukuku ve ceza muhakemesi anlamında vazgeçilmezlerden olmakla kalmamakta en hızlı ve en geniş alanlarda en kapsamlı olarak kullanılma imkanı sağlamaktadır. Nitekim bu özellikleriyle kolluk ve ceza muhakemesi uygulayıcıları açısından yaşayan herkese dair bilgilerin depolanıp kullanılabilme imkanını da sunmaktadır. Bu verilerin de delil olarak kullanılabilmesi için delilin ana özelliklerini taşıması gerekecektir. Akla, mantığa, hukuka uygun olacak, olayı temsil edecektir, müşterekliği de önemlidir tabi.

Yapılan çalışmalar sonucunda (Öztürk C,2014;301); a) Verinin nitelikleri itibarı ile açıklama ve iz delillerinin arasında olduğu ve özelliğine göre bunlardan birinin kapsamına girebildiği, b) Veri işlemleriyle, istenen örnek elektronik olarak tespit edilip online olarak karşılaştırmaları yapılabileceği için faaliyetlere aşırı hız kazandırabildiği, c) Verinin kolluk faaliyetlerinde ve tabiki bağlantılı olarak ceza muhakemesinde geniş olarak kullanıldığı ve kullanılabilir olduğu, d) Veri işlenmesinin genel olarak kurum ve kuruluşların faaliyet alanı ve amaçlarına göre şekillendiği, e) Verinin kullanım alanı olarak sınır aşan nitelikte uygulandığı-uygulanabileceği alanın kapsamının çok geniş olduğu, diğer delil türlerinden bu anlamda çok önde olduğu, f) Verinin delil olarak kullanılması için diğer deliller gibi delil genel özelliklerine sahip olması gerektiği, g) Verinin faaliyet alanındaki kişi ile ilgili olabildiği gibi, bu kişinin refakatinde olan, bağlantılı olan, ona dair bilgiye sahip olan ya da ona dair bilgiye götürebilecek olan kişilerle alakalı olabileceği gibi gönüllüler ve hatta toplumu oluşturan herkes hakkında da olabileceği, h) Verinin bu kişilerin biyolojik verileri gibi, mülk ve araçları, haberleşmeleri, hareketleri, bağlantıları, geçmişleri, özel hayatları ve bireysel özellikleriyle de ilgili olabileceği yani genel ve kişisel verileri içerebileceği, ı) Verinin farklı uluslararası kuruluş ve diğer devletlerde kısmen farklı tanım ve ihtivaya sahip olabildiği, i) Verinin işleyişinin çok geniş olarak ve yasalarda detaylı olarak belirlendiği, kişisel veya idari düzenlemelere esneklik payı bırakmadığı, bırakılmamaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

2. Veri Elde Etme Araçları ve Kolluk Kurum Amaçları

2.1. İnterpol: Uluslararası Suç Polisi Organizasyonu (International Criminal Police Organization, icpo-interpol) Anayasası'nın (1.<http://www.interpol.int>) 2. maddesine göre organizasyonun amacı: (1) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve farklı ülkelerde var olan hukuk sınırları içinde, tüm suç polisi otoriteleri arasında mümkün olan en geniş müşterek yardımlaşmayı sağlamak ve geliştirmektir. 2)

Olağan yasal suçların önlenmesi ve bastırılması için etkin katkı sağlayacak tüm kurumları oluşturulmak ve geliştirilmiştir.

Veri İşlemeye Dair İnterpol Kurallarının (2.http://www.interpol.int) 1. maddesi tanımlar başlıklı olup burada bazı tanımlar aşağıdaki şekilde yapılmıştır.

“Ulusal Merkez Büro” bir ülke tarafından organizasyon anayasasının 32. maddesi kapsamındaki irtibat fonksiyonlarını yerine getirmesi için görevlendirilen herhangi bir organı ifade eder. “Ulusal tüzel kişilik” ceza hukuku uygulanmasındaki bir kamu kurumu rolünü yerine getirmek üzere, özellikle ülkesindeki Ulusal Merkez Bürosu tarafından bir mutabakatla ve ulusal merkez bürosunun belirlediği sınırlar dahilinde İnterpol bilgi sisteminde işlenmiş veriye direk bakma veya sistem çerçevesinde işleme amaçları için direk veri sağlamaya yetkilendirilmiş hukuken yetkili herhangi bir tüzel kişiliği ifade eder. “Uluslararası tüzel kişilik” bir uluslararası kamu yararı misyonu yerine getiren herhangi bir uluslararası, hükümetler arası veya hükümet dışı, Organizasyonla veri değişimine dair bir mutabakat yapmış ve Organizasyon tarafından İnterpol bilgi sisteminin bir parçasına direk veya dolaylı erişim imtiyazı verilmiş organizasyonu ifade eder. “Özel tüzel kişilik” Organizasyonla veri değişimi özellikle İnterpol bilgi sistemindeki verinin işlenmesine dair bir mutabakat yapmış uluslararası tüzel kişilikler kategorisine girmeyen bir iş, şirket, ticari dernek veya kar amacı gütmeyen organizasyon gibi özel hukuka tabi herhangi bir tüzel kişiyi ifade eder.

Bu kuralların amacı (madde 2), İnterpol kanalları üzerinden suç polisi otoriteleri arasındaki uluslararası işbirliğinin verimlilik ve kalitesini, bu organizasyon anayasası 2. maddesi ve aynı maddenin belirttiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile uyum halinde, bu işbirliğine konu kişilerin temel haklarına saygıyla sağlamaktır. Bu kurallar, İnterpol bilgi sisteminin işlenmesine dair genel prensipleri, sorumlulukları ve mutabakatları düzenler (madde 3)

Bu kuralların kapsamı (Kurallar Madde 4): 1. İnterpol kanalları üzerinden veri işlenmesi sadece İnterpol bilgi sisteminde yapılır. 2. Bu kurallar İnterpol bilgi sisteminde yürütülen tüm veri işleme eylemlerine uygulanır.

Veri kaydetme (Kurallar Madde 24): 1. Bu kurallar uyarınca Genel Sekreterlik Organizasyonun polis veri tabanlarında veri kaydeder, günceller ve siler: (a) İnterpol bilgi sistemine direk erişimi olmayan kaynaklar adına; (b) Kamuya açık kaynaklardan direk olarak veya Genel Sekreterlikle veya Ulusal merkez Bürolarıyla bağlantılı kişilerden alınarak veri elde edildiğinde veya bu veri bu kuralların 47. Maddesinde ortaya konan koşullar kapsamında Genel Sekreterlikçe yürütülen suç analizlerinin sonucu ise kendi inisiyatifiyle, (c) Bazı makul durumlarda, Ulusal Merkez Bürolar, İnterpol Bilgi Sistemine direk erişimi olan ulusal tüzel kişilikler veya uluslararası tüzel kişilikler.

Buradan İnterpol’ün veri temin araçlarının: a) kendi yürüttüğü suç analizleri, b) Ulusal merkez büroları, ulusal merkez bürolarının yetkilendirdiği ulusal tüzel

kişilikler ve İnterpol'ün yetkilendirdiği uluslararası tüzel kişilikler, c) kendisi ya da Ulusal Merkez Bürolarıyla bağlantılı kişiler vasıtasıyla elde ettiği kamuya açık bilgiler olduğunu görüyoruz.

2.2. Europol: Europol'ü kuran 6 Nisan 2009 tarihli Konsey Kararına (2009/371/JHA) (<https://www.europol.europa.eu>) göre İnterpol'ün amacı (Europol'ü Kuran Konsey Kararı-EKKEK madde 3): iki veya daha fazla ülkeyi etkileyen organize suç, terörizm ve ciddi suçların diğer şekilleri ile mücadele ve önlemede Üye Devletlerin yetkili makamları ve onların karşılıklı işbirliği faaliyetlerinin desteklenmesi ve güçlendirilmesidir. Bu kararın amaçları için 'yetkili otoriteler' suçlarla mücadele ve önlemede ulusal hukuk kapsamında sorumlu olan üye devletlerde var olan bütün kamu organları demektir.

Ulusal Birimler: 1. Her üye devlet bu maddede belirtilen görevleri yapmakla sorumlu bir ulusal birim kurar veya görevlendirir. Her üye ülkede bir memur ulusal birimin başı olarak atanır. 2. Ulusal Birim Europol ile üye devletlerin yetkili otoriteleri arasındaki tek irtibat organıdır. 4. Ulusal Birimler: (a) Europol'e, kendi inisiyatifi ile görevlerini yerine getirmesi için gerekli olan bilgi ve istihbaratı sağlar; (b) Europol'ün bilgi, istihbarat ve tavsiye taleplerini cevaplandırır; (c) Bilgi ve istihbaratı güncel tutar; (d) yetkili otoriteler için Bilgi ve istihbaratı ulusal hukuka uygun olarak değerlendirir ve o malzemeyi onlara iletir; (e) Europol'e tavsiye, bilgi, istihbarat ve analiz için talepleri yayımlar; (f) Europol'e veri tabanında depolaması için bilgi sağlayarak kaynaklık eder; (g) Kendi aralarındaki ve Europol'le olan her bilgi değişiminde hukuka uygunluğu sağlar. 5. Üye devletlerin ulusal güvenliğinin korunması, düzen ve hukukun devam ettirilmesi bakımından üzerlerine düşen sorumluluklarını yerine getirmelerine hâlel getirmeden, bir Ulusal Birim herhangi bir özel durumda, eğer bu şunlara yol açacaksa bilgi ve istihbarat temin etmekle yükümlü olmaz: (a) Önemli ulusal güvenlik çıkarlarına zarar verme; (b) Devem eden bir soruşturmanın başarısını veya bireylerin güvenliğini tehlikeye atma; veya (c) Devlet güvenliği sahasında özel istihbarat faaliyetleri veya örgütlerle ilgili bilgileri ifşa etme (EKKEK m.8).

İrtibat Memurları: Her Ulusal Birim Europol'e bir irtibat memuru görevlendirir. İrtibat memurları şunları yapar: (a) Europol'e görevlendiren Ulusal Birimden bilgi sağlamak; (b) Europol'den görevlendiren Ulusal Birimlere bilgi aktarmak; (c) Bilgi sağlayıp tavsiyede bulunarak Europol personeliyle işbirliği yapmak ve; (d) Ulusal hukuka uygun olarak kendi sorumluluklarında kalarak kendi ulusal birimleri ile diğer üye ülkelerin irtibat memurları arasındaki bilgi değişiminde yardımcı olmak (EKKEK m.9).

Diğer Bilgi Sistemlerinden Veriye Erişim: Birlik ve ulusal ve uluslararası hukuki araçlar kapsamında yetkilendirildiği kadar Europol, ulusal veya uluslararası nitelikteki diğer bilgi sistemlerinden veriye giriş hakkı kazanır, eğer görevlerini

yerine getirmek için gerekliyse Europol bu yollarla kişisel veriyi alabilir (EKKK m.21).

Birlik veya Topluluk kurumları, organları, ofisleri ve ajanslarıyla İlişkiler: 1. Görevini yerine getirmesi ile ilgili olduğu kadarıyla, Europol AB Antlaşması ve Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmalar temelinde veya bunlar tarafından kurulan kurumlar, organlar, ofisler ve ajanslarla işbirliği ilişkileri kurup devam ettirebilir, özellikle: (a) AB Adli İşbirliği Birimi (Eurojust); (b) Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Ofisi. (The European Anti-Fraud Office (OLAF) ; (c) AB üye devletlerinin dış ülkelerle olan sınırlarındaki Operasyonel İşbirliğini yönetmeye dair Avrupa Ajansı. The European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex); (d) Avrupa Polis Koleji - The European Police College (CEPOL); (e) Avrupa Merkez Bankası - The European Central Bank; (f) Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi - The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). 2. Europol 1. paragrafta belirtilen tüzel kişiliklerle anlaşma veya çalışma düzenlemeleri yapar. Bu tür anlaşma veya çalışma düzenlemeleri kişisel veri ve sınıflandırılmış bilgiyi de içeren operasyonel, stratejik veya teknik bilgi değişimi ile ilgili olabilir (EKKK m.22).

Üçüncü Ülke ve Örgütlerle İlişkiler: 1. Görevlerinin yerine getirilmesi için gerekli olduğu kadar, Europol aynı zamanda aşağıdakilerle işbirliği ilişkisi kurup sürdürebilir: (a) 3. Ülkeler; (b) Şu tür Örgütler: (i) Uluslararası örgütler ve onların kamu hukukuyla düzenlenen bağlı organları; (ii) İki veya daha fazla devlet tarafından yapılmış bir anlaşma temelinde veya bu anlaşmayla kurulmuş Kamu hukukuyla düzenlenen diğer organlar ve; (iii) Uluslararası Kriminal Polis Örgütü (Interpol) (EKKK m.23).

Özel taraflar veya özel kişilerden gelen bilgiler: 1. Bu kararın amacı için: (a) ‘özel taraflar’ madde 23(1) altında belirtilmemiş olan, bir üye devlet veya 3. devlet yasaları altında kurulan tüzel kişilikler ve organlar özellikle, şirketler ve firmalar, iş dernekleri, kar amacı gütmeyen kuruluşlar ve özel hukuka tabi diğer tüzel kişilikler anlamına gelir; (b) ‘özel kişiler’ tüm gerçek kişiler anlamına gelir.

2. Görevlerinin meşru performansı için gerekli olduğu kadarıyla, Europol 3. paragrafta ortaya konan koşullar altında özel taraflardan alınan kişisel veriyi de içeren bilgiyi işleyebilir. 3. Özel taraflardan alınan kişisel veriler Europol tarafından aşağıdaki şartlar altında işlenebilir: (a) Bir üye devlet hukukuna göre kurulan özel taraflardan alınan kişisel veriler Europol tarafından ancak, onun ulusal hukukuna uygun olarak o üye devletin ulusal birimi aracılığıyla iletilmişlerse dışlanabilir. Europol üye devletlerdeki özel taraflarla veri almak için direk bağlantı kuramaz. (b) Madde 23e uygun olarak Europol’ün kişisel veri değişimine izin veren işbirliği anlaşması yapmış olduğu 3. devletlerin hukukuna göre kurulan özel taraflardan alınan kişisel veriler, Europol’e ancak uygulamada olan işbirliği anlaşmasına uygun olarak belirlenmiş olan o devletin bağlantı noktası aracılığıyla iletilir. (c)

Europol'le kişisel veri değişimine izin veren işbirliği anlaşması olmayan 3. devletlerin hukukuna göre kurulan özel taraflardan alınan kişisel veriler Europol tarafından işlenebilir ancak eğer: (i) İlgili özel taraf madde 26(2)'de belirtilen listede varsa ve; (ii) Europol ve ilgili özel taraf kişisel verileri içeren bilgilerin iletilmesine ilişkin, o özel taraf tarafından kişisel veri toplanması ve iletiminin hukuka uygunluğunun teyit edildiği ve iletilen kişisel verinin ancak Europol'ün görevlerinin meşru ifası için kullanılabilmesinin belirtildiği mutabakat zaptı yapmışlarsa. Bu tür bir mutabakat zaptı ancak daha önceden Ortak Denetleme Organının görüşünü almış olan Yönetim Kurulu'nun onayından sonra yapılabilir. Eğer iletilen veri bir üye devletin çıkarlarını etkilerse, Europol hemen ilgili üye devletin ulusal birimini bilgilendirir. 4. 3. paragrafa uygun olarak özel taraflardan veri işlenmesine ek olarak, Europol direkt olarak, bu kararın veri koruma koşullarına uygun olarak ticari istihbarat sağlayıcılar, kamu verisi ve medya gibi halka açık kaynaklardan kişisel veriyi de içeren veriyi alıp işleyebilir. 5. Özel kişilerden kişisel veriyi içeren bilgi Europol tarafından eğer, o ulusal hukuka uygun olarak ulusal birim aracılığıyla veya madde 23'e uygun olarak Europol'ün bir işbirliği anlaşması yapmış olduğu 3. devletin bağlantı noktası aracılığıyla alınmışsa işlenebilir. Europol özel kişilerle bilgi almak için direkt bağlantı kuramaz (EKKK m.25).

Buradan Europol'ün veri elde etme araçlarının; a) ulusal birimler, b) irtibat memurları, c) yetkilendirildiği kadar ulusal veya uluslararası nitelikteki diğer bilgi sistemleri, d) Birlik veya Topluluk kurumları, organları, ofisleri ve ajansları, e) işbirliği ilişkisi kurduğu: (a) 3. Ülkeler; (b) Şu tür Örgütler: (i) Uluslararası örgütler ve onların kamu hukukuyla düzenlenen bağlı organları; (ii) İki veya daha fazla devlet tarafından yapılmış bir anlaşma temelinde veya bu anlaşmayla kurulmuş Kamu hukukuyla düzenlenen diğer organlar ve; (iii) Uluslararası Kriminal Polis Örgütü (Interpol). f) Özel taraflar veya direkt olmasa da özel kişiler olduğunu görüyoruz.

2.3. Avrupa Birliği-Özellikle terörizm ve sınırı aşan suçlarla mücadelede sınırı aşan işbirliğini geliştirmeye dair 23 Haziran tarih ve 2008/615/JHA Sayılı Konsey Kararı:

Avrupa'da Polis Hukukundan Güvenliğin İnşasına: İç güvenlikle dış güvenlik arasındaki ayırım ortadan kalkmak üzeredir, teknolojik gelişmeler bu konudaki en önemli etkidir. Kişilerin haberi olmadan teknolojik imkanlarla elde edilip depolanan verilerin saklanıp kullanılması kişi hakları bakımından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. özgürlük ve güvenlik arasındaki dengeyi koruyan kurallar yapılması gerekmektedir. AB güvenlik hukukunu yeknesak hale getirmekle ilgili çalışmaların başlıcaları; 1. Europol sözleşmesi, 2. Prüm Sözleşmesi (güvenlikle ilgili kişisel verilerin diğer ülkelere verilmesi kuralları, AB'deki bir üye ülkedeki güvenlikle ilgili kişisel veriler diğer üye devletlerin kullanımına açıktır. DNA,

parmak izi, araç kayıt verileri Milli İrtibat Merkezleri vasıtasıyla yabancı ülkedeki verilerle karşılaştırılabilecek.) 3. 2004 Haag Programı (devletlerin elinde bulunan milli kişisel verilerin birleştirilmesi), 4. AİHM kararları, Ruhsata bağlama (AB'nin yaptığı ekonomik düzenlemelerin etkisi), 5. Shengen Sözleşmesi (SIS-Shengen Information System, üye devlet polis birimleri arasında kişisel veri değişimi), 6. İletişim bilgilerinin depolanması (AB direktifi, 2006/24/EG. AB ülkelerindeki iletişim bilgileri bilgisayar ortamında saklanır, telefon-internet-email veya internet telefonu ile yapılan bütün bağlantıların bağlantı bilgileri kayıt altına alınacak ve suçların kovuşturması için istendiğinde ilgili makamlara verilecek (Yenisey,2010;806).

Özellikle terörizm ve sınırı aşan suçlarla mücadelede sınırı aşan işbirliğini geliştirmeye dair 23 Haziran tarih ve 2008/615/JHA Sayılı Konsey Kararı'nın (<http://eur-lex.europa.eu>) amaç ve kapsamı şöyle belirtilmektedir (Söz konusu Konsey Kararı-SKKK. m.1): Bu Kararla, Üye Devletler Sözleşmenin 4. Başlığı ile kapsama alınan hadiselerde, özellikle ceza suçlarının soruşturulması ve önlenmesinden sorumlu olan makamlar arasında bilgi değişiminde, sınır ötesi işbirliğini geliştirmeye niyet ederler. Bu amaç için, bu Karar aşağıdaki alanlarda kurallar ihtiva eder: (a) DNA profilleri, daktiloskopik veri ve belli ulusal araç tescil verisinin otomatik transferine dair prosedür ve şartlar hakkında hükümler (Bölüm 2); (b) Sınır aşan boyuttaki büyük olaylarla bağlantılı veri temin etme şartlarına dair hükümler (Bölüm 3); (c) Terör suçlarını önlemek için bilgi temin etme şartlarına dair hükümler (Bölüm 4); (d) Çeşitli önlemler yoluyla sınırı aşan polis işbirliğini geliştirme şartları ve prosedürüne dair hükümler (Bölüm 5).

Ulusal DNA Analiz Dosyalarının Oluşturulması: 1. Üye Devletler ceza suçlarının soruşturulması için ulusal DNA Analiz Dosyaları açar ve bulundurur. Bu Karar kapsamında bu dosyalarda tutulan verinin işlenmesi, bu prosedürlere uygulanabilen ulusal hukukla uyumlu olarak bu Karar uyarınca yapılır. 2. Bu Kararın uygulanması amacı için, Üye devletler 1. Paragrafın 1. cümlesinde belirtildiği gibi Ulusal DNA Analiz dosyalarından referans veri varlığını sağlarlar (SKKK m.2). DNA Profillerinin Otomatik Aranması: 1. Ceza suçlarının soruşturulması için, Üye devletler diğer üye devletlerin ulusal irtibat noktalarına 6. maddede belirtildiği gibi DNA Analiz dosyalarındaki referans veriye, DNA Profillerini karşılaştırarak otomatik arama yapma yetkisi ile birlikte erişim izni verirler (SKKK m.3). DNA Profillerinin Otomatik Karşılaştırılması: 1. Ceza Suçlarının soruşturulması için Üye devletler karşılıklı rıza ile, ulusal irtibat noktaları vasıtasıyla, kimliği belirlenemeyen DNA Profillerinin DNA Profillerini diğer ulusal DNA Analiz dosyalarının referans verilerinden tüm DNA Profilleriyle karşılaştırabilir. Profiller otomatik olarak temin edilir ve karşılaştırılır (SKKK m.4). Daha fazla kişisel veri ve diğer bilgi Temini: Madde 3 ve 4'de belirtilen prosedürler DNA Profilleri arasında bir örtüşme olduğunu gösterdiğinde, referans veri ile bağlantılı daha fazla mevcut kişisel veri ve diğer bilgi, talepte bulunulan üye devletin hukuki yardım kurallarını da içeren ulusal hukukuna tabidir (SKKK m.5).

Ulusal İrtibat Noktası: 1. Madde 3 ve 4’te belirtildiği gibi veri temini gayesi için, her üye devlet bir ulusal irtibat noktası belirler (SKKK m.6). Hücrenel Malzeme Toplanması ve DNA Profillerinin Temini: Devam eden araştırma veya ceza soruşturmasında talepte bulunulan üye devletin bölgesinde olan belli bir bireye dair mevcut bir DNA Profili yoksa talepte bulunulan üye devlet, o kişiden hücrenel materyal toplayıp inceleyerek ve elde edilen DNA Profilini temin etmek suretiyle hukuki yardım sağlar (SKKK m.7).

Daktiloskopik Verinin Otomatik Aranması: 1. Ceza suçlarının önlenmesi ve soruşturulması için, Üye devletler diğer üye devletlerin ulusal irtibat noktalarına madde 11’de belirtildiği gibi, daktiloskopik veriyi karşılaştırarak otomatik arama yapma yetkisi ile birlikte bu amaca yönelik olarak oluşturulmuş olan otomatik parmak izi tanımlama sistemlerindeki referans veriye erişim izni verirler. Aramalar yalnızca belli bir olay için ve talep eden ülkenin ulusal hukukuna uygun olarak yapılabilir (SKKK m.9).

Araç Tescil Verisinin otomatik Aranması: 1. Ceza suçlarının önlenmesi ve soruşturulması için ve arayan üye ülkenin mahkemelerinin yargılamaları ve savcılık hizmetleri kapsamında gelen, kamu güvenliğini korumada olduğu gibi diğer suçlarla ilgili olarak Üye devletler diğer üye devletlerin ulusal irtibat noktalarına 2. paragrafta belirtildiği gibi, münferit olaylarda ulusal araç tescil verisine otomatik arama yetkisiyle birlikte giriş için izin verir: 2. Paragraf 1’de belirtilen veri temini amacı için, her üye devlet gelen talepler için bir ulusal irtibat noktası görevlendirir (SKKK m.12).

Büyük Olaylarda Kişisel Olmayan veri temini: Ceza suçlarını önleme ve kamu düzenini korumada ve sınır aşan çerçevedeki büyük olayların, özellikle spor olayları ve Avrupa Konseyi toplantıları, güvenliği için üye devletler taleple ya da kendi kendilerine, temin eden üye devletin ulusal hukukuna uygun olarak, bu amaçlara dair gerekli her türlü kişisel olmayan veriyi birbirlerine temin ederler (SKKK m.13). Büyük Olaylarda Kişisel Veri Temini: 1. Ceza suçlarını önleme ve kamu düzenini korumada ve sınır aşan çerçevedeki büyük olayların, özellikle spor olayları ve Avrupa Konseyi toplantıları, güvenliği için üye devletler taleple ya da kendi kendilerine, eğer son mahkumiyetler ve diğer şartlar veri öznesinin olaylarda ceza suçu işleyeceğini veya kamu düzen ve güvenliğine tehdit olacağına inandırırca, temin eden üye devletin ulusal hukukunun bu tür verinin teminine izin verdiği kadar birbirlerine kişisel veri temin ederler (SKKK m.14).

Terör Suçlarını önlemek için Bilgi Temini; 1. Terör suçlarının önlenmesi için, üye devletler ulusal hukuka uygun olarak, münferit olaylarda, talep edilmeden dahi, 3. paragrafta belirtildiği gibi diğer üye devletlerin ulusal irtibat noktalarına, 2. paragrafta belirtilen kişisel veri ve diğer bilgiyi temin eder. 2.Temin edilecek veri Soyad, ilk ad, doğum tarihi ve yeri ve 1. paragrafta belirtilen kanıya ulaştırılan hadiselerin bir tarifinden oluşur. 3. Her üye devlet diğer üye devletlerin ulusal

irtibat noktaları ile bilgi değişimi için bir ulusal irtibat noktası belirler (SKKK m.16).

Bu Konsey kararında verinin temini gayesine dair, her üye devlet bir ulusal irtibat noktası görevlendirir demektedir. Her ülke DNA Profilleri, araç tescil bilgisi ya da daktiloskopik bilgiler için ayrı ayrı veri tabanları oluşturacak hatta bu tabanlarda bazı kişiler için ilgili veri olmadığında talepte bulunulan ülke o bilgiyi gerekirse kişiyi adli muayeneye tabi tutup doneler alacak ve bunların incelenmesi suretiyle veriyi hazır edecek ve diğer ülkelerin kullanımına sunacaktır. Veri elde etmede bağlantı vasıtası ulusal irtibat noktalarıdır. Veri temin aracı ulusal irtibat noktalarıdır.

2.4. Almanya-Bundeskriminalamt (BKA): Almanya’da kolluk hizmetlerinin tamamı şehir veya taşra ayırımı olmadan polis tarafından yerine getirilmektedir. Polis iki seviyede örgütlenmiştir: federal ve eyalet polisi (Akar vd,2005:1). Ana polis oranları Federal Polis (Bundespolizei), Eyalet Polisi (Laenderpolizei) ve Federal Suç Polis Ofisi (Bundeskriminalamt)tır (1.<http://polis.osce.org>). Federal Polis teşkilatı olarak; Federal Criminal Police Office (BKA-Bundeskriminalamt, NCB Wiesbaden) ve Federal Police (BPOL) bulunmaktadır. Bundeskriminalamt Federasyon ve özel Alman eyaletleri polis güçleri ile birlikte bir ortak gibi çalışır. Alman Anayasasına göre Almanya’daki polis yargı bölgeleri çok büyük oranda 16 Alman Eyaleti arasında paylaşılmıştır, Almanya’da her eyalet için ayrı bir eyalet-polis yasası vardır¹. Federal Suç Polisi Ofisi diğerleriyle birlikte suçla mücadeleyle ilgili görevlerinde Federal İç İşleri Bakanlığına yardım eden (Bundespolizei) bulunmaktadır (<http://www.bmi.bund.de>). Mart 1951’de Federal Suç Polis Ofisi kurulmasına dair hukuk uygulamaya girer. Kısa bir süre sonra Hamburg’daki “İngiltere bölgesi için Suç Polis Ofisi” Bundeskriminalamt (Federal Suç Polis Ofisi) olur (<http://www.bka.de>).

Tüm ülkeyi kapsayan diğer kurumlarla da bağlantı bir elektronik erişime açık veri tabanına sahip olan Almanya’da İçişleri Bakanlığı’na bağlı bir birim olan² (UNAMID’de görüşmeden) Bundeskriminalamtın kuruluş Yasasının³ ilk 6 Kısmında görevleri şöyle belirtilmektedir:

¹ 08.07.2013 tarih ve Ref.: KI35-2738/13-307 ile Oeffentlichkeitsarbeit@bka.bund.de (Oeffentlichkeitsarbeit@bka.bund.de) adresine yaptığım yazışmaya gelen 09.07.2013 tarihli cevaptan.

² UNAMID bünyesinde görev yapan bir Alman polis komiseri ve bir BKA çalışanı ile yapılan 12.10.2013 tarihli görüşmeden.

³ Oeffentlichkeitsarbeit@bka.bund.de adresine gönderdiğim 08.07.2013 tarih ve Ref.: KI35-2738/13-307 nolu mailime (Oeffentlichkeitsarbeit@bka.bund.de) adresinden 09.07.2013 tarihinde gönderilen İngilizce mail ekidir, Act on Bundeskriminalamt.

Kısım 1 Suç Polisi Konularında İşbirliği için Merkez faaliyetler: (1) Federasyon ve eyaletler arasında Suç Polisi Konularında işbirliği için bir Bundeskriminalamt (Federal Suç Polis Ofisi) oluşturur. (2) Her Eyalet ilgili yargısı için Federasyon ve Eyalet arasındaki işbirliğini yerine getirmek için bir Merkez Suç Polisi Ofisi (Eyalet Suç Polisi Ofisi-Landeskriminalamt) oluşturur. Birkaç Eyalet bir Birleşik Suç Polis Ofisi (Landeskriminalamt) oluşturabilir. (3) Yasal olarak emredilmedikçe, kovuşturma ve suçtan korunma ve diğer risklerle mücadeleyle bağlantılı görevler Eyalet sorumluluğunda kalmaya devam eder.

Kısım 2 Merkez Ajans: (1) Polis Bilgi ve Haberleşmesi için ve Suç Polisi (Kriminal Polis) için Merkez Ajans olarak kapasitesi içinde Bundeskriminalamt, birden fazla eyaleti içine alan, uluslararası öneme sahip veya büyük öneme sahip suçları önleme korunma ve bunların kovuşturulmasında Federal ve Eyalet Polisini destekler. (2) Bu görevini yerine getirmek için Bundeskriminalamt, 1. Bu amaç için gerekli olan tüm bilgiyi toplar ve analiz eder, 2. Federal ve Eyalet kolluk ve kovuşturma makamlarını onlarla ilgili bilgiler hakkında ve suçlar arasında belirlenen bağlantılar hakkında gecikmeksizin haberdar eder, (3) Merkez ajans olarak kapasitesi içinde Bundeskriminalamt bu kanuna uygun olarak bir Polis Bilgi Sistemi kurar. (4) Federal ve Eyalet polis güçlerini suçu önleme ve kovuşturulmasında ve risklerle mücadele etmede destekleyen Merkez ajans olarak kapasitesi içinde Bundeskriminalamt, merkezi faaliyet ve toplama yapar, özellikle; 1. Merkezi adli kimlik saptama faaliyetleri ve toplama gibi, 2. Aranılan kişi ve eşyalara dair aramalar için merkezi faaliyetler. (5) Talep halinde Bundeskriminalamt, Eyaleti onların veri işleminde destekleyebilir. Veri Eyalet tarafından verilen talimatlara ve uygun olmak zorunda olunan gerekli veri işleme koşullarına uygun olarak işlenir ve kullanılır. (6) Suçun önlenmesi ve soruşturulmasında Federal ve Eyalet polis güçlerini destekleyen merkez ajans kapasitesi içinde Bundeskriminalamt aynı zamanda; 1. Adli bilim ve adli araştırmaların her alanına dair gerekli görülen faaliyetleri yürütür ve bu sahalarda polis işbirliğini koordine eder. 2. suç istatistiklerini de içeren suç polisi analiz ve istatistiklerini toplar ve bu amaçla, suçtaki gelişmeleri takip eder, 3. Suç önleme polis metot ve tekniklerini araştırır ve geliştirir, 4. Ceza Polis çalışmasının özel alanlarında temel ve gelişmiş eğitim kursları düzenler. (7) Eğer polis birimleri, savcı büroları ve mahkemeler tarafından talep edilirse Bundeskriminalamt cezai takibat için adli kimlik saptama ve adli bilim sahalarda uzman görüşü sunar.

Kısım 3 Uluslararası İşbirliği: INTERPOL için Federal Almanya Cumhuriyetinin Milli Merkez Bürosudur. (1a) Schengen Bilgi Sisteminin milli şubesini ve ek bilgi değişimine dair SIRENE bürosunu yürütmek için, Schengen Anlaşmasının uygulanmasına dair Konvansiyonunun madde 39 (3) ve madde 46 (2)'ye uygun olarak bilgi değişimine dair Milli Merkez Organdır. Schengen Bilgi Sistemindeki uyarılar Kısım 11'e uygun olarak polis bilgi sistemine girilir.

Europol Yasası Kısım 1 no.1 (16 Aralık 1997 tarihli Federal Hukuk Gazetesi Kısım II sayfa.2150, 31 Temmuz 2009daki Kanun tarafından yapılan son

değişiklikteki haliyle, Federal Hukuk Gazetesi Kısım I sayfa 2504) uluslararası işbirliğinde başka bir görev verir: Bundeskriminalamt Europol (Avrupa Polis Ofisi) için Ulusal Birimdir. Europol Ulusal Birimi (ENU) Europol ve Üye Devletleri yetkili otoriteleri arasındaki tek irtibat noktasıdır.

Kısım 4. Ceza Kovuşturması

Bundeskriminalamt ceza kovuşturması sahasındaki polis görevlerini yerine getirir. 1. Uluslararası organize silah, mühimmat, patlayıcı, uyuşturucu veya ilaç trafiği ve uluslararası örgütlü kara para aklamayı da içeren bu bağlamdaki işlenen suçlar gibi diğer ülkelerde soruşturma gerektiren uluslararası sahte para üretimi ve dağıtım durumlarında, 2. Federal Başkan, Federal hükümet üyeleri, Federal Parlamento ve Federal Anayasa Mahkemesi veya federal anayasal organların yabancı misafirlerine karşı veya failin politik nedenlerin dışında hareket ettiği ve bu hareket federal veya yabancı politikası konularını etkileyeceği kabul edilebilirse Almanya Federal Cumhuriyetindeki resmi diplomatik temsilciliklerin başkan ve üyelerinin hayatı (Ceza Yasası kısım 211,212) veya hürriyetine (ceza yasası kısım 234, 234a, 239, 239b) karşı suçlarda, 3. uluslararası organize suç olaylarında, 4. Almanya'nın dışında işlenen bir suç söz konusuysa ve yargı yeri henüz kurulmamışsa, 5. Ceza yasası kısım 303b kapsamındaki suç durumlarında, olgular suç fiili şunlara yönelik olduğunu gösterirse a) Almanya Federal Cumhuriyetinin iç ve dış güvenliğine, veya b) İhmali veya imhası insanların hayat ve sağlıkları için önemli tehdit oluşturacak olan veya toplumun işleyişi için vazgeçilmez olan kritik altyapıların hassas parçalarına. Bundeskriminalamt'la danışarak Savcılık Ofisi başka bir yetkili polis makamını soruşturmayla görevlendirebilir.

Kısım 5. Anayasal Organların Üyelerinin ve Bundeskriminalamt Yönetiminin Korunması: Almanya Federal Parlamentosu Başkanının hakları ve federal polis ve eyalet polis güçlerinin yargı yetkisine rağmen Bundeskriminalamt şunlardan sorumlu olur 1. şunların gereken kişisel korunmasından a) Federasyonun anayasal organları üyelerinin, b) Özel durumlarda bu anayasal organların yabancı misafirlerinin, c) Bundeskriminalamt yönetiminin; a ve c kapsamında belirtilen durumlarda, gerekli koruma, özellikle, ofis görev süresi ötesine uzayabilir ve en yakın akrabaları da kapsar; 2. Federal cumhurbaşkanı, federal hükümet üyelerinin ve, özel durumlarda onların yabancı misafirlerinin ofislerinin, ikametlerinin ve herhangi bir asıl yerlerinin dahili korunması.

Kısım 6. Tanık Koruma: Bundeskriminalamt'ın veri elde etme araçları: a) Merkez ajans veri dosyaları, b) suç önleme ve kovuşturmasında yer alan uluslararası organizasyonlardan olduğu kadar Kısım 14 altkısım 1'de belirtilen yabancı makam ve organlar, c) anayasayı korumak için otoriteler, Askeri karşı istihbarat servisi (Milit rischer Abschirmdienst), federal istihbarat servisi (Bundesnachrichtendienst), federal ve eyalet polis otoriteleri ve gümrük soruşturma servisi (Zollkriminalamt), d) Polis Bilgi Sistemi (Kısım 11) aracılığıyla eyalet suç polis ofislerinden başka diğer eyalet polis otoriteleri, federal polis, hudut polisi

görevleriyle görevlendirilen gümrük idare otoriteleri ve Almanya gümrükler Soruşturma Servisi Merkez bürosu, e) diğer kamu otoriteleri (Kısım 13, Kısım 20x), f) Uluslararası ilişkilerde ulusal irtibat bürosu olduğu için yetkili olduğu kadar görevleriyle ilgili konularda uluslararası kuruluşlar ve Avrupa Birliği (Kısım 14), g) Adli kimliklendirme önlemleri-laboratuvar inceleme verileri (Kısım 20e), h) teknik araçlarla dinleme ve kaydetme, fotoğraflar çekme ve görsel kayıt yapma (Kısım 16), ı) Sorgulama (Kısım 20c), evde veya evden bilgi almak için özel araçlar kullanarak (Kısım 20h), i) Bilgisayarlı Profil Tabanlı Aramalar-kamusal ya da kamusal olmayan organların veri dosyaları (Kısım 20j), j) Bilgi teknolojileri sistemlerini (Kısım 20k), k) İletişimi Dinleme (Kısım 20l), l) mobil iletişim kartları ve istasyonlarının yer belirlenmesi ve kimliklendirilmesine dair teknik araçlar (Kısım 20n), m) kişilerin aranması (Kısım 20q), n) Mülk öğelerinin aranması (Kısım 20r), o) Evlere girip arama (Kısım 20t) olarak görülmektedir.

Bunlara ek olarak Bundeskriminalamt şu şekilde özel araçlarla da veri toplamaktadır: A) Kısım 20g kapsamında; Veri Toplamanın Özel Araçları 1. Devamlı olarak 24 saatten uzun bir süre süren veya 2 günden daha fazla süren (uzun süreli takip) bir kişinin planlı takibi, 2. İlgili kişi tarafından fark edilmeyecek bir şekilde evlerin dışında şu amaçlarla teknik araçlar kullanılması; a) Evin dışındaki kişiler veya mülk öğelerinin fotoğraflarını çekmek ve kaydetmek için, veya b) Evlerin dışında özel konuşmaları dinleme ve kaydetmek için. 3. Kişinin bulunduğu yeri belirleme gayesine dönük özel teknik araçlar 4. Bundeskriminalamt'la işbirliği yaptığı 3. Taraflarca bilinmeyen özel kişilerin kullanılması ve 5. Uzun süreli gizli kimlik verilmiş polis memurları (gizli polis) kullanılması. B) Kısım 23 kapsamında; 1. sürekli olarak 24 saatten fazla sürede sona eren veya 2 günden fazla süren bir kişinin sürekli planlı izlenmesi (uzun süreli takip) 2. ilgili kişi tarafından fark edilmeyecek şekilde bir evin dışında teknik araçlar kullanma; a) görüntü çekme veya kaydetme için, b) gizlice özel konuşma dinleme ve kaydetme için, ve 3. Bundeskriminalamt'a dahil olmayan ve onun Bundeskriminalamt'la işbirliğinde olduğu 3. Taraflarca bilinmeyen kişileri kullanma.

2.5. ABD-TEXAS: Anayasada belirlenen prensiplere dayalı olarak ABD'de bir tane ulusal polis ajansı yok. Onun yerine, yerel, eyalet, federal veya üst yargılamada olabilecek, kendi yargı bölgesi ve misyonu çerçevesinde suç hukuku uygulayıcı yaklaşık 18.000 değişik ajansa dağıtılmış merkezi olmayan bir ağ vardır. Ulusal hukuk uygulama ajanslarının büyük çoğunluğunu oluşturan yerel Polis ve Şerif daireleri geleneksel fonksiyonları yerine getiriyorlar. Yerel seviyede, 50 eyalet kendi anayasaları kapsamında suç durumlarıyla ilgili kendi eyalet mevzuatına sahiptir (2.<http://polis.osce.org>).

Texas Devlet Kanunu (<http://www.statutes.legis.state.tx.us>) Kısım 411.002'de Texas Devleti Kamu Güvenliği Dairesi şu şekilde tanımlar, amaç ve görevi de buradan çıkarılabilir: (a) Texas Devleti Kamu Güvenliği Dairesi, halk

güvenliğini koruyan hukuku uygulayan ve suçlu belirleme ve suçtan korunmayı sağlayan devletin bir ajansıdır. Daire Texas Rangers, Texas Otoyol Devriyesi, idari bölüm ve Komisyonun gerekli gördüğü diğer bölümlerden oluşur. Teşhis Ve Kayıtlar Bürosu: (b) Teşhis ve Kayıtlar Bürosu: (1) kayıt için hükmün onaylanıp-onaylanmadığına bakmaksızın bir ceza suçunun hükümlüsü veya bir ceza suçundan tutuklanan veya suçlanan herkesin fotoğraflar, resimler, tarifler, parmak izleri, ölçüler ve ilgili bilgilerini işler ve dosyalar (Kısım 411.042);

Merkez İndeksinin Kurulması; Bilgi Girişi: (a) Daire tarafından tutulan Kolluk Bilgi Sisteminde, Teşhis ve Kayıtlar Bürosu, yalnızca para cezası ile cezalandırılabilir bir kötü davranış suçunun dışında herhangi bir suç fiili veya kötü davranışla suçlanan veya tutuklanmış olan bir sanık tarafından işlenmiş olabileceğini adli DNA test sonuçlarının gösterdiği ek suçlarla ilgili bilgi toplamak ve dağıtmak için bir merkez indeksi kurar ve devam ettirir. (b) Altkısım (a) kapsamındaki bir sanıkla ilgili bilgi merkezi indekse ancak eğer o bilgi, davalı o suçtan tutuklanmış veya tutuklanacak veya suçlanmış olmasından bağımsız olarak bir suç işlemekten şüpheli bir kişinin DNA profili için bir verici olarak hariç tutulamayacak sanığın DNA profilini gösteren adli DNA test sonuçlarına dayalı ise girilebilir. Bu bilgi: (1) bir soruşturma ceza yargılama ajansının bir temsilcisi tarafından imzalı taahhüt formunda sunulmalı ve bir bölge hakimince onaylanmalıdır; ve (2) bir sanığın parmak izleri seti de ekli olmalıdır (Kısım 411.0602).

Gönüllü Örnek: Herhangi bir kişi gönüllü olarak bu maddenin Altbölüm B altında bir DNA kaydı yaratmak için müdüre örnek sunabilir (Kural 28.2). DNA Veri tabanı: (d) FBI İrtibatı. Müdür FBI ve bir DNA laboratuvarı veya bir ceza yargısı ve kolluk ajansı arasında DNA verisi, kayıt, profiller, delil ve diğer ilgili konular için irtibat görevlisidir (Kural 28.26). Genel Olarak. Bir ajans uygun bir bireyden bir DNA örneği toplayabilir (Kural 28.125).

ABD-Texas Kamu Güvenliği Dairesinin veri temin araçları: 1) kendi laboratuvarı veya müdür tarafından akredite edilen bir laboratuvar-CODİS laboratuvarı, 2) Gönüllüler, 3) ilgili adli ve kolluk ajanları (Ceza Yargısı veya kolluk ajansı veya ajans—Texas Ceza Yargı Dairesi, Texas Gençlik Komisyonu, Texas Çocuk Yargı Dairesi, Ceza Yargılama Politikası Konseyi, Bu devletin bir Toplum Denetleme veya Göz Hapsinde Tutma Dairesi, Devlet Kanunu 411.082de tarif edilen bir Ceza Yargılama Ajansı, bu devletin şehir polis dairesi, bu devletin bir İlçe Şerif Dairesi, polis görevlendirme ya da atamayla yetkili bu devletin başka bir ajansı, bu devletin veya Fort Worth'daki Kuzey Texas Sağlık Bilim Merkezi Üniversitesi, Topluluk Denetleme Ajansı) 4) ceza suçundan tutuklanan veya suçlanan herkes, 5) FBI, 6) Hükümlüler-mahkumlar, 7) Toplum denetimi ya da denetimli serbestlik alanlar olarak görülmektedir.

3. Veri Elde Etme Araçları Ve Türk Polisi

Polis Vazife Ve Salahiyet Kanunu'nda (www.mevzuat.gov.tr) Polisin görevleri şu şekilde belirtilmektedir; Polis, asayiş amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatini temin eder. Yardım isteyenlerle yardıma muhtaç olan çocuk, alil ve acizlere muavenet eder. Kanun ve nizamnamelerinin kendisine verdiği vazifeleri yapar (PVSK m.1). Polisin genel emniyetle ilgili görevleri iki kısımdır. A) Kanunlara, tüzüklere, yönetmeliklere, Hükümet emirlerine ve kamu düzenine uygun olmayan hareketlerin işlenmesinden önce bu kanun hükümleri dairesinde önünü almak, B) İşlenmiş olan bir suç hakkında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile diğer kanunlarda yazılı görevleri yapmak (PVSK m.2).

Polisin parmak izi ve fotoğrafları kayda alması: Polis; a) Gönüllü, b) Her çeşit silah ruhsatı, sürücü belgesi, pasaport veya pasaport yerine geçen belge almak için başvuruda bulunan, c) Başta polis olmak üzere, genel veya özel kolluk görevlisi ya da özel güvenlik görevlisi olarak istihdam edilen, ç) Türk vatandaşlığına başvuruda bulunan, d) Sığınma talebinde bulunan veya gerekli görülmesi halinde, ülkeye giriş yapan sair yabancı ve e) Gözaltına alınan kişilerin parmak izini alır. Buna göre alınan parmak izi, ait olduğu kişinin kimlik bilgileri ile birlikte, ne zaman ve kim tarafından alındığı belirtilmek suretiyle, bu amaca özgü sisteme kaydedilerek saklanır. Ancak, parmak izinin hangi sebeple alındığı sisteme kaydedilmez. Olay yerinden elde edilen ve kime ait olduğu henüz tespit edilemeyen parmak izleri, kime ait olduğu tespit edilinceye kadar, ilgili soruşturma dosya numarası ile birlikte sisteme kaydedilir. Ceza Muhakemesi Kanununun 81. maddesi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 21. maddesi hükümlerine göre alınan parmak izleri de bu sisteme kaydedilir. Gönüllü olanlar hariç olmak üzere diğerleri ile Ceza Muhakemesi Kanunu ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunla alakalı olarak parmak izi alınanların ayrıca fotoğrafları alınarak, ikinci fıkrada belirlenen esaslara uygun olarak parmak izi ile birlikte sisteme kaydedilir. Parmak izi ile fotoğrafların sistemde kaydedilmesi ve saklanması ile bu kayıtlardan yararlanmaya ilişkin diğer esas ve usuller, İçişleri Bakanlığı tarafından Adalet Bakanlığının görüşü alınarak çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir (PVSK m.5). Nüfusa kayıtlı olmadığı için kimliği tespit edilemeyen kişilerin nüfusa kayıtlarının temini için gerekli işlemler yapıldıktan sonra, 5. maddeye göre fotoğraf ve parmak izi tespit edilerek kayda alınır (PVSK m.4/A).

İletişim-Dinleme-İzleme: Polis, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Anayasa düzenine ve genel güvenliğine dair önleyici ve koruyucu tedbirleri almak, emniyet ve asayiş sağlamak üzere, ülke seviyesinde istihbarat faaliyetlerinde bulunur, bu amaçla bilgi toplar, değerlendirir, yetkili mercilere veya kullanma alanına ulaştırır. Devletin diğer istihbarat kuruluşlarıyla işbirliği yapar.

Birinci fıkrada belirtilen görevlerin yerine getirilmesine yönelik olarak, Ceza Muhakemesi Kanununun, casusluk suçları hariç, 250. maddesinin birinci fıkrasının

(a), (b) ve (c) bentlerinde yazılı suçların işlenmesinin önlenmesi amacıyla, hâkim kararı veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Emniyet Genel Müdürü veya İstihbarat Dairesi Başkanının yazılı emriyle, telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişim tespit edilebilir, dinlenebilir, sinyal bilgileri değerlendirilebilir, kayda alınabilir.

İstihbarat faaliyetlerinde, bu maddede belirtilen suçların önlenmesi amacıyla ve hâkim kararı alınmak koşuluyla, teknik araçlarla izleme yapılabilir. Ayrıca, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu hizmeti veren kuruluşların ihtiyaç duyulan bilgi ve belgelerinden yararlanabilmek için gerekçesini de göstermek suretiyle yazılı talepte bulunulabilir (Ek Madde 7).

Buradan Türkiye’de Polisin veri temin araçları: 1) Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı, 2) kamu kurum ve kuruluşları ile kamu hizmeti veren kuruluşlar, 3) iletişimin tespiti-dinlenmesi-kayda alınması, 4) istihbarat toplama, 5) ülkenin diğer istihbarat birimleri, 6) teşhis, 7) olay yeri inceleme, 8) konut-işyeri ve kamuya açık olmayan kapalı alanlarda arama ve el koyma, 9) üst-araç-özel kâğıtlar ve eşya arama, 10) a) Gönüllüler, b) Her çeşit silah ruhsatı, sürücü belgesi, pasaport veya pasaport yerine geçen belge almak için başvuruda bulunan, c) Başta polis olmak üzere, genel veya özel kolluk görevlisi ya da özel güvenlik görevlisi olarak istihdam edilen, ç) Türk vatandaşlığına başvuruda bulunan, d) Sığınma talebinde bulunan veya gerekli görülmesi halinde, ülkeye giriş yapan sair yabancı ve e) Gözaltına alınan kişiler olarak görülmektedir.

Sonuç

Yapılan çalışma sonucunda ana hatlarıyla şu sonuçları görmek mümkündür:

1. Verinin nitelikleri itibarı ile açıklama ve iz delillerinin arasında olduğu ve özelliğine göre bunlardan birinin kapsamına girebildiği, Veri işlemleriyle, istenen örnek elektronik olarak tespit edilip online olarak karşılaştırmaları yapılabileceği için faaliyetlere aşırı hız kazandırabildiği, Verinin kolluk faaliyetlerinde ve tabiki bağlantılı olarak ceza muhakemesinde geniş olarak kullanıldığı ve kullanılabilir olduğu, Verinin kullanım alanı olarak sınır aşan nitelikte uygulandığı-uygulanabileceği alanın kapsamının çok geniş olduğu, diğer delil türlerinden bu anlamda çok önde olduğu, Verinin delil olarak kullanılması için diğer deliller gibi delil genel özelliklerine sahip olması gerektiği,

2. Veriler gönüllüler, kamu kurumlarından hizmet almak için başvuranlar, kamuda görev yapanlar, vatandaşlığa başvuran, sığınma talebinde bulunan, yabancılar, hakkında göz altı gibi ceza muhakemesi işlemi yapılanlar, olay yeri incelemesi, teşhis, eşya-konut ve kişi aramaları ve el koymalar, elektronik veri tabanlarının kullanılması, iletişimin denetlenmesi, elektronik cihazların ya da bilgisayarların ve bunlarla bağlantılı sistemlerin kullanılması, fotoğraflama ya da ses ve görüntü kaydetme cihazlarının kullanılması, gizli kişi kullanımı, gizli görevli

kullanımı, diğer kamusal ya da özel kurumlardaki bilgilerin toplanması, ulusal ya da uluslararası kurum ve kuruluşlardan bilgi toplanması ve bu gayeyle kullanılan irtibat birimleri, takipler, araç tescil-silah mukayese kovan ve mermi çekirdekleri alma, parmak izi-DNA profilleri-fotoğraflar gibi adli kimliklendirmeye dair bilgilere dair adli-idari kayıtların kullanımı vb. bir çok araçlarla elde edilebilmektedir.

3. Bu veri elde etme araçlarından; a) ulusal ya da uluslararası kurum ve kuruluşlardan bilgi toplanması ve bu gayeyle kullanılan irtibat birimleri, bağlantı birimleri aracılığıyla veri elde edilmesi “vasıtalı veri elde etmeye”, b) gönüllüler, kamu kurumlarından hizmet almak için başvurular, kamuda görev yapanlar, vatandaşlığa başvuran, sığınma talebinde bulunan, yabancılar, hakkında göz altı gibi ceza muhakemesi işlemi yapılanlar, olay yeri incelemesi, teşhis, eşya-konut ve kişi aramaları ve el koymalar, elektronik veri tabanlarının kullanılması, iletişimin denetlenmesi, elektronik cihazların ya da bilgisayarların ve bunlarla bağlantılı sistemlerin kullanılması, fotoğraflama ya da ses ve görüntü kaydetme cihazlarının kullanılması, gizli kişi kullanımı, gizli görevli kullanımı, diğer kamusal ya da özel kurumlardaki bilgilerin toplanması, araç tescil-silah mukayese kovan ve mermi çekirdekleri alma, parmak izi-DNA profilleri-fotoğraflar gibi adli kimliklendirmeye dair bilgilere dair adli-idari kayıtların kullanımı “yerinden veri elde etmeye” örnekler teşkil etmektedir.

4. Bu araçlardan:

- Vasıtalı veri elde etmenin yaygın olarak bölgesel ve küresel uluslararası kolluk kuruluşları tarafından kullanıldığı,

- Yerinden veri elde etme yönteminin daha ziyade ulusal-eyalet kolluk kurumları tarafından kullanıldığı,

- Karma yöntemle (vasıtalı veri elde etme ve yerinden veri elde etme yöntemi) veri elde etmenin daha ziyade federal bazdaki kurumlarca kullanıldığı.

5. Karma yöntemle veri elde edenlerin en çok, vasıtalı veri elde etme yöntemiyle veri elde edenlerin orta ve yerinden veri elde etme yöntemiyle veri elde edenlerin en az veriye ulaşabildiği,

6. Ulusal veya eyalet bazında polisliği amaçlayan kolluk kurumlarınca fiziksel sorumluluk bölgesinin darlığı ile birlikte yerinden veri elde etme yönteminin, uluslararası bazda polisliği amaçlayan kolluk kurumlarınca vasıtalı veri elde etme yönteminin ve federal bazda polisliği amaçlayan kolluk kurumlarınca ise görevin mahiyetine göre bazı durumlarda vasıtalı veri elde etme yönteminin bazı durumlarda da yerinden veri elde etme yönteminin kullanıldığı,

7. Organize suç, önemli suç ve sınır aşan suç hadiselerinde suçların ön değerlendirilmeleri, bağlantı kurulması ve önlenmelerine yönelik olarak vasıtalı veri elde etme yönteminin daha fazla ve yaygın olarak kullanıldığı; bunların

dışındaki suçlarda, dar kapsamlı ya da basit suçlarda ise yerinden veri elde etme yönteminin kullanıldığı,

8. Delilin vasıtasızlığı ve doğruluğu açısından; Yerinden veri elde etme yöntemiyle veri elde edenin en güçlü, karma yöntemle veri elde edenlerin orta ve vasıtalı veri elde etme yöntemini kullanarak veri elde edenlerin ise en zayıf durumda oldukları,

9. Verinin elde edilme araçlarının ve koşullarının çok detaylı olarak yasalarla belirlenmesi gerektiği aksi halde tüm insan hakları ve hürriyetlerinin sınırlarını yıkma ihtimali ve kapasitesini gösterdiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- AYDIN M. (2003), Kamu Davasının Açılması ve İddianame, Seçkin Y, Ankara.
- BAĞDATLI S. (1995), Temel Hukuk Kavramları, Tabevi Y, İstanbul.
- BAYRAM L. (2001), Deliller ve Bilirkişilik Müessesesi, Polis D, Yıl.7, Sayı.28, Ankara.
- CENDEL N. - ZAFER H. (2003), Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Y, 2B, İstanbul.
- CİHAN E. - YENİSEY F. (1998), Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Y, 3B, İstanbul.
- Erol AKAR, Abdurrahman ÖZER, Bülent DEMİRCİ, Federal Almanya Polis Teşkilatı, http://www.pa.edu.tr/APP_DOCUMENTS/D478B2AD-3813-4555-9629-6332F8CF8D33/cms_statik/_dergi/2005/2/69-100.pdf.
- HILDERBRAND D. (1999), S, Footwear, The Missed Evidence, Staggs Publishing, Temecula, USA.
- KANTAR B. (1946), Ceza Muhakemeleri Usulü, İ.K, İstanbul.
- KAYGISIZ M. (2003), Adli Bilimler, Seçkin Y, Ankara.
- KUNTER N. - YENİSEY F. (2002), Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Y, 12B, İ.K, İstanbul.
- ÖZTÜRK B. (1998), “Adli Kolluk üzerine Genel Düşünceler”, Adli Kolluk Sempozyumu, Antalya.
- ÖZTÜRK B. - ERDEM M. R. (2008), Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 12.B, Seçkin Y, Ankara.
- ÖZTÜRK B. - ERDEM M. R. - ÖZBEK V. Ö. (2001), Ceza Hukuku-Ceza Muhakemesi Hukuku, Turhan Y, Ankara.
- ÖZTÜRK C. (2006a), Delillerde Farklı Bir Sınıflandırma Anlayışı, Terazi Dergisi, Yıl.1, Sayı.2, Seçkin Y, Ankara.

- ÖZTÜRK C. (2006b), Kriminalistiğe Farklı Bir Bakış- İz ve İz Bilimi, Polis Bilimleri Dergisi, Cilt 8(2).
- ÖZTÜRK C. (2006c), Ceza Muhakemesinde İz Bilimi- Kriminalistik Gerçeği, Seçkin Y, Ankara.
- ÖZTÜRK C. (2007), Ceza Muhakemesi ve Silah İncelemesi (Balistik), Terazi Dergisi, Yıl.2, Sayı.5, Seçkin Y, Ankara.
- ÖZTÜRK C. (2014), Veri Delili İhtivası-Karşılaştırmalı Kolluk Hukuku, Ceza Hukuku Dergisi, Yıl.9, Sayı.24, Seçkin Y, Ankara.
- ÖZBEK V. Ö. (2010), Ceza Muhakemesi Hukukunda Delil Yasakları, Alman-Türk Karşılaştırmalı Ceza Hukuku, Cilt III, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No: 18, İstanbul.
- Özbek V. Ö. - KANBUR M. N. - DOĞAN K. - BACAĞSIZ P. - TEPE İ. (2012), Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Y, 4.B, Ankara.
- SAVAŞ V.- MOLLAMAHMUTOĞLU S. (1995), Ceza Muhakemesi Usul Kanunu Yorumu, 2C, Seçkin Y, Ankara.
- ŞAFAK A. (1992), Hukuk Terimleri Sözlüğü, Rehber Y, Ankara.
- ŞAFAK A. - BIÇAK V. - KESKİN M. (2002), Ceza Muhakemeleri Usul Hukuku Hizmet içi Eğitim Kaynak Kitabı, EGM Basımevi, Ankara.
- TANER T. (1955), Ceza Muhakemeleri Usulü, İÜ Y No: 608, 3B, İstanbul.
- TOROSLU N. (2003), Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Y, 4B, Ankara.
- TOSUN Ö. (1976), Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri, Cilt:1, Genel Kısım, İstanbul Üniv. Yayın No:2118, 2B, İstanbul.
- YENİSEY F. (2010), “Avrupa’da Polis Hukukundan Güvenliğin İnşasına”, Alman-Türk Karşılaştırmalı Ceza Hukuku, Cilt III, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No: 18, İstanbul.
- YURTCAN E. (2002), CYH, Alfa Y, 9B, İstanbul.
- 08.07.2013 tarih ve Ref.: KI35-2738/13-307 ile Oeffentlichkeitsarbeit@bka.bund.de adresine gönderdiğim maile (Oeffentlichkeitsarbeit@bka.bund.de) adresinden yaptığım yazışmaya gelen 09.07.2013 tarihli cevap.
- 08.07.2013 tarih ve Ref.: KI35-2738/13-307 ile Oeffentlichkeitsarbeit@bka.bund.de adresine gönderdiğim maile (Oeffentlichkeitsarbeit@bka.bund.de) adresinden 09.07.2013 tarihinde gönderilen İngilizce mail eki, Act on Bundeskriminalamt.
- UNAMID bünyesinde görev yapan bir Alman polis komiseri ve bir BKA çalışanı ile yapılan 12.10.2013 tarihli görüşme.

- <https://www.europol.europa.eu/content/page/legal-texts-125>, Erişim Tarihi: 01.03.2015
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008D0615:EN:NOT>, Erişim Tarihi: 01.03.2015
- http://www.bmi.bund.de/EN/Topics/Security/Crime/crime_node.html, Erişim Tarihi: 01.03.2015
- http://www.bka.de/EN/Home/homepage__node.html?__nnn=true, Erişim Tarihi: 01.03.2015
- http://polis.osce.org/countries/details.php?item_id=17#Country_Profile_Section_213, Erişim Tarihi: 01.03.2015
- http://polis.osce.org/countries/details?item_id=69#Country_Profile_Section_325, Erişim Tarihi: 01.03.2015
- 1. <http://www.interpol.int/About-INTERPOL/Legal-materials> Constitution and General Regulations of INTERPOL
- 2. <http://www.interpol.int/About-INTERPOL/Legal-materials> INTERPOL's Rules on the Processing of Data, Erişim Tarihi: 01.03.2015
- <http://www.statutes.legis.state.tx.us/Docs/GV/htm/GV.411.htm#411.053>, Erişim Tarihi: 01.03.2015
- www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2559.doc, Erişim Tarihi: 01.03.2015
- http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/aih_m_kararlari/5TENDAM-ISPANYA.pdf, (Başvuru no. 25720/05) SONKARAR, STRAZBURG 13 Temmuz 2010 KESİNLEŞME 13/10/2010. Erişim Tarihi: 01.03.2015
- <http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/DokGosterMainServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2era9fWjfvjSDSONM%2By%2FodoNcHaHa6vjYIIsz bZyO6omcvd81yqsRzgu%2BJ4K2T2ePwhH%2FdZPJX1GzQ38rPTztDnm%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=YARGITAYKARARI>, Erişim Tarihi: 01.03.2015- Aynı sonuca varan 11. Ceza Dairesi Kararı; 2007/22548 E., 2009/15827 K., <http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/DokGosterMainServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2era9fWjfvjSDSONM%2By%2FodoNcHaHa6vjYIIsz bZyO6omcvd81yqsRzgu%2BJ4K2T2ePwhH%2FdZPJX1GzQ38rPTztDnm%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=YARGITAYKARARI>

2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2ersF1crzlQOr9G7%2FR88m%2Fv6tu2X1FEeEgviSt9AcT52OplhXc22zBvlB50ZsFaFUxpCJmRpyGL3D6bHlbMr0AG8g%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=YARGITAYKARARI ve yine aynı doğrultudaki 11. Ceza Dairesi Kararı; 2007/22548 E., 2009/15827 K., Erişim Tarihi: 01.03.2015-Aynı yönde

<http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/DokGosterMainServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2ersF1crzlQOr9G7%2FR88m%2Fv6tu2X1FEeEgviSt9AcT52OplhXc22zBvlB50ZsFaFUxpCJmRpyGL3D6bHlbMr0AG8g%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=YARGITAYKARARI>

- 2

<http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/DokGosterMainServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2er1JuOAMXWn%2Bxbv%2BoqXRU6Gc3nvIVC%2FyRvG5Vb%2FhPFxsMQugSPdlZz9gdPhq5M5b14m16hFD%2F714ZHW5xXlq3rOA%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=YARGITAYKARARI>, Erişim Tarihi: 01.03.2015

- 3

<http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/DokGosterMainServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2er94jK04EeM4q4FVKLmKfumfZoczIUrGDJ6hlTKKZqGCNBfsUZMwGoS%2F8fyvCQe%2BdEfnxIyhQSyG8k%2Feq0yT44Lw%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=YARGITAYKARARI>, Erişim Tarihi: 01.03.2015.

- 4

<http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/DokGosterMainServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2erPK7QAsjBWG8ewclzrdfPtGzZ0542lfjL0s2rynRxJsLQ3ABluSAzThnWPpqEoc90X9HSfljurGTZu2id4vT6Hg%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=YARGITAYKARARI>, Erişim Tarihi: 01.03.2015.

Hatay Büyükşehir Yapılanma Sonrasında Çevre Sorunlarına Yaklaşım ve Çevre Düzenlemeleri

Şafak KAYPAK*

Vedat YILMAZ**

Öz

20. yüzyıl sonrasında, sanayileşmenin artması ve nüfusun kent merkezlerinde yoğunlaşması neticesinde, çevre ve hava kirliliği sorunları giderek artmıştır. Günümüzde de, çevreye yönelik sorunların halen ülkemiz genelinde devam ettiği ve kalıcı çözümler bulunamadığı aşikârdır. Çevre sorunlarının çözümünde sorunun doğru saptanması önemlidir. Yaşanılan alanları insan yaşamına uygun yaşanabilir temiz bir çevre haline getirmek, çevre sorunlarına yönelik çözümler üretme noktasında, yerel yönetimlere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Hatay'da çevre sorunları giderek artmıştır. Çalışmamızda, 6360 sayılı yasa ve bu yasa ile büyükşehir statüsü kazanan Hatay Büyükşehir Belediyesi'nin çevre sorunlarına yaklaşımı, çevre ve hava kirliliğine yönelik yürütülen faaliyetleri; literatür tarama, gözlem ve büyükşehir belediye yetkilileriyle yapılan görüşmeler sonrasında irdelenip önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *6360 Sayılı Yasa, Hatay Büyükşehir Belediyesi, Çevre Sorunu, Çevre Düzeni.*

Approach to Environmental Problems and Environmental Regulations After the Restructuring in Hatay Metropolitan Municipality

Abstract

After the 20st century, environmental and air pollution increased gradually depending upon increasing of industrialization and accumulation of the population in the city centers. Nowadays it is clear that problems directed to environment continue in our country and no permanent solution has been founded yet. The correct detection of the problem is important in the solution of environmental problems. There are important duties and responsibilities to be done by the local administrations as in the turn point of producing solutions for the environmental problems and making the living places into suitable for human life livable clean environment. In our study, proposals were being made about its approach to the environmental problems, the continuing activities for environment and air pollution, observation and literature searching after interview with the authorities of Hatay Metropolitan Municipality that gained Metropolitan Municipality status with law numbered 6360.

Key Words: *Law no 6360, Hatay Metropolitan Municipality, Environmental Problem, Environmental Organization.*

* Doç.Dr., MKÜ, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, skaypak@gmail.com

** Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Adilcevaz MYO, vedatyilmaz1977@gmail.com

GİRİŞ

Geçmişten günümüze içerisinde bulundurduğu özel kozmopolit dokusunu son döneme kadar taşıyabilmiş bir sınır ilimiz olan Hatay, yıllar içerisinde farklı kültürleri tek potada eritip ortak miras zenginliğine dönüştürmüştür. Dinler, mezhepler, ırklar mozaiklidir. Çokkültürlü yapısı ile barış ve hoşgörü diyarı diye bilinir. Hatay ili, 6360 sayılı yeni Büyükşehir Belediye Yasası ile büyükşehir belediyesi olarak halka hizmet vermeye başlamış ve ilgili yasa gereğince hizmet alanı da il mülki sınırları olmak üzere genişlemiştir. Daha önceleri il özel idaresinin üstlendiği belediye sınırları dışında kalan alandaki çevre düzenlemelerini yapma görevinin, il sınırlarına genişleyen büyükşehir belediyesine verilmesi ile sorumlulukları ve yetkileri artmıştır. İnsan yaşamını doğrudan etkileyen çevre ve hava kirliliği sorunu, hızlı kentleşmeye bağlı olarak sanayileşme, nüfus artışı ve teknolojinin gelişimi gibi nedenlerle doğal durumu bozarak negatif yönlü yol almaktadır. Bu bozulma, hava, su ve toprak kirlenmesi olarak sınıflansa da ekolojik dengenin bir parçasındaki bozulma bütün sistemin yapısını olumsuz yönde etkileyebildiğinden, kolaylıkla birbirine dönüşebilmekte, sorunlaşmaktadır. Sorumluluk alanı ve yetkileri genişleyen büyükşehir belediye yönetiminin, çevre sorunlarını önlemeye ve yerel halkı yaşanabilir temiz bir çevrede yaşatmaya yönelik düzenlemeler yapması elzem bir durum olmuştur.

İç-dış göç ve mülteci göçü alması nedeniyle görülen nüfus artışı, altyapı yetersizliği, kentte bulunan motorlu taşıtların çokluğu ve trafik, İskenderun ilçesinde sanayi fabrikaların yoğunluğu, Akdeniz kıyısında bulunması nedeni ile gemilerin bıraktığı atıklar, Hatay ilinde görülen başlıca çevre ve hava kirliliğine neden olan unsurlardır. Büyükşehir olur olmaz birçok sorunla birden karşılaşan Hatay Büyükşehir Belediyesinin, yaşanan çevre ve hava kirliliği sorunlarını gidermek üzere Çevre Daire Başkanlığı bünyesinde ilgili birimlerini oluşturarak sorunları gidermeye yönelik çalışmalar yaptığı görülmüştür. Bu çalışmalar arasında; il genelinde kıyıların, limanların ve deniz yüzeylerindeki atıkların toplanması ve plaj temizliklerinin yapılması, hafriyat, inşaat ve yıkıntı atıklarına yönelik yapılmış olan kaçak dökümlerin kaldırılarak döküm sahasının boşaltılması ve gerekli yerlere uyarıcı levhaların bırakılması, Mustafa Kemal Üniversitesi merkez laboratuvarında büyükşehir belediyesinin çevre, su ve gıda analizlerinin yapılması gibi faaliyetler yer almaktadır. Bu bağlamda, insanların çevre ve hava kirliliğine maruz kalmamaları, doğal kaynakların kullanımının dengeli bir şekilde sağlanabilmesi, gelecek nesillere temiz bir çevre bırakılabilmesi için, merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının sorunun üzerine düşmeleri ve çözüme yönelik işbirliğinde bulunmaları kaçınılmazdır.

Ancak, tam anlamı ile çevre sorunlarına yönelik istikrarlı çözümler bulunamadığı, Türkiye'nin birçok ilinde olduğu gibi, Hatay ilinde de çevre ve hava kirliliği sorununun artmaya devam ettiği ve önünün alınmadığı saptanmıştır. Hatay büyükşehir belediyesi, kirliliği önlemeye yönelik faaliyetler yapmaktadır. Ancak, çevre bilinci ve temizlik kültürü eksikliğine bağlı olarak, bir

yandan düzeltim yapılırken, diğer yandan da bozulmaktadır. Bu bağlamda, çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk önce çevrenin önemi ve kirliliği; ikinci bölümde büyükşehir yönetim tarihçesi ve gelişimi tanıtılmaktadır. Üçüncü bölümde, Hatay Büyükşehir belediyesinin çevreye bakışı ve çevre faaliyetlerine değinilmektedir. Son bölüm, sonuç ve değerlendirmeyi içermektedir.

ÇEVRENİN ÖNEMİ VE SORUNLAŞMASI; ÇEVRE KİRLİLİĞİ

Çevre; dünya üzerindeki tüm canlıları çevreleyen, canlı/cansız varlıklar, olaylar ve faaliyetler bütünüdür (İsbir, 1997: 141). Yeryüzündeki insanların, biyolojik, ekonomik ve sosyal bakımdan yaşamlarını sürdürdüğü çevrenin insan sağlığı açısından önemi tartışmasızdır. *Çevre kirliliği*, yaşanılan çevrenin kirlenmesini ifade eder. Çevre doğal yollarla da kirlenebilir. Ama kirlilik asıl olarak insanlar tarafından yapay yollarla üretilmektedir. Kirlilik, insanların üretim ve tüketim faaliyetleri esnasında ortaya çıkmaktadır. Kirliliğin doğal kaynaklara etki ederek doğanın dengesini bozması önemli bir sorundur. Kirliliğin her alana yayılması da bir diğer güncel sorun oluşturur. Hava, su, toprak ve besin kaynaklarının kirlenmesi, ulaşım, gürültü, görüntü, koku kirliliği gibi kirlilikler günlük hayatımızda her an karşılaştığımız sorunlardır. *Çevre sorunları*, türlü insan faaliyetleri nedeni ile her türlü çevresel değerin zarar görmesini anlatır (Kaypak, 2013: 19). Günümüzde, çevre sorunlu ve sorun üretir hale gelmiştir. Çevreyi insan kirlettiği gibi, bu kirlilikten en çok etkilenen canlıların başında da yine insanın kendisi gelmektedir. Çevreyi kirleten kirletici maddelerin insan sağlığına etkisinin ölçülmesi kolay bir süreç değildir. Birçok kirletici madde, değişik oranlarda karışımları ile zehirleyici olurlar ve insan sağlığını olumsuz yönde etkilerler. Çevre kirliliğine neden olan kirleticiler çok çeşitlidir; bunlar atmosferde gaz halinde (kükürt dioksit, azot oksitler vb.) veya tanecik halinde bulunabilirler (duman tanecikleri, kurşun aerosolü gibi). Pestisitler (haşarat öldürücüler) ve radyoaktif izotoplar hem atmosfere hem de sulara yayılabilir; temizlik maddeleri, organik kimyasal maddeler ve fosfatlar şeklinde sulara bulunabilecekleri gibi, katı atıkları, akarsuları, gölleri kirletebilirler (Özer, 1995: 11-18).

İlk insanlar, zamanlarının tamamını, hayatta kalabilmek için besin aramak ve barınak temini için harcamışlardır. Çiftçilik ve avcılığın geliştiği zamanlarda insanoğlu zamanının bir bölümünü temel ihtiyaçlar, bir bölümünü de uzmanlaşmaya ayırmıştır. Böylece ilk meslek grupları ortaya çıkmaya başlamıştır. Farklı mesleklerin ortaya çıkması ile insanların yaşam düzeyleri artmıştır. Yaşanan bu gelişmeler, çevre kirlenmesi açısından iki önemli sonuç doğurmuştur; birincisi nüfusun artması, ikincisi ise kişi başına tüketilen maddelerin çoğalmasındır (Karpuzcu, 2012: 33). Dünyada nüfusun artması ile beraber, insanların besin, enerji ve su ihtiyaçları ve tüketimleri de artmıştır. Bu tür ihtiyaçların karşılanması yönünde gerekli sanayi maddelerinin üretimi de artışı takip etmiştir. Dünyadaki tüketim ve üretimde yaşanan ve süreklilik gösteren bu

artışlar, ‘doğanın taşıma kapasitesi’nin üstüne çıkarak hava, su ve toprak kirliliğine neden olmuştur (Kaypak, 2013: 22). 20. yüzyılın başlarında, hava ve toprak kirliliği sorununun farkında olmayan, kirlenmiş akarsuları çok az masrafla temizleyerek içme suyu ihtiyacını gideren insanlık; her alanda en iyiye ulaşmak için tüm gayretini sarf ederken, insanların ve diğer tüm canlıların devamını sağlayacak yaşam şartlarını olumsuzlaştırdıklarının farkına ancak 1950 yılları sonrasında varmıştır. Günümüzün uygarlıklarının, bir nükleer savaş ile değil de, insanlığın kendi atık/artıkların yarattığı sorunlarla varlıklarının son bulacağını dile getiren çevre bilimcileri 20. yüzyılın en önemli sorunu olan çevre kirliliği konusunun önemine açıkça vurgu yapmışlardır (Özer, 1995: 11). İnsanların üretim ve tüketimindeki aşırılığın, kaynakların sonu gelene kadar son bulmayacağı görülmektedir. Fakat bunun kabul edilmesi de mümkün değildir. Bir çare olarak üretim ve tüketimdeki alışkanlıkların değiştirilmesi teklif edilebilir. Bugüne kadar, doğal kaynakların kullanılmasına dair bir limit belirlenmemiştir ve doğal kaynak tüketiminden dolayı da hiçbir şey ödenmemektedir (Karpuzcu, 2012: 34).

Dünyanın gelişmiş ülkeleri, çevre kirliliği sorunu konusuna, açlık ve yoksulluk gibi sorunları olan ülkelere göre daha çok eğilmekte ve daha duyarlı davranmaktadırlar. Ancak, pestisitlerin ve suni gübrelerin istenmeyen etkilerinin; yiyecek madde yetersizliği ve yetersiz beslenme sorunu yaşayan ülkeleri çok daha az ilgilendirir olsa da; yoksul ülkelerde böceklerin taşıdığı hastalıklar nedeniyle ölenlerin sayısının, halk sağlığı örgütlenmesinin güçlü, içme ve sulama suyu şebekelerinin sağlık şartlarına uygun ve zirai ürün fazlası olan ülkelere göre çok daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, çevre kirliliği sorunu sadece gelişmiş ülkelerin değil, gelişmekte olan ülkelerin de sorunudur. Bu konu, ilk defa 1972’de Birleşmiş Milletler tarafından ele alınarak bütün ülkelerin çevre sorunları ve nüfus artışı konusuna yönelmeleri talep edilmiştir (Özer, 1995: 12). Ayrıca, azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere sürdürülebilir bir gelişme sağlanabilmesi için sürdürülebilir bir çevre politikası uygulanmalıdır. Çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunarak sürekliliğinin sağlanmasını ifade eder. Kaynakları tüketirken, bırakılan kirleticilerin oranının, doğal kaynakların kendini yenileme ve bu kirleticileri işleme tabi tutma hızını aşmamasına dikkat edilmelidir. Kaynak rezervini tüketmemek gerekir. Doğal kaynakların kontrolsüz şekilde tüketildiği, su, hava ve toprak kirliliğinin yaşandığı bir yerde, çevrenin sürdürülebilir ve dengeli bir şekilde gelişmesi mümkün değildir (Demir ve Çevirgen, 2006: 134). Çevresel dengesizlik, kirlenme ve çeşitli sorunlara neden olan etkenlerin başında, sanayileşme, nüfus artışı ve hızlı kentleşme gelmektedir. Bunda turizmin etkisi yok mudur? Diye sorulabilir. Doğal çevrenin korunması ile turizm gelişir ve turizmin gelişmesi de doğal çevreyi olumsuz etkileyebilir. Ancak, ekonomik iyileşme ve gelişme açısından değerlendirildiğinde, diğer çevreye zarar veren unsurlara göre turizm daha az etkiye sahiptir.

Çevre kirliliğinin oluşmasına öncülük eden etken sanayileşmedir. Çünkü insanoğlu, ilk olarak Sanayi Devrimi ile doğaya hâkim olmaya ve dönüştürmeye

başlamıştır (Görmez, 2003: 21). Günümüzde, özellikle ekonomik yönden sorun yaşayan azgelişmiş ülkelerde, sanayinin hızlı gelişimi kalkınma bakımından önemli bir model olarak benimsenmiş ve desteklenmiştir. Bu itibarla, ülkeye ait tüm kaynaklar sınırsız ve kontrolsüz bir şekilde sanayileşme adına sarf edilmiş ve kontrolsüz bir büyüme ile karşı karşıya gelinmiştir. Ayrıca, bu ülkeler, sanayi alanındaki yatırımlarında kullanmak üzere gelişmiş ülkelerden eski teknolojileri alma eğilimindedirler. Bunun sebebi, hem gelişmiş ülkelerin stratejik bir yaklaşımla yeni teknolojilerini vermek istememeleri, hem de yeni teknolojik sistemlerin maliyetlerinin çok yüksek oluşudur. Eski teknolojiler ise, gelişmiş ülkelerin gelişim sürecinde yaşadıkları çevresel sorunların aynen gelişmekte olan ülkelere de yaşanması sonucuna neden olmaktadır (Kahraman ve Türkay, 2006: 31). Sanayileşmenin ülkelere ekonomik anlamdaki katkıları tartışmasızdır, ancak sanayileşme alanında gelişmeler sağlanırken çevre unsuru göz ardı edilmemelidir.

Evrensel olarak dünyaya bakarsak; ister gelişmiş, isterse gelişmekte olsun her ülkede nüfus artışı sonucu çevre sorunlarının artarak yaşandığı aşikârdır (Özer, 1995: 25). Sadece aralarındaki fark, azgelişmiş ülkelerdeki nüfus artış hızı gelişmiş ülkelere göre daha fazladır. Nüfusun hızla artması; gelir dağılımındaki eşitsizlik, sosyal adaletsizlik, sağlık ve eğitim hizmetlerinde belirli eksiklikler ve yoksulluğa neden olmaktadır. Yoksul olan ülkelerde insanların doğal kaynakların korunması hususunda gerekli hassasiyeti göstermelerinin beklenmesi oldukça zordur. Ancak gerçek olan; yoksulluk sebebi ile tek kaynak olarak tüketilen doğal kaynakların kontrolsüz tüketiminin yine yoksulluğun daha da artmasına neden olduğunun farkına varılmamasıdır. Bu durum da azgelişmiş ülkelerin en önemli sorunlarından birini meydana getirmektedir (Kahraman ve Türkay, 2006: 31).

Kentler, insanların kendilerine yaşam alanı olarak oluşturdukları birimlerdir. Kentleşme, yeni kentler oluşması ve kentlerin büyümesi sürecini anlatır. Kentleşme olgusu, ülkenin toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapısını, değer ve normlarını değiştiren ve biçimlendiren temel öğelerden biridir. Öyleyse, kentleşmeyi bir değişim süreci olarak nitelendirebiliriz. Kentleşme ile gelen yeni yapılanmaların çevreyi olumsuz yönde etkileyebileceği açıktır. Kentleşme ile kentlerin yayılması, verimli tarım alanlarının, sahil yerlerinin hızla kentsel kullanıma açılmış olması ve konut ve araç sayısında yaşanan artış çevre kirliliğine neden olmuştur (Özer, 1995: 11). Kentleşme adına çevre faktörü göz ardı edilmemelidir. Günümüzün kentleri, çevre kirliliği ve sorunlarının her türlüünün özellikle hava kirliliğinin ortaya çıkış yerleri olarak görülmektedir.

Hava kirliliği, atmosferdeki toz, gaz, duman, koku ve su buharı şeklinde bulunabilecek kirleticilerin, insan ve diğer canlılar ile eşyaya zarar verici miktara yükselmesidir (Çepel 1992: 195). En eski kirlilik türüdür. Eski zamanlarda bile hava kirliliği sorunu olmuştur. Belki net görünebildiği için, ilk önce havanın bozulduğu fark edilmiştir. Soluduğumuz havanın kalitesinin düşmesini, yaşam ortamı olarak bozulmasını ifade eder. Ama artan nüfus ve enerji ihtiyacı ile bu bozulma ve kirlilik artmıştır. Hava kirliliği insan sağlığını olumsuz yönde

etkilemektedir. İnsanlar stres sonucu oluşan gerilimin vücuttan atılması, enerji düzeyinin yükselmesi, kalp rahatsızlıklarının azaltılması, romatizma gibi rahatsızlıklarının giderilmesi için temiz havaya çıkmaya ve yürümeye ihtiyaç duyarlar (Sezer, 2003: 88-89). Ancak, temiz havada daha sağlıklı olmak için yürümek isteyen insan havadaki kirleticilerin farkında olamayabilir. Hava kirliliği standartlarına göre, yaklaşık solunum düzeyindeki 1m³ havanın içerdiği kirlilik miktarına 'hava kirlilik düzeyi' denir. Kirli havadaki oksijen oranı bozulur. Kirli bir havada, daha çok karbon ve kükürt bileşikleri ve toz parçaları bulunur. Bunlar zehirli ve hücre yapısını bozan gazlardır. Havada bu kirleticilerin bulunması, insan sağlığı bakımından önemli bir sorun oluşturur. İçerisinde karbon dioksit, ozon, kükürt dioksit maddelerini bulunduran hava, solunum yoluyla alınarak insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Görmez, 2003: 53). Havada bulunan kirleticiler, solunum sistemimizden geçerek sağlığımız üzerinde akut, kronik veya ölümcül etkilerde bulunmaktadır. Günde takriben 7.260 litre içimize hava çekeriz. Bir nefes alışta yarım litre hava, nefes borusundan vücuda girer ve sırasıyla büyük, küçük hava borularından ilerleyerek bronşların uçlarına kadar gider, alveol denilen hava keselerinde son bulur. Havadaki oksijen, alveol keselerinin cidarları içinden geçerek kandaki hemoglobin ile birleşir. Nefes geri verilirken, karbondioksit, alveol cidarlarından kese içini dolduran havaya geri verilir ve aynı yoldan dışarı atılır. Kirleticiler bronşiol tüpleri de tahriş edebilirler. Akciğerlerin gittikçe daha fazla alveolü tahrip edildiğinden soluk almak daha güç olur, yürümek, koşmak sorun haline gelir (Muslu, 2000: 203-204).

Hava kirliliğine neden olan başlıca sorunlar; evsel ısınma, endüstriyel faaliyetler ve taşıtlardan kaynaklanmaktadır. Hızlı ve plansız olarak kentleşme, sanayi kuruluşlarına yönelik yer belirlemede yapılan yanlışlar ve endüstri emisyonlarına etkili bir arıtım uygulanmaması, hava kirlilik sorunlarının giderek artmasına neden olmuştur. Günümüzde, kentlerde hava kirliliğinin oluşumuna etki eden faktörlerden; binaların kötü yakıtla ısıtılmasından, endüstriyel kuruluşlar ve enerji santrallerinden ve motorlu taşıtların emisyonlarından kaynaklanan hava kirliliği sorunları günden güne artmaktadır (Karacan, 2012:311-313).

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE YÖNETİM TARİHÇESİ VE GELİŞİMİ

6360 Sayılı Yasaya Götüren Büyükşehir Belediye Yönetim Tarihçesi

Büyükşehir düzenlemesinin temeli, 1982 Anayasa'sının 127. maddesine dayanmaktadır. Bu madde, yerel yönetimleri il, belediye ve köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan kamu tüzel kişileri olarak nitelendirmekte ve büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilmesine olanak sağlamaktadır. Anayasanın bu hükmüne paralel olarak, ülkemizde büyükşehir yönetimleriyle ilgili ilk temel düzenleme, 1984 yılında yasalaşan 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Uzun bir süre yürürlükte kalan 3030 sayılı Kanun, 2004 yılında 5216 sayılı

Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. 3030 sayılı yasa döneminde büyükşehir belediyesi olabilmek için aranan şartlar; yerleşim yeri nüfusunun 300.000'nin üzerinde olması ve büyükşehir sınırları içerisinde birden fazla ilçe olmasıydı. Yasanın çıktığı dönemde bu şartları taşıyan iller sadece İstanbul, Ankara ve İzmir'di (Genç, 2013: 2). 3030 sayılı Kanun ile Ankara, İstanbul ve İzmir'de iki kademeli belediye kurulmuştur. Buna göre, bir yerde büyükşehir belediyesi kurulması için, belediye sınırları içinde birden fazla ilçenin bulunması gerekir, eğer ilçe yoksa öncelikle merkezi idare tarafından en az iki ilçenin kurulması öngörülmüştür. 3030 sayılı Kanunda nüfus ölçütü bulunmamaktadır.

Ardından 1986 ve 1987 yıllarında, yasayla Adana, Bursa, Gaziantep ve Konya büyükşehir belediyeleri kurulmuştur. Merkez ilçeler, yasada geçen ilçe belediyesi olarak kabul edilmiştir. Sonraki düzenlemelerde, ekonomik nedenlere dayandırılarak, ilçe belediyeleri temelinde ve yasayla büyükşehir kurulması usulünden vazgeçilmiştir. Benimsenen yöntem, Kanun Hükmünde Kararname ile olmuştur. 1993 yılında çıkarılan 504 sayılı KHK ile Mersin, Eskişehir, Diyarbakır, Antalya, Samsun, İzmit ve Erzurum kentleri büyükşehir belediyesi haline getirilmiştir. 2000 yılında ise, son olarak Sakarya ilinde Adapazarı Büyükşehir Belediyesi kurulmuştur. Büyükşehir belediye sınırları içinde birden fazla ilçe olmayan yerler için farklı uygulamaya gidilmiş; yeni ilçe oluşumu yerine, alt kademe belediye uygulaması getirilmiştir. Yani hem ilçenin bulunması, hem de alt kademe belediyelerinin kurulması gibi karma bir yöntem benimsenmiştir (Keleş, 2012: 327-337; Çınar vd, 2009: 38-40). Büyükşehir belediyesi kurulmasında, ilçe yerine, alt kademe belediyeleri oluşturulması yönünde politika değişikliğinin temel sebebi yeni ilçelerin oluşumuyla gelen maliyetlerden kaçınmaktır.

2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu çıkarılmış; bu kanunla büyükşehir belediyesi olma şartları değiştirilmiştir. İstanbul ve Kocaeli illerinde büyükşehir belediye sınırları il sınırı olarak kabul edilmiştir. 5216 sayılı Kanun, 3030 sayılı Kanunla kurulan iki düzeyli büyükşehir modelini devam ettirmiştir. 5216 sayılı Kanunun 3. maddesine göre büyükşehir; “en az üç ilçe veya ilk kademe belediyesini kapsayan, bu belediyeler arasında koordinasyonu sağlayan; kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan, idari ve mali özerkliğe sahip ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisi”ni ifade etmektedir. Böylece, büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde ilçe veya ilk kademe belediyeleri bulunacaktır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile büyükşehirlerin mekânsal kapsamı genişletilmiş, belde belediyeleri de sınır içerisine dâhil edilmiş; büyükşehir belediyesine yakın ilçe belediyeleri büyükşehir ilçe belediyesi hâline dönüştürülmüş, büyükşehir olmada nüfus ölçütü 750.000'e çıkarılmıştır. Yasaya göre, Büyükşehir belediyelerinde, mevcut valilik binası merkez kabul edilmek ve il mülkî sınırları içinde kalmak şartıyla, nüfusu bir milyona kadar olan büyükşehirlerde yarıçapı 20 km, nüfusu bir milyondan iki milyona kadar olan büyükşehirlerde yarıçapı 30 km, nüfusu iki milyondan fazla olan büyükşehirlerde

yarıçapı 50 km olan dairenin sınırı büyükşehir belediyesinin sınırını oluşturmaktaydı. 2008’de 5747 sayılı Büyükşehir Belediye Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile o dönemde mevcut 8 büyükşehirde ilçe örgütü kurularak ilk kademe belediyeleri ilçe belediyelerine dönüştürülmüş, büyükşehirlerde yeni ilçeler kurulmuş ve genişletme anlayışı devam etmiştir (Arıkboğa, 2013).

2012 yılında kabul edilen 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 30 Mart 2014 tarihi itibariyle yapılan yerel seçimler sonrasında Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illeri olmak üzere 13 yeni büyükşehir kurulmuş, 6360 sayılı Yasada 2013 yılında yapılan değişiklikle Ordu ili büyükşehir belediyesi statüsüne kavuşmuştur. Büyükşehir belediye sayısı 30’a yükselmiştir. Bu illerle birlikte daha önce büyükşehir belediyesi olan Adana, Ankara, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun illerine bağlı ilçelerin mülki sınırları içerisinde yer alan köy ve beldeleri, kendi ismiyle tek mahalle olarak bağlı buldukları ilçenin belediyesine katılmıştır. İstanbul ve Kocaeli il mülki sınırları içerisinde bulunan köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak bağlı buldukları ilçe belediyesine mahalle olarak katılmışlardır. 6360 sayılı yeni Büyükşehir Yasasıyla birçok yasada değişikliğe gidilmiş, yeni yönetsel birimler oluşturulmuş ve birçok düzenlemeye de göndermeler yapılmıştır. 6360 sayılı Yasada büyükşehir tanımı yeniden yapılmış ve büyükşehir; “Sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idari ve mali özerkliğe sahip olarak kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafında seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisi” olarak tanımlanmıştır (md 4a). Büyükşehir belediye sınırları içerisindeki ilk kademe belediyeleri kaldırılmış, ilçe belediyelerinin varlığı devam etmiştir. İl belediyelerinin büyükşehir belediyesi olabilmesi konusundaki ölçütler değiştirilmiştir. Önceki düzenlemedeki ‘fiziki yerleşim durumları’ ve ‘ekonomik gelişmişlik düzeyi’ ölçütleri aramaksızın toplam nüfusu 750.000’den fazla olan il belediyelerinin büyükşehir belediyesine dönüştürebilmeleri mümkün hale gelmiştir (md.5). Yeni düzenlemeyle birlikte, büyükşehir belediyesi olmada üç ölçüt yerine, tek ölçüt yeterli görülmüştür. Söz konusu nüfus koşuluna sağlayan illerde büyükşehir belediyesi kurulabileceği belirtilerek bu konuda idareye takdir yetkisi tanınmıştır.

Büyükşehir Belediyesi Olmanın Avantaj ve Dezavantajları

6360 sayılı yasa, gerekçesinde genel olarak, kamu hizmetlerinde etkinliği ve verimliliği hedefleyerek sağlıklı bir kentleşmeyi sağlamayı amaçlamadığını belirtmektedir. Bir yerin büyükşehir olmasıyla temel iki amacın gerçekleştirilmek istendiği söylenebilir. *Bu amaçlardan ilki*, coğrafi olarak büyüyen bir alanın

ihtiyaç duyduğu yerel ortak ihtiyaçları, daha optimal düzeyde sunabilecek yönetim birimleri oluşturmaktır. *İkinci amaç ise*, ekonomik önceliklerle belirlenecek olan bu yönetim biriminin aynı zamanda demokratik birimler olmasına da dikkat etmek, bu yolla, yerel demokrasinin güçlenmesini sağlamaktır. Büyükşehir, bazen o yörede oturanlar tarafından, bazen de siyasetçilerce istenen bir statü haline gelebilmektedir. Büyükşehir olmak, büyükşehir belediye başkanı olmak prestij olarak görülmektedir (Genç, 2013: 6). Bir kentin “büyükşehir” olarak ifade edilişi, psikolojik olarak karşıdaki kişiyi etkileyecektir. Bir diğer getiri olarak, seçilmiş siyasetçilerin küçük kentin “mahalle baskısı” altında tutulmaktan kurtulmasından da söz edilebilir (Şahin, 2014: 162). Son zamanlarda Fritz Shrumasher’a ait “Küçük Güzeldir” tarzında, “küçük” olana övgüler içeren çalışmalar yapılıyor olsa da; “büyük” olanın daha iyi, daha önemli, daha güzel olduğu şeklindeki kanı yine de yaygın bir kanıdır. Bunu her alanda görebiliriz. Daha çocukken başlayan “büyük” olana ilgi, galiba, hayatın ilerleyen dönemlerinde de sürmektedir. Bu yüzden, örneğin, büyükşehir belediyesi başkanı koltuğuna oturmanın daha itibarlı olacağı söylenebilir. Büyükşehir belediyesi, ölçek ekonomilerini yakalamak bakımından da istenir bir durumdur. Örneğin, İstanbul’daki her belediyenin araç parkı oluşturması ve bu araç parkına ihtiyaç duyulabilecek bütün araçları yerleştirmesi ekonomik olmayacaktır. Bunun yerine, belli başlı araçların sadece büyükşehir belediyesinde bulunması ve gerektiğinde bu araçların ilçe belediyeleri tarafından da kullanılması daha doğru bir davranış olacaktır. Büyükşehir olmak, büyükşehir belediyesi sınırları içindeki yerlerde imar düzeninin daha üst düzeyde ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Diğer durumda, her bir belediyenin imar planı yapabilme yetkisine sahip olmasından dolayı, birbiriyle uyumsuz çok sayıda imar düzeninin oluşması söz konusu olabilmektedir. Bu da, yan yana duran iki arsadan birinin çok katlı, diğerinin ise iki katlı olması gibi, ilk bakışta anlaşılması güç durumların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Kentlerde ve kentsel siyasette olması beklenen sivil toplumdaki çoğulcu yapıya, büyükşehirlerde rastlama ihtimali daha yüksektir. Kuşkusuz, bunun tersi örnekler de gösterilebilir. Ama ilk bakışta, örneğin, İstanbul’daki toplumsal farklılığı bir başka Anadolu kentinde görmek mümkün de değildir. Özetle, büyükşehir belediyesi, büyükşehir sınırları içindeki sorunlara yukarıdan bakma, bir bakıma, ağaçları değil de ormanı görme olanağı sağlaması bakımından avantajlara sahip olabilmektedir (Arıkboğa, 2007: 31). *Yasaya yönelik olumlu değerlendirmeler şu şekilde gruplandırılabilir*; Optimal ölçek; imar bütünlüğü sağlama ve verimlilik ve etkinlik artışı beklentisi (Genç, 2013: 6).

Diğer yandan, yasanın avantajlarının yanında dezavantajları da yok değildir. Yasaya yönelik ciddi eleştiriler yapılmaktadır. *Bu eleştiriler şu şekilde sıralanabilir*; 6360 sayılı yasa; Anayasaya aykırılık, ilçe belediyelerinin özerkliğini yitirmesi, yetki ve görev uyuşmazlıklarının ortaya çıkması, ikili yapı oluşması, bölge-kent oluşumuna zemin hazırlaması, artan hizmet maliyeti, belediyelerin kırsal alana hizmet götürmesinde karşılaşılabileceği güçlükler, büyükşehir ölçeğinin optimal olmaması, demokratik katılımın zayıflaması, temsil

sorunları, seçim çevrelerinin değişmesi, bölge yönetimine/federal yapıya geçişin hazırlıkları, vergi tabanının farklılaşması, sosyal yapıdan kaynaklanabilecek uyum sorunu gibi açılardan eleştiriler almıştır (Genç, 2013: 6-10).

6360 Sayılı Yasada Büyükşehir Belediyesinin Ana İlkeleri

Getirdiği köklü değişiklikler ana başlıklarıyla şunlardır:

- Bu yasayla büyükşehir olan illerin sayısı 16'dan 30'a çıkarılmıştır. Öncekilere ek olarak 14 il daha büyükşehir belediyesi olmuştur.
- Tüm eski ve yeni büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırlarıdır. Önceki modelde, İstanbul ve Kocaeli için uygulanan model kimi yeni kurumsal yapılarla ve değişikliklerle tüm büyükşehirlere de uyarlanarak büyükşehir belediyesi sınırları il mülki idare sınırlarına genişletilmiştir. Tüm büyükşehirler "il ölçekli" kurumsal yapılara dönüştürülmüştür.
- Bütün büyükşehirlerdeki il özel idarelerin tüzel kişiliğine son verilmiş, bu illerdeki il özel idarelerinin görev, yetki, sorumlulukları ve personel, mal, hak, borç ve alacakları ile gelirleri ilgi alanlarına göre çeşitli kamu kurumlarına devredilmiştir.
- Büyükşehir yapılan illerde valilerin, il özel idarelerindeki görev, yetki ve sorumlulukları sona erdirilmiştir. İlin iki başlı yönetiminde tek baş ortadan kalktığı için, valiler tıpkı kaymakamlar gibi merkezi yönetimin temsilcisi ve görevlisi yöneticiler konumuna çekilmişlerdir.
- Valilerin, yerel yönetimlerle ilgili yetkileri, yeni kurulan merkezi yönetim birimi olan Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'na devredilmiştir.
- Büyükşehir belediyesi kurulan illerde yeni ilçeler kurulmuştur.
- Büyükşehir olma koşulu, mekân ve ekonomik gelişmişlikten ziyade, nüfus koşuluna indirgenerek, nüfusu 750.000'i geçen illerin büyükhire dönüştürülebileceği belirtilmiştir.
- Bütün büyükşehirlerdeki bucak yönetimleri ve tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Ancak bucak yönetimi, diğer iller için var olmaya devam etmektedir. Zaten işlemeyen bu sistemin ya tümünden kaldırılması, ya da yeniden yapılandırılması daha doğru olurdu.
- Bütün büyükşehirlerdeki köylerin tüzel kişiliğine son verilerek, köyler mahalleye dönüştürülmüş ve ilçe ya da büyükşehir belediyelerine bağlanmıştır. Bu kapsamda, toplam 16 binden fazla köyün tüzel kişiliği sona ermiş ve mahalleye dönüşmüştür.
- Tüm büyükşehirlerdeki ve öteki illerdeki belde belediyelerinin tüzel kişilikleri ortadan kaldırılarak, belde belediyesi uygulamasına son verilmiştir. Beldeler, büyükşehirlerde mahalleye, diğer illerde ise köy tüzel kişiliğine dönüştürülmüştür. Bu kapsamda büyükşehir olmayan

illerde 559; büyükşehir illerinde ise 1032 belde belediyesi kapatılarak mahalle haline getirilmiştir.

- Büyükşehirlerde mahalleye dönüştürülen köy tüzel kişiliklerinin ve tüzel kişiliği sona erdirilen beldelerin bütün varlıkları, görev, yetki ve sorumlulukları ile hak, alacak borçları vs. ilgili ilçe veya büyükşehir belediyelerine devredilmiştir.
- Bütün devir işlemlerinde yetki, yeni bir birim olarak düzenlenen Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'na verilmiştir. İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan bu kurumların yönetiminde valiler yetkili ve sorumlu kılınmış, valilerin il özel idareleri ile ilgili yetkileri daha da artırılarak yerelde merkezi otorite daha da güçlendirilmiştir.
- Yeni yasanın mahalle yapılan kırsal yerleşim yerlerinde uygulanmasında, uyarlanmayı sağlayabilmek için 5 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür.
- Kimi yerleşim yerlerindeki mahalle ve köyler birleştirilerek ilçe yapılmış, kimilerinde ise, bazı mahalleler ayrılarak başka belediyelere bağlanmıştır.
- Büyükşehir belediyesi kurulan illerde mahalli idare birlikleri kaldırılmıştır.
- Sonuç olarak bu son düzenlemeyle il özel idarelerinin %36'sı (üçte birinden fazlası), belediyelerin %53'ü (yarısından fazlası), köylerinse %47'si (yarısına yakını) ortadan kaldırılmıştır. Bu uygulama gerçekten de Türk yönetim tarihinde bir dönüm noktasıdır.
- Tüm büyükşehirlerde, arkasında il sınırları içindeki tüm seçmenlerin desteği bulunan güçlü ve yetkili büyükşehir belediye başkanı modeli getirilmiş; vali ile Büyükşehir belediye başkanı arasında ihtilaf yaşanmasının yolu açılmıştır. Yerelde ve aynı ilde iki güçlü yöneticinin olması (seçilmiş-atanmış) süreç içinde ciddi sıkıntılara yol açabilecektir.

HATAY BÜYÜKŞEHİR YAPILANMASI VE ÇEVRE

Hatay İli ve Özellikleri

Hatay, Akdeniz Bölgesinde bulunmaktadır. Akdeniz iklimine sahiptir. Hatay, bir sınır ilidir. İlin Doğu ve Güneyinde Suriye, batısında İskenderun Körfezi bulunmaktadır. Hatay Kuzey-Güney yönünde Amanos (Nur) dağları ile çevrilidir. El Bekaa Vadisine kadar uzanan çöküntü alanı üzerinde bulunmaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu'ya bakan yüzünü oluşturur. Ortadoğu'nun da Anadolu ve Avrupa'ya açılan kapısıdır. 1937'de bağımsız Hatay Devleti kurulmuş; 1939'da anavatanına katılmıştır. Türkiye'nin güney sınırları içine en son katılan ilimizdir. Suriye ile sınır komşusudur. Lübnan'dan doğan Suriye'den geçip Samandağ'dan Akdeniz'e ulaşan; kenti ikiye bölerek tersine akan nehir diye bilinen ve adını bu özelliğinden alan 'Asi nehri' kentin simgesini oluşturmaktadır (www.hatay.gov.tr, 2015). Anadolu'nun en güneyinde yer alması ve sınır ili olması dolayısıyla ayrıcalıklı bir coğrafi konuma sahip bulunmaktadır. Konumu itibarıyla önemli bir

ticaret ve transit merkezidir. İskenderun Limanına ve Cilvegözü ve Yayladağı giriş-çıkış sınır kapılarına sahiptir. Geçiş güzergahı oluşturmaktadır.

Hatay ili nüfus bakımından, 2013 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 1.503.066'dır. Nüfusu ile 13. sıradadır. Hatay nüfusu 2014 yılında 1.519.836 olmuş ve bir önceki yıla göre 16.770 artmıştır. Yüzölçümü 5.867 km² ve nüfus yoğunluğu 259 km²'dir. Nüfus yoğunluğu açısından 4. il konumundadır. Ekonomisine bakıldığında ise, tarım, ticaret, sanayi, ulaştırma (nakliyecilik) ve inşaat sanayinin hâkim sektörler olduğu görülmektedir. Hatay'da demir- çelik mamulleri, otomobil filtre imalatı, tarım araç ve gereçleri imalatı ve satışı ile tarımsal ürünlerden, yaş sebze ve meyve ile narenciye üretim ve ihracatı yapılmaktadır. Verimli topraklara sahip olan Amik Ovası üzerinde kurulan ve maydanoz, turunçgiller, marul, havuç, kabak, bezelye, bamya, pamuk, nane, patlıcan, zeytin, sarımsak, soğan gibi ürünlerin üretiminde ve ihracatında ilk sıralarda olan Hatay ili tarımsal alan bakımından Türkiye'nin 41. ilidir (TÜİK, 2014). İstanbul'dan sonra 2. büyük nakliye filosuna sahiptir. Büyük sanayi kuruluşları listesinde İskenderun firmaları ilk 500'ün içinde yer almaktadır.

Hatay denince hemen il merkezi Antakya akla gelir. Zaman ve mekânın ötesine çıkmış bir kenttir Antakya. Çünkü tarihte ilk olarak Antakya kenti kurulmuştur. Dünyanın en eski yerleşimlerinden biridir. Planlı ve bakımlı haliyle 'Doğunun Kraliçesi' unvanını alan Hatay, geçmişin kültürel birikimlerini üzerinde barındıran Anadolu uygarlıklar diyarındır. Uzun yaşamı boyunca Pers, Arap, Haçlı, Selçuklu, Osmanlı ve Fransız egemenliğinde kalmıştır. Batı ve Doğu uygarlıkları karmasıdır; Hellenizmin ayrıcalıklı özelliklerini taşır. Hatay'da toplumsal yapıya bakıldığında, heterojen bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Farklı din, kültür ve etnisiteye sahip insanlar birlikte yaşamaktadırlar. Kent dinsel olarak, üç dinin ve farklı mezheplerin bir arada yaşadığı, farklı dillerin konuşulabildiği bir ildir. Yahudi, Hristiyan (Katolik, Ortodoks, Süryani, Ermeni), Müslüman (Sünni, Alevi, Türk, Arap, Türkmen, Çerkes) olarak oluşturdukları birlikte yaşama kültürü kentin dokusuna işlemiştir. Cami, kilise ve havranın, aynı mahallede, bir arada bulunduğu nadir kentlerden bir tanesidir. İnanç turizminin önemli merkezlerinden biridir. İlk mağara kilise, Hristiyanların hac mekânı olan St. Pierre Kilisesi buradadır. 'Hristiyanlık' dini adının ilk kez burada konulduğu tarihi kaynaklarda yer almaktadır (www.hatay.gov.tr, 2015). Çokkültürlü, çokkimlikli yapısı ile modern yaşam anlayışına ve farklılıklara saygı ve hoşgörüyü sahiptir. Hatay, uygarlıkların birleştiği uyum içindeki *hoşgörü kenti* diye bilinmektedir. Kent, kültürel, tarihi, dini kimliği ve sosyal yapısı ile bir dünya kenti niteliğindedir.

Hatay ili 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediye statüsü kazanarak halka hizmet vermeye başlamıştır. En fazla ilçe Hatay'da kurulmuştur (4 ilçe). Yasa ile Hatay ilindeki ilçelere Antakya, Defne, Arsuz, Payas ilçe ve belediyeleri eklenmiştir. 12 ilçesi olan Hatay'ın merkez ilçesinin adı Antakya olarak değiştirilerek yeniden oluşturulmuş ve ilçe sayısı 15'e çıkmıştır. Nüfus büyüklüğüne göre ilçeler, Antakya, İskenderun, Defne, Samandağ, Dört Yol,

Kırıkhan, Reyhanlı, Arsuz, Altınöz, Hassa, Erzin, Payas, Belen, Yayladağı, Kumlu şeklinde sıralanmaktadır. Hatay'ın ilçelerinden en kalabalık nüfusa Antakya, en az nüfusa ise Kumlu ilçesinin sahip olduğu görülmektedir. 6360 sayılı yasanın 2. maddesine göre, Hatay ilinde idari bağlılık ve sınır değişiklikleri yapılmıştır. Merkez ilçe Şenköy bucağına bağlı Sofular ve Hanyolu Altınöz ilçesine, bazı köy ve belediyeler Yayladağı ilçesine bağlanmıştır. 362 köy ve 64 belde belediyesinin tüzel kişiliği kaldırılıp mahalleye dönüştürülmüş, bağlı buldukları ilçe belediyesine katılmışlardır. Hatay ili il özel idaresi kaldırılmış ve büyükşehir belediyesinin sınırları il mülki sınırları olarak değiştirilmiştir.

Hatay İlinde Görülen Çevre Sorunları

Hatay, coğrafi ve kültürel konumu nedeniyle sınır tanımayan çevre sorunlarına yüksek oranda maruz kalmaktadır. Hatay'ın en önemli çevre sorunları asıl olarak kirlilik sorunlarıdır. Bunlar da yıllar itibarıyla, hava, su ve toprak kirliliği arasında değişmektedir. Bir yıl birisi, diğer yıl öbürü, en önemli sorun olmaktadır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Türkiye çapında 81 ilin su, hava, atık ve gürültü kirlilik durumunu ortaya koyduğu karnelerini çıkarmıştır. Akdeniz Bölgesindeki Antalya, Hatay, Isparta, Mersin, Kahramanmaraş, Osmaniye illerinde hava kirliliği birinci öncelikli çevre sorunu olarak öne çıkmaktadır. Onu su, atıklar, toprak ve gürültü kirliliği izlemektedir. Hava kirliliğinin birincil kaynağının imalat sanayi olduğu görülmektedir (www.csb.gov.tr, 2014). Hatay'da sanayi işletmeleri, İskenderun ve ona yakın ilçelerde toplanmıştır. Bunlar, hava, su, toprak ve atık kirliliğini artırmaktadır. Çevre tahribatı gittikçe artmaktadır.

Hatay'ın kirliliği aşan nitelikte çevre sorunları vardır. Nüfus artışı, çarpık kentleşme, plansızlık, taş ve maden ocaklarının yerleşim birimlerine yakın olması, gecekondulaşma, turistik değerlerin bilinmemesi, tarımsal kirlilik, biyolojik çeşitliliğin yok olması, katı atık sorunu ve toprak kirliliği, toprak erozyonu ve sel, termik santrallerin yarattığı sorunlar, bölgedeki ekolojik dengenin bozulmuş olması, piknik amacıyla kullanılan alanların kirletilmesi, kentin özgün dokusuna uygun yapılaşmanın olmaması, kentsel dönüşümün kültüre ayarsızlığı, sit bölgesinin korunmaması, tarihsel kimlik ve mirasa sahip çıkmama, olası depreme hazırlıksızlık sorunu, altyapı, trafik, park, otopark, kaldırım, yol, ağaçlandırma, orman sorunu, temizlik kültürünün olmaması, görüntü, gürültü, koku kirliliği, çevresel güvenlik sorunu bunların bazılarını oluşturur (Kaypak, 2015: 20).

İl merkezi Antakya açısından bakıldığında; St. Pierre Kilisesi ve manastırı civarındaki gecekondulaşma, Habib-i Neccar Dağındaki çevre sorunları, Amik Gölünün kurutulmuş olması, Asi nehrine sürekli çöp ve atık girişi olması ve Asi nehri su havzalarının rehabilite edilme sorunu, yeşil alanların imara açılması ve kent merkezinde yeşil alan eksikliği, yoğun kent yerleşimleri, kent içlerinde kontrolsüz bina yıkım ve inşaları, çevre kalitesi düşüklüğü, Harbiye su kaynaklarının azalmakta olması ve enerji ihtiyacı gözlemlenen sorunlardır.

Hatay Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'ne göre, Hatay'ın çevre sorunları şunlardır; Endüstriyel ve evsel katı atıklar, endüstriyel ve evsel atıksular, yağmur suyu toplama ve altyapı, endüstriyel hava kirliliği, ısınma kaynaklı hava kirliliği, inşaat yıkıntıları ve hafriyat atıkları, plansız kentleşme ve görüntü kirliliği, Asi nehrindeki kirlilik (Hatay Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2015)

Katı atıklar konusundaki çevresel sorunlar; Hatay ilinde çevresel etkileri olan endüstriyel atıklar; demir çelik fabrikaları ve haddehanelerden kaynaklanan cüruflar, termik santrallerden kaynaklanan kül ve cüruflar, petrokimya tesislerinden kaynaklanan slaç, slop vb. maddeler, bitkisel ham yağ üretim tesisleri ve makine imal tesislerinden kaynaklanan fırın kumları ve talaşlar, gıda üretim tesislerinden atılan organik atıklar ve zehirleyici tehlikeli atıklardır. İl genelinde katı atık düzenli depolama sahalarının yetersizliği ve tesislerinin yeterli sayıda olmaması, araçlarda taşıma esnasında yeterli önlem alınmaması, işletme aşamasında mevzuat hükümlerinin tam yerine getirilememesi, sızıntı suları ve koku kontrolü sahalarının yerleşim birimlerine olan mesafesi, aktarma istasyonlarının yetersizliği, kaynaktan ayırıştırma yapılmaması, baca gazlarının değerlendirilmemesi vb. diğer sorunlardır. Genel sorun, kara-deniz hemen her yerde çöple karşılaşılmasıdır. Deniz kıyıları, plaj ve liman çevrelerinde katı atık maddelerin ve gemilerden kaynaklı sıvı atık maddelerin deniz yüzeyinde bulunması, ilin hızla yurt içi ve dışı çok fazla göç alması, yetersiz altyapı sistemini daha zor hale getirmiş, evsel atıkların artmasına neden olmuştur.

Endüstriyel ve evsel atıksular; İl genelinde nüfus yoğunluğuna bağlı olarak atıksu sistemlerinin ve kanalizasyon şebekelerinin yetersiz olduğu, yağmur sularının kontrol altına alınmadığı, atıksu arıtma tesislerinin yeterli sayıda olmadığı görülmektedir. İlde üç Organize Sanayi Bölgesi (OSB) bulunmaktadır. OSB sınırları içinde kalan sanayi tesislerinin atıksuları bu OSB'lerdeki arıtma tesislerinde arıtılmaktadır. OSB sınırları dışında kalan kimi tesislerin münferit arıtma tesisleri mevcutken; kimi tesisler de atıksularını fosseptikte biriktirmektedirler. İlde mevcut diğer bir önemli atıksu kaynağı ise zeytinyağı fabrikalarından kaynaklanan zeytin karasularıdır, derelere akıtılmaktadır. Altyapı ve kanalizasyonların yetersizliği, kırsal alanlardaki hizmet eksikliği, arıtma tesislerinin tüm ilçelerde teşkil edilmemiş olması, tesislerin OSB'ler dışında dağınık halde bulunması, dolayısıyla ortak arıtma tesislerinin kurulamaması, arıtma tesislerindeki düşük arıtma verimi mevcut altyapıların arıtmayla sonlanmaması, endüstriyel atıksuların evsel atıksu arıtma tesislerinde arıtmaya çalışılması, site ve turizm alanlarındaki münferit arıtma tesislerindeki illegal deşarjlar ve altyapıya yapılan kaçak bağlantılar, alıcı ortamlara verilen aşırı kirlilik yükü, üretim aşamasında aşırı su tüketimi en önemli atıksu sorunu olarak öne çıkmaktadır (Hatay Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2015).

Hava kirliliği konusundaki çevresel sorunlar; İlde bahar ve yaz mevsiminde hava kirliliği gözlemlenmezken; kış aylarında ısınma amaçlı kullanılan yakıtların ve mevsimsel koşulların da etkisiyle hava kirliliği fazlasıyla hissedilmektedir.

Önemli kirlilik etkisi olan ağır sanayi tesislerinin özellikle İskenderun, Payas ve Dört Yol ilçelerinde bir arada bulunması dolayısıyla bu ilçelerdeki kümülatif etki diğer ilçelere göre daha yüksektir. İlde sanayi kaynaklarının dışında hava kirliliğine etki eden diğer önemli unsurlar ise, taş ocaklarının faaliyetleri ve araçlardan yayılan egzoz emisyonlarıdır. Rüzgâr vasıtası ile hava kirleticilerinin sınır ötesinden ile ulaşması, alansal kaynaklı kirleticilerin (baca dışı) kontrolünün sağlanamaması, açıkta yığılan malzemelerin tozuma yapması, taş ocaklarındaki çevresel tedbirlerin yetersizliği, ilde bulunan motorlu taşıt sayısının fazlalığı, bazı araçlarda uygunsuz yakıt kullanımı sonucu oluşan egzoz gazı emisyon miktarının fazla olması, doğalgaz gelmesine rağmen sobalı konutların yaygın olması ve bu konutlarda ısınma amaçlı kullanılan ucuz yakıtlar (kalitesiz kömür kullanımı) hava ve çevre kirliliğini artırıcı unsurlardır (Hatay Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2015). Hatay ilinde bulunan ve yoğun olarak emisyon yayan rafineriler, demirçelik fabrikası, filtre fabrikaları, termik santraller çimento ve buna benzer fabrikaların neden olmuş olduğu hava ve çevre kirliliği neticesinde insanlar, hayvanlar ve tarım arazilerinin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

İnşaat yığıntıları ve hafriyat konusundaki çevresel sorunlar; İlde Antakya hariç inşaat yığıntıları ve hafriyat toprağı için belirlenmiş düzenli bir saha bulunmamaktadır. Bu tür atıklar için il genelinde bölgesel bazı sahaların belirlenmemiş olması başta görüntü kirliliğı olmak üzere birçok sorunu beraberinde getirmektedir, kentsel dönüşüm çalışmalarının başlamış olduğu bu dönemde oluşan inşaat yığıntıları ve hafriyat toprağının, boş bulunan her alanda gelişigüzel depolanması görüntü, su, toprak ve hava kirliliğine neden olmaktadır.

Plansız kentleşme ve görüntü kirliliğı; Plansız kentleşme ve yapılaşma, sanayileşmenin de önünde büyük bir engel teşkil etmekte, zamanla birçok yerleşim yeri sanayi alanı içerisinde kalmakta; ilde altyapı, ulaşım, hizmet, sağlık vb. birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Plansız gerçekleşen kentsel büyüme sadece çevre sorunlarını değil, anakent ve banliyölerinde karmaşık bir işlevsel arazi kullanımını beraberinde getirmiştir. Hızlı kentleşme, çevre ve hava kirliliğini olumsuz yönde etkileyerek ildeki tarımsal faaliyetlerin verimliliğini etkilemiştir. Tarihsel süreçte, zaten tarım alanları üzerinde plansız bir şekilde tahrip edici yapılaşma kararları verilmiştir. Hatay, Güneydoğu, Doğu ve İç Anadolu bölgelerinden sürekli iç göç almaktadır. Ama Suriye’de yaşanan iç savaş Hatay’da yoğun bir dış göç hareketinin yaşanmasına neden olmuştur. Suriyeli mültecilerin oluşturduğu ani nüfus yoğunluğu ile birlikte, ulaşım-altyapı yetersizliğinden kaynaklanan çevre kirliliğı ve barınma ihtiyacını karşılamak için gelişigüzel yapılan sağlıksız yapılaşma, çarpık kentleşme gibi sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Kent merkezinde yeşil alan yeterli miktarda yoktur. Olanlar da oldukça bakımsızdır. Kısa bir sürede kent, kocaman beton blokların boy gösterdiği bir yapıya bürünmüştür. Genelde, ‘inşa halinde’ ve ‘bitmemiş’ çevreler, yapılmakta olan ve kaldırımda yürümeyi dahi zorlaştıran inşaatlar, daracık yaya kaldırımları, tabela kirliliğı, tek-düze mimarlık örnekleri, her türlü estetik

kaygıdan uzak kimliksiz cephe detayları vb. (Yıldırım, 2015: 32) kentin bir türlü bitmeyen kentsel donatı yüzünü oluşturmaktadır. Tüm dünyada bu tür sorunlar kentsel dönüşüm projeleri ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda, ilde de kentsel dönüşüm faaliyetleri başlamış olup bundan sonraki planlamaların bu konuda iyileştirme sağlayacağı düşünülmektedir. Kent merkezinde birçok sit alanı olması ve kültürel mirasın korunması gerektiğinden, kentsel dönüşüm yapılması da oldukça zordur, özel bir ihtimam istemektedir.

Asi nehrindeki kirlilik; Hatay ili merkezinden geçen Asi nehri sınır aşan bir yüzölçümüne sahiptir, ülke dışından başlamaktadır ve yaz aylarında Asi'yi besleyen kaynaklar büyük oranda azalmaktadır. Ayrıca, Asi nehrinin il içi ve dışındaki birçok eski yerleşim biriminin içinden geçiyor olması dolayısıyla, içine kaçak bağlantıların da yapıldığı bilinmektedir. Kaynağını Suriye'den alan Asi nehri yaz aylarında suların tutulması dolayısıyla kimi zaman kuruma noktasına gelmekte ve koku, sivrisinek, görüntü kirliliği gibi sorunlar yaşanmaktadır. Kış aylarında da bu durumun tersi, aşırı yağışlardan ötürü nehir yatağı üzerindeki baraj kapaklarının açılmasıyla ilde sel ve taşkın riskleri yaşanmakta, nehir sularıyla birçok kirletici denize taşınmaktadır. Asi kenarlarında, çevre atıklarının mevcut olması ve nehir üzerine kurulu köprü ayaklarının üst yüzeylerinde akıntının getirdiği yığılmış çöpler bulunması acil çözüm beklemektedir.

Hatay Büyükşehir Belediyesinin Çevre Sorunlarına Yaklaşımı ve Çevre Düzenlemeleri

6360 sayılı yasa öncesi Hatay belediye sınırları dışında kalan alandaki çevre düzenlemelerini yapma görevini Hatay İl Özel İdaresi üstlenmekteydi. Ancak yasa sonrası, il özel idaresinin büyükşehirde kapatılması ile il mülki sınırları içerisinde yer alan çevre düzenlemelerini yapma görevinin Hatay Büyükşehir Belediyesine verilmesi ile sorumlulukları ve yetkileri birden bire artmıştır. Yaşanan hızlı kentleşme ve nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan kent ve çevre sorunları düzenleme yapma ihtiyacını her zaman gündemde tutacaktır.

6360 sayılı yasa ile ölçeği büyüterek kamu hizmetlerinde etkinlik ve verimliliği sağlamak amaçlanmaktadır. Bu nedenle, daha çok bir alan yönetimi olarak görülmektedir. Büyükşehir alanı içerisindeki nüfusun büyüklüğü dikkate alınırca üretilmesi gereken hizmetin büyüklüğü daha iyi anlaşılır. Yasa ile büyükşehir olan Hatay'a bakıldığında, bu durumun belki burada da geçerli olduğu söylenebilir. Ülkemizde özellikle yerleşmeler arası boşlukların hızlı kentleşme süreciyle birlikte yapılaşarak dolduğu kentsel alanlarda, "büyükşehir" süreci yerel yönetim yapılanmasına taşınmıştır. Birbirleriyle bütünleşmiş ve birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olan bu yerleşmeler için eşgüdüm sağlanabilmesi, kentsel hizmetlerin kesintisiz ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesi ve maliyetlerin minimuma indirgenmesi "büyükşehir" modelini metropoliten alanlar için zorunlu hale getirmiştir. Yerleşmeler arası boşlukların olmadığı dokularda "büyükşehir"

modeli etkin bir yönetim modeli olarak değerlendirilebilirken; aynı modeli 6360 sayılı yasa ile kurulan Hatay büyükşehir belediyesi için etkin bir yönetim modeli olarak değerlendirmek kentsel morfoloji açısından mümkün değildir. Hatay'ın ilçe yerleşim sınırları birbirine bitişik olmamakla birlikte dağınık yerleşmelerden oluşan bir morfolojik yapı söz konusudur. Yerleşmelerin il genelindeki dağılışı oldukça düzensizdir. Belirli yerlerde yoğunluk artarken, bazı yerlerde düşmektedir. Yerleşmeler arası boşluklar 1. derece tarım alanlarını barındıran Amik Ovası ve Nur Dağlarından oluşmaktadır. Amanos dağlık sahası, kentleşmenin ötesinde yerleşme yoğunluğunun da son derece düşük olduğu alandır (Yıldırım, 2015: 6). Burası daha çok kıyı kesimi ve Amik ovasındaki yerleşmelerin yaylacılık sahası ve mevsimlik yerleşmelerin yoğunluk kazandığı bir alandır. Amanos dağları ile İskenderun körfezi arasındaki kıyı kuşağı ile Asi deltasından başlayarak, Aşağı Asi oluğu ve Amik ovasının Batı kesimi boyunca Top boğazına kadar devam eden alanda yerleşmeler devamlılık arz etmektedir.

Uygulamada, büyükşehir yönetimleri daha popüler hale gelirken, ilçe belediyeleri hizmet yapamama gibi bir durumla karşı karşıya kalmış, büyükşehir yönetiminin şubeleri konumunda olmuşlardır. Tüzel kişiliği kalkan birimler ve onlardan boşalan hizmet boşluklarının zamanında doldurulmaması kent ve çevre sorunlarını, en azından bu dönemde artırmıştır. Anakente çok sayıda güçsüz ve yeni ilçe belediyelerinin katılması, büyükşehir belediyesinin il içinde ağırlığını artırmış, düzenleyici ve denetleyici işlevini daha önemli hale getirmiştir. Ama farklı partilerden seçilen eski olan Antakya belediyesi ve yeni olan Hatay Büyükşehir belediyesi, bırakın çevre sorunlarıyla ilgilenmek, belediye meclisi aracılığıyla birbirlerini çalıştırmama konusunda uğraş vermektedirler. Bu da, kent ve çevre sorunlarına çözüm getirmede isteksizlik ve işi birbirine bırakma gibi bir durum ortaya çıkarmıştır. Büyükşehir- ilçe belediyesi ikiliğinde ilçe belediyeleri daha çok yatırımcı-hizmet sunucu, büyük kentlerin ise, yönlendirici-düzenleyici olması düşüncesi uygulamaya henüz yansımamıştır. Büyükşehir sistemi Hatay'a kargaşa getirmiştir. Eşgüdüm sorunu vardır. Gerek büyükşehir gerekse ilçe belediyelerinin sorumluluğunda olan yolların yapımı-bakımı önemli bir sorundur. Kent içi yolların niteliği, genişliği ve farklı yönetim birimlerine verilmesi tartışmalara neden olduğu gibi hizmetleri de aksatmaktadır. Hatay Büyükşehir olduktan sonra ne yapılacağını bilmeme hali ve belirsizlik bütün her şeye yansımıştır. Büyükşehir belediyesi, belediye binası, personel, örgütlenme, kaynak vb. birçok sorunla birden karşılaşmıştır. Tabela belediyesi aşamasından geçilmiştir. Bu aşama atlatıldıktan sonra yapılması gerekenler ve yapılacak olanlar sırayla yapılmaya çalışılmaktadır. Hatay büyük bir şantiye görünümündedir.

Kentsel altyapı ve hizmetlere erişim sorunu vardır. Kentsel altyapı ve çevre sağlığı sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetler açısından merkezi yönetim ve belediyeler, köy, kasaba ve kentlerde bu altyapıları hazırlar kurar, yapar ve üretirler. İnsanlar köy ve kasabalarında bedeli karşılığı yol, su elektrik, telefon ve pisu donatımlarından kolayca yararlanırlar. Hizmetler kentsel altyapı

projeleri yardımıyla yollardan binalara ve insanlara ulaştırılır. Uzaklaştırılması gerekenler, pis su gideri gibi binalardan kanallarla toplanıp bir merkezde temizlendikten sonra nehir, göl ve denizlere verilir (Arpat, 1986: 10). Yerleşim alanlarında kanalizasyon, içme suyu, arıtma, atıksu, çöp toplama ve imha edilmesi gibi teknik altyapı sistemlerinin bulunmaması neticesinde insan sağlığını tehdit edecek düzeyde hava, su ve toprak kirliliği meydana gelir ve sonucunda insanların, hayvanların ve doğal bitki örtüsünün giderek yok olma ile karşı karşıya kalır (Demir ve Çevirgen, 2006: 137). Hatay Büyükşehir Belediyesinin sorumluluk alanının il sınırına kadar genişletilmesi ve köylerin de belediyelerin sorumluluk alanlarına dâhil edilmesiyle birlikte, katı atık yönetim işlevinin yükü artmıştır. Büyükşehir Belediyesinin kentsel altyapı sorunlarının çözümüne yönelik bünyesinde bulundurduğu kurumları ile faaliyette bulunduğu ve yeni projeler üretilmeye çalışıldığı görülmektedir. Büyükşehir belediyesinde AYKOME (Altyapı Koordinasyon Merkezi), UKOME (Ulaşım Koordinasyon Merkezi) ve Hatay Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (HATSU) kurulmuştur. HATSU, 2560 Sayılı İSKİ Kanunu kapsamında su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gereken her türlü tesisi kurmak, kurulu olanları devralmak ve bir elden işletmekle görevlidir. HATSU, Büyükşehir Belediyesi altyapı sorununun çözümüne yönelik, İşletmeler Dairesi Başkanlığı kurarak, bu başkanlık bünyesinde, Arıtma Şube Müdürlüğü, Havza Koruma Şube Müdürlüğü, İş Güvenliği ve Emniyet Şube Müdürlüğü olmak üzere üç adet şube müdürlüğü oluşturmuştur. Bu şube müdürlüklerinin, kentsel altyapı ve çevre sağlığı sorunlarının çözümüne yönelik yapmış ve yapmakta olduğu faaliyetler vardır. Büyükşehirlerde su ve kanalizasyon hizmetleri büyükşehir belediyesinin görevleri arasındadır. Artan göç ve ani mülteci akını nedeniyle, ildeki kanalizasyon şebekeleri kısa sürede yetersiz kalmıştır. Yeni kanalizasyon şebekeleri ve entegre atıksu arıtma tesisi projeleri hazırlanmıştır (HATSU, 2015).

Önemli bir sorun, halkın çevreye duyarlılık düzeyinin çok düşük olmasıdır. Maalesef bu konuda halk yeterince bilgi sahibi de değildir. ‘Nasıl olsa çöpçüler temizliyor’ anlayışı vardır. Büyükşehir belediyesi de bunun farkındadır. ‘Şehirlerarası yollarda ana arterleri aynı gün içinde birkaç kere temizlediklerini, araçlardan sürekli yola bir şeyler atılmasından rahatsızlık duyduklarını, uyarı tabelaları astıklarını, ama bir sonuç alamadıklarını’ beyan etmektedirler. Çevre ve hava kirliliğine yönelik büyükşehir belediyesinin planladığı faaliyetlerin arasında yer alan yapılacak görevlerden birisi de yerel halka çevre bilincini kazandırabilmek için çevrenin önemi ve çevre korunması konularında gerekli olan eğitimin verilmesidir. Çevrenin korunmasındaki eğitimin amacı, insanlara doğa ve yapay çevrenin karmaşık yapısını, bu yapıyı oluşturan biyolojik, fiziki, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerin birbirlerini nasıl etkilediklerini anlatmak ve çevrenin iyileştirilmesine ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik çeşitli maddi ve manevi değer, davranış ve pratik çözümlerle halkın kendini sorumlu hissetmesi ve etkili bir şekilde katılmalarının sağlanmasıdır (İsbir, 1997: 166-167). Çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak için, çevrenin korunmasını nasıl sağlayacağı

yönünde yerel halk eğitim yoluyla bilgilendirilmelidir. Bu bilgilendirmeler sayesinde, atık malzeme miktarı minimum seviyeye iner, geri kazanım artar ve kuruluşlar mali yönden avantaj elde etmiş olur (Karacan, 2012: 562).

Hatay Büyükşehir Belediyesinin çevre kirliliğini önleme, çevrenin iyileştirilmesi ve gelişmesine yönelik yaptığı faaliyetler hakkında, büyükşehir belediye yetkilileri ile yapılan görüşmelerde şu bilgiler elde edilmiştir;

- Çevrenin korunması, geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik olarak proje hazırlama ekibi oluşturulduğu ve çalışmalarını sürdürdüğü,
- Çevre ve çevre sağlığının korunmasına yönelik çevre denetim ekibinin il sınırları içinde rutin olarak denetimlerine devam ettiği ve firmalara çevrenin korunmasına dair uyulması gereken kurallar hakkında bilgilendirmelerin yapıldığı, bu kurallara uymayan firmalar hakkında gerekli işlemlerin yapıldığı,
- Büyükşehir Belediyesinin, çevre kirliliği ile ilgili olarak gelen şikâyetleri dikkate alarak konu ile ilgili sorunlara yönelik çalışmalar yapıldığı,
- Çevresel değerler ve doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak Büyükşehir Belediyesi Asi Nehri'nde bol olarak görülen 'su sümbülü' bitkisine yaklaşımın belirlenmesi projesi için Mustafa Kemal Üniversitesi ile işbirliği içerisinde bulunduğu,
- Mustafa Kemal Üniversitesi merkez laboratuvarında büyükşehir belediyesinin çevre, su ve gıda analizlerinin yapılması için gerekli faaliyetlerin başlatıldığı ve bu faaliyetlerin sonucunda; çevre kontrolü laboratuvarı ile deniz kirliliğinin önemli bir nedeni olan petrol türevli gemi atıklarının tespitine yönelik çalışmaların başlatılacağı ve ilde kullanılacak olan katı yakıtların analizlerini yapılmasının sağlanması, su analizi laboratuvarı ile halkın sağlıklı içme ve kullanma suyu temini, halk sağlığını tehdit eden atık suların arıtımı için gerekli görülen tüm analizlerin yapılması ve yine halk ve çevre sağlığı açısından ciddi sorunlara yol açan gıdaların analizleri için ise, 'gıda kontrol laboratuvarı' kurularak çevre ve insan sağlığını tehdit eden bu üç konuyu bilimsel analizler neticesinde değerlendirilmesinin sağlanmasının planlandığı,
- Hatay ili genelinde kıyıların, limanların ve deniz yüzeylerindeki atıkların toplanması ve plaj temizliği işi ihalesi yapıldığı, iki tekne ve elli personel ile deniz temizliğine başlanıldığı,
- Hatay Büyükşehir Belediyesi sorumluluğunda bulunan meydan, bulvar, cadde ve yolların süpürülmesi ve temizlenmesi işi ihalesi yapıldığı ve bu alanların temizliğinin düzenli bir şekilde yapıldığı,
- Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı, Çevre Koruma Şube Müdürlüğü bünyesinde çevre temizlik birimi olarak denetim biriminde başında kontrol mühendisi ve sorumlusu olmak üzere personel ve temizlik

aracı ile Antakya merkez ilçe, Altınözü, Defne, Hassa, Kumlu, Reyhanlı, Samandağ, Yayladağı ilçelerinde cadde, meydan-bulvarların temizlenmesi işlerinin haftanın yedi günü yapıldığı,

- Çevre koruma ve kontrol dairesi olarak yapılan işlerin takibi amacıyla uzaktan takip sistemi (GPS) kurulacağı ve personel, tekneler ve araçların takip edilerek kontrolünün yapılmasının planlandığı,
- Gürültü seviyesini ölçmek maksadıyla, portatif ses düzeyi ölçme cihazı ve aksesuarlarının alındığı, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğünden yetki devri alındıktan sonra ölçümlere başlanacağı,
- Altınözü yolu Gökçeğöz mevkiindeki katı atık düzenli depolama sahasının son bir yıl işletim işi ihalesinin yapıldığı, haşere ve hastalığa karşı düzenli olarak ilaçlandığı ve yapılan denetimin sonucunda sahanın dolmuş durumu göz önüne alınarak kapatılması ve yeni saha açılmasının kararlaştırıldığı, Yayladağı Yukarı Okçular mevkiinde yeni katı atık düzenli depolama sahası yapılmasına karar verildiği, ilgili kurumlardan sahanın uygunluğu konusunda görüş alınarak ÇED sürecine başlandığı,
- İskenderun ilçesinde faaliyet gösteren ENVITEC çevre teknolojisi ile yapılan protokol gereği Hatay ilinin Antakya katı atık sahasına gelmeyen evsel nitelikli atıkları ENVITEC bünyesinde bertaraf edildiği; her ay düzenli olarak sahanın işletimi hak ediş işlemlerinin yapıldığı, gelen şikâyetler üzerine Hatay ili ve ilçelerinde meydana gelen kaçak çöp dökümlerinin değerlendirilerek tedbirlerin alındığı, Hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atıklarına yönelik yapılmış olan kaçak dökümlerin saptandığı, bu dökümlerin kaldırılarak döküm sahasına boşaltıldığı ve gerekli yerlere uyarıcı levhaların bırakıldığı,
- Defne ve Antakya ilçeleri için hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atıkları depolama sahası belirlenerek, atık kabulüne hazır hale getirildiği,
- Belirlenen alan dışına hafriyat toprağı dökülmesini önlemek amaçlı büyükşehir belediyesinde görevli zabıtalının yer aldığı bir denetim ekibinin oluşturulduğu ve ekibin her gün düzenli olarak denetim yaptığı, hafriyatçılara yönelik uyması gereken genel kurallar ve yükümlülükleri hakkında bilgilendirme sunumunun yapıldığı, gelecekte il içerisinde bulunan tüm hafriyat araçlarına uydudan takip yapan araç sistemi takılarak denetimlerin 24 saat online olarak gözetim altında bulundurulmasının planlandığı,
- Odun ve kömür satış ve depolama sahasının (Mahrukatçılar Sitesi) yatırım programı içerisinde yer aldığı,
- İş güvenliği uzmanı olarak personel görevlendirilerek, bakanlık sisteminden (elektronik ortamda) sözleşme imzalandığı, işyeri hekimi ile sözleşme imzalanarak hizmet alımları ve arıtma tesisleri ve çalışan personel için kişisel koruyucu donanım ve cihaz alımlarının yapıldığı, tek sicil numarası üzerinden işlemlerin yürütüldüğü ve yapılan asıl işe göre

çok tehlikeli sınıfta olan sicil numara üzerinde kadrolu işçi ve sözleşmeli teknik eleman ile faaliyetlerin sürdürüldüğü,

- İşe giriş ve periyodik muayeneler için sağlık merkeziyle anlaşma yapıldığı ve her yıl düzenli olarak işçilerin periyodik muayeneden ve gezici sağlık aracı Antakya, İskenderun, Dört Yol ve Kırıkhan ilçe merkezlerine gönderilerek tüm çalışanların işe giriş sağlık muayenesinden geçirildiği, Binaların Yangından Korunması Yönetmeliği'ne göre oluşturulan acil durum ekiplerine eğitim verilerek yangın tatbikatı yapıldığı, İş Güvenliği Kurulu oluşturulduğu ve düzenli olarak iş güvenliği açısından yapılması gerekenler üzerine toplantılar yapıldığı, idari personel, şube müdürleri ve teknik personele temel iş sağlığı ve güvenliği eğitiminin verildiği,
- Arıtma tesislerinin işletilmesine yönelik personel alımı ihalesinin yapılmış olduğu Polielektrolit mal alımı ihalesinin tamamlanarak 20 ton polielektrolit alım ihalesinin yapıldığı, Sürekli Atıksu İzleme ihalesi çalışmalarına başlandığı, Sürekli Atıksu İzleme Sistemleri Tebliği ile debisi 10.000 m³/gün ve üzerinde olan arıtma tesislerinin çıkışlarına gerçek zamanlı (on-line) uzaktan atıksu izleme istasyonları kurulmaya başlandığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü laboratuvar, Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığı bünyesinde yer alan merkezi veri tabanına anlık olarak veriler aktarıldığı, sürekli ölçüm sistemleri ile alıcı ortama verilen suların temel kalite göstergeleri olan sıcaklık, debi, çözülmüş oksijen, iletkenlik, KOI, AKM ve pH değerleri sürekli (on-line) olarak ölçüldüğü,
- Atıksu arıtma tesislerinin çıkışlarının 7/24 sürekli on-line izlenmesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kirliliğin yerinde tespitine yönelik müdahale ve mücadele kapasitesi artırılmasının planlanmakta olduğu, Çevre izin ve lisans işlemlerini yürütmek amacıyla çevre yönetim birimi kurulması çalışmalarının hızlandırılması konularına yönelik çalışmalar yapıldığı, Antakya, İskenderun, Payas Biyolojik Atıksu Arıtma Tesisleri, Belen Paket Atıksu Arıtma Tesisi, Karayılan Atıksu Arıtma Tesisleri, Yayladağı İçmesuyu Arıtma Tesisi, Sebenoba ve Mızraklı İçmesuyu Paket Arıtma Tesislerinin maksimum kapasite ile çalıştırılarak kentsel altyapı sorunlarının giderilmeye çalışıldığı,
- Havzaları Koruma Yönetmeliği eklerinin İçmesuyu ve Projeler Dairesi Başkanlığından alınıp Etüt ve Plan Daire Başkanlığı'na gönderildiği, bu aşamada hazırlanan kaynak bilgilerinin işlendiği haritaların Devlet Su İşleri Bölge Müdürlüğü'ne gönderilmesi ve kaynakların mutlak koruma alanlarının belirlenmesi akabinde Havzaları Koruma Yönetmeliği ile birlikte genel kurula sunularak onaylanmasından sonra havzalarla ilgili çalışmaların yönetmelik çerçevesinde sürdürüleceğinin planlandığı,
- Kaynak suların kiralaması işlemi için; taşınır, taşınmaz kaynak ve hakların değerlendirilmesine ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmelik hazırlandığı ve incelenmesi için İçişleri Bakanlığı'na gönderildiği, Hatay

il geneli kaynak sularının dosyalarının incelendiği ve firmaların devir işlemleri gerçekleştirmesi için komisyon kurulması faaliyet ve planlamalarının olduğu,

- 2015 yılına dair 1. Bölge Bakım Onarım Şube Müdürlüğü'nün sorumluluk alanı içerisinde (Antakya, Defne, Samandağ, Yayladağı, Altınözü, Reyhanlı, Kırıkhan, Hassa, Kumlu) yapılacak kanalizasyon hatları yapım çalışmaları ve 2. Bölge Bakım Onarım Şube Müdürlüğü'nün sorumluluk alanı içerisinde (Belen, Arsuz, İskenderun, Dört Yol, Payas, Erzin) yapılacak kanalizasyon hatları arıza, yenileme, yeni imalat, temizlik ve rehabilitasyon yapım çalışmalarına yönelik yatırımların 2015 yılı yatırım programları içinde yer aldığı bilgilerine ulaşılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

6360 sayılı yasa ile yeni kurulan ve daha önce büyükşehir belediyesi olan illerin yasa gereği il mülki sınırlarından sorumlu olması ile birlikte büyükşehir belediyeleri, çevre düzenlemeleri, çevre sorunlarını önleme konularında büyük sorumluluklar almışlardır. Çevre ve hava kirliliği, insanı çeşitli yönlerden negatif olarak etkileyen ve insanın yaşamı boyunca karşı karşıya kaldığı önemli bir sorundur. Bu sorunun çözümüne yönelik, ülke genelinde faaliyetlerde bulunmuş ve bulunmakla birlikte kesin bir çözüme, sürdürülebilir bir çevre konumuna ulaşılamamıştır. 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyesi olan illerin idari, mali ve personel yapıları, hizmet sınırları, imar düzeni değişiklikleri, il özel idareleri ve köylerin tüzel kişiliğinin kaldırılması, belde belediyelerin kapatılması vb. alanlarda yapılan değişikliklerin halka yansıma noktasına baktığımızda, şu an için olumlu diyebileceğimiz noktada olmadığı görülmüştür. Yasanın sonuçlarından halkın farklı açılardan etkilendiği, bazı durumlarda ise henüz farkında olmadıkları göze çarpmaktadır. Çalışmamızda örneklem olarak aldığımız Hatay Büyükşehir Belediyesi, 6360 sayılı yasa ile yeni büyükşehir belediyesi olarak halka hizmet vermeye başlamıştır. Hatay ilinin Büyükşehir olmasıyla, ilde gözle görülür herhangi bir farklılık olmadığı, sadece panolarda ve büyükşehir belediyesine ait ulaşım hizmetlerini yerine getiren araçların üzerinde 'Belediyesi' değil de, 'Büyükşehir Belediyesi' olarak yazdığını, halkın günlük yaşamlarında herhangi bir farklılık oluşturmadığı, ancak genel olarak illerinin büyükşehir olması ile mutlu oldukları, 6360 sayılı yasanın ne olduğunu bilmedikleri, belde belediyelerinin kapatılmasından dolayı mutsuz oldukları, yol, su ve kanalizasyon hizmetlerinin kısmen giderildiği ve kırsal kesime şu an için hizmet götürülmesi konusunda eksiklikler olduğu izlenimleri oluşmuştur. Yasanın kente yansımaları için biraz daha zamana ihtiyaç olduğunu da belirtmek gerekir.

Hatay Büyükşehir Belediyesi'nin, Hatay ilinde yaşanan çevre ve hava kirliliği sorunlarının farkında olduğu, bu sorunlara yönelik çevre düzenlemeleri, altyapı çalışmalarının yapıldığı ve çalışmalarının devam ettiği görülmektedir. Bu konuda Hatay'da disiplinler arası bir sempozyum da düzenlenmiştir. Ancak,

yapılan çalışmalar yeterlidir ve çevre sorunlarını büyük ölçüde çözmüştür diyemeyiz. Büyükşehir belediyesi, internet sitesinde, Asi nehri ile ilgili özel link oluşturmuş; Asi Nehri projesini bir ‘Hatay meselesi değil de, bir Akdeniz Havzası meselesi’ olarak ele almayı düşünüyor olsa da, Hatay ilinde planlı, sağlıklı ve sürdürülebilir kentsel altyapı sisteminin oluşturulması konusunda başarılı bir politika izlendiği söylenemez. Çünkü kentteki hızlı nüfus artışının yanı sıra, Suriye’deki savaş nedeniyle göç almasıyla olağan artan nüfusun daha da artması, izlenilen politikaları olumsuzlaştırmış; kentsel altyapı sorunlarını daha da büyümüş ve kentteki çevre sağlığını olumsuz yönde etkilemiştir. Alan araştırmalarında, Hatay’ın en önemli çevre sorunlarının, altyapı ve kentsel alanların kirliliği olduğu, bu sorunlara yönetim ve halkın birlikte neden olduğu, yerel birimlerin kent sorunlarıyla yeterince ilgilenmediği yönünde kanaat oluşmuştur. Hatay’daki kent ve çevre sorunlarına etki eden nedenlerin başında yerel yönetimlerin yeterince örgütlenmemesi ve toplumsal duyarlılık gelmektedir. Çevreyle ilgili geri dönüşüme yeterince önem verilmemektedir. Ayrıca, çevreyi korumak sadece çöp toplamak, yol-su-elektrik değildir. Çözümüne teknik açıdan bakılmakta, sosyal ve kültürel boyutları görülmemektedir. Dolayısıyla, Hatay, çevre sorunlarının neden, boyut ve çözüm önerilerinin farklı değişkenler üzerinden ortaya konulması gereken bir konuma sahiptir.

Bu bağlamda, Hatay Büyükşehir Belediyesi, toplu taşımacılığın, raylı sistemin geliştirilmesi ve özendirilmesi ile işe başlayabilir. Hatay’da özel araç kullanımı oldukça fazladır. Trafik ve hava kirliliği oluşturmaktadır. Kent merkezinde ve ana arterlerde yeşil kuşak çalışmalarına ağırlık verilmesi, yeşil alanların artırılması bu kirliliğin etkisini azaltabilir. Şu da bir gerçektir ki daha yeni kurulmuş henüz bir buçuk yılını yakın zamanda tamamlamış olan büyükşehir belediyesinden bu zamana kadar hemen çevre sorunlarını kökten çözmesini beklemek de doğru olmasa gerek. Çevre korunması konusunda yapılan çalışmalar, ciddi ve kalıcı şekilde planlanarak yapılmalıdır. Hatay’ın çevre sorunlarının düzeltilmesi için en önemli görevin yerel yönetimlere ve yine Hatay toplumuna düştüğü; çevre kirliliğinin azaltılması için eğitim faaliyetlerine ve kamu- halk işbirliğine önem verilmesi, medya, sivil toplum, sosyal ağlar vb. gibi platform ve alanlarda çevre konuları üzerinde bilgilendirmeler yapılması gerektiği üzerinde durulabilir. Çevre ile ilgili bilinçlendirme faaliyetleri yapılmalı, ancak bunun yanında halkın bilinçli davranmasını kolaylaştıracak altyapıya da önem verilmelidir. Unutulmamalıdır ki, bir ulusun çevre bilinci sadece kurumların çalışmaları ve yasal yaptırımlar ile sağlanabilecek bir durum olmayıp toplumdaki her bireyin bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Büyükşehir belediyesinin 2015 yılı ve sonrasında yetersiz olan altyapı çalışmaları ve çevre düzenlemelerine yönelik faaliyetlerini artırarak çalışması; yerel halka çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik eğitimlerin verilmesini sağlama ve bu bağlamda çevrenin korunmasına yönelik faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını destekleyerek koordine halinde çalışılması neticesinde Hatay ilindeki çevre ve hava kirliliğinin önlenmesi açısından önemli yol alınacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- Arpat, Ahmet (1986), Kentsel Altyapı ve Çevre Sağlığı Uygulama Bilgisi, Doğan Ofset Baskı, İstanbul.
- Açıkgöz, Zekeriya (2011), İl Özel İdarelerin Yeniden Yapılandırılması, 1. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Arıkboğa, Erbay (2007), “Büyükşehirlerde Kararları Kim Alıyor? Büyükşehir Belediye Meclislerinde Temsil Sorunu ve Çözüm Önerileri”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:16, Sayı: 1, s.31-54.
- Bulut, Yakup (2000), “Büyükşehirlerde Katılımlı Yönetimin Hayata Geçirilmesinde Rol Oynayan Etmenler”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1 s.1-17.
- Çepel, Necmettin (1992), Doğa Çevre Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Çevik, H. Hüseyin (2004), Türkiye’de Kamu Yönetimi Sorunları, 2.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2014), www.csb.gov.tr, Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu.
- Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2015), “Hatay İlinin Öncelikli Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Hatay Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu 28-30 Mayıs 2015, PowerPoint Sunu, Antakya.
- Demir, Cengiz ve Çevirgen, Aydın (2006), Turizm ve Çevre Yönetimi Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Erkul, Hüseyin (2010), Türkiye’de Yerel Yönetimler, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Eryılmaz, Bilal (2013), Kamu Yönetimi Düşünceler- Yapılar- Fonksiyonlar- Politikalar, 6. Baskı, Umuttepe Yayın, Kocaeli.
- Genç, Nevval (2013), “6360 Sayılı Kanun ve Aydın’a Etkileri”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Özel Sayı, s.1-29.
- Görmez, Kemal (2003), Çevre Sorunları ve Türkiye, Gazi Kitapevi, Ankara
- Gözler, Kemal ve Kaplan, Gürsel (2012), Kısa İdare Hukuk, 2. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Gözübüyük, A.Şeref (2006), Türkiye’nin Yönetim Yapısı, Güncelleştirilmiş 9.Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara.
- Hatay Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi (HATSU) (2015), “Hatay’ın Su Sorunları”, Hatay Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu 28-30 Mayıs 2015, PowerPoint Sunu, Antakya.
- İsbir, G. Eyüp (1997), Kentleşme ve Çevre Sorunları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kahraman, Nüzhet ve Türkay, Oğuz (2006), Turizm ve Çevre, 2.Baskı Detay Yayıncılık, Ankara.

- Karacan, Ali R. (2012), Çevre Ekonomisi ve Politikası, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Karpuzcu, Mehmet (2012), Çevre Kirlenmesi ve Kontrolü, 13. Baskı, Kubbealtı Yayınevi, İstanbul.
- Kaypak, Şafak (2013), “Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi”, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 31, Güz, s.17-34.
- Kaypak, Şafak (2015), “Güvenliğin Değişen Anlamı; Çevresel Güvenlik (Hatay Örneği)”, Hatay Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu 28-30 Mayıs 2015, Powerpoint Sunu, Antakya.
- Keleş, Ruşen (2006), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Beşinci Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kışlalıoğlu, Berkes (2005), Çevre ve Ekoloji, 5. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Muslu, Yılmaz (2000), Ekoloji ve Çevre Sorunları, Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Özer, Ulviye (1995), Çevre Bilimlerine Giriş, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.
- Salihoğlu, Enver (2012), İl Özel İdaresi, 1. Baskı, Beta Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Sezer, Sibel (2003), Sağlıklı Uzun Yaşama Kılavuzu, 3.Baskı, Remzi Kitapevi, Ankara.
- Şahin, Yusuf (2014), Yerel Yönetimler, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Şengül, Ramazan (2014), Yerel Yönetimler, 4. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Toprak, Zerrin (2006), Yerel Yönetimler, 6. Basım, Nobel Yayım Dağıtım, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2014). Seçilmiş Göstergelerle Hatay.
- Yalçındağ, Selçuk (1995), Yerel Yönetimler, TÜSİAD Yayını, İstanbul.
- Urhan, V. Feyza (2008), “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 70, s. 85-102.
- Yıldırım, Kutay, M. (2015), “Hatay İlinin Çevre Sorunlarına Kentleşme ve Mimari Bağlamda Çözüm Önerileri”, Hatay Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu 28-30 Mayıs 2015, PowerPoint Sunu, Antakya.
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 25531 sayılı ve 23.07.2004 tarihli Resmi Gazete.
- 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 25745 sayılı ve 04.03.2005 tarihli Resmi Gazete.
- 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 28489 sayılı ve 06.12.2012 tarihli Resmi Gazete.
- <http://www.hatay.bel.tr>, (11.09.2015).
- <http://www.hatay.gov.tr/hatayin-az-bilinenleri>, (11.09.2015).

<http://www.hatsu.gov.tr>, (12.09.2015).

Çanakkale-Çardak Gazi Yakup Bey Aile Mezarlığındaki Bir Grup Mezar Taşı

Korkmaz ŞEN*

Öz

Bu çalışma, Çanakkale- Lapseki/Çardak Gazi Yakup Bey Külliyesi bünyesinde yer alan Gazi Yakup Bey aile mezarlığındaki mezar taşlarını ele almaktadır. 18. ve 19 yüzyıl' a tarihlenen bu şahidelerin yazı stili, süsleme özellikleri ile birlikte tipolojisi de ortaya konmuştur. İnsan ve iklim faktörüyle birlikte her geçen gün tahrip olmaya ve yok olmaya yüz tutmuş, tarihi vesika niteliğindeki bu eserlerin Sanat Tarihi içerisindeki yeri ve konumu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Çardak, Mezar taşı, Gazi Yakup Bey, Çanakkale, Lapseki*

A Group of Tombstone in Çanakkale-Çardak Gazi Yakup Bey Family Cemetery

Abstract

This study examines the grave stones of the Gazi Yakup Bey Family Cemetery located in the Çardak Gazi Yakup Bey Mosque Complex in Lapseki, Çanakkale. It presents the calligraphic style, formal properties and typology of these grave stones dating to the eighteenth and nineteenth century. Moreover, this paper emphasizes the place and importance of these historical sources for Art History, as they are exposed to destruction by human and climatic factors.

Key Words: *Çardak, Grave stone, Gazi Yakup Bey, Çanakkale, Lapseki*

* Arş. Görv., Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Öğretim Elemanı,
ksen@beu.edu.tr

Giriş

Çanakkale'nin Lapseki İlçesine 4 km. mesafede yer alan Çardak, Antik dönemde Abarnis olarak adlandırılmaktadır(ARSLAN,2003:319). Beldenin mevcut hali ile kuruluşu Osmanlı'nın erken dönemleri içinde değerlendirilir. Bursa-Edirne yolunun boğazın Anadolu yakasındaki son menzildir. Limanı, Lapseki limanı ile birlikte hem askerî hem de ticarî taşımacılık için stratejik bir konuma sahip olmuştur. (UYSAL, 2006:123; UYSAL, 2011:28). İncelememize konu olan mezar taşlarının yer aldığı külliyein camisinde kullanılan Klasik ve Bizans dönemine ait devşirme sütunlar(Resim 1,1a,2,2a) beldenin yerleşimini daha eski devirlerle ilişkilendirmemize yol açmaktadır(ARSLAN, 2003:319).

Resim 1

Resim 1a

Resim 2

Resim 2a

XIV. Yüzyılın başlarında Çanakkale Boğazı kıyılarına kadar ulaşan Osmanlılar, Gazi Süleyman Paşa komutasında, Gelibolu yarımadasındaki Çimpe Kalesini fethetmişlerdir. Fetihten sonra Gelibolu, Rumeli yakasındaki fetihler ve denizcilik faaliyetleri için bir üs vazifesi görmeye başlamıştır. İstanbul'un fethine kadar Osmanlı kuvvetlerinin Rumeli yakasına geçiş güzergâhı olarak kullanılmıştır. Stratejik bir konuma sahip olan Çardak, aynı zamanda Bursa'dan Çanakkale boğazına ulaşan yolun son menzildir. (UYSAL, 2006:123; AKTEPE, 1950: 283-306; HALAÇOĞLU, 1995: 45).

Fatih, İstanbul'u fethettikten sonraki yıllarda (M.1462 dolayları) Gelibolu Sancak beyliğine ve donanma komutanlığına Yakup bey getirilmiştir. Yakup Bey burada bünyesinde cami, dokuz hücreli bir medrese, medresenin yanında bir mektep, bir zaviye, türbe, hamam, aşevi, mutfak, fırın, bir muallim evi, bir ambar ve beş adet kuyu olmak üzere bir külliye inşa ettirmiştir¹(UYSAL, 2006: 124-125). Bu külliyein halen kullanılmakta olan cami dışında bazı birimleri muhtemelen Osmanlı'nın son dönemlerine kadar kullanılmıştır. Bunlar, medrese

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bkz.; A.Osman Uysal, "Lapseki-Çardak'ta Yakup Bey Külliyesi", *Sevim Buluç Anı Kitabı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayını, Çanakkale.2006, s.123-144.

ve mektep düşünülebilir. Çünkü haziredeki mezarların molla, hoca ve müderrisler ile onların ailelerine ait olmalarının yanında 19. yüzyıla tarihlendirilmeleri bu fikri destekler niteliktedir. Günümüzde ise caminin yanında kervansaray ve kuyular halen ayakta ve hizmet verebilecek durumdadırlar.

Küllüye müştemilatı içerisinde Gazi Yakup Bey'in mezarı ile aile mezarlığı yer almaktadır. Yakup Bey'in mezarı cami bahçesinde(Resim 3) yer alırken aile mezarlığı ise günümüz belediye binasının kuzey-doğu duvarının yan tarafında yer alan Gazi Yakup Bey aile mezarlığındadır(Resim 4.6). Bu hazirede sadece Yakup Bey'in ailesi bulunmamaktadır. Bunların yanında medrese ile mektep hocaları, muallimler ve cami hocaları ile ailelerinin mezarları da yer almaktadır. Fakat bu hazire günümüz belediye binası yapılırken yer darlığı nedeniyle tahrip edilmiştir. 25-30 adet mezar taşı yerinden sökülüp Yakup Bey aile mezarlığı içerisine geliş güzel bırakılmıştır(Resim 5). Belediye binası yapılmadan önce hazire cami bünyesinde olmalı idi. Çünkü aile mezarlığı ile cami arasında pek bir mesafe yoktur.

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Genel olarak buradaki mezar taşı formları sanduka ve şahide şeklinde olmak üzere iki ana tipe ayrılmaktadırlar. Bu iki ana tip kendi içinde alt kısımlara ayrılmaktadır. Araştırma konusu olan Yakup Bey aile mezarlığındaki Yakup Bey ailesine ait mezarlar sanduka şeklinde olup(Resim 4), kalan mezarlar ise şahideli mezarlardır.(Resim 5).

Özellikle de yerinden sökülüp gelişi güzel bırakılan şahide mezar taşları konumuzu oluşturmaktadır. Bunun nedeni ise haziredeki mevcut mezar taşlarından en fazla tahrip olmaya ve yok olmaya namzet taşlar olmalarıdır. Tarihi vesika niteliği taşıyan bu mezar taşlarının, incelenerek bilim dünyasına kazandırılmasının önemli olacağı kanaatindeyiz. Çünkü gün geçtikçe tarihi vesika niteliğindeki bu taşlar iklim şartlarına ve insan faktörüne bağlı olarak yok olmaktadır.(Eyice,1996: 123-134)

Başlıkları incelediğimizde öncelikle cinsiyetlerine göre alt tiplere ayrılmaktadırlar. Bayan mezar taşı başlıkları daha çok bitkisel motifli olup, bununla birlikte boyun kısımları erkek mezar taşlarına oranla daha uzun olup, üçgen alınlıklı veya yuvarlak kemer formunda olmaktadır. Erkek mezar taşı başlıkları ise sarıklı, kavuklu, fesli veya tarikat aidiyetini ile meslek gruplarını belirtir şekilde başlıkları bulunur².

² Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarındaki başlık Tipleri için bkz. Peter Laqueur,H.(1997).Hüve'el-Baki, İstanbulda Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Numune Matbaacılık, İstanbul.; Çal, H.(2007). “Göynük(Bolu) şehri Türk Mezar Taşları” Vakıflar Dergisi , s. 295-382. ; Şen, K.(2010) Eceabat'a Bağlı Bazı Merkezlerdeki Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları(Basılmamış Y. Lisans Tezi),Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

1 No'lu

Resim : 7

Kimliği : Ali Ağa

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih :H.1156/ M.1743

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : Sap kısmı:0.28x0.22 yazı kısmı:0.89x0.30 baş :0.14x0.28

الفاتحه
بقمیان چشمی بصیرتله
مزارم طاشنه اکلمز
حالم بنم تا کلمینجه باشنه
مرحوم چارداق
مولاسی علی اغاروجون
سنه ۱۱۵۶

El-fatiha

Bakmayın çeşm-i basiretle

Mezarım taşına anlamaz

Halim benim ta gelmeyince
başına

Merhum çardak

Mollası Ali ağa ruhu için

Sene 1156

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Sap kısmı kırılmış olup, boyun, gövde ve başlık kısmı sağlamdır. Kitabe yukardan aşağı doğru yedi satırlık silmelerle birbirinden ayrılmaktadır. Kâtibi başlıklıdır.

2 No'lu

Resim : 8

Kimliği : Hanife Kadın

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : H.1163/ M. 1749

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : Sap kısmı:0.50x0.12 Yazı kısmı:0.33x0.24 Baş:0.24x0.19

مرحومه و مغفوره
حنيفه قـادين
روحچون فاتيحـه
سنه ۱۱۶۳

Merhume ve mağfure

Hanife kadın

Ruhu için fatiha

Sene 1163

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Başlık, boyun, gövde ve sap kısmı olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır. Kitabe yukarıdan aşağıya doğru dört satırlık sülüs yazılı silmelerle birbirinden ayrılmaktadır.

3 No'lu

Resim : 9

Kimliği : Molla Hasan

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : H.1184/M.1770

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : Yazı kısmı: 0.33x0.16 baş kısmı:0.20x0.17

مرحوم اسید
مولاً حسن
روحونه فاتحه
سنه ۱۱۷۴

Merhum esseyid

Mola Hasan

Ruhuna fatiha

Sene 1184

TANIMI :Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Sap kısmı kırık olup, başlık, boyun ve gövde sağlam durmaktadır. Şahide aşırı yosun tuttuğundan kitabesi zor okunmaktadır. Örfi destarlı başlıklı mezar taşı formundadır.

4 No'lu

Resim : 10

Kimliği : İbrahim

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih :H.1213/M.1798

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 60x24

.....و مغفور

.....او غلو

.....ابراهيم

.....فاتحته

.....سنة ١٢١٣

.....ve mağfur

.....oğlu

.....İbrahim

.....fatiha

.....sene 1213

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Gövde'nin sağ tarafı kırılmış vaziyettedir. Yatay silmeler halinde gövde yukardan aşağı doğru dört satırlık silmelerle birbirinden ayrılmaktadır. Kitabe Celi-Sülüs yazı ile yazılmıştır.

5 No'lu

Resim : 11

Kimliği : Seyyid Hasan Çavuş

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : H.1223/M. 1808

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : Sap kısmı:0.30x0.12 Yazı kısmı: 0.69x0.27

هو الباقى
زياردن مراد ير دعا
بكون بكا ايسه يارن سنادير
مرحوم و مغفور
سيد حسن چاوش
اغا روحنه فاتيحه
سنه ١٢٢٣

Hüvel Baki

Ziyaretden murad bir duadır

Bugün bana ise yarın sanadır

Merhum ve mağfur

Seyyid hasan çavuş

Ağa ruhuna fatiha

Sene 1223

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Şahide yatay silmeler halinde Celi- Sülüs yazı ile yukarıdan aşağıya doğru altı satırlık silmelerle birbirinden ayrılmaktadır. Şahide'nin tepelik kısmı kırılmış olup, yerinde yoktur.

6 No'lu

Resim : 12

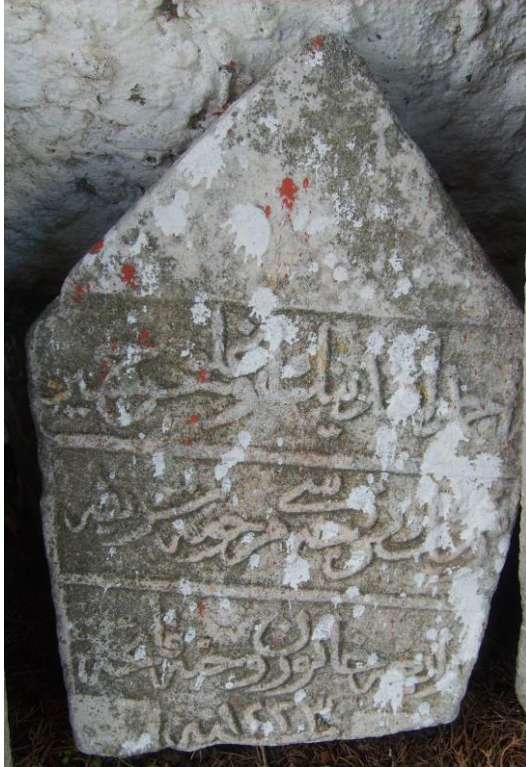
Kimliği : Rabia Hatun

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : H.1223/1808

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0.52x0.30

احمد افنديك اوغلو حاجي

حسين

.....زوجسي مرحومه

شريفه

رابعه خاتون روحونه

فاتحه

سنه ۱۲۲۳

Ahmet efendinin oğlu
hacı Hüseyin

.....zevcesi merhume
şerife

Rabia hatun ruhuna fatiha

Sene 1223

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Üçgen başlıklı şahide formundadır. Alınlık boş bırakılmış olup, gövde kısmı yukardan aşağı doğru üç satırlık silme ile birbirinden ayrılmıştır.

7 No' lu

Resim : 13

Kimliği : Şerife Zeynep

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : H.1231/M.1815

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0. 54x0.27

اه من الموت
جنتمکان فردوسی
اشیان حاجی حسنیك
کریمی مرحومه شریفه
زینب روحنه فاتحه
سنه ۱۲۳۱

Ah minel mevt
Cennet mekan firdevsi
Eşyan hacı hasanın
Kerimesi merhume şerife
Zeynep ruhuna fatiha
Sene 1231

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Başlık ve sap kısmı kırık olup, boyun ve gövde kısmı mevcuttur.”Hu-vel Baki” yazısı kitabenin en üstünde dikdörtgen bir kartuş içine alınmıştır. Geri kalan yazılar ise yukardan aşağı doğru dört yatay silme ile birbirinden ayrılmıştır.

8 No'lu

Resim : 14

Kimliği : Merhume Saide Hanım

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : H.1241/1825

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : Sap kısmı:24x12 yazı:54x20 baş:10x15

ال باقى
نوجوانم كيتدى جنت باغينه
فراقى قالدى والدسنك جاننه
مرحومه سعيدة خانمك
روحجون ال فاتحاه
سنه ١٢٤١

El- baki

Nu cevanım gitti cennet bağına

Firakı kaldı validesinin canına

Merhume saide hanımın

Ruhu için el fatiha

Sene 1241

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Başlık, boyun, gövde ve sap kısmı olmak üzere dört bölümden meydana gelmektedir. Tepelik kısmı Örfî destarlı başlık tipindedir. Kitabe yukardan aşağı doğru beş satırlık yatay silmelerle birbirinden ayrılmaktadır.

9 No'lu

Resim : 15

Kimliği : Ahmet Ağa

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : H 1250/ M. 1834

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : Sap kısmı:0.28x0.26 yazı kısmı:0.53x0.26

الغفور خميرجي اوچاغی
ضابطی تقاعدنندن
قوماندان
السید احمد اغاروحنه
فاتحه
سنه ۱۲۵۰

El gaffur humbaracı
ocağı

Zabıtı tekaüdünden
kumandan

Esseyyid Ahmet ağanın
ruhuna fatiha

sene 1250

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Başlıksız dikdörtgen formludur. Sap kısmı kırıktır. Sadece kitabe kısmı mevcuttur. Celi-Sülüs yazı ile yazılmış olan kitabe yukardan aşağı doğru dört satırlık silmelerle birbirinden ayrılmaktadır.

10 No'lu

Resim : 16

Kimliği : Hacı Osman Ağa Sağıre Kerimesi Rabia

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih :H.1293/M.1876

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları :Yazı kısmı:0.93x0.26 baş kısmı:0.13x0.25

اه من الموت
نور نihal...ايكن ابرشدى وعدىسى
اغلدى قان اتسى هم اتسى
جنت ايجره شمدي اولدى لانسى
حاجى عثمان اعا صغير كريمسى
رابيعه ملا روحونه فاتيحه
سنه ١٢٩٣

Ah minel mevt

Nur.....nihal iken irişdi vadesi

Ağladı kan atası hem anası

Cennet içre şimdi oldu lanesi

Hacı Osman ağa sağır kerimesi

Rabia molla ruhuna fatiha

Sene 1293

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Ortasında gül motifi olan bitkisel bezemeli bir başlık ile gövdeden müteşekkildir. Gövde kısmı yukardan aşağı doğru sekiz satırlık silmelerle birbirinden ayrılmaktadır.

11 No'lu

Resim : 17

Kimliği : Monla Mükerreme

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih :H.1300/M.1882

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0.68x0.24

نو جوانم...
جنت باغنه فراقی قلدی
والدنیك جانینه
کریمی
ملا مکرمه روحنه
سنه ۱۳۰۰

Nu Civanım

Cennet bağına firakı kaldı

Validenin canına

(Mırteza veya muhteranur) kerimesi

monla mükerreme ruhuna

sene 1300

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Üçgen alınlıklı mezar taşı formundadır. Sap ve gövde olmak üzere iki parçadan oluşmaktadır. Kitabenin etrafı çelenk şeklinde bitkisel bir motifle çevrenmiştir. Şahide ortadan kırılmış vaziyette durmaktadır.

12 No'lu

Resim : 18

Kimliği : Ali Ağa Kerimesi Hafize Hanım

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih :H.1305/1887

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları :yazı kısmı:82x29 baş kısmı:23x25

اه من الموت
باقمیان چشم بصیرتله مزارم طاشینه
اکلامق ممکن اولمز تا کلمینجه باشنه
طفل نورسته ایکن حیفای ایشدی
وعدھسی
آه اغلدی قان آنسی هم آنسی
نوش ایدوب جام اجل چیمانسی
جنت ایچره شمیدی اولدی لانسى
امین اغازاده الحاج علی اغانک کریمسی
مر حومه حفیظه خانمک روچون ال فاتیحه
سنه ۱۳۰۵

Ah minel mevt
Bakmıyan çeşm-i basiretle mezarım taşına
Anlamak mümkün olmaz gelmeyince başına
Tıfıl nev reste iken hayfa irişdi vadesi
Ah ağladı kan anası hem atası
Nüş idüp cam-ı ecel peymanesi
Cennet içre şimdi oldu lanesi
Emin ağa zade el-hac Ali ağanın kerimesi
Merhume hafize hanım'ın ruhuiçun el-fatiha
Sene 1305

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Başlık ve kitabe kısmı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Sap kısmı kırılmıştır. Gövde yukardan aşağı doğru on satırlık silmelerle birbirinden ayrılmaktadır. Tepelik kısmı batılılaşma dönemi süsleme özelliklerini yansıtmaktadır. Başlık akant yapraklı ve volüt motiflidir.

13 No'lu

Resim : 19

Kimliği : Salih Zade Mahmut Validesi Emine

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : H.1307/M.1889

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0.42x0.28

او وه باشي تار لاسي
مرحوم صالح
امينه ذاذ محمود والدي
حاطون واقفي
روحونه
صاحب خيراتي
والخ سنات سنه ١٣٠٧

Ovabaşı tarlası merhum
Salih
Zade Mahmut validesi
Emine

Hatun vakfı ruhlarna

Sahib-ul hayratı
Sene 1307 velhasenat

TANIMI :Beyaz mermerden yapılmış bir taştır. Dikdörtgen bir formda yapılmıştır. Mezar taşından ziyade bir su hayratı kitabesi olma olasılığı daha kuvvetlidir. Kitabesi mezar taşı kitabe özelliklerini içermemektedir. Ancak bu tür kitabeler günbe gün kayboldukları için belgelemek adına burada kullanmayı uygun gördük.

14 No'lu

Resim : 20

Kimliği : Yok

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : H.1311 / M.1893

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0.40x1.14

اه من الموت
يارسول الله نظر اتكل بكا
كيم شفاعت ايستيو كلدم سگا
اولسه عاصويه شفاعت يا حق
جمله عاسلر دن اوش بن مستحق
کنجلیك ايله گاه یوکدر و گاه
بیلم
ویرمیشم عمریمی نی کبی بیلم
سن وار ایکن بن کیمه یلواره یما
قاپوکی قویب نرایه وارده یما
بر مراد امتك حفیزه استر
صدق اخلاصیله حسنی اعتقاد
سنه ۱۳۱۱

Ah minel mevt
Ya Rasul Allah nazar et gel bana
Kim Őefeat istiyo geldim sana
Olsa asiye Őefaat ya hak
Cümle asilerden oŐ ben müstehak
Gençlik ile kah yoktur ve kah bilem
Vermişim ömrümü neyi gibi bilem
Sen var iken ben kime yalvarayım
Kapunu koyup nereye varayım
Ümmetin hafize ister bir murad
Sıddık ihlasıyla hüsn'ü iti'kad
Sene 1311

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Şahide yukardan aşağı doğru on iki satırlık silmelerle birbirinden ayrılmaktadır. Tepelik kısmı bitkisel süslemeli olup, ortasına üç tane gonca gül motifi işlenmiştir.

15 No'lu

Resim : 21

Kimliği :Yakup Cami Şerifi Müderris Ali Efendi

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih :H.1324/1906

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları :Yazı kısmı 0.53x0.25 Baş kısmı 0.20x0.30

هو الباقى
بنى قبل مغفرت اى ربى يزدان
بحق عرش اعظم نور قران
كلوب قبرم زيارت ايدن اخوان
ايدلر روحمه بر فاتحا اىحسان
يعقوب جمع شريف
مودراسى على افندينيك
روحونه فاتيحة سنه ۱۳۲۴

Hüvel Baki

Beni Kıl Mağfired Ey Rabbi Yezdan

Bi Hak Arş- ı Azam Nur Kur' an

Gelip Kabrimi Ziyaret Eden İhvan

İdeler Ruhuma Bir Fatiha İhsan

Yakup Camii Şerifi

Müderrisi Ali efendinin

Ruhuna Fatiha Sene 1324

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Şahide'nin kitabe kısmı, yukardan aşağı doğru sekiz satırlık silmelerle birbirinden ayrılmaktadır. Örfi destarlı başlıklıdır. Yerinden sökülmüş olup, sağlam durmaktadır.

16 No'lu

Resim : 22

Kimliği : Süleyman Ağa Kerimesi Sultan Hanım

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih :H.1365/M.1907

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0.73x0.33

سليمان اغانك
كريمسي
سلخان حانم
روحونه فايحه
سنه ١٣٦٥

Süleyman ağanın
kerimesi

Sulhan hanımın ruhuna
fatiha

Sene 1325

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Basit formlu, tepelik kısmı olmayan bir şahidedir. Yazılar yatay üç silme ile birbirinden ayrılmaktadır.

17 No'lu

Resim : 23

Kimliği : Çardak Mektep Muallimi Abdurrahim Efendi

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : H.1327/M.1909

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0.19x0.93

هو الباقي

بني قيل مغفرت اي رب يزدان

بحق عرش اعظم نور قران

كلوب قبرم زيارت ايدن اخوان

ايدلر روحومه بر فاتحه احسان

جارطاق مكتب معلمي ال حاج

عبدالرحيم افنديك

روحونه فاتحه

سنة ١٣٢٧

Huve-l baki

Beni kıl mağfired ey rabbi Yezdan

Bi hak arş-ı azam nur kur'an

Gelup kabrimi ziyaret eden ihvan

İdeler ruhuma bir fatiha ihsan

Çardak mekteb muallimi el hac

Abdurrahim efendinin

Ruhuna Fatiha

Sene 1327

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Sap kısmı kırık olup, baş, boyun ve gövde kısmı sağlam durmaktadır. Örfi destarlı başlıklı mezar taşı formundadır. Kitabenin en üst kısmında "Hu-vel Baki" yazısı yuvarlak bir kartuş içine alınmıştır. Geri kalan yazılar yukardan aşağı doğru eğri yatay silmelerle yedi satıra ayrılmaktadır.

18 No'lu

Resim : 24

Kimliği : Hafız Muhammed Efendi

Yeri : anakkale- ardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : Yok

İŞlenişi : Alçak Kabartma

Boyutları : 0.40x0.50

هو الباقي
مرحوم و مغفور الحاج
الي رحمت رب الغفور
السيد قره حافظ محمد افندي

Hüvel Baki

Merhum ve mağfur el-ha

Eli rahmet rabbul gaffur

Esseyyid kurr'a Hafız
Muhammed efendi

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Yatay Şeritler halinde Şahide yukarıdan aşağıya doğru dört satırlık silmelerle birbirinden ayrılmaktadır. Cel'i-Sülüs yazıyla yazılmıştır. Tepelik kısmı kırılmış olup, yerinde yoktur.

19 No'lu

Resim : 25

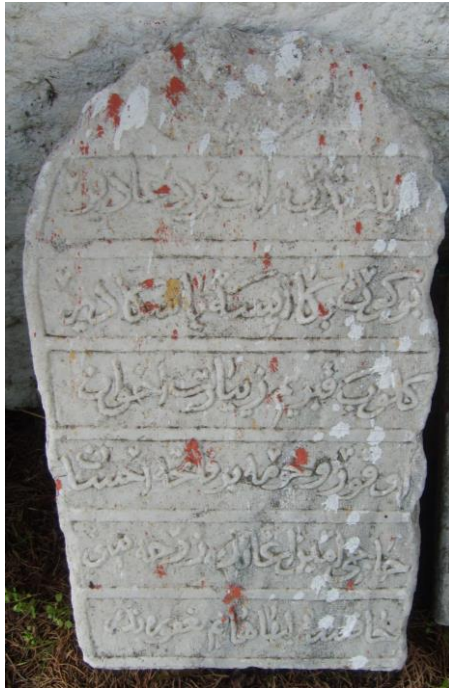
Kimliği : Hacı Emin Ağanın Zevcesi Hafise Baha Hanım

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : Yok

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0.55x0.32

زیارتدن مراد بر دعادیر

بوگون باکه اسه یایرد

سانادیر

کلوب قیرم زیارت اخوان

اوکور روحومه بر فاتحه

احسان

حاجی امین اغانک زوجه سی

حافسه بها هانم مغفوره

زاده

Ziyaretten murad bir duadır

Bu gün bana ise ya sanadır

Gelup kabrimi ziyaret ihvan

Oku ruhuma bir fatiha ihsan

Hacı emin ağanın zevcesi

Hafise baha hanım mağfure

zade

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Şahidenin sağ kısmı, yukardan aşağı doğru hafif bir şekilde kırılmıştır. Süslemesiz sade bir mezar taşı olup, sadece kitabe kısmı vardır. Gövde yukardan aşağı doğru altı satırlık Celi-Sülüs yazılı silmelerle birbirinden ayrılmaktadır.

20 No'lu

Resim : 26

Kimliği : Derviş Ali Kerimesi Hafize Monla

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : Yok

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları :0. 52x0.32

هو الباقى
فنادن بقايه ايلدى
رحلت ايده قبرنى
حقى روضه جنت
درويش عليك
كريمسى مرحومه حفيظه
ملا روحونه فايه

Hüvel baki
Fenadan bekaya eyledi
Rihlet ide kabrini
Hak ravza-i cennet
Derviş alinin
Kerimesi merhume hafize
Molla ruhuna fatiha

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Sadece gövdeden müteşekkil bir şahidedir. Alt kısmı kırık olduğundan kişinin ölüm tarihi belli değildir. “Hü-El Baki” yazısı kemer motifine benzer bir kartuş içerisine alınmıştır. Kalan yazılar ise yukardan aşağı doğru altı yatay silme ile birbirinden ayrılmaktadır.

21 No'lu

Resim : 27

Kimliği : Yakup Ağa Kerimesi Nefise

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : Yok

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 37x30

يعقوب اغانك
كريمسى مرحومه
نفيسه روحونه فاتحه

Yakup ağanın
Kerimesi merhume
Nefise Ruhuna fatiha

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Başlık ve sap kısmı kırık vaziyettedir. Bu nedenle ölüm tarihi belirlenememiştir. Sadece boyun ve gövdesi sağlam olup, kitabe yukardan aşağı doğru yatay üç silme ile birbirinden ayrılmaktadır.

22 No'lu

Resim : 28

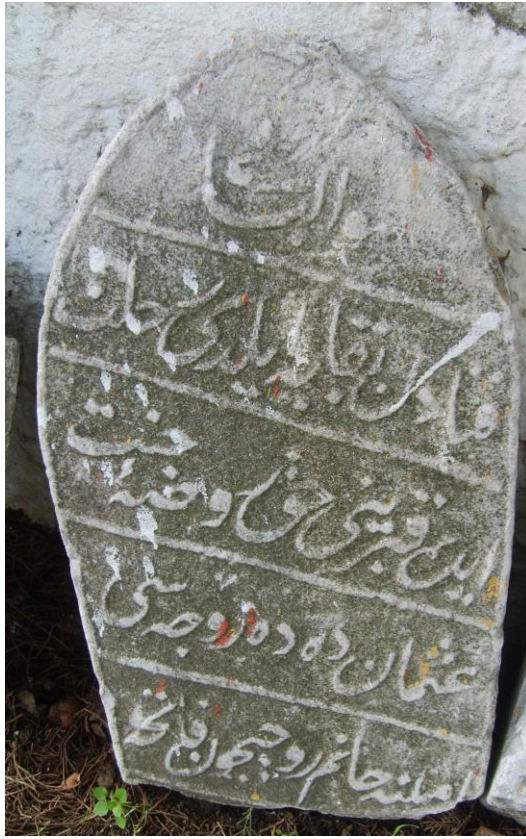
Kimliği : Osman Dede Zevcesi Emine Hanım

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih : Yok

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0.31x0.18

هو الباقى
فنادان بقايه ايلدى
رحلت
ايده قبريني حق روضه
جنت
عثمان دده زوجسى
امانه حانم روججون فاتحه

Hüvel baki

Fenadan bekaya eyledi
rihlet

Ede kabrini hak ravza-i
cennet

Osman dede zevcesi

Emane hanımın ruhu için
fatiha

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Sap kısmı kırılmıştır. Şahide tepeliği kemer formundadır. Kitabe kısmı yukardan aşağı doğru beş satırlık silmelerle birbirinden ayrılmaktadır.

23 No'lu

Resim : 29

Kimliği : Hacı Hüseyin Ağa'nın Zevcesi Emine Hatun

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih :Yok

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0. 63x0.25

هو الباقي
تكبير محله سي
ساكنلرندن
حاجي حسين اغانك
زوجسي مرحومه امينه
حاتون روحنه فاتحه

Hüvel baki

Tekir mahallesi sakinlerinden

Hacı Hüseyin ağanın

Zevcesi merhume emine

Hatun ruhuna fatiha

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Sap kısmı kırılmıştır. Yuvarlak tepelikli mezar taşı formundadır. “Hu- vel Baki “ yazısı en üstte yuvarlak bir kartuş içerisine alınmış olup, kitabenin kalan yazıları yukardan aşağı doğru yatay silmeler halinde dört sıra silme ile bir birinden ayrılmaktadır.

24 No'lu

Resim : 30

Kimliği : Yok

Yeri : Çanakkale- Çardak Gazi Yakup bey aile mezarlığı

Tarih :Yok

İşlenişi : Alçak kabartma

Boyutları : 0.47x0.35

روحونه فاتحه

سنه ١٢ ..

Ruhuna fatiha

Sene 12...?

TANIMI : Beyaz mermerden yapılmış mezar baş taşıdır. Şahidenin kitabe kısmı neredeyse tamamı kırılmıştır. Sap kısmı ile dua ve ölüm tarihini belirten kısım mevcuttur.

Değerlendirme

Çardak Yakup Bey Aile mezarlığında incelenen mezar taşlarından sekiz tanesi erkek mezar taşıdır.(1, 3, 4, 5, 9, 15, 17, 18 No'lu) 13 tanesi ise bayan mezar taşıdır.(2, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 16, 19, 20, 21, 22, 23 No' lu) Bir tanesi ise kırık olduğundan bayan veya erkek mezar taşı olup olmadığı belli değildir.(24 No' lu)

Toplamda 23 adet mezar taşı incelenmiştir. Başlık formlarına göre değişiklik arz etmektedirler. Üç tanesi örfi destarlı erkek başlıklıdır.(3, 15, 17 No' lu) Bir adet de katibi başlıklı şahide bulunmaktadır.(1 No'lu) Bir adet uzun boyunlu hanım başlığı(2 No'lu) iki adet üçgen başlıklı bayan şahide taşı(6, 11 No'lu) İki adet yuvarlak kemer formulu kadın mezar taşı(19, 20 No' lu) İki adet sivri kemer formulu kadın mezar taşı(22, 23 No' lu) üç adet bitkisel motifli kadın mezar taşı (10, 12, 14 No' lu) bir adet te dikdörtgen formulu(13 No' lu) kadın hayrat taşı konu alınmıştır.

Başlıkları kırık olduğundan herhangi bir tip içerisinde değerlendirilemeyen dört adet erkek(4, 5, 15, 18 No' lu) üç adet kadın (7, 16,21 No'lu) mezar taşı incelenmiştir. Bir adet ise cinsiyeti belli olmayan (24 No' lu) şahide dikkati çekmektedir.

Malzeme olarak beyaz mermer kullanılmıştır. Mezar taşları (H.1156). M.1743(1 No' lu) ile (H.1327). M.1909(17 No' lu) tarihleri arasına tarihlenmektedirler. Genel olarak kitabe kısımları alçak kabartma tekniğiyle yontulmuşlardır. Özellikle bitkisel başlıklı şahidelerin süslemeleri (10, 12,14 No' lu) yüksek kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Bir adet şahide de ise her iki teknik uygulanmıştır (11 No' lu) Kitabe yazılarının bir kısmı yatay şeritler halinde iken bazıları düz silme biçiminde verilmiştir.

Mezar taşlarının üzerindeki motifler ise bazı anlamlar taşımaktadırlar. Konumuzu oluşturan şahidelerde karşımıza çıkan motiflerin başında *goncagül* motifi ile sarıklı başlıklar gelmektedir. Gül motifi medfun olan kişinin kadın olduğunu bununla birlikte hayatın kısalığını ve genç yaşta vefat ettiğini sembolize eder. Sarık ise kefeni ve kişinin her an ölüm ile yaşaması gerektiğini hatırlatmasını sembolize eder(ŞEN, 2008: 109).

Çanakkale-Çardak'ta incelenen mezar taşları, şahide formları ve süsleme açısından, Batı Anadolu bölgesindeki mezar taşlarının genel özelliklerini yansıtmaktadırlar. Cinsiyetlerini, sosyal veya mesleki yapılarını belirtir şekilde bir başlık, devamında boyun kısmı, mezar baş taşlarında kitabeli bir gövde, ayak taşlarında ise bitkisel veya betimsel süslemeli motifler ve sap kısmı olmak üzere dört parçadan meydana gelmektedirler. Bunun yanı sıra kitabe kısmında ise ilk olarak, Allah'ın sıfatları yazılır. Sonra sırasıyla, insanlara uyarı, durum bildirme, meslekleri, ölüm sebebi, Allah'tan niyaz, ziyaretçilerden istek ve ölüm tarihi şeklinde bir sıra ve içerikle sonlanmaktadır. Bu durum Batı Anadolu Osmanlı

dönemi mezar taşlarının genel özelliklerini yansıtmaktadır.(Eyice, 1996:123-134; Çal, 2007:295-382; Ülker, 1989:19-33; Ertuğ,1999: 223-237; Acioğlu, 2007: 25-42; Atsal ve Semerci 2005: 5-6; Arbaş, 2002: 16-35; Tunçel 1989: 5 Şen, 2010: 156-175)

Mezar taşlarındaki yazılar incelendiğinde medfun şahısların statülerini görmek mümkündür. Özellikle araştırmamıza konu olan Şahidelerde molla, müderris, hafız, muallim gibi sıfatlarla nitelendirilmesi, burdaki şahsiyetlerin alim, bilge, günümüz tabiriyle entelektüel şahsiyetler olduğu söylenebilir. Bu sıfatların bayanlar içinde kullanılması eğitim alanında fırsat eşitliğinin olduğunu, kadın eğitime ve kadına verilen değerin önemi de ortaya konmaktadır.

Değerlendirme Tablosu 1.

Katalog no	Adı		Lakabı ve Görevi	Yazı Türü		
	Erekek	Bayan		Celi-sülüs	Talik	Rika
1	Ali		Ağa	x		
2		Hanife	Kadın	x		
3	Hasan		Molla	x		
4	İbrahim		Yok	x		
5	Hasan		Seyyid-Çavuş	x		
6		Rabia	Hatun	x		
7		Zeynep	Şerife	x		
8		Saide	Hanım	x		
9	Ahmet		Ağa	x		
10		Rabia	Yok		x	
11		Mükerreme	Monla	x		
12		Hafize	Hanım		x	
13		Emine	Yok	x		
14		Yok	Yok		x	
15	Ali		Efendi-Yakup Cami Müderrisi	x		
16		Sultan	Hanım	x		
17	Abdurrahi		Efendi-Çardak Mektep Muallimi		x	
18	Muhammed		Efendi-Hafız	x		
19		Hafise Baha	Hanım	x		
20		Hafise	Monla	x		
21		Nefise	Yok	x		
22		Emine	Hanım		x	
23		Emine	Hatun	x		
34	Yok	Yok	Yok	x		

Toplam	8 adet Erkek	14 Bayan	2 Ağa, 1 Kadın, 3 Molla, 1 Seyyid, 2 Hatun, 1 Şerife, 5 Hanım, 1 Çavuş, 1 Müderris, 1 Muallim, 1 Hafız			
--------	--------------	----------	--	--	--	--

Değerlendirme Tablosu 2.

Katalog no	Başlık		Malzeme	Süsleme
	Erkek	Bayan		
1	Katibi Başlık		Mermer	Başlığı geometrik motifli
2		Uzun Boylu Hanım Başlıklı	"	Yok
3	Örfi Destarlı		"	Yok
4	Yok		"	Yok
5	Yok		"	Yok
6		Üçgen Formlu	"	Yok
7		Yok	"	Yok
8		Örfi Destarlı	"	Yok
9	Yok		"	Yok
10		Bitkisel Bezemeli	"	Gül Motifli
11		Üçgen Alınlıklı	"	Bitkisel Motifli
12		Bitkisel Bezemeli	"	Akant Yapraklı ve Volüt
13		Yok	"	Yok
14		Bitkisel Bezemeli	"	Gül Motifli
15	Örfi Destarlı		"	Yok
16		Yok	"	Yok
17	Örfi Destarlı		"	Yok
18	Yok		"	Yok
19		Yuvarlak Kemer Formlu	"	Yok
20		Yuvarlak Kemer Formlu	"	Yok
21		Yok	"	Yok
22		Yuvarlak Kemer Formlu	"	Yok
23		Yuvarlak Kemer Formlu	"	Yok
24	Yok	Yok	"	Yok

Kaynakça

- Acıoğlu, Y. (2007). “Kilitbahir Cahidi Sultan Camii Haziersi.” *Uluslararası Türk Sanatı ve Arkeolojisi Sempozyumu: Prof. Dr. Oluş Arık ve Prof. Dr. Rüçhan Arık’a Armağan*, Mayıs 2007 Konya (Konya Kitabı X). H. Karpuz ve O. Eravşar (derl.), 25-42.
- Aktepe, M.(1950). “*Osmanlıların Rumali’de İlk Fethettikleri Çimbi Kal’ası*.” *Tarih Dergisi* II: 283-306.
- Arbaş, Hamit “Çanakkale Yalı Camii Haziresi Mezar Taşları”. *Sanat Tarihi Dergisi* XII., 2002, 16–35.
- Arslan, N.(2003). “*2003 Yılı Lapseki(Lampsakos) ve Çan İlçeleri Yüzey Araştırması 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı*”, Ankara. 2005, s.317-324.
- Atsal, Metin; Mehmet Ozan Semerci(2005). *İzmir’in Osmanlı Eserleri 1 Hazireler*, il Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, İzmir
- Çal, H.(2007). “*Göynük(Bolu) şehri Türk Mezar Taşları*” *Vakıflar Dergisi*, s. 295-382.
- Ertuğ, N.(1999), “*Osmanlı Mezar Taşları*” *Osmanlı*, c.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. s.223-229.
- Eyice, S. (1996), “*Mezarlıklar ve Hazireler*” *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II*, TTK Basımevi, Ankara. s.123-137.
- Halaçoğlu, Y.(1995). XIV. XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı. *Türk Tarih Kurumu Yayını*, Ankara.
- Peter Laqueur,H.(1997).Hüve’el-Baki, İstanbulda Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Numune Matbaacılık, İstanbul.
- Şen, K.(2008), “*Kilitbahir Cahidi Sultan Haziresi Mezar Taşlarında Sembolizm*” *Çanakkale İli Eceabat Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Yayınları, Boğaz Matbası, Çanakkale. s. 97-119.
- Şen, K.(2010) Eceabat’a Bağlı Bazı Merkezlerdeki Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları(Basılmamış Y. Lisans Tezi),Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Uysal, A. Osman.(2006). “Lapseki/Çardak’da Yakup Bey Külliyesi”, *Sevim Buluç Anı Kitabı*, Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi Yayını, Çanakkale. s.123-144.
- Uysal, A. Osman,(2011) “*Çanakkale İli Lapseki, Biga Çan, Bayramiç, Ayvacık, Ezine İlçelerinde Türk Dönemi Yüzey Araştırması(2010)*”*29. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, 23-28 Malatya. s. 27-49

- Őlker, N. (1989), " *İzmir –Aliaęa Camii Haziresi Mezar Kitabeleri(XVIII. Ve XX. Yüzyıl)*" VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, T.C. Kùltür Bakanlığı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara. s.19-33.
- Tunçel, Gül(1989). Batı Anadolu Bölgesi'nde Camii Tasvirli Mezar Taşları, Ankara.

Y Kuşağının Çevrim İçi Satın Alma Davranışları

Sema SARI*
Samet GÜRSOY**
Mehmet ÖZMEN***

Öz

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte tüketicilerin satın alma kararlarına etki eden unsurlar ve durumlar ile satın alma davranışlarında farklılıklar olmuştur. Özellikle internet, tüketicilerin satın alma davranışlarında köklü değişikliklere sebep olmuştur. Pazarlamacılar, işletmeler, araştırmacılar ve diğer çıkar grupları için bu farklılaşan satın alma davranışlarını tespit etmek ve anlamak önem arz etmektedir. Çevrim içi alışveriş ve araştırma yapanların büyük çoğunluğunu Y kuşağı mensuplarının oluşturduğu görülmektedir. Bu yüzden bu kuşağın satın alma davranışlarını anlamak ve bunlara yönelik pazarlama stratejileri oluşturmak işletmeler için bir gerekliliktir.

Bu çalışmada Y kuşağının çevrim içi alışverişle ilgili satın alma davranışlarında genel olarak çevrim içi alışverişe karşı olumlu baktıkları, bununla birlikte çevrim içi alışveriş riskli bulmalarına rağmen satın almaktan fazla kaçınmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca Y kuşağı erkeklerinin, aynı kuşağın kadınlarına göre çevrim içi alışverişe genel olarak daha olumlu yaklaştıkları görülmüştür. Bu araştırmanın işletmelerin Y kuşağının satın alma davranışlarını anlamasına ve onlara yönelik uygun pazarlama stratejileri geliştirmesine yardımcı olacağı ve Y kuşağının satın alma davranışlarını araştıran araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Y kuşağı, çevrim içi satın alma, satın alma davranışı, internet*

Online Buying Behavior of Generation Y

Abstract

Some differences have emerged recently in buying behavior of consumers affecting purchasing decisions, with the development of technology. Especially the internet has led to fundamental changes in consumer buying behavior. It is important to determine and understand these changing buying behavior for marketing staff, commercial organizations, researchers and other interest groups. It has been observed that the majority of online buyers and researchers is the members of Generation Y. Therefore, it is a requirement to understand the buying behavior of this generation and to create marketing strategies toward them.

In this study, it has been determined that the Generation Y has generally considered online shopping positively. Furthermore, it seems that they do not avoid buying more although they find online shopping risky. In addition, the men in Generation Y perceive online shopping more positively than the women in the same generation. It is considered that this research will help enterprises understand the behavior of generation Y and develop appropriate marketing strategies for them and also guide the researchers who study the behavior of generation Y.

Key Words: *Generation Y, online shopping, buying behavior, internet*

* Öğr. Gör., Mehmet Akif Üniversitesi Öğretim Elemanı, semasari@mehmetakif.edu.tr

** Öğr. Gör., Mehmet Akif Üniversitesi Öğretim Elemanı, sametgursoy@mehmetakif.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Üniversitesi Öğretim Üyesi, mehmetozmen@mehmetakif.edu.tr

1. Giriş

Son yirmi yılda teknolojiye gelişmeler bilgi ve iletişimde de büyük ilerlemeleri tetiklemiştir. Buna paralel olarak kitle iletişim araçlarında da köklü değişiklikler olmuştur (Sarıtaş ve Aydın, 2015:59). Böylelikle müşteri satın alma davranışı ve ürün araştırma kalıplarında da kayda değer değişiklikler meydana gelmiştir. Bugünün müşterileri satın alma işlemini ya da ürün araştırmasını nadiren markaların vitrinlerinden yapmaktadırlar. İnternet kullanıcıları artık yayınlanan bilgilerin pasif tüketicileri değildir. Bu bireyler, benzeri görülmemiş büyüklükte ve etkide olan sosyal ağları güçlü bir şekilde kullanan, açıkça bilgi paylaşan aktif kullanıcılar haline gelmişlerdir. Bir diğer önemli değişim ise, tüketicilerin kararları ve sadakatleri açısından işlerine, sosyal arkadaşlarına veya iş arkadaşlarına güvenlerinin giderek artmasıdır. Çevrim içi ticaret, kullanıcı derecelendirmelerini, ürün yorumlarını, çevrim içi kullanıcı formlarını, geri bildirim döngülerini ve blogları içerdiği için giderek daha inandırıcı ve güvenilir bir kaynak haline gelmiştir (Denger, 2006: 1-7). Bu yüzden pazarlamada çevrim içi yaklaşımlar önemli hale gelmiştir. Çevrim içi pazarlamada, çevrim içi araştırma ve alışveriş yapanların genel özellikleri incelendiğinde bu grubu oluşturanların büyük çoğunluğunun Y kuşağı mensubu olduğu görülmektedir. Bu kuşağı oluşturanların çevrim içi ortamdaki yoğunluğu, aktifliği ve satın alma gücü fark edilince pazarlamacıların son derece ilgilerini çekmiştir.

Bebek patlaması kuşağının çocukları olan Y kuşağı, tıpkı onlar gibi pazarda son derece aktiftirler. Y kuşağı, sayılarının çokluğunu ve harcama güçlerini girdikleri her hayat aşaması için pazara dönüştürürler (Noble vd., 2009:617). Aynı zamanda bu tüketici grubu teknolojiye ve internete hakim ve onu aktif bir şekilde kullanan gruptur (San vd., 2015:1-2; Crumppacker ve Crumppacker, 2007: 351). Bu kuşaktakilerin önceki kuşaklardan daha farklı satın alma davranışları geliştirdikleri söylenebilir. Y kuşağı bir ürün ve hizmeti gerek mağazadan fiziksel olarak, gerekse çevrim içi ortamda satın almadan önce çevrim içi ortamda detaylı bir araştırmaya girmektedirler. Markaların web sitelerini ziyaret etmekle kalmayıp bloglarda ürün ve hizmetler konusundaki yorumları okuyarak, tanımadıkları kişilerden oluşan gruplarda ürün hakkında tartışarak, çevrim içi ortamda yakınlarına ve arkadaşlarına ürün/hizmet hakkında danışarak, alacağı ürünün fotoğrafını/videolarını çekip paylaşarak yapılan yorumlara göre satın alma kararlarını vermektedirler. Aynı zamanda Sarı vd. (2015)'in yaptığı bir araştırmaya göre alışveriş sonrasında üründen/hizmetten duydukları memnuniyet durumlarını ve çeşitli yorumlarını çevrim içi ortamda paylaşmaktadırlar.

Y kuşağı çevrim içi alışverişte bazı durumlardan olumsuz olarak etkilenmektedirler. İşletmelerin bu durumları olabildiğince en aza indirgeyerek onları alışverişe teşvik etmeleri gerekmektedir. İşletmeler ve diğer çıkar grupları için çok önemli olan bu kuşak üzerinde çevrim içi alışveriş açısından özellikle Türkiye'de yeterli derecede çalışma yapılmadığı fark edilerek bu eksikliği az da olsa tamamlayabilmek adına bu çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Y kuşağının çevrim içi alışverişlerde nelere dikkat ettiği, ne şekilde alışveriş ettikleri, alışverişe

nelerin teşvik ettiği ve alışverişte nelerin olumsuz etkide bulunduğu gibi bazı temel durumlar ele alınmıştır. Bu araştırmanın pazarlamacılara, davranış bilimciler ve araştırmacılara yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

1.1. Y Kuşağının Tanımı ve Genel Özellikleri

Kritik gelişim evrelerinde, aynı doğum yıllarını, çağı, yeri ve istatistiksel olarak anlamlı yaşam olaylarını paylaşan, ilk dalga, temel grup ve son dalga olarak 5-7 yıla bölünerek tanımlanan gruba kuşak adı verilmektedir (Bozorg, 2011:3).

Kuşaklar doğum tarihine göre genellikle; 1925-1945 “Sessiz (Geleneksel) Kuşak”, 1946-1964 “Bebek Patlaması Kuşağı”, 1965-1979 “X kuşağı”, 1980-1999 “Y kuşağı” ile 2000 ve sonrası “Z kuşağı” şeklinde ifade edilmektedirler (Sema vd., 2015:889; Başgöze ve Bayar, 2015:125; Crumpacker ve Crumpacker, 2007: 351; Tutgun Ünal, 2013; Next Generation Car Buyer Study, 2013). Y kuşağı; milenyumlar, baby boomer eco, Me geni, gelecek nesil gibi çeşitli isimlerle anılmakla birlikte bazı araştırmalarda farklı doğum tarihleri aralığında da belirtilebilmektedir (Bkz. Şekil 1). Y kuşağı, 1970’lerin sonu, 1980’lerin başından itibaren 1994, 1999, 2000 veya 2001 yıllarında biten bir nesli ifade etmektedir. Bazı yazarlar ise 1980’lerden sonra doğan herkesi Y kuşağının mensubu olarak kabul etmektedirler (Bozorg, 2011:7). Bu başlangıç ve bitiş tarihlerinin çeşitlilik göstermesinin sebebi her ülkede ya da kültürdeki bazı farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada, araştırmacıların daha çok 1980-1999 aralığını kullanmasından dolayı Y kuşağı mensupları olarak bu zaman aralığında doğanlar kabul edilecektir.

Sessiz (Geleneksel) Kuşak; savaş kuşağı olarak da isimlendirilen 1925-1945 senelerinde, iki dünya savaşı arasında doğan kuşaktır ve geleneklere bağlı olarak yaşamaktadırlar. Y kuşağının (1980-1999/Milenyumlar) en temel özelliği özgürlük ve teknolojidir. Genel olarak bu kuşakta anılan bireyler çalışmayı sevmemekte, aksine eğlenceye düşkün olabilmektedir. Kitlesele olanı değil, kişiye özel olanı tercih etmektedirler. Kendilerine çok fazla güvenmektedirler. Y kuşağı, bilgiye hızlı bir şekilde ulaşabilmeleri ve teknolojiyi çok iyi kullanmaları ile bilinmektedir. Teknolojiyi çok iyi anlayan Y Kuşağının en ilginç ve önemli özelliği karmaşık teknolojiye son derece bağımlı olmasıdır. Y kuşağı yeni teknolojileri kabul etmeye istekli, aktif bir kullanıcı kitlesi olmakla birlikte internet üzerinden yeni ilişkiler kurabilen ve yakın ilişkilerini devam ettirmeye yeteneği olan bir gruptur. Z kuşağı (2000 ve sonrasında doğan kuşak/ Kristal Çocuklar) sınıflandırmanın içerisinde olmak birlikte haklarında henüz çok fazla şey bilinmeyen kuşaktır (Sema vd., 2015:885; Başgöze ve Bayar, 2015: 122-123; Crumpacker ve Crumpacker, 2007: 351; Tutgun Ünal, 2013; San vd., 2015: 1-2).

Şekil 1: Farklı Çalışmalarda Y Kuşağı Doğum Tarihi Aralıkları

1981-1993	(Ware, 2013:II).
1982-2005	(Patrick, 2013 :22).
1981-2000	(Engelman, 2009:23).
1980-1999	(Sema vd., 2015:889; Başgöze ve Bayar, 2015:125; Crumpacker ve Crumpacker, 2007: 351; Tutgun Ünal, 2013; Next Generation Car Buyer Study, 2013).

1.2. Y Kuşağının Satın Alma Davranışları

Günümüzde iletişim artık çok yaygın ve çok yoğun bir şekilde hayatımızın ayrılmaz parçası haline gelmiş bulunmaktadır. İnternetin, sosyal medyanın, haberleşmenin aşırı gelişmesi sonucunda artık dünyanın bir ucundaki haberin, dünyanın diğer ucuna ulaşması aylar/günler değil, saatler/dakikalar içinde gerçekleşmektedir (Bayraktaroğlu ve Gürsoy: 2014: 191).

İnternet, işletmelerin iş yapma şeklini, tüketicilerin de mal ve hizmet satın alma şeklini değiştirmiştir. İnternet ile tüketiciler, fazla çaba sarf etmeden alışveriş yapabilmektedirler. Tüm internet kullanıcıları içinde Y kuşağı çevrim içi satın almalarda çok daha aktif bir gruptur (San vd., 2015:1-2). Y Kuşağı üniversite öğrencileri de bu kuşak içerisinde üzerinde çalışmak için önemli bir gruptur. Çünkü genellikle çevrim içi alışverişe yönelik olumlu tutuma sahiptirler ve farklı bir satın alma davranışı sergilerler. Y kuşağı üniversite öğrencileri genel nüfusa oranla daha çok çevrim içi satın alımlar yapmakta ve sık sık giyim, bilgisayar yazılımı, kitaplar, etkinlik biletleri, müzik, çiçekler, uçak biletleri ve otel üzerinde para harcamaktadırlar. İnternet kullanımındaki artış daha çok Y jenerasyonundan kaynaklansa da çevrim içi satın almalarındaki büyüme ile bu artış uyumlu değildir (Valentine ve Powers, 2013:76-78). Y kuşağının sarf etkisi yanında genç üyelerinin hala ebeveynleri üzerinden muazzam bir harcama gücü vardır. Üniversite çağındaki bireyler genellikle ilk defa kendi olma özgürlüklerini yaşamaktadırlar ve böylece tüketici olarak belirli istekleri ve ihtiyaçları olduğunu işaret etmektedirler. Üniversite derecesinden dolayı yüksek standartlarda yaşayan, ebeveyn alımları üzerindeki etkisini artıran ve trend belirleyici rolünü benimseyen üniversite öğrencileri, pazarın büyüklüğünden dolayı imrenilen tüketici sınıflarından biri olarak görülmektedir ve bunlar kalabalık bir grubu oluşturmaktadırlar. Y kuşağının harcamaları önceki nesillerin harcamalarını aşmaktadır. Böylece, bu eş görülmemiş güç ve üniversite öğrencilerinin bu özel nesil çekiciliği ile birleştiğinde üniversite pazarının önemi artmakta, Y kuşağı bazında pazarlamacıların aşırı derecede ilgilerini çekmektedir (Noble vd., 2009:617).

Amerikalıların yaklaşık %80'i yaşlılar ve genç yetişkinler arasında önemli derecede farklılıklar olduğunu söylemektedirler. Ortak bir öngörüye göre milenyumların 2018 yılında 3.4 trilyon \$ yıllık geliri ile şimdiye kadar gelen en zengin nesil olacağı tahmin edilmektedir (Next Generation Car Buyer Study, 2013).

İşletmeler kendi satış tecrübelerinin yanında artık teknoloji, yaratıcılık ve sosyal medya ile gelişen Y kuşağının alışveriş alışkanlıklarını da dikkate almaya başlamalıdır. Çevrim içi alışverişlerde Y kuşağındaki kadınlar ve erkekler X kuşağı mensuplarından daha aktiftirler. Y kuşağı erkeklerinin %40'ı, aynı kuşağı kadınlarının ise %33'ü ellerinden geldiğince her şeyi çevrim içi satın aldıklarını belirtmektedirler. Bu yüzden işletmeler, farklı davranış ve tutumlara sahip olan bu kuşak için yeni iş stratejileri geliştirmelidirler. Milenyumlar, bir şirketin web sitesinde bulunan tüketici görüşlerinin kendilerini ailelerinin ve arkadaşlarının önerilerinden daha çok etkilediğini belirtmektedirler. Milenyumların satın alma gücünün yılda yaklaşık 170.000.000 \$ olduğu tahmin edilmektedir. Milenyumlar kaliteden ziyade daha çok fiyata duyarlıdır (Honigman, 2013). Y kuşağı alışverişi ciddiye almaktadır ve alışveriş için saatlerce çevrim içi araştırma yapmaktadırlar. Alacakları ürün için fanteziler kurmakta, anlık satış promosyonlarını takip etmekte, ünlülerin neler giydiklerini kontrol ederek kendilerinin o kıyafetler içerisinde nasıl olduklarını hayal etmekte, prnterest.com gibi siteleri kullanarak aile üyeleri ile ilgili ürünü paylaşmakta ve gıda ve moda bloglarına ayak uydurmaktadırlar (Lanchman ve Brett, 2013:18).

Y kuşağı, bebek patlaması kuşağı kadar büyük ve etkili bir gruptur. Gelişmekte olan bu yetişkinlerin satın alma gücü arttıkça, geriye kalan hayatlarında onları etkileyecek satın alma davranışları geliştirmektedirler. Ürün kategorisi ne olursa olsun çevrim içi alışveriş ile ilgili finansal riskler ve ürün algıları ile çevrim içi alışveriş deneyimi negatif ilişkilidir (Dai vd., 2014:13). Çevrim içi alışveriş yapanların artan nüfusuna rağmen, internet kullanıcılarının yüzde elli sekizi, online alışverişi sinir bozucu, kafa karıştırıcı ve ezici bir faaliyet olarak tanımlamaktadır (Horrikan, 2008). Buna ek olarak, çevrim içi alışveriş işlemlerinin yarıda bırakılma oranı yüksektir. Yapılan araştırmalara göre bunun en belirgin sebepleri inhibitör belirsizlik ve çevrim içi satın alma ile ilişkili algılanan risktir. Algılanan risk, bir kişinin bir hizmet veya iyi ve özellikli sonuç elde etme hakkındaki belirsizlik derecesini ifade etmesi olarak tanımlanır. Online alışveriş ile ilgili algılanan riskler çevrim içi satın alma niyetini ve davranışını olumsuz olarak etkiler (Dai vd., 2014:13). Bu durum Y kuşağını da derinden etkilemektedir. Bu kuşağın bazı üyeleri çevrim içi alışverişi sevmemektedir. Sebep olarak da çevrim içi satın alımlarda kendilerini güvende hissetmemelerini ileri sürmektedirler. Bu tüketicilere satın alımları için imkân ve fırsatlar verdikçe gelir ve kredi kartları harcamaları giderek artmasına rağmen Forrester Research Inc. isimli araştırma şirketi tarafından yapılan bir çalışmada, Y kuşağı tüketicilerinin kredi kartı güvenlik endişesinin çevrim içi alışverişte önemli bir caydırıcı etken olduğu tespit edilmiştir. Diğer nedenler arasında ise ürünü görme ve dokunma yetersizliği, ilave nakliye masrafları, kişisel bilgilerini vermekten çekinme ve çevrim içi siparişin sorunsuz gelip gelmeyeceğine dair güvensizlik vardır (Valentine and Powers, 2013:76-78). Bilgisayar ve internet kullanırken erkekler kadınlardan daha rahat hissetmektedirler. Erkeklerin ve kadınların hem perakende mağazalarına hem de çevrim içi alışverişe yönelik farklı tutumları vardır. Erkeklerin kadınlara göre hem internete hem de bilgisayara karşı

daha olumlu bir tutumları vardır (Sullivan ve Heitmeyer, 2008:285). Erkekler, çevrim içi alışveriş de dahil bir çok amaç için internetin daha hırslı kullanıcılarıdır (Dennis vd., 2010). Y kuşağı erkekleri de kadınları da interneti hem ürün ve hizmet araştırma hem de satın alma amacıyla kullanmaktadır. İlginç bir yönleri de internette ürün araştırmalarının çoğu zaman satın almak amacıyla olmamasıdır (Valentine ve Powers, 2013: 76-78). Y kuşağı ürünleri satın almadan önce çevrim içi ürün araştırmaları ve fiyat karşılaştırmaları yapmalarına rağmen genellikle mağazalardan alışveriş yapma eğilimi göstermektedirler. Y kuşağı genel olarak her gün perakende odaklı sitelerde en az bir saatini harcamaktadır. Y kuşağı erkekleri, kadınlarına göre bu tür sitelere daha çok vakit ayırmaktadır. Mağazalarda alışveriş giderek yaygınlaşırken mobil cihazların da fiyat karşılaştırmasında kullanım oranı artmaktadır. Bu da alışverişlerde internet kullanımının ve etkisinin arttığını göstermektedir. Y kuşağı erkekleri, kadınlar kadar çevrim içi alışverişte aktiftirler, fakat onların çıkarları (ilgileri) farklıdır. Erkeklerin çevrim içi alışverişlerde elektronik ve bilgisayar donanımları, spor ürünleri ve içki satın alma oranı daha yüksekken, kadınlar çocuk öğeleri, züccaciye, kozmetik, kitap, hediyelik eşya ve giyim alımlarında baskındır (Lanchman ve Brett, 2013:18-20).

Y kuşağı; iletişim, eğlence, alışveriş, haritalama ve eğitimin bir arada olduğu dijital cihazlar ile büyümüştür. Küçük yaşlardan itibaren, akıllı telefon kullanımı onlar için bir gereklilik haline gelmiştir. Milenyumlar her zaman evde ve okulda internet ile hayata bağlıdır. Y kuşağının alışveriş alışkanlıkları diğer kuşaklardan farklıdır. Onlar alışveriş yapacakları zaman Y kuşağının aktif olduğu sosyal medyadaki grupları ve diğerlerinin görüşlerini araştırmaya eğilimleri vardır. Kendi yaş gruplarından, olan güvendikleri en az 3 kişiyle tartışmadan önemli bir karar vermezler. Y kuşağı kadınları, Y kuşağından olmayan kadınlara göre özellikle alışveriş konusunda bir grup etkinliği olarak eşleriyle, arkadaşlarıyla ve aileleriyle iki kat daha sık alışveriş yaparlar. Y kuşağı üyeleri sessizlik içerisinde tüketim yapmazlar. Tabiri caizse onlar çok görselli ve gürültülü bir yaşam tarzına sahiptir. Bu kuşağın büyük çoğunluğu markaların adına harekete geçer ve sosyal gruplarında marka tercihleri konusunda paylaşımlar yaparlar (Solomon, 2014). Tüm bu satın alma davranış kalıpları ve farklılıkları çıkar sahibi işletmeler tarafından dikkate alınarak uygun pazarlama stratejileri geliştirilmelidir.

2. Araştırma Metodolojisi ve Uygulama

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Y kuşağının çevrim içi satın alma davranışları üzerine yapılan bu çalışmanın örneklemini Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim görmekte ve 1980-1999 yılları arasında doğmuş olan 443 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Tesadüfi örneklem yöntemiyle katılımcılara anket çalışması yapılarak veriler elde edilmiştir. Anketin temel soruları Eren (2009)'in

yüksek lisans tezinden alıntılanarak, oluşturulan sosyo-demografik faktör sorularıyla birlikte katılımcılara yüz yüze anket yoluyla uygulanmıştır. Yapılan anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmı öğrencilerin cinsiyet, yaş aralığı, aylık gelirleri gibi demografik sorulardan oluşmakta olup, ikinci kısımda ise internet kullanım amaçları, internetten alışveriş yapıp yapmama, internet üzerinden satın almadaki en çok tercih edilen ürün grupları ve satın alma ile ilgili algı ve yargılar araştırılmaya çalışılmıştır. Anket formunda toplamda 28 soru bulunmaktadır ve bu sorular çoktan seçmeli ve 5'li Likert sorulardan oluşmaktadır. Anket sonuçlarının istatistiki analizleri SPSS 15.0 Programı kullanılarak yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Hipotezleri

1. H0₁: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde risk algılamalarında cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık yoktur.
2. H0₂: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde risk algılamalarında yaşların göre anlamlı bir farklılık yoktur.
3. H0₃: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde risk algılamalarında eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.
4. H0₄: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde risk algılamalarında gelir durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.
5. H0₅: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde risk algılamalarında kredi kartı kullanım durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.
6. H0₆: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde risk algılamalarında alışveriş sitelerine ulaşma yollarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.
7. H0₇: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde kaçınma yargılarında cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık yoktur.
8. H0₈: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde kaçınma yargılarında yaşların göre anlamlı bir farklılık yoktur.
9. H0₉: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde kaçınma yargılarında eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.
10. H0₁₀: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde kaçınma yargılarında gelir durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.
11. H0₁₁: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde kaçınma yargılarında kredi kartı kullanım durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.
12. H0₁₂: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde kaçınma yargılarında alışveriş sitelerine ulaşma yollarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.
13. H0₁₃: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde genel yargılarında cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık yoktur.
14. H0₁₄: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde genel yargılarında yaşlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.
15. H0₁₅: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde genel yargılarında eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.

16. H₀₁₆: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde genel yargılarında gelir durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.

17. H₀₁₇: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde genel yargılarında kredi kartı kullanım durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.

18. H₀₁₈: Katılımcıların çevrim içi alışverişlerde genel yargılarında alışveriş sitelerine ulaşma yollarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.

2.3. Araştırmanın Bulguları

Bu kısımda araştırmanın bulgularına detaylı olarak yer verilmiş ve bulgular tablolarda gruplandırılarak verilmiştir.

2.3.1. Demografik Bulgular

Araştırma neticesinde elde edilen demografik ve sosyo-ekonomik bulgular Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Demografik ve Sosyo Ekonomik Bulgular

		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	314	70,9	İnternet üzerinden en çok satın alınan ürün grubu	Kaset-cd-DVD	7	1,6
	Erkek	129	29,1		Bilgisayar ürünleri	24	5,4
	Toplam	443	100,0		Giyim eşyaları	185	41,8
		Frekans	Yüzde		Yiyecek-ıçecek	14	3,2
Yaş aralığı	17-20	151	34,1		Parfüm ve kozmetik	21	4,7
	21-23	238	53,7		Tatil	9	2,0
	24-27	47	10,6		Şans oyunları	10	2,3
	28 ve üzeri	7	1,6		Elektronik eşya	40	9,0
	Toplam	443	100,0		Ev eşyası, mobilya	10	2,3
		Frekans	Yüzde		Tiyatro-sinema bileti	14	3,2
Eğitim durumu	Lisans	299	67,5		İnternet servisleri	10	2,3
	Ön Lisans	144	32,5		Uçak bileti	28	6,3
	Toplam	443	100,0		Kitap	39	8,8
		Frekans	Yüzde	Diğer	32	7,2	
Gelir aralığı	201 TL’den az	44	9,9	Toplam	443	100,0	
	201-400 TL	134	30,2			Frekans	Yüzde
	401-600 TL	109	24,6	Satın alma davranışının ortaya çıktığı durum	Satın alma amacı gütmeyen sörf yaparken	97	21,9
	601-800 TL	63	14,2		Belli bir satın alma ihtiyacı ile sörf yaparken	250	56,4
	801-1000 TL	51	11,5		Diğer	96	21,7
	1001 TL ve üzeri	42	9,5		Toplam	443	100,0
Toplam	443	100,0			Frekans	Yüzde	
		Frekans	Yüzde	Alışveriş yapılan sitelere ulaşım	Arkadaş tavsiyesi ile	116	26,2
Kredi kartı kullanımı	Evet	241	54,4		Basın/medya ilanlarından	52	11,7
	Hayır	202	45,6		Arama motorlarından	192	43,3
	Toplam	443	100,0		Linklerden	38	8,6
		Frekans	Yüzde		Bilgisayar dergilerinden	14	3,2
	Aile desteği	229	51,7		Diğer	31	7,0

Gelir kaynağı	Burs	97	21,9	İnternette alışverişlerinde ailenin etkisi	Toplam	443	100,0
	Kredi	83	18,7		Frekans	Yüzde	
	Çalışıyorum	21	4,7		Çok etkiliyor	20	4,5
	Diğer	13	2,9		Etkiliyor	106	23,9
	Toplam	443	100,0		Ne etkiliyor ne etkilemiyor	36	8,1
İnternet kullanımı	Frekans	Yüzde	İnternette alışverişlerinde arkadaş çevresinin etkisi	Etkilemiyor	179	40,4	
	Evet	442		99,8	Hiç etkilemiyor	102	23,0
	Hayır	1		,2	Toplam	443	100,0
	Toplam	443		100,0	Frekans	Yüzde	
İnternet kullanım amacı	Araştırma, ödev	69	15,6	İnternette alışverişlerinde arkadaş çevresinin etkisi	Çok etkiliyor	38	8,6
	İletişim	154	34,8		Etkiliyor	234	52,8
	Oyun	34	7,7		Ne etkiliyor ne etkilemiyor	37	8,4
	Alışveriş	37	8,4		Etkilemiyor	86	19,4
	Bilgi edinme	83	18,7		Hiç etkilemiyor	48	10,8
	İs amaçlı	12	2,7		Toplam	443	100,0
	Diğer	54	12,2		Frekans	Yüzde	
	Toplam	443	100,0		Frekans	Yüzde	
Son 6 ay içerisinde yapılan alışveriş miktarı	200 TL'den az	187	42,2	İnternette alışverişlerinde arkadaş çevresinin etkisi	Çok etkiliyor	38	8,6
	201-400 TL	64	14,4		Etkiliyor	234	52,8
	401-600 TL	62	14,0		Ne etkiliyor ne etkilemiyor	37	8,4
	601-1000 TL	43	9,7		Etkilemiyor	86	19,4
	1001-1500 TL	33	7,4		Hiç etkilemiyor	48	10,8
	1501 TL ve üzeri	54	12,2		Toplam	443	100,0
	Toplam	443	100,0		Frekans	Yüzde	

Tablo 1'e göre ankete katılan 443 öğrencinin %70,9'unu kadınlar, %29,1'ini ise erkekler oluştururken, katılımcıların % 53,7'sini 21-23 yaş aralığındaki kişiler oluşturmaktadır. Bunu, % 34,1 ile 17-20 yaş aralığındakiler, %1,6 ile de 28 yaş ve üzerindeki izlemektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında lisans düzeyindekilerin oranı % 67,5 iken, ön lisans düzeyindekilerin oranı % 32,5'tir. İnternet alışverişlerinde katılımcıların % 54,4'ü kredi kartı kullanırken, %45,6'nın kredi kartı kullanmadığı görülmektedir..

Gelir aralıklarına göre sınıflandırılan öğrencilerin gelirlerini büyük oranda aile destekleri yoluyla sağladıkları sonucuna varılmıştır. % 51,7'si aile destekleri ile okurken, bu oranı % 21,9 ile burslar takip etmiştir. Katılımcıların neredeyse tamamına yakının internet kullandığı tespit edilen çalışmada, internet kullanma amaçlarının temelinde en çok iletişim faktörünün etkili olduğu görülmüştür. Katılımcıların verdiği cevaplara bakıldığında % 34,8 'i iletişim amaçlı, %15,6'sı araştırma ve ödev amaçlı, % 18'nin de bilgi edinme amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada, internette son 6 ay içerisinde satın alınan ürünlerin fiyat aralığı sorulmuş ve %42'lik bir katılımı bu aralığın 200 TL'den az olduğu görülmüştür. İnternet üzerinden yapılan alışverişlerde ise en çok satın alınan ürün %41,8 ile

giyim eşyası olurken, en az satın alınan ürünün de % 1,6 ile kaset, cd, dvd ürünleri olduğu görülmüştür. Katılımcılara internet üzerinden satın alma davranışlarının en çok hangi durumda ortaya çıktığı sorulmuş ve %56,4`ünün belirli bir ürünü satın alma davranışı gösterdiği tespit edilmiştir. İnternet üzerinden alışverişlerde ilgili sitelere en çok arama motorları aracılığıyla ulaşıldığı, en az ise bilgisayar dergileri vasıtasıyla ulaşıldığı sonucuna varılmıştır. Katılımcıların % 43,3`ü alışveriş sitelerine arama motoru ile ulaşırken, % 11,2`si basın ve medyadaki reklamlar, % 8,6` sı linkler ve %3,2`si de bilgisayar dergileri vasıtasıyla ulaştığını belirtmiştir. Yapılan alışverişlerde aile ve arkadaş çevresinin etkisi sorulduğunda, % 40,4 ile yüksek bir oranı aileden etkilenmediğini ifade ederken, %23, 9`u ise aileden etkilendiğini belirtmiştir. Arkadaş çevresinin etkisine bakıldığında, %52, 8`i arkadaşlarından etkilendiğini belirtmiş ve %19,4`ü arkadaşlarından etkilenmediğini söylemiştir.

2.3.2. Ölçeğe İlişkin Bulgular

Bu kısımda araştırmanın ölçeğine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Elde edilen sonuçlar ilgili tablolarda verilmiştir.

Tablo 7: Ölçeğe İlişkin Güvenilirlik Analizi, Aritmetik Ortalama ve Normal Dağılım Analizi Sonuçları

Ölçeğin Boyutları/ Maddeler		C. Alpha	A.Ort.	Normallik Testi		
Risk	Online alışveriş güvenlidir	0,767	3,4747	Kolmogorov-Smirnov ^a		
	Ürüne dokunamam benim için risktir			Statistic	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
	Kimlik bilgilerimin istenmesi benim için risktir			,099	443	,000
	Kredi kartı bilgilerimi aktarmam risktir					
	Sipariş verdiğim ürün sitedekinden farklı gelebilir					
	Urunu hiç teslim alamayabilirim					
	Belirtilenden daha uzun sürede teslimat gerçekleşebilir					
Kaçınma	İnternet üzerinden satın alma konusunda yeterince bilgi sahibi değilim	0,617	3,0242	Kolmogorov-Smirnov ^a		
	Mağazada alışveriş yapmayı daha çok seviyorum			Statistic	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
	Yeterince internet erişim imkânına sahip değilim			,064	443	,000
	İnternet üzerinden satın almaya ihtiyacım yok					
	Teslimat ücretleri yüksek					
	Satın aldığım ürün için beklemek istemiyorum					
	İnternet erişim ücretleri yüksek					
Genel yargılar	İnternet üzerinden alışveriş zaman tasarrufu sağlar	0,837	3,6336	Kolmogorov-Smirnov ^a		
	Daha fazla ürün seçeneğine ulaşma imkân vardır			Statistic	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık

İnternetteki ürünler mağazadakilere kıyasla daha ucuzdur			,089	443	,000
Urun hakkında daha fazla bilgiye ulaşma imkânı vardır					
Urun seçenekleri daha kolay karşılaştırılabilir					
Gizlilik arz eden ürünlerde satın alma kolaylığı sağlar					
Ölçeğin Geneli	0,769	3,38			

Araştırmada kullanılan çevrim içi satın alma davranışları ölçeği ve bu ölçeği oluşturan alt boyutlar güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizin sonucuna göre ölçeğin genel güvenilirliği Tablo 7’de görüldüğü üzere (Cronbach’s Alpha katsayısı) 0,769 olarak tespit edilmiştir. Alfa (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği Kalaycı (2010: 405)’ya göre aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir:

$0.00 \leq \alpha \leq 0.40$ ise ölçek güvenilir değil,

$0.40 \leq \alpha \leq 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,

$0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir,

$0.80 \leq \alpha \leq 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Bu değerlendirme yöntemine göre, çevrim içi satın alma davranışları ölçeği genel olarak oldukça güvenilir bir ölçektir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirliği ise risk algılarında (C.Alpha; 0,767), kaçınma yargılarında (C.Alpha; 0, 617), genel yargılarında ise (C.Alpha; 0,837) olarak bulunmuştur.

Katılımcıların çevrim içi alışverişle ilgili genel değerlendirme ortalamaları 3,38’dir ve bu çevrim içi alışverişe karşı olumsuz bakmadıklarını göstermektedir. Katılımcıların çevrim içi alışverişe karşı risk algılamaları ortalaması 3,47, kaçınma yargıları ortalamaları 3,02 ve genel yargı ortalamaları 3,63 ‘tür. Katılımcılar genel olarak çevrim içi alışverişe olumlu olmaya yönelik ortalama bir bakış açıları olmakla birlikte risk algılarının da ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir.

Araştırma hipotezlerine yönelik yapılacak olan testlerin türünü belirlemek için Kolmogorov- Smirnov normallik testi yapılmıştır. Test sonucuna göre ölçeğin her üç alt boyutu da normal dağılım göstermemiştir (sig. ,000<0,05). Normal dağılım göstermediği için analizlerde non-parametrik testler uygulanmıştır. İki değişkenden oluşan sorularda Mann- Whitney U, ikiden fazla değişkenin olduğu sorularda Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır.

2.3.3. Hipotezlere İlişkin Yapılan Analizlerden Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın hipotezlerine ilişkin yapılan testlerin sonuçlarına ilişkin sadece istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların bulunduğu tablolara yer verilmiştir. İstatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olmadığı sonuçlar tablolaştırılmamıştır.

Tablo 8: Çevrim içi Satın Alma Davranışı Boyutları ve Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler (Mann-Whitney U Testi)

	Eğitim	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kaçınma	Lisans	299	211,22	63154,50	18304,500	,010
	Ön lisans	144	244,39	35191,50		
	Toplam	443				
	Kredi kartı kullanımı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kaçınma	Evet	241	196,61	47384,00	18223,000	,000
	Hayır	202	252,29	50962,00		
	Toplam	443				
	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Genel	Kadın	314	206,66	64890,50	15435,500	,000
	Erkek	129	259,34	33455,50		
	Toplam	443				
	Eğitim	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Genel	Lisans	299	243,67	72858,50	15047,500	,000
	Ön lisans	144	177,00	25487,50		
	Toplam	443				
	Kredi kartı kullanımı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Genel	Evet	241	255,13	61487,00	16356,000	,000
	Hayır	202	182,47	36859,00		
	Toplam	443				

Katılımcıların çevrim içi alışverişten kaçınma yargılarında eğitim durumlarına ve kredi kartı kullanma durumlarına göre anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla $p=0,01<0,05$; $p=0,00<0,05$ 'tir. Ön lisans düzeyindeki katılımcıların çevrim içi alışverişten kaçınma ortalaması 244,39 iken lisans düzeyindeki katılımcıların ortalaması 211,22'dir. Kredi kartı kullanmayan katılımcıların kaçınma ortalaması 252,29 iken, kredi kartı kullananların ortalaması 196,61'dir.

Katılımcıların çevrim içi alışveriş ile ilgili genel yargılarında cinsiyetlerine, eğitim durumlarına ve kredi kartı kullanma durumlarına göre anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla $p=0,00<0,05$; $p=0,00<0,05$; $p=0,00<0,05$ 'tir. Erkek katılımcıların genel yargı ortalaması 259,3 iken kadın katılımcıların ortalaması 206,66'dır. Lisans düzeyindeki katılımcıların genel yargı ortalaması 243,67 iken ön lisans düzeyindeki katılımcıların ortalaması 177,00'dir ve kredi kartı kullanan katılımcıların genel yargı ortalaması 255,13 iken kullanmayanların ortalaması 182,47'dir.

Analiz sonuçlarından elde edilen bulgulara göre erkek öğrencilerin çevrim içi alışverişle ilgili genel yargılarının kız öğrencilere göre daha olumlu olduğu, lisans öğrencilerinin çevrim içi alışverişten ön lisans öğrencilerine göre daha az kaçındıkları ve genel yargılarının daha olumlu olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Çevrim içi Satın Alma Davranışı Boyutları ve Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler (Kruskal-Wallis) Testi

	Alışveriş Sitelerine Ulaşma Yolları	N	Sıra Ortalaması	SD	x ²	p
Risk	Arkadaş tavsiyesi ile ulaşırım	116	201,77	5	12,752	,026
	Basındaki ve medyadaki ilanlardan seçerek ulaşırım	52	194,63			
	Arama motorlarından ulaşırım	192	241,21			
	Linklerden ulaşırım	38	248,09			
	Bilgisayar dergilerini düzenli takip ederek ulaşırım	14	183,79			
	Diğer	31	209,92			
	Toplam	443				
	Aylık Gelir	N	Sıra Ortalaması	SD	x ²	P
Kaçınma	201 TL'den az	44	205,39	5	12,609	,027
	201-400 TL	134	249,13			
	401-600 TL	109	223,83			
	601-800 TL	63	210,47			
	801-1000 TL	51	181,43			
	1001 TL ve üzeri	42	214,65			
	Toplam	443				
	Yaş	N	Sıra Ortalaması	SD	x ²	P
Genel	17-20	151	192,73	3	14,210	,003
	21-23	238	235,55			
	24-27	47	253,50			
	28 ve üzeri	7	181,21			
	Toplam	443				
	Aylık Gelir	N	Sıra Ortalaması	SD	x ²	P
Genel	201 TL'den az	44	198,01	5	19,250	,002
	201-400 TL	134	196,69			
	401-600 TL	109	218,07			
	601-800 TL	63	233,19			
	801-1000 TL	51	273,99			
	1001 TL ve üzeri	42	258,15			
	Toplam	443				
	Alışveriş Sitelerine Ulaşma Yolları	N	Sıra Ortalaması	SD	x ²	P
Genel	Arkadaş tavsiyesi ile ulaşırım	116	200,47	5	21,105	,001
	Basındaki ve medyadaki ilanlardan seçerek ulaşırım	52	254,82			
	Arama motorlarından ulaşırım	192	241,43			
	Linklerden ulaşırım	38	197,16			
	Bilgisayar dergilerini düzenli takip ederek ulaşırım	14	227,07			
	Diğer	31	155,37			
	Toplam	443				

Katılımcıların çevrim içi alışverişte risk algılamalarında alışveriş sitelerine ulaşma yollarına göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=0,02 < 0,05$). En yüksek ortalama linklerden ulaşırım diyenlerde (248,09), en düşük ortalama Bilgisayar dergilerini düzenli takip ederek ulaşırım diyenlerde (183,79) görülmektedir.

Katılımcıların çevrim içi alışverişten kaçınma yargılarında aylık gelir aralıklarına göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=0,02<0,05$). En yüksek ortalama 201-400 TL aralığında geliri olanlarda (249,13), en düşük ortalama 801-1000TL arasında geliri olanlarda (181,43) görülmektedir.

Katılımcıların çevrim içi alışverişlerinde genel yargılarında yaş aralıklarına, aylık gelirlerine ve alışveriş sitelerine ulaşma yollarına göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla $p=0,00<0,05$; $p=0,00<0,05$; $p=0,00<0,05$ 'tir. Genel yargılarda en yüksek ortalama 24-27 yaş aralığında olanlarda (253,50), en düşük ortalama 28 veya üzeri yaşta olanlarda (181,21) görülmektedir. Aylık gelirlerine göre en yüksek ortalama 801-1000 TL aralığında geliri olanlarda (273,99), en düşük ortalama 201-400 TL arasında geliri olanlarda (196,69) görülmektedir. Alışveriş sitelerine ulaşma yollarında ise en yüksek ortalama basındaki ve medyadaki ilanlardan seçerek ulaşırım diyenlerde (254,82), en düşük ortalama diğer yolları kullanırım diyenlerde (155,37) görülmektedir.

Analizlerden elde edilen bulgular çevrim içi alışveriş sitelerine görsel ve yazılı basındaki ilanlardan ulaşanlarda risk algısının ve genel yargılarının olumlu yönde etkilendiği görülmektedir. Bu sonucun alışveriş sitelerinin kullandığı reklam araçlarının güvenilirliği ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bir diğer bulgu da gelir düzeyinin çevrimiçi alışverişle ilgili algılarda önemli bir yere sahip olduğudur. Gelir düzeyi arttıkça genel olarak çevrimiçi alışverişle ilgili yargıları da olumlu yönde etkilenmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan anket çalışmasına katılan tüm öğrencilerin %70.9 gibi çok büyük bir kısmını bayanlardan oluşmaktadır. Ankete katılan toplamda 443 öğrencinden 238 kişinin yaş aralığı 21-23 arasında değişmekte iken en az katılım 28 yaş ve üzerinden gelmektedir. Yarıdan fazlasını lisans geri kalanının da ön lisans öğrencilerinin oluşturduğu öğrencilerin % 51.7 si aylık masraflarını ailelerinden aldıkları mali yardımlardan karşılamaktadır. Ailelerden alınan bu yardımların yanı sıra burs ve kredi kullanarak da geçimlerini sağlayan öğrenciler büyük çoğunlukla aylık ortalama 201 ile 400 TL arasında harcanabilir gelire sahip olmaktadır.

Araştırmada Y kuşağının çevrim içi alışverişle ilgili satın alma davranışlarında genel olarak çevrim içi alışverişe karşı olumsuz bakmadıkları, bununla birlikte çevrim içi alışverişteki risk algılamalarına rağmen satın almaktan fazla kaçınmadıkları tespit edilmiştir. Geliri 201-400 TL arasında olanlar çevrim içi alışverişten en çok kaçınan gelir grubudur. Geliri 801-1000 TL olanlar ise çevrim içi alışverişten en az kaçınan gelir grubudur. Eğitim durumu açısından incelendiğinde ise ön lisans düzeyindeki Y kuşağının, lisans düzeyindekilere göre çevrim içi alışverişten daha çok kaçındıkları görülmektedir. Bunu destekler

nitelikteki bir diğer sonuç ise, lisans düzeyindeki katılımcıların ön lisans düzeyindeki katılımcılara göre çevrim içi alışverişe daha olumlu yaklaşımlarıdır.

Kredi kartı kullanmayan Y kuşağı mensupları, kullananlara göre çevrim içi alışverişten daha çok kaçınılmaktadırlar. Buna paralel olarak kredi kartı kullananlar kullanmayanlara göre çevrim içi alışverişe genel olarak daha olumlu bakılmaktadır. Bunun çevrim içi alışverişte kredi kartlarına sağlanan taksit imkânları ve ödeme kolaylıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çevrim içi alışverişleri en riskli bulanlar, alışveriş sitelerine linklerden ulaşanlar iken, en risksiz bulanlar ise alışveriş sitelerine bilgisayar dergilerini düzenli takip ederek ulaşanlardır.

Y kuşağı erkekleri, aynı kuşağın kadınlarına göre çevrim içi alışverişe genel olarak daha olumlu yaklaşmaktadırlar. Genel olarak kadınların daha temkinli olmasından dolayı bu konuda da daha mesafeli oldukları düşünülmektedir. Araştırma neticesinde genel olarak yaş arttıkça çevrim içi alışverişe yönelik olumlu yargılar da artmaktadır. Fakat 28 yaş ve üzeri bu gidişata uymamaktadır. Bu durumun bu yaş grubundan olan kişilerin ankete katılanlar içerisinde daha az sayıda olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Y kuşağından fayda sağlayan işletmeler ya da diğer çıkar grupları, Y kuşağının ilk dalgalarını oluşturan yani bu kuşak içerisindeki ileri yaş gruplarına daha çok satış artırıcı reklamlar, promosyon faaliyetleri vb. tutundurma kampanyaları düzenleyerek, yine aynı kuşağa dahil olan daha genç yaş gruplarına ise çevrim içi alışverişe karşı güven artırıcı tanıtım reklamları, özendirici reklamlar vb. tutundurma kampanyaları ve pazarlama stratejileri geliştirebilirler. Kredi kartı güvenlik önlemleri artırılarak çevrim içi alışverişin daha güvenilir olması sağlanabilir. Ayrıca kredi kartlarına ve nakit alışverişlere daha çok imkan, kolaylıklar ve fırsatlar sunulursa çevrim içi alışverişe kredi kartı kullanmayanlar da dahil edilebilir. Çevrim içi ortamda kadınlara yönelik özel kampanyalar düzenlenmesi, tanıtıcı ve bilgilendirici reklamlar yapılması onlarda daha çok ilgi uyandırılmasına yardımcı olabilir. Ayrıca ön lisans düzeyindeki Y kuşağı mensuplarının üzerinde daha çok odaklanmak gerekmektedir.

Bu çalışmanın Y kuşağını araştıran araştırmacılara, bu grubu hedef alan ya da bu gruba hizmet eden işletmelere ve çıkar gruplarına yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Başgöze, Pınar ve Bayar, Nalan A. (2015). “Eko Otellerden Hizmet Satın Alımında Kuşaklar Arası Farklılaşmalar Üzerine Bir Çalışma”, *Sosyoekonomi*, Vol. 23(24), ss.118-130.
- Bayraktaroğlu, Hakan ve Gürsoy, Samet (2014). “Marka Yönetiminde İnovasyonun Önemi Üzerine Bir Çalışma: Motorola Örneği”, Süleyman

- Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı:4, ss.191-200.
- Bozorg, Seydeh Hoda Vaziri (2011), The Rise Of Glocal Generation Y: How Its Personality And Psychological Contract Is Affected By Global Forces And Local Context, Presented to the Faculty of the Graduate School of The University of Texas at Arlington in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master Of Science In Human Resource Management, The University Of Texas At Arlington.
- Crumpacker, Martha and Crumpacker, Jill M. (2007). “Succession Planning and Generational Stereotypes: Should HR Consider Age-Based Values and Attitudes a Relevant Factor or a Passing Fad?”, Public Personnel Management, Volume 36 No. 4 Winter 2007, ss.349-369.
- Dai, Bo, Forsythe, Sandra and Kwon, Wi-Suk (2014), “The Impact Of Online Shopping Experience On Risk Perceptions And Online Purchase Intentions: Does Product Category Matter?”, Journal of Electronic Commerce Research, Vol: 15, No: 1, ss.13-24.
- Denger, Errol (2006), **Transforming The Shopping Experience with Web 2.0**, IBM.
- Dennis Charles, Morgan Alesia, Wright Len Tiu and Jayawardhena Chanaka (2010), “The Influence Of Social E-Shopping In Enhancing Young Women’s Online Shopping Behavior”, Journal Of Customer Behaviour, 9(2), ss.151-174.
- Engelman, Elizabeth (2009), Generation Y vs. Baby boomers: How Workplace Commitment Levels Affect Recruitment and Retention of Generation Y Within Corporate America, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy, Capella University.
- Eren, Kenan (2009), İnternet Tüketicisinin Satın Alma Davranışlarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Honigman, Brian (2013), “How Millennials are Shopping: 20 Interesting Statistics & Figures”, <https://medium.com/brian-honigman/how-millennials-are-shopping-20-interesting-statistics-figures-c76fb1231fbb#.4vwzqn6um> (Erişim Tarihi: 31.01.2016).
- Horrigan, J. B.(2008), “Online Shopping: Convenient But Risky”, available at <http://www.pewinternet.org/2008/02/13/online-shopping/> (Erişim Tarihi: 31.01.2016).
- Kalaycı, Şeref (2010). **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, 5. Baskı, Asil Yayınları, Ankara.
- Lancman, M. Leanne and Brett, Deborah (2013), **Generation Y: Shopping and Entertainment in The Digital Age**, Urban Land Institue, Washington, America.

- Next Generation Car Buyer Study (2013), <https://www.autonews.com>, (Erişim Tarihi: 02.02.2016).
- Noble, Stephanie M., Haytko, Diana L. and Phillips, Joanna (2009), “What drives college-age Generation Y consumers?”, *Journal of Business Research*, 62, (617–628).
- Patrick, Angela B. (2013), *Generation Y College Students: Workplace Motivation Attitudes, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of The Requirements for The Degree Doctor of Philosophy, Capella University.*
- San, Lim Ying, Omar, Azizah, Thurasamy, Ramayah (2015), “Online Purchase: A Study of Generation Y in Malaysia”, *International Journal of Business and Management*; Vol. 10, No. 6, ISSN 1833-3850 E-ISSN 1833-8119, ss.1-7.
- Sarı, Sema, Çetinkaya, Bozkurt, Özlem ve Kalkan, Adnan (2015), “Y Kuşağının Satın Alma Davranışları Üzerinde Sosyal Medyanın Etkisi”, 2. Ulusal Yönetim Bilişim Sistemleri Kongresi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 8-9-10 Ekim, Baskı 1, Cilt 1, ss.883-897.
- Sarıtaş, Ahmet and Aydın, Elif Esra (2015) “Elections and Social Media: An Overview”, *International Journal of Social Ecology and Sustainable Development*, January-March, 6(1), ss. 59-72.
- Solon, Micah (2014), “2015 Is The Year Of The Millennial Customer: 5 Key Traits These 80 Million Consumers Share”, *Forbes*, www.forbes.com, (Erişim Tarihi:02.02.2016).
- Sullivan, Pauline and Heitmeyer, j. (2008), “Looking at Gen Y Shopping Preferences and Intentions: Exploring The Role of Experience and Apparel Involvement”, *International Journal of Consumer Studies.- Oxford [u.a.] : Blackwell Science, ISSN 1470-6423, ZDB-ID 20451891. - Vol. 32, 3, ss.285-295.*
- Tutgun Ünal, Aylin (2013). “Nesiller Ayrılıyor: X, Y Ve Z Nesilleri”, *Açık Bilim*, <http://www.acikbilim.com/2013/09/dosyalar/nesiller-ayriliyor-x-y-ve-z-nesilleri.html>, 4 Eylül 2013, (Erişim Tarihi: 30.01.2016).
- Valentine, Dawn B. and Powers, Thomas L. (2013) "Online Product Search And Purchase Behavior Of Generation Y", *Atlantic Marketing Journal*, Vol: 2, Iss: 1, Article 6, ss.76-91.
- Ware, Christina V. (2013), *Generation X and Generation Y in The Workplace: A Study Comparing Work Values of Generation X and Generation Y, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment Of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy, Capella University.*

Determination of the Influencing Factors to Menu Planning in Big Sized Food&Beverage Firms (Sample of Turkey)

Mehmet SARIOĞLAN*

Abstract

Individuals who spend their time in destinations far away from their home because of the facts such as business, education, health, vacation and meeting has brought about eating habit in locations (outdoors). Since that increasing rate of eating habits outdoors of the individuals day by day, big sized Food&Beverage firms has been showed up. Big sized Food&Beverage firms become influential as a supportive role on producing factors of the public, private or corporate enterprises in daily life. Big sized Food&Beverage firms meet the nutrition requirements which directly affects vital functions of individuals available in from pre-schools to universities, children in pensions to children in society for the protection, from old people in senior centers to patient and their relatives in hospital, from workers to managers. But it has not been encountered any scientific study within the scope which criterias and factors Food&Beverage firms should have prefer about menu planning. Research has been conducted so as to determine the influencing factors to menu planning with interviewing method in big sized Food&Beverage firms. Research emerges from two stages: first stage: demographic profiles of personnels and enterprises, second stage: determining the factors influencing to menu planning. Research has been conducted among 827 big sized Food&Beverage firms densely located in 36 different big cities. At the end of the research, it has been determined that influencing factors to menu planning in big sized catering firms focus on profit shares in enterprises, costs, selection techniques of suppliers and requirements of the consumers.

Keywords: *Menu, Menu planning, Food&Beverage management*

Büyük Ölçekli Yiyecek Üretimi Yapan İşletmelerde Menü Planlamasına Etki Eden Faktörlerin Tespiti

Öz

Bireylerin iş, eğitim, sağlık, seyahat, toplantı gibi nedenlerle evlerinden uzaklardaki destinasyonlarda uzun süreler geçirmeleri dışarıda yemek yeme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bireylerin her geçen gün daha artan oranlarda dışarıda yemek yeme zorunluluğu ortaya çıkması, büyük ölçekli yiyecek üretimi yapan işletmeleri ortaya çıkarmıştır. Büyük ölçekli yiyecek üretimi yapan işletmeler neredeyse her kamu, özel ve tüzel kuruluşlarda rastlanılan üretim faktörlerinin en büyük destekleyici etmeni olarak günlük hayattaki ağırlığını hissettirmektedir. Büyük ölçekli üretim yapan işletmeler, ana okullardan üniversitelere kadar öğrenim gören tüm öğrenciler, yatılı bölge okulları, yurtlar, çocuk esirgeme yuvalarındaki çocuklardan, huzurevlerindeki yaşlılara, hastanelerdeki hasta ve hasta yakınlarına, tüm mal ve hizmet üreten işçi, işgören ve çalışanlara kadar tüm toplumundaki bireylerin hayati fonksiyonlarını direkt etkileyen beslenme gereksinimi karşılamaktadır. Ancak büyük ölçekli yiyecek üretim yapan işletmeler, menü planlama faaliyetlerini hangi kriterlere ve etkenler çerçevesinde yaptıklarına yönelik bilimsel bir çalışmaya rastlanılamamıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Öğretim Üyesi, mehmet.sario@balikesir.edu.tr

Araştırma, büyük ölçekli üretim yapan yiyecek şletmelerde menü planlamasına etki eden faktörleri tespit etmek amacıyla karşılıklı görüşme yöntemiyle anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışması şletmelerin ve anketi dolduracak görevlinin demografik profili ve şletmenin menü planlamasına etki eden faktörlerin tespiti olmak üzere iki farklı bölümden oluşmaktadır. Araştırma, Türkiye'nin kitle yiyecek üretimi yapan şletmelerin yoğun olarak bulunduğu 31 büyük şehirlerde 827 adet büyük ölçekli yiyecek-içecek şletmesi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda yiyecek-içecek şletmelerinde menü planlamasına etki eden en temel faktörlerin, şletmelerdeki kar payı, maliyet, tedarikçi seçim teknikleri ve tüketici istek ve ihtiyaçlarına yoğun olarak odaklandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: *Menü, Menü Planlaması*

Introducing

The primal goal of the big sized Food&Beverage firms are to reach their prepared products to a large mass. To realize it; menu is the most significant ancillary instrument. Menu can be expressed as definer and determiner of marketing, finance and management policies of big sized catering firms. (Davis et al., 2013; Ryan, 2011, Aktaş, 2011; Sökmen 2009) Together with menus are the most significant marketing tools between guests and enterprises, they are also considerable control mechanism of enterprises as far as being a significant marketing tool (Adria et al., 2010; Türkan, 2009; Koçak, 1997; Türksoy, 1997).

Menu is a presentation of food and beverage offerings. A menu may be which guests use to choose from a list of options in which case pre-established sequence of courses is served (Din et al., 2012; Yörükoğlu and Yörükoğlu, 1998). But menu is not a narrow-scoped phenomenon like it is described. Achievement so failures of Food&Beverage firms depend on the menu (Seljak, 2009; McCaffree, 2009; Campell, 2004; Kivela, 2003; Jones and Miffl, 2001; Briley et al., 1994). Menu specifies the enterprise requirement what to do and how it should be for Food&Beverage firms. Besides specifies how to organize and manage the enterprises, to what extent they reach the goals even how to design the structure (Mevety et al., 2009; Koçak, 1997: 72). According to guests, menu is the most significant means which meets the pleasure and hopes of customers together with contributes to the image of enterprise (Mills and Tomas, 2008). Menu especially offers guests an affirmative image while in pricing progress with its psychological effect (Njite, 2004). Menu informs which food should be prepared to the personnel who works in producing, affects the service personnel. According to the managers, Menu is an interior marketing and a selling tool. In the meantime menu informs including subjects to managers that what kind of foods and equipments should be provided, how many people should be employed and are they talented or not (Ducak and Keller 2011; Kozup et al., 2003; Koçak, 1997). Through which food&drink should be

produced with menu planning; for this, it will be provided to specify the required tools, numbers and qualifies of workers (Yılmaz and Yılmaz, 2008: 282).

Menu is an extension of finance, marketing and presentation policies of Food&Beverage firms, at the same time these policies reveal in menu with an effective menu planning, it provides making a good profit by servicing guests more effectively (Koçak, 1997). Menu planning is the main and primal stage beneath the planning of food and beverage activities (Sarışık et al., 2008: 277). The reason of the enterprise's achievements is lies upon the menu planning considerably. Due to being primal and main stage of the planning, it has great importance. Buying, storing, producing and servicing plans are made right after menu planning (Rızaoğlu and Hançer, 2005; 19). By the way with an efficient menu planning, it is possible to control the expenditures together with a growing customer pleasure (Bölükoğlu and Türksoy, 2001). It is possible to keep the costs in control as well as increase the customer satisfaction with a decent menu planning (Kutukız, 2007).

The Model of Study

General scanning model has been conducted during research. These are kind of scanning regulations that consist of multicreation and to reach a conclusion about all over the creation or a little part of it (Karasar, 2014).

The Group of Study

It has been conducted among the big sized Food&Beverage firms which play active roles in 36 large cities. It consists of owners of enterprises, general managers and assistant managers.

Data Collection Method

Questionnaire method has been used to collect the data in this study. The pilot study has been carried out with Food&Beverage firms that located in İstanbul, Ankara, İzmir and Bursa. The basic questionnaire has been constituted at the end of the pilot study. The questionnaire has been carried out upon the enterprises located in

large cities with interviewing method. It is expressed to attendants that overall weight of influencing factors to the menu planning is required to be 100.

Data Analysis

The demographical frequency analysis which belongs to attendants and Food&Beverage firms as an analysis technique that used in there search has been implemented. This method displays the dataqua frequency and percentage distribution on the purpose of describing the features regarding distributions of the points or values which belong to one or more subjects pursuant to evaluating the implemented scale in order to obtain data for the research (Büyüköztürk, 2008). There is also another technique to analyze there search data. The arithmetic means of factors which are efficient on menu plannings of big scaled Food&Beverage firms have been calculated. Partially in this method, owing to evaluate the total weight of the facts which are determinant on menu planning as on the scale of 100, it has disabled the number of frequency in this category.

Findings

In an attempt to analyze the collected datas within the frame of research, the subject has been examined in two main stages; primarily demographical profiles of enterprises and attendants, secondly the tendency level of the influencing factors to menu planning in Food&Beverage firms. Analysis of demographical profiles such as capacities of big sized Food&Beverage firms, number of employees, operating periods, locations and ctites has been demonstrated on table 1. Primarily, the capacities of enterprises have been analyzed. In research; the Food&Beverage firms which are down below 100 of guest capacity simulteanously have been overlooked. Besides; 663 enterprises can host 151-200 guest at the same time. Its been determined that 503 number of enterprises declared that employ between 26-50 number of personnel in terms of staff numbers. In the direction of obtained datas, the great majority of enterprises that attented research take place in big sized Food&Beverage group.

Times between the operations of the enterprises propound differences. But the majority of them are comprised of young industries especially operating between 2-10 years. 2/3 ratio of enterprises operate in city centers otherwise 1/3 ratio of enterprises operate in up towns. Research has been conducted in 36 cities and the ratios of population density and potential of big sized catering firms have implicated into the research. These are the cities such as İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya,

Aydın, Muğla, Bursa. It can be stated that in an accordance with obtained datas, the effects of the cities where tourism activities perform in ascertains the main density.

Also the demographical profiles analysis of the managers contributes to survey beneath big sized Food&Beverage firms has been carried out. The great majority are consists of male (%93). It can be made out that the male managers in enterprises are dominant in the sector remarkably. Their age range centers upon between 30-50 age group. It is believed that the main reason of this, Food&Beverage firms has dynamical industry form.

Table-1: Analysis of Demographical Profiles of Big Sized Food&Beverage Firms

Variances	Frequency(n)	Percentile(%)
Enterprise Capacity		
100-150	139	16,99
151-200	663	79,97
201-250	16	1,94
250 and up	9	1,10
Total	827	100,0
Number of Staff		
1-25	127	15,43
26-50	503	60,76
51-75	166	20,04
76-100	24	2,91
100 and up	7	0,86
Total	827	100
Operating Period of Enterprises		
2 years down	58	7,11
2-5 between years	191	22,97
6-8 between years	187	22,83
8-10 between years	165	19,97
11-15 between years	94	11,30
16-20 between years	73	8,71
21-25 between years	45	5,41
25 and up	14	1,70
Total	827	100
Location of Enterprise		
City Center	546	66,03
Country	281	33,97

Total	827	100
Cities Where Enterprises Operate in		
Adana	26	3,14
Afyonkarahisar	8	0,98
Ankara	57	6,86
Antalya	76	9,14
Aydın	48	5,78
Balıkesir	19	2,30
Bolu	15	1,83
Bursa	32	3,86
Çanakkale	13	1,58
Denizli	17	2,06
Diyarbakır	6	0,74
Edirne	9	1,10
Erzurum	11	1,34
Eskişehir	21	2,54
Gaziantep	23	2,78
Hatay	14	1,70
İzmir	41	4,94
İstanbul	94	11,30
Kahramanmaraş	16	1,94
Kayseri	14	1,70
Kocaeli	17	2,06
Konya	26	3,14
Kütahya	6	0,74
Manisa	13	1,58
Mersin	22	2,66
Mardin	15	1,83
Muğla	40	4,82
Nevşehir	25	3,03
Ordu	8	0,98
Sakarya	16	1,94
Samsun	18	2,18
Sivas	10	1,23
Şanlıurfa	12	1,46
Tekirdağ	17	2,06
Trabzon	13	1,58
Van	9	1,10
Total	827	100

research has been conducted largely by managers in the position of head chefs. The majority are consists of highschool graduate and two years degree graduate. The ratio of bachelor graduate is %14,76. It is believed that the ratio can only be increased by the means of enhancing quantitative and qualitative formal tourism education.

Table-2: Analysis of Demographical Profiles of Managers Who Contribute to Researchs in Food&BeverageFirms

Variances	Frequency (n)	Percentile (%)
Gender		
Male	781	93,84
Female	46	6,16
Total	827	100,0
Age		
21-25	63	7,62
26-30	78	9,41
31-35	134	16,23
36-40	148	17,76
41-45	187	22,78
46-50	113	13,61
50 and up	104	12,59
Total	827	100
Current Profession Status		
Boss	158	19,08
General Maneger	101	12,37
Assitant General Maneger	76	9,21
Executive Chef	418	50,39
Restaurant Chef	74	8,95
Total	827	100,0
Recent Diploma Degree		
Elementery School	45	5,41
Intermediate School	74	8,95
High School	341	41,27
Associate Diplomatie	237	28,63
Bachelors Degree	122	14,76
Master Degree (M.sc)	8	0,98
Doktoral Degree (P.hd)	-	-
Total	827	100,0

As a result of pilot study and literature research; 20 main criterias effected on determination of the facts of menu planning of Food&Beverage firm shave been prioritized. In this context. It has been determined that the facts on menu costs have maximum ratio with a percentage of %12.71. And profit share fact which is an other efficient fact to menu planning has a ratio of %11.63 as a secondary primacy fact. When first two primacy in menuplanning of enterprises is considered it can be stated commercial priorities have been focused on.

Table-3: The Ratios of Influencing Factors to Menu Planning of Food&Beverage Firms

Influencing facts to menu planning	Rate Weight (%)
The fact of cost is essential on menu planning.	12,71
There demand and requirements of customers is essential on menu planning.	7,34
Market share is essential on menu planning.	2,66
The fact of competition is essential on menu planning.	2,57
The fact of profit-share is essential on menu planning.	11,63
The image of enterprise is essential on menu planning.	6,89
These seasonal conditions is essential on menu planning.	3,45
The Geographical conditions is essential on menu planning.	4,58
Color match is essential on menu planning.	3,47
The service types is essential on menu planning.	4,21
The visuality of presentation is essential on menu planning.	2,30
Providing hygienal conditions is essential on menu planning.	2,96
Local and Traditional Features is essential on menu planning.	4,98
International Features is essential on menu planning.	1,26
The qualities of staff members is essential on menu planning.	3,87
Enterprise facilities is essential on menu planning.	2,84
Scale of Enterprise is essential on menu planning.	2,28
The policy of purchase a product is essential on menu planning.	5,94
Techniques of selection of supplier is essential on menu planning.	8,37
Qualities of the suppliers is essential on menu planning.	5,69
TOTAL	100

In line with findings indicated on Table-3, efficiency of international features and the scale of enterprise are the last factors in the sorting with percentage of respectively %1.26 and %2.28. In the direction of findings on table 3; it can be expressed that big sized catering firms mainly focus on commercial facts in menu planning on the contrary the factors such as service quality and possibilities of enterprises/personnels stayed in the background.

Conclusion and Suggestions

In the research; findings that comes up in the consequence of literature and questionnaire research. At the first stage to the conclusion has been made out that menu planning is the main factor to provide continuity of the enterprises.

At the second stage; influencing facts to the menu planning in big sized catering firms has been determined. In this context, the questionnaire has been formed by conducting pilot study in addition to literature research so that determine the influencing facts to menu planning of Food&Beverage firms correctly. In this study, the ratio of universe supporting sample includes quite a big amount. It has been determined that the main factors influencing to menu planning of Food&Beverage firms focus on dividend, cost, selection techniques of suppliers, request and requirements of customers densily. In accordance with these conclusions, several suggestions have been put forward.

In the case that more focusing the personnel qualities, color matches, visual quality of the presentations, scales and possibilities of enterprises among the determination of the influencing factors to menu planning in big sized Food&Beverage firms; the service quality will be increased. Although focusing rate to the qualifications of the supplier and buying policies have been in medium level, giving importance to these facts will be able to provide advantages during the progress of expenditure, competition and producing. In the case that enterprises lean to factors such as criterias about selection of supplier, requirements of consumers, service quality instead of being profit-oriented and cost-oriented will be able to provide reflect credit upon costs and dividend. In this study the determination of influencing factors to menu planning in big sized catering firms has been conducted. Next forwardly, small and medium sized Food&Beverage firms will be on a study and will be compare with big sized Food&Beverage firms.

References

- Adria, F., Bulumenthal, H. & Myhrvold, N. (2011). *Modernist Cuisine, the Cooking Lab*, Bellevue-WA.
- Aktaş, A. (2011). *Ağırlama İşletmelerinde Yiyecek ve İçecek Yönetimi*, DetayYayıncılık, Ankara.
- Briley, M.E., Roberts-Gray C. & Simpson, D. (1994). Identification of Factors That Influence The Menu At Child Care Centers: A Grounded Theory Approach. *Journal of American Dietetic Association*, 94(3), 276-281.
- Bölükoğlu, İ. & Türksoy, A. (2001). Menü Analiz Sürecinde Kullanılan Yöntemlerden Menü Mühendisliğindeki Son Gelişmeler: İşgücünü Dikkate Alan Bir Model, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 2001.
- Campell, M.C. (2004). Building a Common Table the Role For Planning Community Food System. *Journal of Planning Education and Research*, 23 (4), 341-355.
- Davis B., Lockwood, A., Alcott P. & Pantelidis L. (2013). *Food and Beverage Management*, Routledge Publishing, USA.
- Denizer, D. (2005). *Konaklama İşletmelerinde Yiyecek ve İçecek Yönetimi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Norrina, D., Zahari, M. S. M., Shariff, S.M. (2012). Customer Perception on Nutritional Information in Restaurant Menu, *Procedia Social and Behavioral Science*, 42 (1), 413-421.
- Doğdubay, M. (2006). Büyük Ölçekli Otellerdeki Yiyecek-İçecek Departmanlarının Üretim Kayıplarını Önlemeye Yönelik Olarak Üretim Planlaması, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğdubay, M. (2000). Türkiye’de Özellikli Restoranlarda Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri (Örnek Bir Uygulama), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ducak, K. & Keller, H.H. (2011). Menu Planning in Long-Term Care: Toward Resident-Centred Menus. *Canadian Journal of Dietetic Practice and Research*, 72(2), 126-133.
- Jones, P. Miffl, M. (2001). Menu Development and Analysis in UK Restaurant Chains. *Tourism and Hospitality Research*, 3(1), 61-71.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın-Dağıtım, İstanbul.

- Kivela, J. (2003). Result of a Qualitative Approach to Menu Planning Using Control and Experimental Groups. *Journal of Foodservice Business Research*, 6(4), 43-65.
- Koçak, N. (1997). Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kozup, J.C., Creyer E. H. & Burton, S. (2003). Making Healthful Food Choices: The Influence of Health Claim and Nutrition Information on Costumer Evaluation of Packaged Food Product and Restaurant Menu Items. *The Journal of Marketing*, 67 (2), 19-34.
- Kutukız, D. (2007), Turizm İşletmelerinde Yiyecek Maliyet-Karlılık İlişkisi ve Bunu Etkileyen Faktörler, Çeşme Ulusal Turizm Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, Çeşme.
- Kwong, L.Y.L. (2005). The Application of Menu Engineering and Design in Asia Restaurants. *Hospitality Management*, 24 (1), 91-106.
- McCaffree, J. (2009). Facility Menu Planning Step by Step. *Journal of the American Dietetic Association*, 109(8), 1337-1340.
- McVety, P.J., Bradley J. W. & Claudette L. W. (2009). Fundamental of Menu Planning, John Wiley&SonsInc, New Jersey-USA.
- Mills, J. E. & Lionel T. (2008), Assessing Costumer Expectations of Information Provided On Restaurant Menus: A Confirmatory Factor Analysis Approach. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 32(1).
- Njite, D. (2004), Psychobiology of Price Presentation: An Experimental Analysis of Restaurant Menus. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 28(3).
- Rızaoğlu, B. Hançer, M. (2005), Menü ve Yönetim, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ryan, T. (2011). The Professional Chef. The Culinary Institute of America, 2011, New Jersey-USA.
- Sarışık, M. Akova O. & Güven, E. (2008), Menü Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: 3P Analiz Yöntemi, III. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, Bildiri Kitabı, Balıkesir.
- Seljak, B.K. (2009). Computer-Based Dietary Menu Planning. *Journal of Food Composition and Analysis*, 22(5), 414-420.
- Sökmen, A. (2009). Mutfak Hizmetleri Yönetimi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Türkan, C. (2009). Mutfak Hizmetleri Yönetimi, Sistem Ofset, Bolu.

- Türksoy, A. (1997), Yiyecek-İçecek Hizmetleri Yönetimi, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Yılmaz Y. & Yılmaz, Ö. (2008), Ziyafet Organizasyonu ve Yönetiminin Otel İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi, III. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, Bildiri Kitabı, Balıkesir.
- Yörükoğlu, İ. & Yörükoğlu, M.A. (1998), Konaklama-Ağırlama İşletmelerinde Servis Yönetimi, DetayYayıncılık, Ankara.

Sanal Mağaza Atmosferi Unsurlarının Anlık Satın Almaya Etkisi*

Baran ARSLAN**

Öz

Anlık satın alma rasyonel bir alışverişten olmayıp duygular tarafından yönlendirilmektedir. Fiziksel mağaza atmosferi tüketicilerin beş duyusuna hitap ederken sanal mağaza atmosferinde ise, fiziksel mağaza unsurlarından farklı unsurlar söz konusudur. Buradan hareketle araştırmanın amacı, sanal mağaza atmosferi unsurlarının anlık satın almaya olan etkisinin ortaya konulmasıdır. Çalışmaya yönelik hazırlanan anket, hazır giyim sektöründe satın alım yapan 327 kişiye uygulanmıştır. Frekans dağılımları, faktör analizi, güvenilirlik analizi ve regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda mağaza atmosferi unsurlarının anlık satın almalarına etkisi incelenmiş ve sanal mağaza atmosferi unsurlarının anlık satın almayı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sanal Mağaza Atmosferi, Tüketici Davranışı, Anlık Satın Alma, Hazır Giyim Sektörü*

The Effects of the Elements of the Online Store's Atmosphere to Impulse Buying

Abstract

The impulsive buying is not among the rational shopping but directed by the emotions. While the physical store atmosphere is appealing to the five senses of the consumers, there are different factors different from those of the physical store atmosphere in the online store atmosphere. From this point of view, the purpose of this study is to reveal the effect of online store atmosphere factors on impulsive buying. The questionnaire prepared for the study, was conducted to 327 persons who purchase in the ready-made clothing sector. The frequency distributions, factor analysis, reliability analysis and regression analysis were performed. The effect of online store atmosphere factors on the impulsive buying was examined and in consequence of the analyses performed, it was concluded that the online store atmosphere factors affect the impulsive buying.

Keywords: *Online Store Atmosphere, Consumer Behavior, Impulse Buying, Ready-made Clothing Sector*

* Bu çalışma, yazarın, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı'nda 2013 yılında tamamladığı, "Mağaza Atmosferi Unsurlarının Anlık Satın Almaya Etkisi: Fiziksel Mağaza ve Sanal Mağaza Karşılaştırılması" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

** *Yrd.Doç.Dr., Harran Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, barslan@harran.edu.tr*

GİRİŞ

Türkiye’de ekonominin ilerleme kaydetmesi ile müşterilerin mağaza seçimindeki kriterler de sürekli değişmektedir. Değişen yaşam biçimi sonucu, değişen istek ve ihtiyaçlar karşılanarak müşterileri memnun etmek daha da güçleşmiştir. Fiziksel mağazaların yanı sıra sanal mağazaların sayılarının da gün geçtikçe artması, perakendecilerin müşterileri kendi mağazalarına çekmek için çekici bir mağaza atmosferi oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmaya zorlamaktadır. Perakendeci işletmeler, çok büyük maliyetlere katlanarak teknolojik, ekonomik ve sosyal gelişmeleri takip ederek kendi mağazalarını diğer rakip mağazalardan farklı kılacak, farklı algılanacak ve öne taşıyacak yöntemleri uygulamaya çalışmaktadır.

Teknolojinin gelişmesi ile satış kanalları da çeşitlenmektedir. Gelişen internet teknolojisi, İnternet’i etkileşimli bir satış kataloguna dönüştürmüştür. İnternet’ten pazarlamanın ümit vaat ediyor olması, pazarlamacıların da bu ortamdaki tüketici davranışlarını anlamaya yöneltmektedir. İnternet’ten alışveriş tüketicilerin bilgiye ulaşma maliyetini azaltıp, perakendecilerin de iş yapma maliyetlerini düşürmektedir, zaman, mekan ve satıcılara olan bağıllığı ortadan kaldırmaktadır. Türkiye’de ise henüz yeni olan İnternet’ten alışveriş olgusu, yükseliş eğilimindedir. Metropol yaşantısı veya değişen yaşam koşulları insanları alışverişe daha az vakit ayırmak zorunda bırakmaktadır. Artan pazarlama faaliyetleri, alışveriş güvenliği önlemleri, İnternet kullanımının yaygınlaşması, gelir seviyesinin yükselmesi de İnternet’ten alışverişe olan ilgiyi arttırmaktadır.

Mağaza atmosferinin perakendecilikteki yaşamsal önemi, mağazalarda müşterileri çeşitli duyuşsal algılamalarına hitap ederek mağazanın içerisine çekme olanaklarını vermesi ve müşteri memnuniyeti ve bağıllığı yoluyla hem müşterilerin hem mağazalarını bu durumdan yararlanmalarının sağlanmasında yatmaktadır. Perakendeci işletmeler yeni mağaza açarken veya mağazalarını yeniden yapılandırırken mağazanın planlanması, mağazanın iç tasarımı, dış tasarımı ve mağaza atmosferiyle ilgili tüm detayları çok ciddi bir şekilde planlamaları gerekmektedir. Ancak bunları en iyi şekilde planlayabilen, uygun kombinasyon ve temaları oluşturup kullanabilen ve böylece müşteriler için mağazasını cazip hale getirebilen, piyasada farklılık yaratabilen ve bunlara bağılı olarak müşterilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda mağaza ile ilgili sürekli yenilikleri uygulayabilen, olumlu imaj yaratıp bunu sürdürebilen perakendeci işletmeler sektörde tutunmayı, gelişmeyi ve satışlarını arttırmayı başarabilmektedirler.

Tüketici istek ve ihtiyaçlarının sürekli değişmesi, rekabetteki artış ve tüketici satın alma davranışındaki değişmeler sonucunda mağaza atmosferinin önemi artmıştır. Tüketiciler sadece ihtiyaç duydukları için değil, ruh hallerini değiştirmek, zaman geçirmek, eğlenmek veya kendini ifade edebilmek için de

satın almaya başlamışlardır. Ürünün sağladığı temel faydanın yerini kimi zaman hazcı fayda almaktadır. Hazcı faydaya dayalı olan anlık satın almada kişilik unsuru ve durumsal unsurlar öne çıkmaktadır. Mağaza atmosferi tüketicilerin duygularına hitap ederek, hazcı faydayı sağlamaktadır. Bu nedenle, mağaza atmosferiyle anlık satın alma arasındaki ilişkinin bilinmesi ve bu ilişkinin doğru olarak değerlendirilmesi çok önemlidir.

LİTERATÜR İNCELEME

1. Mağaza Atmosferi Kavramı ve Önemi

İşletme düşüncesinde yakın zamanda sağlanan en önemli gelişmelerden biri, insanların satın alma kararlarında sadece sunulan somut ürün ya da hizmetten daha fazlasına cevap verdiklerinin bir tespitidir. Somut ürün (bir çift ayakkabı, buzdolabı, saç kesimi vb.), toplam tüketim paketinin sadece küçük bir parçasıdır. Müşteriler, toplam ürüne cevap verirler. Toplam ürün, hizmet, garanti, ambalajlama, reklam, finansman vb. gibi ürüne eşlik eden diğer özellikleri içermektedir. Toplam ürünün en önemli özelliklerinden birisi, ürünün nereden satın alındığı ya da nerede tüketildiğidir. Bazı durumlarda, yer, özellikle yerin atmosferi, satın alma kararında ürünün kendisinden daha çok etkili olmaktadır (Kotler, 1973, s.48).

Mağaza atmosferi konusunda pek çok kaynak, çeşitli tanımlamalar yapmış ve kavramı farklı açılardan ele almışlardır. Geniş bir tanıma göre atmosfer, müşterilerin algılarını uyarmak, duygularına cevap vermek ve sonunda satın alma davranışını etkilemek amacıyla görsel iletişim araçları, ışıklandırma, renkler, müzik ve koku gibi faktörlerle mağaza ortamının tasarlanması anlamına gelmektedir (Kaltcheva ve Weitz, 2006, s.107-108). Diğer bir tanıma göre ise, mağaza atmosferi, mağazanın iç ve dış düzenlemesiyle ilgili olan tüm fiziksel ve sembolik öğeleri kapsamaktadır. Atmosfer, alışveriş yapma olasılığını attırmaya yönelik müşterilerde duygusal etkiler oluşturmak için ortam yaratma çabasıdır. Ancak atmosfer, fiziksel özellikler ve yapı ile de çok yakından ilişkili olduğu için perakendeci işletmelerde atmosfer fiziksel atmosfer ve sembolik atmosfer olarak iki gruba ayrılmaktadır (Tek ve Orel, 2006, s.626-627).

Atmosfer terimi, müşterilerde kesin etkiler yaratmak için bir alanın bilinçli bir biçimde tasarımını tanımlamak için kullanılmaktadır. Dahası, atmosfer, tüketicilerin satın alma olasılıklarını artıran özel duygusal etkiler yaratmak için satın alma ortamının tasarlanması çabasıdır. Örneğin bir ayakkabı mağazası atmosferinin müşterilerine zengin, önemli ve özel oldukları hissini vermek için tasarlandığını ve müşterilerinin ayakkabı konusunda en iyisini hak ettiğini söylemiştir (Kotler, 1973, s.55). Dolayısıyla atmosfer, tüketicileri hem fiziksel hem de psikolojik olarak etkilemektedir. Bir perakendecinin atmosferi, müşterilerin alışveriş zevkini, bunun yanı sıra içeriye göz atarken geçirdikleri

zamanı, personelle konuşmaya olan istekliliklerini, planlanandan daha fazla harcamaya olan eğilimlerini -plansız satın alma-, gelecekte sürekli müşteri olma olasılıklarını etkileyebilir (Berman ve Evans, 2007, s.544).

Mağazalı perakendecilikte mağaza atmosferi, bir imaj planlayan ve müşterileri cezbeden mağazanın fiziksel özelliklerine dayalıdır. Mağazasız perakendecilikte ise, mağaza atmosferi, katalog, otomatik makineler, web siteleri vb.'nin fiziksel özelliklerinden oluşmaktadır (Berman ve Evans, 2007, s.544).

2. Sanal Mağaza Atmosferi Unsurları

Mağazasız perakendecilik olarak tanımlanan e-perakendecilikte de atmosfer kavramı önem kazanmaktadır. Bununla beraber web sitesinde yaratılan atmosfer olarak tanımlanan webmosfer hizmet sunulan tüm web sitelerinde kullanıcılar üzerinde etki yaratmaktadır. Atmosferin bileşenleri beş duyuya hitap ederken webmosfer sadece görsel ve işitsel duylara hitap edebilmektedir (Örcün, 2006, s.16).

Webmosfer kısaca, hizmetin sunulduğu ortamdaki atmosferin web üzerinde yaratılmasına denmektedir. Webmosfer, perakende mağaza atmosferinin sanal alemdeki karşılığıdır. Dolayısıyla yapısal tasarım özellikleri medya boyutu ve site yerleşim düzeni webmosferin yaratılmasındaki unsurlardır (Childers ve diğerleri, 2001, s.529). Webmosfer'in bileşenleri de atmosferin bileşenleri ile benzerlik göstermektedir.

2.1 Sanal Mağazacılıkta Mağaza Önü Düzeni

İnternet sitesinde mağaza önü, işletmenin web sayfasıdır. Mağaza önünde işletmenin ismi yer alır ve vitrininde tüketicinin dikkatini ve ilgisini çekecek ürünler sergilenir. Benzer bir şekilde, internet perakendecisinin web sitesinin ana sayfasında da mağaza ismi yer almalı ve sayfa tüketicinin ilgisini çekecek şekilde tasarlanır (Arslan, 2004, s.211).

İnternet perakendecisinin, web sitesindeki sayfasını hazırlarken dikkat etmesi gereken noktalar şunlardır (Berman ve Evans, 2004, s.617):

- Ortaya çıkacak şekilde mağaza ismi gösterilmeli ve perakendecinin konumu belirtilmeli.
- Davetkâr olmalıdır. Aynı fiziksel mağazalarda olduğu gibi ana sayfa, tüketiciyi sitenin içine çekmelidir.
- Mağazaya girmek (sitenin ana sayfasından diğer sayfalara geçiş yapmak) kolay olmalıdır.
- Ürün hatlarını göstermeli.

- Vitrin olarak grafikler kullanılmalı, ürünler hakkında bilgi edinmek için ikonlar bulunmalı.
- Mevcut sitelerden farklı olmalı, tüketiciye değişik bir his vermeli.
- Perakendecinin adresini ve telefonunu içermeli.
- Farklı arama motorlarından siteye erişim olanakları sağlanmalı.

2.2 Sanal Mağazacılıkta Mağazanın İç Dekorasyonu

Mağazasız perakendecilikte mağazanın iç dekorasyonu, web sitesinin iç tasarımı anlamına gelmektedir. Burada kullanılan renkler, müzik ve sesler, koridor genişliği (site içerisindeki yığılma), genel tasarım, vs. tüketicinin, sitedeki mağaza atmosferine uyum sağlamasına olanak sağlar (Odabaşı ve Oyman, 2005, s.339-340). Site içerisindeki dekorasyon (atmosfer) doğru oluşturulduğu takdirde tüketici, webmosferden etkilenir ve siteden (veya daha sonra mağazadan) bir şey satın alma ihtimali artar (Arslan, 2004, s.212).

Web sitesinde iç dekorasyonda bulunması gereken noktalar aşağıdaki gibidir (Berman ve Evans, 2004, s.617);

- Sitenin nasıl kullanılacağına ilişkin talimatlar
- İşletme hakkında bilgi
- Ürünlere yönelik ikonlar
- Yeni ürünlere yönelik bilgiler
- Alışveriş arabası/sepeti
- Ürün arama motoru
- Fiziksel mağazaların nerede bulduklarına dair bilgi
- Sadakat programı uygulayan ve müşterilerini izleyen işletmeler için tüketicinin giriş yapabileceği bir kısım.

2.3 Sanal Mağazacılıkta Mağazanın Yerleşim Düzeni

Mağaza yerleşimi, site içi yerleşim anlamına gelmektedir. Tıpkı mağazacılıkta olduğu gibi tüketici site içerisinde sorunsuz bir biçimde gezinmeli ve ürün/hizmetlere rahatça ulaşabilmelidir. Tüketici siteyi oluşturan her bir web sayfasından diğerine geçerken karmaşa yaşarsa tıpkı girdiği mağazada aradığını bulmayan ya da atmosferden rahatsız olan müşteriler gibi siteyi terk edecektir (Örcün, 2006, s.17).

Sanal mağazalarda da fiziksel mağazalarda olduğu gibi yerleşim düzenleri bulunmaktadır. Sanal yerleşim düzeni planı türleri aşağıda verilmiştir (Vrechopoulos vd., 2004, s.18-19):

- **Izgara:** Bu düzende müşteri hiyerarşik bir şekilde sayfalar arasında gezinir. Ürün kategorisinden ürün alt kategorisine-nihai ürüne şeklinde gezerek ürünü bulur. Dolaşılması en rahat yerleşim şeklidir.
- **Serbest:** Serbest yerleşim düzeninde tüketici ürün arama motoru sayesinde aradığı ürüne hemen ulaşır. Bu yerleşimde ziyaretçi sitede daha fazla zaman geçirir.
- **Butik:** Butik tarzı yerleşimde müşteriler belirli rotaları izlemeye mecbur bırakılır ve bu rotaları izleyerek istediği ürüne ulaşır. Bunun için her sayfada iki koridor bulunur ve müşteri bunlardan birini seçerek site içinde gezinir. En farklı ve tüketiciye en ilginç gelen yerleşim biçimidir.

Bu düzenler kıyaslandığında tüketicilerin ızgara düzenini daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Planlı bir satın alma olduğunda serbest düzen avantajlar sağlamaktadır. Son yıllarda birçok web sitesi tasarımında ızgara/serbest düzen karışımı uygulanmaya başlamıştır (Arslan, 2004, s.215).

2.4 Sanal Mağazacılıkta Görsel Sunumlar

İşletmeler çok fazla ürünü web sayfasına koymak yerine bazı özel çeşitleri sayfaya koyarak tüketicinin kafasının karışmasını engeller. Tıpkı fiziksel mağazalarda olduğu gibi özel günlere yönelik temalar da webmosferin görsel sunum unsurlarıdır. Birçok web sitesinde, fiziksel ortamlarda olduğu gibi afişler, işaretler, duyuru panoları, resimler, grafikler vb. kullanılarak tüketicinin ilgisi çekilmeye çalışılır. Bu tip unsurlar animasyonlarla ve bazı durumlarda pop-up pencerelerle sağlanır. Böylece müşteri site içerisinde gezinirken hem diğer ürünler hem de gelişmeler hakkında bilgi sahibi olur (Örcün, 2006, s.18).

2.5 Sanal Mağazacılıkta İnsan ve Ödeme

Sanal mağazada ödeme yapmak, fiziksel mağazada ödemede yapmaktan daha zordur. Bunun üç sebebi bulunur (Berman ve Evans, 2004, s.618):

- ***Güvenlik Kaygısı:*** Sanal mağazacılıkta, tüketicilerin satın alma davranışını etkileyen en önemli unsurlardan biri güvenlik kaygısıdır. Sanal mağazalardan alışveriş yapıldığında yaygın olarak kullanılan ödeme sistemi kredi kartı ile ödemedir. Elektronik ortamlarda güvenli alışveriş ve ödeme gerçekleştirebilmek için iki farklı teknoloji, “SSL” (Secure Sockets Layer) ve “SET” (Secure Electronic Transaction) kullanılır.
- ***Ödeme Yapılırken Sarfedilen Çaba:*** Fiziksel ortamda müşteri satın almayı planladığı ürünleri kasaya götürür ve ödemesini yapar. Sanal mağazada ise, ödeme yapmak için müşteri ürünün modelini, miktarını, teslimat

adresini, vs. gibi bilgileri girmek zorundadır. Bazı sitelerde müşteri kendisi ile ilgili bilgiler vermek zorunda da bırakılır (yaşı, mesleği, vs.).

- *Ek Maliyetler*: Müşteri ödeme yapma anına kadar teslimat ücretinden pek haberdar edilmez. Mağazada ürünler için ek bir para ödenmezken, sanal mağazadan alışveriş yapılıncaya taşıma masrafı ortaya çıkmaktadır.

Sanal Mağaza çalışanları call-center çalışanları olmaktadır. Çalışanların özellikleri fiziksel mağaza çalışanlarının özelliklerine benzemektedir. Ayrıca sanal mağaza kalabalıklığı yani mağazada anlık müşteri sayısı da mağazanın insan unsuru ile ilgilidir.

3. Anlık Satın Alma

Tüketicinin karar verme sürecinin yoğun bir şekilde incelendiği çalışmalar neticesinde elde edilen temel sonuç tüketici tercihlerinin rasyonel bir açıdan açıklanabileceğidir; yani pek çok farklı alternatifler dikkatlice incelendikten sonra tüketiciler bir karar alabilmektedir. Ancak bazı durumlarda, tüketiciler bu rasyonellik ilkesini ihlal edebilir. Bu durumlarda, kararlar mevcut alternatifler dikkatlice incelemeyen ve ilgi alanına giren ürün hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olunmadan ya da herhangi bir satın alma amacı dahi olmadan alınabilir. Buna örnek olarak anlık satın alma alışkanlığı verilebilir.

Tüketicinin dürtüsü güçlü ise, tüketici satın alma sürecinde yer alan bilgi arama aşamasına geçmeden gördüğü ilk ürün ile gereksinmesini giderebilmektedir (Tek, 1999, s.213). Ayrıca, anlık alışveriş ürünü hızlı bir şekilde ve adeta kaparcasına satın alma olarak tanımlanabilir (Rook, 1987, s.189). Pek çok araştırmacı anlık satın alma alışkanlığına dair çeşitli kavramsal tanımlamalarda bulunmuştur. Örneğin Stern (1962, s.59-62), anlık satın alma davranışının, plansız satın alma davranışıyla eşanlamlı olduğunu belirtmiş, “alışverişçinin daha önceden planlamadan yaptığı herhangi bir satın alma eylemi” olarak tanımlamıştır. Rook (1987, s.189) bu alışkanlığı; bir tüketicinin herhangi bir uyarana maruz kaldığında ortaya çıkan pozitif etkilenme neticesinde gerçekleşen plansız alışveriş olarak tanımlamıştır. Beatty ve Ferrell (1998, s.71)’ e göre, anlık alışveriş tüketicinin belli bir ürün kategorisinden önceden satın alma niyeti olmadan veya belirli bir satın alma görevini yerine getirme niyeti olmadan, ani ve çabuk bir davranıştır. Weinberg ve Gottwald (1982, s.43-57), tüketicinin duygusal ve bilişsel bileşenlerinin anlık satın almaya etkisiyle ilgili araştırmalarında, tüketicilerin yeni bir ürün karşısında verdikleri tepkileri ölçmüşlerdir. Sonuçta anlık satın almacılar, ürünü görünce daha heyecanlı, yüz mimikleriyle farklı ve bilişsellikten ziyade duygularının etkisinde kalarak karar veren tüketiciler olabilecekleri anlaşılmıştır.

Piron (1991, s.512) anlık satın almayı bir uyarana maruz kalındığında ortaya çıkan, anında karar alınan ve planlı olmayan bir satın alma türü olarak

tanımlamaktadır. Satın alma gerçekleşikten sonra, tüketici duygusal ve/veya bilişsel tepkiler verebilir.

Tüm yapılan tanım ve açıklamalardan hareketle, anlık alışverişte tüketicinin alışveriş yapacağı yere gelmeden önce ürünü satın alma niyeti bulunmamaktadır. Ayrıca, literatürde anlık alışverişin mağaza içinde verilen karar sonucu ortaya çıktığı üzerinde durulmaktadır. Bunu Stern (1962, s.60), tüketicilerin, alışveriş ile ilgili planlarını evden, mağazalara aktardığı şeklinde açıklamıştır. Solomon (2007, s.358) ise, firmaların ürünlerini reklamları aracılığı ile tüketicilere “önceden satma” çabalarına karşın, birçok ürünün satın alınmasında mağaza çevresinin güçlü bir etkisi bulunduğunu belirtmiştir. Başka bir ifadeyle tüketicinin ürünü satın alma niyeti olmadığı için, satın alma kararı ürünün görülmesi veya ürünü temsil eden uyarıcının fark edilmesiyle mağazada verilmektedir. Dolayısıyla, müşterilerin satın alma kararında o anda var olan dışsal bilgi etkilidir.

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırmanın anakütlesini İstanbul ilinde ve Şanlıurfa ilinde etkinlik gösteren hazır giyim mağazalarının tüketicileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme; tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örneklemesidir. Sanal mağazadan satın alım yapan tüketicilere ulaşabilme zorluğu nedeniyle bu örneklemin kullanılması uygun görülmüştür. Anket 327 tüketici tarafından doldurulmuştur.

Araştırma için gerekli olan birincil veriler, anket metodu uygulanarak toplanmıştır. Anketler 01.10.2012 ile 01.12.2012 tarihleri arasında iki ay süre ile İstanbul ve Şanlıurfa illerinde yapılmıştır. Oluşturulan anket formu 327 kişiye uygulanmıştır. Edit edildikten sonra kalan 309 anket analize tabi tutulmuştur.

Anket formunda sanal mağaza atmosferi unsurları mağaza dışı önü değişkenleri, mağazanın iç dekorasyonu değişkenleri, mağazanın yerleşim düzeni değişkenleri, görsel sunumlarla ilgili değişkenler, ödeme ve insan unsuru ile ilgili değişkenler olarak hazırlanmıştır. 38 değişken 5 unsur çerçevesinde bölümlendirilmiştir. Anlık satın almaların ölçülmesinde ise Torlak ve Tiltay'ın makalesinden ilk 5 soru kullanılmıştır. Bu ölçeğin seçilmesinin nedeni ölçeğin güvenilirliğinin makalede kullanılan diğer ölçeklere göre daha yüksek olmasıdır.

Verilerin Analizi

Bulgular

Tablo 1 Katılımcıların Cinsiyet, Eğitim Düzeyi, Yaş, Gelir ve Medeni Durumuna Göre Dağılımları

Değerler	Sıklık	Yüzdeler	Değerler	Sıklık	Yüzdeler
Cinsiyet			Eğitim Durumu		
Kadın	178	57,6	Lise	21	6,8
Erkek	131	42,4	Yüksekokul	14	4,5
Toplam	309	100	Üniversite	105	34
			Lisansüstü	93	30,1
			Doktora	76	24,6
			Toplam	309	100
Yaş			Toplam Aylık Geliriniz		
18-25	37	12	1000 TL ve altı	23	7,4
26-35	172	55,7	1001-1500 TL	3	1
36-45	80	25,9	1501-2000 TL	25	8,1
46-55	16	5,2	2001-2500 TL	103	33,3
56-65	3	1	2501-5000 TL	117	37,9
66 ve üstü	1	0,3	5001 TL ve üstü	38	12,3
Toplam	309	100	Toplam	309	100
Medeni Durum			Katılımcıların İllere Göre Dağılımı		
Evli	279	56,7	Şanlıurfa	152	49,2
Bekar	213	43,3	İstanbul	157	50,8
Toplam	309	100	Toplam	300	100

Araştırmadaki katılımcıların %57,6'sı kadın, %42,4'ü erkek tüketicilerden oluşmaktadır. Bu oran, ankette her iki cinsiyetten olan tüketicilerin düşüncelerini yansıtmaları için uygundur. Araştırmaya katılan tüketicilerin eğitim durumu yüksek olduğu görülmektedir. En büyük grubu üniversite düzeyinde eğitimi olan tüketiciler oluşturmaktadır (%34). Üniversite mezunlarından sonra en yüksek katılımı %30,1'i ile lisansüstü mezundur. Diğer katılanların eğitim düzeyleri sırasıyla %24,6'i doktora mezunu, %6,8'i lise mezunu ve %4,5'i yüksekokul mezunundan oluşmaktadır. Ankete katılanların eğitim düzeyinin yüksek olmasının bilinçli tüketicilerin ağırlıklı olarak anlık satın alma davranışı yaptığını göstermektedir. Ankete katılanların yaş dağılımı ise %12 18-25 yaş, %55,7 26-35 yaş, %25,9 36-45 yaş, %5,2 46-55 yaş, %1 56-65 yaş, %0,3 66 yaş ve üzerindedir. Ortalama yaş 33,6 olarak çıkmıştır. Bu durum ankete katılan tüketicilerin gençlerden oluştuğunu göstermektedir. Genç tüketicilerin anlık satın alma yapma oranı daha yüksektir. Ankete katılanlar medeni durum açısından değerlendirildiğinde %56,6'sının evli, %43,4'ünün bekar olduğu görülmektedir. Evli olan tüketiciler bekar tüketicilere oranla daha çok anlık satın alma yapmaktadırlar. Gelir grupları içerisinde en büyük payı 2501-5000 TL gelire sahip olanlar oluşturmaktadır (%37,9). %33,3'lük bir oranla 2001-2500 TL gelire sahip

olanlar ikinci sırada yer alırken bunu sırasıyla, %12,3 5001 TL ve üzeri gelire sahip olanlar, %8,1 1501-2000 TL gelire sahip olanlar, %7,4 1000 TL altı gelire sahip olanlar ve %1 1001-1500 TL gelire sahip olanlar takip etmektedir.

Tablo 2 Anlık Satın Alma Sıklığı

Ayda ortalama hangi sıklıkla anlık alışveriş yaparsınız?	N	%
1-2	129	41,7
3-4	118	38,2
5-6	37	12
Daha Fazla	25	8,1
Toplam	309	100

Katılımcıların %41,7'si ayda ortalama en az bir kere anlık satın alma yaptığını belirtmiştir. Ayda ikiden fazla alışveriş yapanların oranı ise %58,3'tür. Söz konusu giyim alışverişi olduğundan dolayı katılımcıların %58,3'ü giyimde bu tür alışverişi ikiden fazla yapmaktadırlar.

Tablo 3 Alışverişin Amacı

Alışveriş yapmada temel amaçlarınız nelerdir?	N	%
Yeni ürünleri incelemek	158	51,13
Stres atmak	28	9,06
İndirimleri takip etmek	241	77,99
Sosyalleşmek	66	21,35
Aklımdaki ürünü satın almak	136	44,01
İhtiyacım olan ürünü satın almak	86	18,12
Boş zamanlarımı değerlendirmek	8	2,58
Diğer	4	1,29

Tüketicilerin alışverişe çıkma nedenlerine bakıldığında, katılımcıların ağırlıklı olarak indirimleri takip etmek (%77,99), yeni ürünleri incelemek (%51,13), aklımdaki ürünü satın almak (%44,01), ihtiyacı olan ürünü satın almak (%18,12), sosyalleşmek (%21,35), stres atmak (%9,06) ve boş zamanlarını değerlendirmek (%2,58) için alışverişe çıktıkları görülmektedir.

Tablo 4 Anlık Alışverişte Alınan Ürünler

Anlık olarak en son satın aldığınız ürün kategorisi aşağıdakilerden hangisidir? (Aynı anda birden fazla ürün satın aldıysanız lütfen işaretleyiniz.)	N	%
Pantolon	94	30,42
Triko (Kazak- Hırka- Süveter- Yelek)	93	26,53
Elbise	51	16,50
Gömlek	75	24,27
Ayakkabı (Çizme-Babet vb)	82	30,09
İç giyim	38	12,29
Etek	20	6,4
Aksesuar (Çanta- Kemer-Eldiven- Şal vb)	43	13,91
Ceket	37	11,97
Diğer	26	8,4

Katılımcılara anlık olarak en son satın aldığınız ürün nedir sorusu sorulmuş ve en son alışverişinde birden fazla ürün satın alma yapabileceği düşünülerek çoklu cevap hakkı tanınmıştır. Verilen cevaplara göre katılımcıların %30,42'si pantolon, %30,09'u ayakkabı, %26,53'ü triko, %24,27'si gömlek, %16,50'si elbise, %13,91'i aksesuar, %12,29'u iç giyim, %11,97'si ceket ve %6,4'ü etek alışverişi yapmışlardır. Anlık satın alımlar için en çok tercih edilen ürün kategorileri sırasıyla pantolon, ayakkabı, triko (kazak, hırka, süveter, yelek) ve gömlektir. Tüketiciler açısından pantolon zor satın alınan ürünler arasında olmasından dolayı tüketicilerin beğendikleri bir model gördüklerinde akıllarında yoksa bile anlık olarak satın alabildikleri değerlendirilmektedir.

Tablo 5 Anlık Satın Almada Etkili Olan Ürüne İlişkin Özellikler

Bir ürünü anlık olarak satın alırken karar vermenizi etkileyen etkenleri önem derecesine göre sıralayınız?	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Hata</i>
Fiyatı	5,8932	,09459
Modeli	5,7540	,09368
Markası	4,5390	,10419
Rengi	5,2654	,08687
Kullanım yeri (spor, abiye)	5,2932	,09720
Ürünün yapısı (kaşmir, pamuk, triko vb)	5,0717	,09604

Bir ürünü anlık satın alma konusunda verdikleri kararı etkileyen en önemli etken ürünün fiyatı olarak belirtilmiştir. Bunu sırasıyla ürünün modeli, kullanım yeri, ürünün rengi, ürünün yapısı ve markası takip etmektedir. Bu durum, anlık satın alma yapan tüketicilerin daha çok anlık olarak ürünün fiyatından dolayı satın aldıklarını göstermektedir. Ankete katılan tüketiciler için ürünün modeli, kullanım yeri, ürünün rengi, ürünün yapısı ve markası anlık satın almada ürünün fiyatından sonra önemli olmaktadır gelmektedir. Katılımcıların giyimde ürünleri satın alırken marka unsuru düşük seviyede etkilemektedir. Ankete katılan katılımcıların marka bağlılığı düşük olarak tespit edilmiştir

Tablo 6 Anlık Satın Almada Etkili Olan Sanal Mağazaya İlişkin Özellikler

Bir ürünü anlık olarak satın alırken karar vermenizi etkileyen etkenleri önem derecesine göre sıralayınız?	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Hata</i>
Sanal Mağaza Çalışanlarına Ulaşım Kolaylığı	5,2006	,11038
Sanal Mağazanın Giriş Sayfası	5,0227	,10206
Kullanılan Yerleşim Düzeni	5,1392	,09741
Sanal Mağaza İçinde Ürünlerin Sunumu	5,5372	,09388
Sanal Mağazada Çalınan Müzik	2,7152	,10628
Sanal Mağazadaki Renkler	3,5570	,10701
Ödeme, Teslim ve Garanti Koşulları	6,4110	,07731
Promosyonlar	5,8539	,09166

Araştırmaya katılan tüketicilerin bir ürünü anlık olarak satın alma konusunda verdikleri kararı etkileyen en önemli sanal mağaza atmosferi unsurları sırasıyla; ödeme, teslim ve garanti koşulları, promosyonlar, sanal mağaza içinde ürünlerin sunumu, sanal mağaza çalışanlarına ulaşım kolaylığı, kullanılan yerleşim düzeni, sanal mağazanın giriş sayfası, sanal mağazadaki renkler ve sanal mağazada çalınan müzik olarak sıralanmaktadır ve anlık satın alma için temel oluşturmaktadırlar. Tüketiciler için ödeme ile ilgili unsurlar içinde yer alan

ödeme, teslim ve garanti koşulları sanal mağazada anlık satın alımlar için ilk sırada yer almaktadır. Fiziksel mağazada müşteri satın almayı planladığı ürünleri kasaya götürür ve ödemesini yapar. Sanal mağazada ise, ödeme yapmak için müşteri ürünün modelini, miktarını, teslimat adresini, vs. gibi bilgileri girmek zorundadır. Bazı sitelerde müşteri kendisi ile ilgili bilgiler vermek zorunda da bırakılır (yaşı, mesleği, vs.). Müşteri ödeme yapma anına kadar teslimat ücretinden pek haberdar edilmez. Mağazada ürünler için ek bir para ödenmezken, sanal mağazadan alışveriş yapılırken taşıma masrafı ortaya çıkar. Bu nedenlerden dolayı tüketici ödeme, teslim ve garanti koşullarından emin olmak ister.

FAKTÖR ANALİZİ VE GÜVENİRLİLİK ANALİZİ

Sanal mağaza atmosferi unsurlarına yönelik olan veri setinin faktör analizine uygunluğunu test eden KMO değeri (0,927) ve değer faktör analizi yapılabilmesi için uygun ve mükemmel bir değerdir. Yine aynı amaca hizmet eden Bartlett testi Significance = 0,000 olduğundan ve $p < 0.05$ olması koşulunu sağladığından verilerin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda sanal mağaza atmosferi unsurlarının 5 ayrı boyutta dağıtıldığı görülmektedir.

Tablo 7 Sanal Mağaza Atmosferi Unsurlarına İlişkin Faktörler ve Açıklamalar

ÖLÇEK ALT BOYUTLARI	MADDELER	YÜK DEĞERLERİ
MAĞAZA ÖNÜ DEĞİŞKENLER	Sanal mağazanın giriş sayfası ilginç olmalıdır.	,874
	Sanal Mağazanın girişi, yönlendirmeyi rahatlıkla sağlayacak şekilde tasarlanmış olmalıdır.	,818
	Sanal Mağazadaki ürünlerin sunumu etkili olmalıdır.	,781
	Sanal Mağazanın web sitesinde kullanılan renkler uyumlu olmalıdır.	,771
	Sanal Mağaza tasarımı merak uyandırıcı olmalıdır.	,761
	Sanal Mağaza çok fazla ürünü barındırabilecek tarzda olmalıdır.	,737
	Sanal Mağazaya erişim kolay olmalıdır.	,676
	Sanal Mağaza sayfası işlem sırasında hemen kapanmamalıdır.	,696
MAĞAZANIN İÇ DEKORASYONU	Sanal Mağaza renkleri ilgi çekici olmalıdır.	,735
	Sanal Mağaza içindeki ışıklandırma yeterli olmalıdır.	,618
	Sanal Mağazada müzik olmalıdır.	,542
	Sanal Mağaza ürünler hakkında yeterli bilgiyi içermelidir.	,745
	Sanal Mağaza tasarımı ürünlerde dokunma hissi yaratmalıdır.	,599

DEĞİŞKENLERİ	Sanal Mağaza beden ölçülerine göre deneme fırsatı yaratabilmelidir.	,552
	Sanal Mağaza canlı bağlantı sağlayabilmelidir.	,538
	Sanal Mağazada görsel olarak gerçek mağaza ortamında gezinti sağlayabilmelidir.	,697
MAĞAZANIN YERLEŞİM DÜZENİ DEĞİŞKENLERİ	Sanal Mağazada ürünlerin sunumu için bölümlendirme düzgün yapılmış olmalıdır.	,514
	Sanal Mağaza tasarımı düzgün (sistemli) olmalıdır.	,465
	Sanal Mağazada kullanılan renk ve tasarımlar fiziksel mağaza ile uyumlu olmalıdır.	,809
	Sanal Mağazadaki ürün türlerine göre ayırım yapılmasına özen gösterilmiş olmalıdır.	,807
	Sanal Mağazada ilgili ürünler ilgili sayfada gösterilmelidir.	,795
	Sanal Mağazada ürün yerleşimi müşterilerin ürünlere kolayca ulaşabileceği biçimde tasarlanmalıdır.	,774
	Sanal Mağazada ödemenin yapılacağı kısım göz önünde olmalıdır.	,772
	Sanal Mağazada ödeme anında sorun çıkmamalıdır.	,666
	Sanal Mağazada bölümler kolayca bulunabilmelidir.	,645
	Sanal Mağazada satın alma süreci kolayca işlemelidir.	,816
	Sanal Mağazada iş ortaklıkları (lojistik, banka vb.) kolayca görülebilmelidir.	,548
	Sanal Mağazada ödeme koşullarına ilişkin çoklu seçenekler bulunmalıdır. (Taksit, peşin vb.)	,483
GÖRSEL SUNUMLARLA İLGİLİ DEĞİŞKENLER	Sanal Mağazada satılan ürünler düzenli bir şekilde sunulmalıdır.	,804
	Sanal Mağazada yönlendirmeler basit, kolay ve açıklayıcı olmalıdır.	,798
	Sanal Mağaza indirim miktarları dikkat çekici olmalıdır.	,684
	Sanal Mağaza içinde ürün fiyat etiketleri kolayca görülebilir olmalıdır.	,539
	Sanal Mağazadaki kampanya işaretleri bilgilendirici, görünür ve dikkat çekici olmalıdır.	,659
İNSAN VE ÖDEME İLE İLGİLİ DEĞİŞKENLER	Sanal Mağaza güvenilir olmalıdır.	,581
	Sanal Mağazada ortaya çıkabilecek bir durum karşısında ulaşılacak çağrı merkezlerinin olması etkilidir.	,788
	Sanal Mağaza çağrı merkezleri ve müşteri hizmetleri çalışanları nazik olmalıdır.	,761
	Sanal Mağaza müşterilerinin kişisel bilgileri kesinlikle gizli tutulmalıdır.	,713
	Sanal Mağazada alışveriş yapanların ya da gezinenlerin (anlık) sayısını verebilmelidir.	,467

KMO = 0,927

Toplam Açıklanan Varyans = 73,045

Cronbach's Alpha = 0.954

Tablo 8 Anlık Satın Alma Ölçeğinin Güvenilirlik Katsayıları

	Alpha Değeri	Cronbach Alpha Değeri
Alışverişe çıktığımda almaya niyetim olmayan bazı şeyleri satın alırım	,820	,863
Plansız satın almalar yapan biriyimdir	,794	
Gerçekten ilginç bir şey gördüğümde sonuçlarını düşünmeksizin onu satın alırım	,838	
Sebepsiz olarak satın almak eğlencelidir	,813	
Alışveriş listemde olmayan şeyleri satın almaktan kaçınıyorum	,885	

Hipotezin Test Edilmesi

H₀ : Sanal Mağaza atmosferi unsurlarının tüketicilerin anlık satın alma davranışları üzerinde etkisi yoktur.

H₁ : Sanal Mağaza atmosferi unsurlarının tüketicilerin anlık satın alma davranışlarını üzerinde etkisi vardır.

Sanal mağaza atmosferi unsurlarının tüketicilerin anlık satın alma davranışları üzerindeki etkisinin olup olmadığını test etmeye yönelik olarak regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizinde anlık satın alma bağımlı değişken, sanal mağaza atmosferinin alt bileşenleri bağımsız değişken olarak analize dahil edilmiştir.

Tablo 9 Sanal Mağaza Atmosferi Unsurlarının Tüketicilerin Anlık Satın Alma Davranışlarına Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	R2	R2	F	Sig.	Beta	SEB	t	

		Düzeltilmiş		F (p)				(p)
Model 2	0,032	0,029	6,323	0,012				
(Constant)					,531	,287	13,971	,000
Sanal Mağazanın İnsan ve Ödeme unsuru ile İlgili Değişkenleri					,184	,048	3,862	,000
Model 1	,051	,020	3,218	,008				
(Constant)					,318	,310	11,839	,000
Sanal Mağaza Önü Değişkenleri					,000	,109	,002	,999
Sanal Mağaza İç Dekorasyonu Değişkenleri					,152	,076	1,923	,055
Sanal Mağaza Yerleşim Düzeni Değişkenleri					,061	,128	,518	,605
Sanal Mağazanın Görsel Sunumlarla İlgili Değişkenleri					,195	,107	1,709	,088
Sanal Mağazanın İnsan ve Ödeme unsuru ile					,170	,061	2,771	,006

İlgili Değişkenleri								
----------------------------	--	--	--	--	--	--	--	--

Kurulan regresyon modelinin istatistiki olarak geçerli yani anlamlı bir model olduğunu ölçmeye yönelik olarak F testi yapılmış ve test sonucuna göre modelin ($F=3,218$, $p=0.008<0,05$) anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Kurulan model anlamlı olduğu için regresyon analizinin diğer çıkarımları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Regresyon katsayılarının sıfırdan farklı olup olmadığını test etmeye yönelik olarak her bir katsayı için t-testi yapılmıştır. Yapılan t-testleri sonucu sanal mağaza atmosferi alt gruplarından “insan ve ödeme ile ilgili değişkenlerin” anlık satın alma üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Regresyon katsayılarının işaretini incelersek, insan ve ödeme değişkenlerin anlık satın alma üzerinde pozitif bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada yaşanan değişimler sonucunda tüketicilerin istek ve ihtiyaçları farklılıklar göstermektedir. Bu değişime bağlı olarak insanların tüketim alışkanlıkları, boş zamanlarını değerlendirme biçimleri ve alışverişe çıkma amaçları değişmektedir. Yeni tüketici, ürünleri sağladığı temel faydanın yanı sıra sağladığı hedonik (hazcı) faydadan dolayı da satın alan bir yapıdadır. Aynı zamanda, alışverişini eğlenceye dönüştürme çabası içinde olmasından dolayı; temel ihtiyacının giderilmesinden ziyade boş vakitlerini değerlendirmek, stres atmak veya ruh halini değiştirmek amacıyla da çıkmaktadır. Bu dönüşüm mağazaları, satış merkezi görünümünden çıkarıp deneyim merkezine dönüştürülmesine neden olmuştur.

İnternet kullanımının oldukça yüksek olduğu ve her geçen gün kullanım oranının daha da arttığı bu dönemde sanal mağazacılığın işletmeler için, ürün ve hizmetlerini tüketicisi ile buluşturma yolunda benzersiz bir araç olduğu değerlendirilmektedir.

Mağaza atmosferi, mağazada tüketicilerin duyularına hitap eden her türlü uyarıcıların bütünüdür. Bu uyarıcılar tüketicilerin mağazada geçirdiği süre ile doğrudan ilişkilidir. Tüketici için satılan ürün kadar ürünün sunulduğu atmosferde ürünün bir birleşeni olarak değerlendirilmektedir. Mağaza atmosferi, tüketiciler üzerinde duygusal bağlar kurarak algılamaları yönlendirmeli ve hedonik (hazcı) faydayı sağlamalıdır. Günümüzde tüketiciler hedonik (hazcı) faydayı gözetmektedir, hedonik (hazcı) faydaya bağlı olarak, planlı alışveriş kadar anlık satın almalar da yapmaktadır.

Tüketiciler, mağaza atmosferinin oluşturduğu atmosfere kapılıp yaşadıkları deneyimden tatmin oldukları zaman planlı satın alımlarının yanında anlık satın alımlarda yapmaktadırlar. Dolayısıyla mağaza atmosferi tüketicilerin anlık satın alımlarını etkilemektedir. Yapılan çalışma sonucunda sanal mağaza atmosferinin tüketicilerin anlık satın alımlarında etkili olduğu görülmektedir. Sanal mağaza atmosferi unsurlarından “insan ve ödeme” unsurunun etkili olduğu görülmektedir.

Mağaza sahipleri için tüketici istek ve ihtiyaçlarının anlayıp en iyi hizmetin tüketicilere sunulmasının yeri kritik öneme sahiptir. Tüketicilerin mağazadan beklentilerini tüketici gözüyle belirlemek, mağaza sahiplerinin artan rekabete karşı ayakta kalabilmeleri için en önemli unsurdur. Tüketim alışkanlıklarının değişmesi ile birlikte tüketicilerin mağazadan beklentileri değişmiştir. Tüketici alışveriş yaparken satın aldığı ürün kadar satın aldığı ortamdan da fayda sağlamayı hedeflemektedir. Mağaza atmosferi ürün ile birlikte satılan ürünün garantisi gibi bir hizmet haline dönüşmüştür. Özellikle, anlık satın almalar gibi hedonik (hazcı) fayda sağlayan satın almalarda bunun önemi daha büyüktür. Ankete katılan katılımcıların yapmış olduğu değerlendirmelerin neden ve sonuçlarını irdeleyip anlık satın almalar için mağaza sahiplerinin dikkat etmesi gereken unsurların belirlenmesi mağazaların sürdürülebilirliği için önemli bir bulgudur. Anlık satın alma yapan hedef kitlenin özelliklerinin bilinmesi ve satın almayı sağlayan değişkenlerin anlaşılması gelecekteki mağaza düzenlemeleri için büyük öneme sahiptir.

Tüketicilerin büyük çoğunluğu anlık satın almalar yapmaktadır. Anlık satın almalar planlı satın almalarından farklı bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, satın alma sonrasında da düşünülerek anlık satın almaların desteklenmesi gerekmektedir. Satın alma sonrasında yaşanan pişmanlık mağazaya karşı oluşturulan tutumun değişmesine yol açabilmektedir. Bunlara ek olarak bu satın almaların kredi kartı ile ağırlıklı olarak yapıldığı düşünüldüğünde anlık satın almaların toplumsal bir boyutu da ortaya çıkmaktadır. Bu gibi nedenlerle anlık satın almaların sağladığı faydanın da güçlendirilebilmesi gerekmektedir. Yapılan araştırma sonucunda, bu faydanın güçlenebilmesi için sanal mağaza atmosferini oluşturan unsurlardan insan ve ödeme unsurlarının dışında kalan diğer iç dekorasyon unsurlarının, yerleşim düzeni unsurlarının, görsel sunumlarla ilgili unsurların ve mağaza önü unsurlarının daha efektif kullanılması gerekmektedir.

Bundan sonraki çalışmaların daha büyük bir tüketici kitlesi üzerinde yapılması ve ürün türünün değiştirilmesi sonuçların genelleştirilmesi için daha faydalı olacaktır. Aynı zamanda, fiziksel ve sanal mağazada tüketicilerin planlı satın alma davranışını ölçülmesi ve daha sonra aynı kitlenin fiziksel ve sanal mağazada anlık satın alma davranışının ölçülmesi karşılaştırmanın yapılabileceği farklılıkların belirlenmesi sebebiyle önem taşımaktadır.

Mağaza atmosferinin anlık satın almaya etkisinin ölçülmesinde deney yönteminin kullanılması daha etkili olacaktır. Sanal mağaza atmosferinin anlık satın almaya etkisinin ölçülmesinde tüketici boyutundan değil satış boyutundan bakılabilir. Sanal mağazadan alışverişi arttırmak adına Uluslararası sanal işlemler için uygulanan güvenlik sertifikaları edinilmeli ve tüketicilerin bu sertifikalara güvenmesi sağlanmalıdır.

Tüketicinin çekindiği noktalardan birisi de satın aldığı ürünün sitede teşhir edildiği şekilde olmamasıdır. Fiziki bir ürünün sanal ortamda teşhirin tam anlamıyla mümkün olamadığı için, bu riskin minimize edeceği şekilde ürünün rahatça incelenebileceği üç boyutlu hologramlar hazırlanmalıdır.

Anlık satın almayı etkileyen bir çok faktör bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada bu faktörlerden mağaza atmosferi unsurları ele alınarak incelenmiştir. Anlık satın alma davranışı literatürde belirtilen fiyat, tutundurma, dağıtım, var olan para, zaman vb. gibi birçok değişkenlerle de ilişkili olabilmektedir. Dolayısıyla, ileriki çalışmalarda anlık satın almaya etki eden diğer faktörlerin bir arada ele alınması ile daha kapsamlı bir model oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Müge (2004). **Mağazacılıkta Atmosfer**. İstanbul: Derin Yayınları.
- Beatty, S. E. ve Elizabeth M. Ferrell. "Impulse Buying: Modeling Its Precursors". **Journal of Retailing**, 74, 2 , (1998):71
- Berman B. ve J. R. Evans (2004). **Retail Management**. 9th ed.. Pearson Education.
- Berman, B. ve J. R. Evans (2007). **Retail Management a Strategic Approach**. New Jersey: Pearson Education.
- Childers, Terry L., Christopher L. Carr, Joann Peck ve Stephen Carson. "Hedonic and Utilitarian Motivations for Online Retail Shopping Behavior". **Journal of Retailing**, 77, (2001):511-535
- Kaltcheva, Velitchka D. ve Barton A. Weitz. "When Should a Retailer Create an Exciting Store Environment?". **Journal of Marketing**, 70, (2006): 107-118.
- Kotler, Philip. "Atmospherics As A Marketing Tool". **Journal of Retailing**, 49, 4, (1973): 48-64.
- Odabası, Yavuz ve Mine Oyman (2005). **Pazarlama İletişimi Yönetimi**. 5. Baskı, İstanbul: MediaCat.
- Örcün, Onur. "**B2C Uygulamalarında Web Sitesi Atmosferinin (Webmosfer) Tüketicilerin Ziyaret Sıklığı ve Kullanım Şekli Üzerindeki Etkileri ve**

- Bir Uygulama**". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2006.
- Piron, Francis. "Defining impulse purchasing. Advances in Consumer Research". 18, 1 , (1991): 509-514.
- Rook, Dennis.W. "The Buying Impulse". **Journal of Consumer Research**, 14, (1987):189-199.
- Solomon, M. R. (2007). **Consumer behavior buying having and being**. New Jersey: Pearson Education.
- Stern, H. "The Significance of Impulse Buying Today". **Journal of Marketing**, 26, 2, (1962):59-62.
- Tek, Ömer Baybars (1999). **Pazarlama ilkeleri Global yönetsel yaklaşım Türkiye Uygulamaları**. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tek, Ömer Baybars ve Fatma Demirci Orel (2006). **Perakende Pazarlama Yönetimi**. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Torlak, Ömer ve Muhammed Ali Tiltay. "Anlık Satın Alma Ölçeklerinin Türk Tüketicisi İçin Uyarlanmasına Yönelik Bir Deneme". **15. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı**, (2010): 406-423
- Vrechopoulos, Adam P. , Robert M. O'keefe, Georgios I. Doukidis ve George J. Siomkos. "Virtual Store Layout: An Experimental Comparison in the Context of Grocery Retail". **Journal of Retailing**, 80, 1, (2004): 18-19.
- Weinberg, P ve W. Gottwald. "Impulsive Consumer Buying As a Result of Emotions" **Journal of Business Research** , 10, (1982) :43-57.

Uluslararası Pazarlama Faaliyetlerinde Aile Şirketlerinde Kurumsallaşmanın Etkisi

Ahmet SARITAŞ*
Samet GÜRSOY**
Sema SARI***

Öz

Aile şirketlerinin profesyonelleşmesi yolundaki en büyük adım olan kurumsallaşma, şirketlerin faaliyetlerini yürütebilmesi ve gelişmesi açısından büyük avantaj yaratmaktadır. Fakat aile şirketleri genel olarak “tek patronlu yönetimi” benimsedikleri için kurumsallaşmaya olumlu bakmamaktadırlar. Bu durum ise profesyonelleşme yolunda gecikmelere sebep olmaktadır. Şirketlerin devamlılığını sürdürebilmesi için kurumsallaşması gereklidir. Şirketlerin ihracatı, ülke ekonomisinin büyümesi için büyük bir etkidir. Bu nedenle aile şirketlerinin kurumsallaşması daha çok önemlidir. Kurumsallaşan şirketlerin büyümek ve kar oranlarını artırmak amacıyla dış pazarlara açılıp ürünlerini ihraç etmesi gerekmektedir. Dış pazarlarda pazar payına ortak olduktan sonra paylarını arttırmalıdır. Bu arttırmada en büyük etken kurumsallaşmadır ve kurumsallaşmanın firmaların ihracat oranlarını artırması konusunda olumlu etkileri vardır. Bu çalışmada anket yöntemiyle Burdur ve Bucak OSB’de bulunan aile şirketlerinden elde edilen veriler istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda aile şirketlerinin kurumsallaşması ile birlikte ihracatlarının da arttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Aile Şirketleri, Kurumsallaşma, İhracat.*

Effects of Institutionalization on Family Business in International Marketing Activities

Abstract

The biggest step for family businesses is the institutionalizing which offer to carry out the activities of companies in terms of development. However, family businesses are generally adopted “one-man management, they do not positive about an idea of institutionalization. This situation leads to delays towards the professionalization, and institutionalization is necessary to maintain the continuity of the company. Exports of the company is a major factor for the growth of the national economy. Therefore, institutionalization of family companies is becoming much more important. Institutionalized companies need to grow and to increase the rate of profit by exporting their products to opened foreign markets. After joining to market share abroad, companies should increase their share in foreign markets. Institutionalization is the most important factor in this increase and institutionalization has other positive effects on firms to increase their export rates. In this study, family-owned companies around Burdur and Bucak Organized Industrial Zone (OIZ) used as a study material by the survey method and obtained data were analyzed using statistics program. Analysis results showed that the family-owned company increased their exports capacities after the institutionalization.

Key Words: *Family Business, Institutionalization, Exports*

* Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Üniversitesi Öğretim Üyesi, saritas@mehmetakif.edu.tr

** Öğr. Gör., Mehmet Akif Üniversitesi Öğretim Elemanı, sametgursoy@mehmetakif.edu.tr

*** Öğr. Gör., Mehmet Akif Üniversitesi Öğretim Elemanı, semasari@mehmetakif.edu.tr

Giriş

Dünyada küreselleşme ile birlikte dış ticaret hızla artmış ve uluslararası pazarlarda yoğun bir rekabet oluşmuştur. Ulusal şirketlerin de, küreselleşme sürecinde kendilerini yoğun rekabete hazır bulundurmaları gerekmektedir. Türkiye'deki şirketlerin %95'lik kısmı aile şirkettir. Bu şirketlerin ülke ekonomisi açısından önemi oldukça yüksektir. Bununla birlikte aile şirketlerinin devamlılığını sağlamaları önemli bir gelişme olacaktır.

Aile şirketlerinde kurumsallaşmanın sağlanması ile daha sistemli ve profesyonel bir yapı oluşturularak, bu şirketlerde devamlılığın sağlanması için bir adım atılmış olacaktır. Ayrıca, kurumsallaşmayı sağlayabilen şirketler, uzun vadede rekabet için de avantaj elde etmiş olacaklardır. Aile şirketlerinde şirket yönetimine egemen olan ve kendine özgü amaçları bulunan aile, bu şirketleri farklılaştırmaktadır. Aile bireylerinin hem birbirleriyle, hem şirketle olan ilişkileri, şirketin geleceğini ve devamlılığını etkileyen bir unsurdur.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, aile şirketleriyle ilgili kavramsal terimler açıklanarak aile şirketlerinin güçlü ve zayıf yönleri anlatılmıştır. İkinci bölümde aile şirketlerinde kurumsallaşma ögeleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde uluslararası pazarlama kapsamında ihracat, dördüncü bölümde de Burdur ve Bucak OSB'de faaliyet gösteren 40 aile işletmesi üzerinde anket yöntemiyle kurumsallaşmanın ihracata etkileri incelenmiştir.

1. Aile Şirketleri Kavramı ve Önemi

Aile şirketlerinin sayının ve bu işletmelere olan ilginin artmasından dolayı aile şirketleri hakkında yapılan tanımlar ve çalışmalar da artmıştır. Aile işletmeleri dört grupta kategorize edilmektedir; mülkiyet yönetimi –mülkiyeti ya da yönetimi veya her ikisini de temsil eden aile-, aile katılımlı bağımlı alt sistemler, nesil transferleri, önceki grupların kombinasyonları (Van Den Heuvel, 2006:28).

Aile şirketi tanımı ve kavramı tarihsel olarak çok önceleri başlamamakla birlikte, 1988 yılında aile şirketi çalışmalarını konu alan ilk dergi "The Family Business Review" yayınlanmıştır (Astrachan, 2003:567-572). Aile şirketleri kapsam ve sınırları açısından farklılık göstermektedir. Özellikle mirasın dağılmaması amacıyla kurulan ortaklıklardır. Potobsky'e göre; Aile üyelerinin yönetim kademelerinde çalıştığı işletmeler aile şirketleridir." Aile şirketi; aile üyeleri tarafından ya da evlilik yoluyla aileye katılmış bireyler tarafından kurulan bir şirket çeşididir (Bilgin, 2007:6). Benght Karlöf ve Ö. Teoman aile şirketini "Aile servetini dağıtmamak üzere kurulmuş olan bir şirket biçimidir." şeklinde tanımlanmıştır (Arslan, 2006:5). Aile şirketleri genellikle aile bireyleri tarafından kurulduğundan kapalı bir görünüm arz edebilir (Bilgin, 2007:8). Aile şirketlerinde, yönetim açısından incelendiğinde, genellikle şirket sahibi ve üst yöneticisi aynı şahıstır. Kurucu aile bireyleri, sağlıklıyken şirketlerini başkalarına devretmeyi düşünmemektedirler. Şirket sahipleri kendileri oldukları için, onlara göre genel müdür veya yönetim kurulu başkanının da kendileri olmaları doğaldır ve genellikle

bu yüzden şirket sahibi ve tepe yöneticisi aynı kişidir. Kurucu ortakların birçoğu sağlıkları yerindeyken şirketlerini başkalarına devretmeyi düşünmemektedirler (Akbulut, 2013:6).Diğer bir yandan bu şirketlerin dar anlamda sadece kendi içlerinde yaşayan bir örgüt olmaktan uzak, ülke ekonomisi için büyük önemi olan kurumlar oldukları da unutulmamalıdır (Craig and Moores, 2006: 2).

Dünyada özel sektör işletmelerinin önemli bir kısmını aile şirketleri oluşturmaktadır. Türkiye’de bu oran oldukça yüksektir.

Şekil 1: Ekonomiye Kayıtlı Aile Şirketlerinin Oranı

Ekonomiye Kayıtlı Aile Şirketlerinin Oranı	
Ülke	Oran(%)
Portekiz	70
İngiltere	75
İspanya	80
İsviçre	85
ABD	96
İsveç	90
İtalya	95
Türkiye	95

Kaynak: Murat Kiracı ve İbrahim Alkara, “Aile İşletmelerinde Kurumsallaşmaya Verilen Önem ve Turizm Sektöründeki Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* C:11, S:1, 2009, S.7.

1.1. Aile Şirketlerinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Aile şirketlerinin birçok önemli avantajı vardır. Bunlar; esnek çalışma saatleri, işletmeye sadık olan personeller, bireysel sorumluluğa özendirilen bir yapı olması, personeli çalışmaya teşvik edici bir ortam vb. (Doğan, 2014:26).

Aile şirketleri diğer işletmelere göre daha farklı özelliklere sahiptirler. Bu özellikler aile şirketlerinin diğerlerine göre daha etkili şekilde faaliyet göstermesini sağlar. 1986 senesinde US News and World Report Dergisi ABD’de bu konu üzerinde bir araştırma yapmıştır. Söz konusu araştırmada en büyük 47 aile şirketinden 31 tanesi diğer şirketlere göre daha iyi performans göstermişlerdir.

Peters ve Waterman'ın "Mükemmeli Aramak" isimli kitabında mükemmel olarak gösterilen işletmelerin neredeyse hepsi aile şirkettir (Çağlayan, 2005:8).

Aile şirketlerinin başlıca güçlü tarafları; **ailenin özverili çalışması** (Kıran, 2007: 7), **çalışanların işletmeye bağlılığının fazla olması** (Çağlayan, 2005: 10), geçmişten geleceğe **aile kültürü** (Yıldırım, 2007:19), tecrübe ve uzmanlık aile fertlerinden işe sonradan dahil olan yöneticilere göre daha üstün konuma getirmektedir. Genç aile bireyleri daha hızlı bir şekilde yükselebilmekte (Altınkaynak, 2007:13), tanınmış aile veya işletmeler; rakipler, müşteriler ve tedarikçiler gözünde pozitif bir imaja ve güce sahip olabilmekte (Şanal, 2011:21). Aile şirketlerinde finansal kaynaklar çoğunlukla aile fonlarından sağlanma olanağı, başkaları tarafından denetlenmekten ziyade tüm işleri kendi istedikleri şekilde yapabilme özgürlüğüne sahip olma, işte çıkan ptüzlerin personel (aile fertleri) tarafından büyük bir özveriyle düzeltilmeye çalışılmaktadır (Altınkaynak, 2007:13-14).

Aile şirketlerinin taşıdığı zayıf yönlerin önemli bir bölümü kan ve duygu bağının yarattığı sakıncalardan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte örgütsel yapının belirsizliği, sınırlı sermaye gibi yapısal sorunlar da aile şirketlerini diğer şirketler karşısında olumsuz yönde etkileyen diğer faktörlerdendir.

Aile şirketlerinin kurumsallaşmayı sağlayamadığı durumlarda ömürleri kısa olmaktadır. Yöneticilerin işin başında olmaları, patronların yeri geldiğinde uzman kişilerle yarışması, ailede yaşanan problemlerin işe yansıtılması ve ikinci kuşağın yaşadığı problemler aile şirketleri için hem olumlu hem olumsuz durumlar ortaya çıkarmaktadır (Doğan, 2014: 28). Bunun yanında daha çocuk sayılabilecek yaşta aileden olduğu için çalışanların şirketteki yaptığı işler ve davranışlar şirketin geleceği için problem olabilmektedir. Deneyimlerini sadece bu şirketlerde çalışarak elde etmesi yeterli olmayabilir. Onun yerine yabancı birinin çalışması bu sorunu çözücü niteliktedir (Carney, 2005:250).

Nepotizm küçük aile şirketlerinde kendilerini örgüte adanmış çalışanların tespit edilmesinde etkili bir yoldur. Kayırılan akrabalar, rastgele seçilecek bireylerden daha etkili bir katılım göstermektedir ve nepotizm aile ortamı oluşturmaya katkı sağlayarak akraba veya akraba olmayan tüm çalışanların moralini ve iş tatminlerini arttırmaktadır (Büte, 2011:386). Ayrıca, nepotizm sayesinde genç nesillerin, çalışmayan ve meslek sahibi olmayan kişiler olarak, aile sisteminin dışına itilmesi engellenmektedir (Asunakutlu ve Avcı, 2010:97).

Aile şirketlerinde alışagelen davranış daha çok, önceki şirket yetkilerinin yaptıkları yöntem ve stratejileri devam ettirmek şeklindedir. Bu da şirketin geleceğini olumsuz yönde etkilemektedir. (Çağlayan, 2005: 15-16).

Genelde yönetimin tek elde toplanması ve tek merkezden koordine edilmesi olarak adlandırılan merkezci örgüt yapısına sahip olma, en üstte bulunan liderin yetkilerini devretmemek istemesi ile sonuçlanmaktadır (Çağlayan, 2005:16). Aile üyelerinin şirket içindeki pozisyonları, onların aile içindeki durumlarını da etkilediği gibi, aile içindeki durumları da işletme içindeki pozisyonlarını etkiler ve bu yetki ve sorumluluklarının açıkça belirlenmemesi aile üyesi olmayan çalışanlar

arasında da belirsizlik yaratarak işletmeye zarar verir (Sadri, 2013: 11). İşletmelerin bir sonraki devir için yaptıkları planlamalarda aile üyeleri arasındaki ilişki büyük önem arz etmektedir. Lider olarak seçilen kişinin bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde görevi bırakması işletmenin hedeflerinden sapmalara ve bunun getirdiği maddi ve manevi zararlara yol açmaktadır (Yıldırım, 2007:22).

2. Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma

Kurumsallaşma; sosyal yapı içinde davranış düzenliliği sağlayan kurallar, tüm bireylere belirli roller yükleyen inançlar, normlar ve bu bireylerin oluşturduğu örgütler sistemine verilen addır (Greif, 2005).

Kurumsallaşma, tüm sosyal yapılar için önemlidir. Fakat bu durum aile şirketleri için daha fazla önem arz etmektedir. Çünkü ailede duygular daha yoğundur. Duyguların yoğun olduğu bu yapı ticari bir hedefe yöneldiğinde belirli bir mantık ve kurallar zincirine gereksinim duyulmaktadır. Yoğun bir duygu yoğunluğu ile işe başlayan aile üyeleri zamanla şirketlerini büyütme isteyecekler ve yönetim kadrolarına aile ile duygu bağı olmasına bakılmaksızın profesyonelleri istihdam etme zorunluluğu doğacaktır. İşler büyüdükçe belirli bir sistematige ve kurallar zincirine olan ihtiyaç da artacaktır. İşte bu geçiş sürecini mantıklı ve sistematik bir şekilde atlatarak kurumsallaşmayı başarabilen aile şirketleri varlıklarını gelecek nesillere devredebilme şansı bulacak iken bu süreci değerlendirmeyi başaramayan aile şirketleri yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalacaklardır (Taşkın, 2014: 81).

Aile şirketlerinin gerek ülkemizde ve gerekse dünyada 3. kuşağa ulaşma oranı % 15-% 20 dolaylarında olup ortalama ömürleri ise 25-30 yıldır. Bu başarısızlığın en önemli sebebi olarak da yönetimde yetersizlik ve kurumsallaşamama gelmektedir (Şengün, 2011: 57).

3. Uluslararası Pazarlama Kapsamında İhracat Kavramı

Bir malın, yürürlükteki ihracat mevzuatı ile gümrük mevzuatına uygun şekilde Türkiye gümrük bölgesi dışına veya serbest bölgelere çıkarılmasını veyahut ilgili müsteşarlıkça ihracat olarak kabul edilecek sair çıkış ve işlemleridir (Ekonomi Bakanlığı İhracat Yönetmeliği, 2006). İhracat işlemlerinin başlangıcından, mal bedeli dövizlerin yurda getirilmesine kadar olan aşamaları düzenleyen mevzuat üç ana grupta toplanır. Bunun yanında, özel kanunlarından kaynaklanan yetkileri kullanan Bakanlıklarımızın da ihracat ile ilgili düzenlemeleri mevcuttur.

Şirketlerin uluslararası pazarlara açılmasına teşvik eden en önemli nedenler şunlardır (Doğan vd., 2003:115):

- İç Pazar talebinin azalması,
- İşletmelerdeki atıl kapasitenin kullanılması düşüncesiyle üretimin artırılarak ihracata yönelmenin karlılığı ve satışları artırması,
- İç pazar rekabetindeki riski dağıtmak,
- İç pazarlardaki ömrünü tamamlayan ürünlerin ömrünü uzatmak,
- Dış pazardaki vergi, teşvik vb. avantajlardan faydalanmak,
- Dış pazarlarda rekabeti öğrenerek iç pazarı geliştirmek,
- Şirketin politik etkinliğini artırmak.

4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Kurumsallaşmış aile şirketleriyle yapılan çalışmada örneklem olarak Burdur ve Bucak OSB’de faaliyet gösteren aile şirketlerinde çalışan 40 kişi ile anket yöntemi kullanılarak veri elde edilmiştir. Yapılan anket çalışması 42 sorudan oluşmaktadır. İlk bölüm aile şirketlerinin kurumsallaşması, daha sonraki bölüm ise kurumsallaşmış aile şirketlerinin ihracat üzerindeki değişiklikleri değerlendirilmek üzere tasarlanmış sorulardan oluşmaktadır. Ankette kullanılan sorular demografik sorular, kurumsallaşmaya yönelik Likert tipi sorular, şirketlerin ihracat departmanına yönelik sorular ve kurumsallaşmış şirketlerin ihracat değişim oranlarını gösteren Likert tipi sorulardan oluşmaktadır. Mercan’ın 2004 yılındaki yüksek lisans tezi, Bilgin’in 2007 yılındaki yüksek lisans tezi, Sökmen’in 2006 yılındaki yüksek lisans tezleri ile Altıntaş ve Özdemir’in 2006 yılındaki çalışmasından uyarlanarak elde edilen sorular daha sonra SPSS programı ile analiz edilip, yorumlama yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan hipotezler şunlardır:

H1: Kurumsallaşan aile şirketlerinde ihracat uzmanı istihdamı ihracata olan eğilimi artırır.

H2: Kurumsallaşan aile şirketlerinde ihracat uzmanı istihdamı ihracat satışlarını artırır.

H3: Kurumsallaşan aile şirketlerinde ihracat uzmanı istihdamı kar marjını artırır.

H4: Kurumsallaşan aile şirketlerinde ihracat uzmanı istihdamı ihracat yapılan ülkedeki pazar payını artırır.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Demografik Özellikler		
İşletmedeki görevi	Frekans	Yüzde%
İşletme Sahibi/Yönetici	6	15
İşletme Sahibi	10	25
Yönetici	6	15
Pazarlama Müdürü	2	5
İhracat Müdürü	1	2,5
Pazarlama Birim Sorumlusu	1	2,5
İhracat Birim Sorumlusu	2	5
Diğer (Muhasebe)	12	30
Yaş Aralığı		
20-29	6	15
30-39	17	42,5
40-49	13	32,5
50-59	4	10
Eğitim Durumu		
İlkokul	1	2,5
Ortaokul	0	0
Lise	13	32,5
Lisans	23	57,5
Yüksek Lisans	3	7,5
Cinsiyet		
Kadın	6	15
Erkek	34	85

Tablo 2: İşletmeye Dair Genel

İşletmeye Dair Genel Özellikler		
İşletme Türü	Frekans	Yüzde%
Adi Şirket	0	0
Kolektif Şirket	0	0
Komandit Şirket	0	0
Anonim Şirket	8	20
Limited Şirket	30	75
Grup	2	5
Diğer	0	0
İşletmenin Faaliyet Gösterdiği Sektör		
Makine	9	22,5
Tekstil	1	2,5
Otomotiv	0	0
Akaryakıt	0	0
Nakliyat	0	0
İnşaat	3	7,5
Diğer	27	67,5
İşletme Kuruluş Yılı		
1980-1989	3	7,5
1990-1999	19	47,5
2000-2009	17	42,5
2010-2015	1	2,5
İşletme Çalışan Sayısı		
0-9	1	2,5
10-49	20	50
50-249	13	32,5
250+	6	15
Kuşak		
1.Kuşak (Patron)	32	80
2.Kuşak (Varis Kardeşler)	7	17,5
3.Kuşak (Varis Kuzenler)	1	2,5
4.Kuşak	0	0

Tablo 1'e bakıldığında katılımcılarının % 85 gibi bir çoğunluğunun erkek olduğu görülmektedir ve % 42 gibi oranla da katılımcıların 30-39 yaş aralığında olduğu saptanmıştır. Ankete katılanların %30 gibi bir oranla büyük çoğunluğunun muhasebe departmanında çalıştıkları görülürken, bu oranı % 25 ile ikinci sırada işletmelerin kendi sahipleri takip etmektedir. Eğitim durumlarına bakıldığında ise çalışanların % 57,5'inin lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 2' ye göre ankete katılan şirketlerin %75'i Limited Şirketlerden, %20'si ise Anonim şirketlerden oluşmaktadır. Değerlendirilen şirketlerin %67,5'i mermer sektöründe faaliyet göstermektedirler. Ankete katılan şirketlerin %47,5'i 1990-1999 yılları arasında faaliyet göstermeye başlayan ve %50'si 10-49 personel ile küçük boyutlu olan işletmelerdir. Şirketlerin %2,5 gibi çok az bir kısmı 2010-2015 yılları arasında kurulmuştur. Bu işletmeler kuruluş yılından itibaren %80 oranında 1.Kuşak tarafından faaliyetlerine devam etmekte olup, anket çalışmasına 4.kuşaktan faaliyetlerine devam eden bir katılım söz konusu olmamıştır.

Tablo 3: Kurumsallaşmaya Yönelik Tutumların Frekans Yüzde Dağılımı (%)

İfadelere Katılım Derecesi (%)	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum
Bir sonraki kuşak şirketin yönetimini almak için gerekli eğitimden geçer.	50	37,5	12,5	0	0
Personel seçiminde akrabalık bağlarından ziyade, işin gereklerine uygun, adil seçim ve yerleştirme var	45	42,5	5	5	2,5
Aile dışı çalışanlar belirli eğitimlere tabi tutulur	40	42,5	10	2,5	5
Finansman yönetimi sorumluluğu uzman kişilere devredilir	45	27,5	20	2,5	5
Yönetimin bir sonraki nesile geçişini planlayan, önceden hazırlanmış bir devir planımız var	17,5	42,5	27,5	5,0	7,5
Aile dışı çalışanlar açık, belli ve adil bir sisteme göre terfi edilir	35	45	12,5	5	2,5
Aile üyeleri de performans denetimine tabi tutulur.	25	40	17,5	10	7,5
Amaçların belirlenmesinde aile dışı çalışanlarında fikri alınır	37,5	32,5	15	10	5
Aile üyesi çalışanlara görev dağılımı yapılırken yetenek ve bilgi seviyeleri göz önüne alınır	35	30	25	5	5

Kurumda nitelikli aile üyelerinin mevcut olmaması durumunda, nitelikli aile üyesi olmayan yöneticiler istihdam edilir	50	35	10	2,5	2,5
Kurumda performans standartları aileden olan ve olmayan personel için eşit şekilde uygulanır	32,5	35	22,5	2,5	7,5
Terfiler de aileden olan ve olmayan personel ayrımı yapılmaksızın, işe uygun eleman terfi edilir	42,5	27,5	20	7,5	2,5
Satış hedefleri en azından yıllık olarak oluşturulur ve bu yıllık hedef her ay alt hedeflere bölünür	22,5	27,5	22,5	15	10
Kurumda, mevcut ürünler için mevcut pazarlama geliştirilmesine veya yeni pazarların belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılır	50	22,5	12,5	12,5	2,5
Kurumda rakiplerin ürünleri, dağıtım kanalları, satış stratejileri v.b konular sürekli olarak incelenir	40	35	20	5	0
Aile içindeki çatışmalar, kurumdaki faaliyetleri engellemeyecek biçimde, süratle çözüme kavuşturulur	50	22,5	17,5	5	5
Kurumda aileden olan ve olmayanların bilgilerini kolaylıkla paylaşabilmelerini sağlayacak bir iletişim sistemi mevcuttur	35	32,5	12,5	10	10
Kurumda ki karar alma sürecini aileden olan ve olmayan yöneticiler birlikte etkiler	42,5	27,5	12,5	12,5	5
Kurumda disiplin, aile üyesi olanlar ve olmayanlar için eşit şekilde uygulanır	45	22,5	20	5	7,5
Kurum için faaliyette bulunduğu sektördeki gelişmeler önemlidir	77,5	17,5	5	0	0
Kurum için faaliyette bulunulan ülkenin sosyo-ekonomik koşulları önemlidir	70	22,5	5	2,5	0
Kurum rakiplerinin değişim ve gelişmeler karşısında ki davranışlarını takip eder	52,5	27,5	10	5	5
Kurum çevre koşullarındaki değişime adapte olabilmek için pazarı geliştirme ve pazarı çeşitleme yoluna gider	55	25	7,5	5	7,5

Kurumda sektör liderlerini takip etmeye önem verilir	57,5	27,5	12,5	0	2,5
--	------	------	------	---	-----

Tablo 3'e göre kurumsallaşmaya yönelik genel olarak olumlu bir tutum vardır. Katılımcı şirketlerin %57,5'i sektör liderlerini takip etmeye önem vermektedirler. Aynı zamanda faaliyette bulunan sektördeki gelişmelerin önemli olduğu katılımcıların %77,5'i tarafından önemli olduğunu belirtilmiştir ve aynı zamanda katılımcıların %50'si aile içindeki çatışmaların kurumdaki faaliyetleri engellemeyecek biçimde hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulduğunu ifade etmiştir. Aile dışından şirketlere alınan çalışanların eğitime tabi tutulduğu %42,5 oranında kısmen kabul edilmektedir. Fakat aile üyelerinin performans denetimi katılımcıların %40'ı tarafından kısmen kabul edilmektedir. Katılımcıların %85'i aile şirketlerinde nitelikli aile üyelerinin mevcut olmaması durumunda aile dışından olan nitelikli kişileri yönetici olarak kabul edilebileceğini ifade etmişlerdir. Aile şirketlerinde çalışan katılımcıların, %70'i faaliyette bulunan ülkenin sosyo-ekonomik koşullarının önemini kabul etmekte ve aynı zamanda yine aile şirketlerinde çalışan katılımcıların %52,5'i rakiplerin davranışlarını takip etmektedirler.

Tablo 4: İhracata Yönelik Tutumlar Frekans Yüzde Dağılımı

İfadelerin Yüzde Dağılımı %	Çok arttı	Az arttı	Değişmedi	Az düştü	Çok Düştü
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracat eğiliminiz arttı	40	40	20	0	0
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracat satışlarınız arttı	25	42,5	30	2,5	0
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracat satışlarının, toplam satışa oranı arttı.	25	47,5	25	2,5	0
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde kar marjı arttı	22,5	32,5	40	5	0
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde firmanızın en çok ihracat yaptığı ürün grubunda ihracat yapılan ülkedeki pazar payı arttı	15	20	60	2,5	2,5
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde rakiplerinize oranla ihracat oranınız arttı	20	20	57,5	2,5	0

Tablo 4'e göre şirketler kurumsallaşma ile profesyonel bir yapıya ulaştıktan sonra dış pazara olan eğilimleri genel olarak pozitif yönde artmaktadır.

Kurumsallaşma, şirketlerin ihracata yönelik tutumlarını ve eğilimlerini artırmıştır. Kurumsallaşma ile şirketlerin ihracata olan eğilimleri ihracat satışlarında da olumlu bir etki oluşmuştur. Fakat bu artış şirketlere çok fazla olumlu yönde yansımamıştır. Toplam satışlar içerisinde, ihracat satışlarını incelediğimizde ihracat satışları artış gösterse de, beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Kurumsallaşma ile ihracat satış oranları artsa da, ihracat kar marjında artış beklenen seviyede olmamıştır. Kar marjında değişikliğin az olması şirketlerin satış ve ihracattan daha çok kurumsallaşma da yönetime önem verdikleri görülmektedir. Yönetime de daha çok önem verdikleri için dış pazar payında da değişiklik olmamıştır. Bu da rakiplerine göre ihracat oranında yüksek oranda artmadığını göstermektedir.

Tablo 5. İhracat Uzman İstihdamının İhracata Etkisi T-Testi

Grup İstatistikleri					
	İhracat konusunda uzman istihdam ediliyor mu?	Katılım Sayısı	Katılımcıların Cevaplama Oranları	Standart Sapma	Standart Ortalama Hata
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracat olan eğiliminiz arttı	Evet	22	1,45	,596	,127
	Hayır	18	2,22	,732	,173
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracat satışlarınız arttı	Evet	22	1,68	,646	,138
	Hayır	18	2,61	,698	,164
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracat satışlarınızın, toplam satışa oranı arttı.	Evet	22	1,64	,581	,124
	Hayır	18	2,56	,705	,166
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde kar marjı arttı	Evet	22	1,95	,844	,180
	Hayır	18	2,67	,767	,181
	Evet	22	2,36	1,002	,214

Kurumsallaştıktan sonraki dönemde firmanızın en çok ihracat yaptığı ürün grubunda ihracat yapılan ülkedeki pazar payı arttı	Hayır	18	2,83	,618	,146
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde rakiplerinize oranla ihracat oranınız arttı	Evet	22	2,09	,921	,196
	Hayır	18	2,83	,514	,121

Tablo 5'te kurumsallaştıktan sonra ihracata olan eğilim ve satışları ile ihracat uzmanı istihdamının T-testi ile karşılaştırması yer almaktadır. Yapılan karşılaştırma sonucunda uzman istihdam eden şirketlerin 1.45'lik oran ile ihracata olan eğilimlerinde artış gözlenmiş olup, uzman istihdam etmeyen şirketlerde bu oran 2.22'lik olarak tespit edilmiştir. Bu durumda ihracat yapan şirketlerde uzman istihdamının gerekliliği görülmektedir. Uzman istihdam eden şirketlerin ihracata olan eğilimleri arttığı gibi ihracat satışları da artmıştır. Bu artış katılımcıların 1.68'lik oranıyla uzman istihdamının önemini vurgulamaktadır. 2.61'lik oran ile görülüyor ki uzman istihdam etmeyen şirketlerde ihracat satışların da değişiklik olmadığını göstermektedir. Uzman istihdam etmeyen şirketlerin 2.56'lik oranla ihracat satışlarının, toplam satışa oranla değişiklik olmadığı gözlenmektedir. Uzman istihdamı ihracat eğilimlerinde ve satışlarında genel olarak pozitif yönde etki oluştursa da, bu pozitif yönlü etki ihracat kar marjında oluşmamaktadır. Kurumsallaşmış ihracatta uzman istihdam eden şirketlerin rakiplerine kıyasla 2,09'luk oranla ihracat oranlarında artış gözlenmiştir. Bu da ihracatta uzman istihdamının oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Tablo 6: İhracata Eğilim Tablosu

		İhracat konusunda uzman istihdam ediliyor mu ?	
		Evet	Hayır
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracata olan eğiliminiz arttı	Çok arttı	13	3
	Az arttı	8	8
	Değişiklik yok	1	7

Kurumsallaşan şirketlerde ihracat uzmanı istihdamı ihracata olan eğilimleri 21 katılım artırmıştır. Yani şirketlerin %50'sinden daha fazlasının kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracata olan eğilimlerinin arttığına yönelik

görüşler bildirilmiştir. İhracat uzmanı istihdam etmeyen şirketlerin kurumsallaşmasına rağmen ihracata olan eğilimlerinde 7 katılım ile değişiklik olmadığı, 11 katılım ile eğilimin arttığı tespit edilmiştir.

Tablo 7: İhracat Satış Tablosu

		İhracat konusunda uzman istihdam ediliyor mu?	
		Evet	Hayır
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracat satışlarınız arttı	Çok arttı	9	1
	Az arttı	11	6
	Değişiklik yok	2	10
	Az düştü	0	1

Kurumsallaşan şirketlerin ihracat uzmanı istihdam etmesi, ihracat satışlarındaki artışını olumlu yönde etkilediği gözlenmektedir. İhracat uzmanı istihdam eden şirketlerde düşüş gözlenmemekle birlikte değişiklik olmaması çok az firmada gerçekleşmiştir.

Tablo 8: İhracat Satışının Toplam Satışa Oranı Tablosu

		İhracat konusunda uzman istihdam ediliyor mu ?	
		Evet	Hayır
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracat satışlarının, toplam satışa oranı arttı.	Çok arttı	9	1
	Az arttı	12	7
	Değişiklik yok	1	9
	Az düştü	0	1

Kurumsallaşan şirketlerde ihracat uzmanı istihdam edilmesinin ihracat satış oranlarını artırdığı gözlenmiştir. Bu artış, ihracat satışlarının, toplam satışa oranını da pozitif yönde etkilemiştir. Fakat ihracat uzmanı istihdam etmeyen 9 firmada değişiklik gözlenmemekle birlikte 7 firmada artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda ihracat uzman istihdamının satışları etkilediği yorumu yapılabilmektedir.

Tablo 9: İhracat Kar Marjı Tablosu

		İhracat konusunda uzman istihdam ediliyor mu ?	
		Evet	Hayır
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde kar marjı arttı	Çok arttı	8	1
	Az arttı	7	6

	Değişiklik yok	7	9
	Az düştü	0	2

Kurumsallaşan şirketlerde ihracat uzmanı istihdam eden 22 şirketin 15'i kurumsallaştıktan sonraki dönemde kar marjlarının arttığını söylemektedir. İhracat uzmanı istihdam etmeyen şirketlerden 18 şirketin 9'unda değişiklik gözlenmemektedir. Bu durumda ihracat uzmanı istihdamının kar marjı arttırdığını yorumu yapılabilmektedir.

Tablo 10: İhracat Yapılan Ülkedeki Pazar Payı Tablosu

		İhracat konusunda uzman istihdam ediliyor mu?	
		Evet	Hayır
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde firmanızın en çok ihracat yaptığı ürün grubunda ihracat yapılan ülkedeki pazar payı arttı	Çok arttı	5	1
	Az arttı	6	2
	Değişiklik yok	10	14
	Az düştü	0	1
	Çok düştü	1	0

Kurumsallaşan aile şirketlerinde ihracat uzmanı istihdam etmeyen 18 şirketin 14'ünün kurumsallaştıktan sonraki dönemde en çok ihracat yaptığı ürün grubunda ihracat yapılan ülkedeki pazar payında değişiklik olmadığı gözlemlenmektedir. İhracat uzmanı istihdam eden 11 firmada artış gözlemlendiği halde, 10'unda değişiklik olmamıştır. Bu durumda kurumsallaşmanın ihracatta pazar payından daha çok, satışlara etki ettiği görülmektedir.

Tablo 11: Rakiplere Oranla İhracat Oranı Tablosu

		İhracat konusunda uzman istihdam ediliyor mu ?	
		Evet	Hayır
Kurumsallaştıktan sonraki dönemde rakiplerinize oranla ihracat oranınız arttı	Çok arttı	7	1
	Az arttı	7	1
	Değişiklik yok	7	16
	Az düştü	1	0

Kurumsallaşan şirketlerde ihracat uzmanı istihdam etmeyenlerin kurumsallaştıktan sonraki dönemde ihracat oranında 18 şirketin 16'sında rakiplerine oranla değişiklik olmadığı gözlemlenmiştir. İhracat uzmanı istihdam eden şirketlerde 22 şirketin 14'ünün ihracat oranında artış görülse de, 7 şirketin ihracat oranlarında değişiklik gözlemlenmemiştir.

Tablo 12: Güvenilirlik Analizi

Güvenirlilik İstatistiği	
Cronbach's Alpha	N of Items
,781	46

Tablo 12'ye bakıldığında SPSS programı ile hazırlanmış olan "Aile Şirketlerinde Kurumsallaşmanın İhracata Etkileri" anket formunun Cronbach's Alpha güvenilirlik testi yapılmış ve güvenilir (C. Alpha= 0,781) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Araştırma sonuçlarına göre, Burdur ve Bucak OSB'lerde incelenen şirketlerin kurumsallaşmaya yönelik genel tutumları olumludur. Aile şirketleri değişime adapte olma, pazarı geliştirme ve pazarı çeşitleme yolunda sürekli olarak çalışmalar yapmaktadırlar ve sektör liderlerini takip etmeye önem vermektedirler. Aile içi anlaşmazlıklar, şirket faaliyetlerini olumsuz olarak etkilediği için kısa sürede anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmaya çalışmaktadırlar. Kurumsallaşma ile aile şirketleri, şirket yönetiminde profesyonel bir yapıya geçmişlerdir. Kurumsallaşan şirketler, şirket yönetimini gelecekte devir alacak kuşağı gerekli eğitime tabi tutmaktadırlar ve aynı zamanda aile dışından şirketlere alınan çalışanların eğitime tabi tutulması gerektiği düşüncesindedirler. Aile şirketlerinde nitelikli aile üyelerinin mevcut olmaması durumunda aile dışından olan nitelikli kişilerin yönetici atanması gerektiği görüşü hakimdir. Tüm bu durumlara göre aile şirketlerinin akrabalıktan çok, profesyonelleşmeye önem verdiğini göstermektedir. Fakat şirketlerin gelecekte şirket yönetimini devralacakları önceden belirleme hususunda eksikleri bulunmaktadır.

Aile şirketlerinin, kurumsallaşma ile profesyonel bir yapıya ulaştıktan sonra ihracata yönelik olumlu düşünceleri ve eğilimleri artmıştır. Kurumsallaşma ile aile şirketlerinin ihracata olan eğilimleri ihracat satışlarında da olumlu bir etki oluşturmuştur. Kurumsallaşma ile ihracat satış oranları artsa da, ihracat kar marjındaki artış beklenen seviyede olmamıştır. Kar marjında değişimin az olması şirketlerin satış ve ihracattan daha çok kurumsallaşmada yönetime önem verdiklerini göstermektedir. Yönetime de daha çok önem verdikleri için dış pazar payında da değişiklik olmamıştır.

İhracat uzmanı istihdam eden aile şirketlerinin uzman istihdam etmeyenlere göre ihracata olan eğilimlerinde daha fazla artış olmaktadır. Bu durumda ihracat yapan şirketlerde uzman istihdamının gerekli olduğu söylenebilir. Uzman istihdam eden şirketlerin ihracata olan eğilimleri arttığı gibi ihracat satışları da artmaktadır. Uzman istihdamı ihracat eğilimlerinde ve satışlarında genel olarak pozitif yönde etki oluştursa da, bu pozitif yönlü etki ihracat kar marjında oluşmamaktadır. Kurumsallaşmış ihracatta uzman istihdam eden aile şirketlerinin rakiplerine kıyasla ihracat oranlarında artış olmaktadır. Bu da ihracatta uzman istihdamının oldukça

önemli olduğunu vurgulamaktadır. Kurumsallaşan aile şirketlerinin ihracat uzmanı istihdam etmesi, ihracat satışlarındaki artışını da olumlu yönde etkilemektedir. İhracat uzman istihdamı satışları olumlu olarak etkilemektedir. Kurumsallaşan aile şirketlerinde ihracat uzmanı istihdamı şirketlerin kurumsallaştıktan sonraki dönemde kar marjlarını artırmaktadır. Kurumsallaşma ihracatta pazar payından daha çok, satışlara etki etmektedir.

Bu araştırmanın bulguları, kurumsallaştırmanın aile şirketlerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla, kurumsallaşmanın hem bu tür işletmeler hem de ulusal ekonomi açısından yaratacağı katma değer dikkate alınarak aile şirketlerinin kurumsallaşma süreçlerine önem verilerek teşvik edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akbulut, A., (2013), Aile Şirketlerinde Sürdürülebilirliğin Kurumsallaşma Bağlamında İncelenmesi, *İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Akdoğan, H.ve Seyrek, İ. (2004), Aile İşletmelerinde Profesyonel Yöneticilik ve Çorum Örneği, 1. Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı, *İstanbul Kültür Üniversitesi*, İstanbul.
- Altınkaynak, S. K. (2007), Küçük ve Orta Ölçekli Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Altıntaş, H. ve Özdemir, E. (2006), “İhracat İşletmelerinin Uluslararasılaşması: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Kobilere Yönelik Bir Araştırma”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, 183-204.
- Arslan, E. T. (2006), Aile Şirketlerinde Profesyonel Yöneticilerin İkilimleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Isparta.
- Astrachan, J.H. (2003), “Commentary on The Special Issue: The Emergence of A Field”, *Journal of Business Venturing*, 18:5, 567-572.
- Asunakutlu, T. ve Avcı, U. (2010), “ Aile İşletmelerinde Nepotizm Algısı ve İş Tatmini İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 93-109.
- Bilgin, N. (2007), Aile Şirketleri Kurumsallaşma Eğilimleri: Ankara Kobi Örneği, *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, S.6.
- Büte, M. (2011), “Kayırmacılığın Çalışanlar Üzerine Etkileri İle İnsan Kaynakları Uygulamalı İlişkisi: Türk Kamu Bankalarına Yönelik Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1. S.15. 383-404.
- Carney, M. (2005). “Corporate Governance and Competitive in family Controlled Firms”, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 249-265.

- Craig, J.B.L ve Moores, K. (2006): “A 10 Years Longitudinal Inversigation of Strategy Systemsand Environment on Innovation in Family Firms” *Family Business Review*, Vol 19 no:1.
- Çağlayan, Z. (2005), Aile Şirketleri: Değişim ve Süreklilik, *Ankara Sanayi Odası*, Ankara.
- Doğan, Özlem İpekgil, Marangoz, Mehmet ve Topoyan, Mert (2003), “İşletmelerin İç ve Dış Pazarda Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler ve Bir Uygulama”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 114-139.
- Doğan, R. (2014), “Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma Sorunları ve Bir Model Önerisi: Adıyaman İlinde Bir Araştırma”, *Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Isparta.
- Ekonomi Bakanlığı, “İhracat Yönetmeliği”, www.ekonomi.gov.tr, (25.12.2015).
- Greif, A., (2005), *Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade*.Forthcoming, Cambridge University Press,.
- Kıran, C. (2007), Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma Sendromu ve İstanbul İosbe’deki Aile Şirketleri Üzerine Bir Araştırma, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, S.3.
- Kıracı, M. Ve Alkara, İ. (2009), “Aile İşletmelerinde Kurumsallaşmaya Verilen Önem ve Turizm Sektöründeki Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C:11, S:1, 167-197.
- Mercan, D. (2004), Kobilerde Dışsal Danışmanlık ve İletişim Hizmetlerinin Rolü: İhracatçı Kobilere Yönelik Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Muter Şengül, C. ve Onay Özkaya, M. (2006), “Aile Şirketlerindeki Kurumsallaşma ve İkinci Kuşağın ‘Kurumsallaşma’ Konusuna Bakış Açısı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 109-126..
- Sadri, S. (2013), Aile Şirketlerin Yönetimi, *Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Sökmen, G.A. (2006), Firma Kaynakları, İhracat Stratejileri ve Uluslararasılaşma Derecesi: Küçük ve Orta Boy İşletmeler Üzerine Bir Araştırma, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Adana.
- Şanal, M. (2011), Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma ve Kurumsal Girişimcilik Üzerine Bir Araştırma, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Adana.
- Şengün, Halil İ. (2011), Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma ve Bir Araştırma, *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Malatya.

- Taşkın, G. (2014), Aile Şirketlerinin Kurumsallaşması Sürecinde İnsan Kaynaklarının Değişimi- Bir Alan Çalışması, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Tezi*, İstanbul.
- Van Den Heuvel, J. (2006), Governance and Boards in Small and Mediumsized Family Businesses, *Doctoraatsproefschrift, Faculteit Toegepaste Economische Wetenschappen*.
- Yıldırım, Ahmet F. (2007), Türk Aile İşletmelerinde Kurumsallaşmayı Engelleyen Aile Değerleri zerine Isparta İlinde Bir Çalışma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Isparta.

Geçmişten Günümüze Azerbaycan

Hacer GÖL*

Öz

Azerbaycan coğrafi, stratejik ve ticari olarak önem taşıyan yollar üzerindedir. Zengin maden yataklarına ve doğal kaynaklara sahiptir. Tarih içerisinde birçok halklar tarafından hâkim olunmak istenen bir coğrafyada bulunur. Toprakları pek çok devletin çatışmasına sahne olmuştur. Azerbaycan tarihi Oğuzların, Selçukluların, Moğolların, Arapların, İranlıların, Osmanlıların, Türkiye'nin, Çarlık Rusya, Sovyetler ve günümüz Rusya'sının tarihinden bağımsız olarak incelenemez. Azeri Türkleri 17 Kasım 1991'de bağımsızlığa kavuştu. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye Cumhuriyeti oldu. Günümüzde Azerbaycan Rus etkisinden kurtularak kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan bir ülke olarak ilerlemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Azerbaycan, Nisan İhtilali, Bakü, Karabağ, Sovyetleştirme Politikası.*

Azarbaycan From Past to Present

Abstract

Azerbaijan is situated on the important roads by geographically, strategically and commercially. It has rich mineral and natural resources. Historically, it is located in a desired region to be dominated by many peoples. Its earth has been the scene of many state conflicts. The history of Azerbaijan can not be studied independently from the history of Oguz's, Seljuks, Mongols, Arabs, Iranians, Ottomans, Turkey, Tsarist Russia, the Soviet and the present Russia. Azeri Turks had gained their independence on November 17, 1991. The Republic of Turkey was the first country to recognize the independence of Azerbaijan. Today, Azerbaijan is moving as a country trying to stand on their own feet by getting rid of Russian influence.

Key Words: *Azerbaijan, April Revolution, Baku, Karabakh, the Policy of Russification.*

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Öğretim Üyesi, hgol@beu.edu.tr

Giriş

Azerbaycan, coğrafi, stratejik ve ticari olarak önem taşıyan yolların üzerinde bulunur. Sahip olduğu maden yatakları, doğal kaynakları nedeniyle birçok halk bu topraklar üzerinde hâkim olmak istemiştir. Azerbaycan toprakları üzerinde gerçekleşen bu mücadeleler hem bu topraklar üzerinde yaşayan insanların başka milletlerin kültürleriyle kaynaşmasını sağlamış, hem de milliyetçilik ve özgürlük duygularını kamçulamıştır. İlk topraklarına yerleşmeye başlayan insanlardan günümüze kadar Azerbaycan aşama aşama, bazen kaybederek bazen kazanarak önemli bir özgürlük mücadelesi vermiştir. Bu mücadeleyi daha iyi anlamak onun tarihi süreçteki serüvenini izlemekle mümkündür.

1. Azerbaycan Adı

Kafkasya, efsaneye göre gökten ateşi çalarak insanlığa armağan eden Premeteus'un çarmıha gerildiği ülkeydi. İnsanlar ebedi ışığa kavuşmuştu ancak Premeteus bunun cezasını ağır ödedi. Tanrılar onun üzerine her gün yenilenen göğsünü yemekle görevli kara bir kartalı saldı, fakat O her defasında kendini yeniledi ve aynı işkenceye her gün maruz kaldı.¹ Tıpkı efsanede ki gibi o gün bu gündür coğrafyası, enerji ve doğal kaynakları nedeniyle çok rağbet gören Kafkasya birçok defa parçalanmış, istilaya uğramış, üzerindeki halklar kan ağlamış ve her defasında da kendini toparlamaya çalışmıştır. Azerbaycan'da Kafkasya toprakları üzerinde yer alır. Belki bu efsane nedeniyledir ki "Azerbaycan" kelimesinin anlamına dair söylenen rivayetlerden birisi eskiçağlarda bölgede yaygın olan *Mecusîlik* dini ile ilgilidir. Bu rivayete göre "od" anlamındaki "azer" ve "muhafız" anlamındaki "baygan" kelimelerinin birleşmesinden oluşan "ateşin muhafızı" anlamındaki "*Azerbaygan*" kelimesi sonradan "Azerbaycan" seklini almıştır. Genelde kabul edilen diğer bir görüşe göre, bölgeyi fetheden *Büyük İskender'in* ölümünden sonra (M.Ö.323) buranın yönetimini komutanlarından *Atropates* üstlenmiş, bu kisinin adına izafeten de bölgeye *Atropatana* denilmeye başlanmıştı. Bu kelime Sasanîlerin dilinde Azurbazagan'a, Arapların dilinde de Azerbaycan'a dönüşmüş, zamanla Türkler de bu ifadeyi benimsemişlerdi.² Başka bir görüş ise Sovyetler Birliği'nin burada yaşayan Türklere yönelik politikasıyla ilgilidir. Buna göre, ilk kuruluş yıllarından 1930'lara kadar Azerbaycan halkının millî kimliği Sovyet makamları tarafından da "Türk" olarak kabul edilmişti. Daha sonra siyasî sebeplerle Türk adının

¹Daha detaylı bilgi için bkz: Azra ERHAT, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 2011, s.254-257, James BALDWIN, *Antik Yunan Hikayeleri*, İzmir 2010 s17-25, Lucilla BURN, *Yunan Mitleri*, Ankara 2012, s.48

² *Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (Karabağ-Susa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Sirvan, Seki, Revan, Kuba, Hoy) (1578-1914)* Ankara 1992,c. I, s. 26

unutulmasının sağlanması için “Azerî” kelimesi özellikle vurgulanarak, yöre halkının Türk olmadığı, başka etnik kökenden, (ilkçağlarda burada yaşayan Medlerden) geldiği görüşü zorla kabul ettirilmeye çalışılmıştır.³

2. Azerbaycan’ın Sınırları Coğrafyası ve Ekonomisi

Azerbaycan tarihini çalışmak isteyen bir kişinin, Avrasya, Türkistan, Kafkasya kavramları içinde onu araması gerekir. Bunun da nedeni Azerbaycan’ın sınırlarının çeşitli tarih devirleri içerisinde ona hükmedenlerin iktidarı nispetinde değişmiş olmasıdır. Önceleri Azerbaycan ile kastedilen Hemedan ve Zencan şehirlerinden başlayarak kuzeyde Derbend’e kadar olan bölge iken, daha sonraki dönemlerde bu terim batıda Ber’den doğuda Zencan, Kuzeyde Deylem ve Târim şehirlerini de içine almıştır. 1828 yılından itibaren ise Azerbaycan Aras nehri esas alınarak kuzey ve güney olarak idari coğrafya bakımından ikiye bölünmüştü. Buna rağmen her iki bölge de milliyet, din ve gelenek bakımından tam bir birlik yaşamıştı.⁴ Ancak zaman içerisinde her bir taraf kendini yöneten siyasi hâkimlerine boyun eğmek zorunda kalmış, farklı yönetimler altında ve farklı komşularla hayatlarını sürdürmüşlerdi.

Azerbaycan iklim ve doğal bölgelerinin çeşitliliği, dağ ve orman alanları, verimli ovaları, geniş deniz kıyıları ile coğrafi açıdan yaşanması rahat bir ülkedir. Doğal maden yatakları, hammadde rezervleri, özellikle petrol, bakır, mermer ve altın yatakları bakımından zengindir. Kafkasya geçidinde önemli bir konum sahip olan Azerbaycan, Asya’yı Avrupa’ya bağlayan bir köprü vazifesi görmektedir. Üzerinden önemli askeri, stratejik ve ticaret yolları geçmektedir.⁵ Tarihi ipek yolu üzerinde bulunan bölge, tarih boyunca doğu ile batı, kuzey ile güney arasındaki bir geçiş noktası olması dolayısıyla birçok kavmin uğrak yeri olmuştur. Asur-Babil, Pers-Yunan ve Makedonya, Partlar- Romalılar, Sasani-Bizans, Arap-Sasani, Arap –Bizans, Selçuklu- Bizans, Moğol- Selçuklu, Osmanlı-Rus, Rus-İran, İran-Osmanlı mücadeleleri hep bu topraklar üzerinde gerçekleşmiştir. Bu topraklar Türkmen ve Moğolların akınlarına uğramıştır. Bu nedenle, Azerbaycan tarihini Oğuzlardan başlayarak Türklerin, Selçukluların, Moğolların, Arapların, İranlıların, Osmanlıların, Türkiye’nin, Çarlık Rusya, Sovyetler ve günümüz Rusya’sının tarihinden bağımsız incelemek olanaksızdır. Ayrıca Rus hâkimiyeti boyunca Azerbaycan, birçok istiklal hareketine öncülük etmesi hasebiyle onların tarihi Kırım, Türkistan, İdil-Ural ve diğer Türk yurtlarının istiklal mücadeleleri ile aynı anda da zikredilmektedir. Diğer Türk yurtlarında yaşayan Türk toplulukları

³ Ali Sinan BİLGİLİ, “Azerbaycan Türkmenleri Tarihi”, *Türkler Ansiklopedisi, (Ortaçağ)*, Ankara 2002, c. 7, s.21

⁴ M. Nizamettin Tebrizli, *Bugünkü Azerbaycan Davası*, İstanbul 1946, s.8-9

⁵ Orhan Alizade, “18. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya’nın Kafkasya’da İşgalcilik Politikası”, *Akademik Bakış* Cilt 4, Sayı 7, Kış 2010, s. 106

gibi Azeriler de tarihleri boyunca istiklalleri uğruna birçok zorluğa göğüs germiş ve bu yolda da birçok evlatlarını kurban etmişlerdir.

3. Tarihi Süreçte Azerbaycan

Tarihi süreçte Azerbaycan'a bakacak olursak; İranlı Medler (MÖ 900-700) ardından Ahameniş imparatorluğu hâkimiyetinde kaldı. Zerdüştlük dini bunlar zamanında bölgede yayıldı. Daha sonra Selevkos imparatorluğu kuruldu. Roma döneminde Romalılar tarafından da yerleşim yeri olarak kullanıldı. Sasanilere ait vasaal bir bölge halinde kaldı (252). Abbasi halifeliğinin gerilemesiyle Müsafiriler, Saciler, Şeddadiler, Büveyhiler gibi birçok yerel devlet bölgeye egemen oldu. Büyük İskender, zamanında Persleri mağlup ederek Orta Asya'ya doğru uzanmış, doğu ile Akdeniz dünyası arasında bir bağlantı kurmak istemişti. Orta Asya'dan Çin'e ulaşabilmek için birçok garnizon ve şehirler kurmuştu. Ancak bölgedeki Türkmenlerin savunmalarıyla güneye yönelmek zorunda kalmıştı. Batılıların petrol ile tanışması da bu döneme rastlar. İskender'in Türkistan seferinde Makedonyalı bir asker olan Proksenes, Oxus (Ceyhun) kıyısında Kral çadırı kazarken koyu yağlı bir sıvı bulmuş ancak bunun petrol olduğunu anlayamamış ve zeytinyağına benzetmiştir.

İlk Türk akınları Azerbaycan bölgesine M.Ö VII. yy da İskitler tarafından yapıldı. Daha sonra 120 de Sabirler bölgeye hâkim idi. IV ve V. yy da Hunların geçiş bölgesi oldu.⁶ Sabirlerin torunları Hazarlar 700 senelerinde bölgeye yerleşti. İdil Nehrinin Hazar Denizi'ne döküldüğü yerde saltanat kuran Hazar Türkleri, Kalmuk Sahrası ve Kumuk Sahili ile aşağı doğru indi, Mugan Çölü'ne yayıldı. Kafkaslar'dan Macaristan'a kadar uzanan geniş sahada muazzam bir düzen kurdu. Uzun yıllar birbirleriyle savaşan kavimler Hazar Türkleri sayesinde ticaretle, sanatla tanıştı ve dini hayat daha önem kazandı.⁷ Hazarları takip eden birçok Türk kabilesi bölgeye Derbend kapısından giriş yaptı. Yüzyıllar boyunca o kadar çok Türk kavmi bu geçidi kullandı ki burası "Türk Kapısı" olarak anıldı.⁸ Bölgede görülen ve Urfalı Mateos'un uzun saçlı, yaylı ve mızraklı, rüzgâr gibi uçan atlar üzerinde diye tarif ettiği kişiler de Türklerden başkası değildi.⁹

⁶ Batı Hunlarının (Avrupa Hunlarının) doğu bölümü Kafkas Dağları'nı aşarak Anadolu'yu istilâya giriştiler. Kursık ve Basık adı verilen iki başbuğ komutasındaki Türk kuvvetleri Erzurum üzerinden hareketle Karasu ve Fırat Havzalarından Malatya'ya ulaştılar. Daha sonra Çukurova'yı istilâ ile Ortadoğu'nun en sağlam surları bulunan Urfa ve Antakya kalelerini başarısız bir kuşatmada bulundular. Daha detaylı bilgi için bkz: Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1990, c.I, s. 25-26

⁷ Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, İstanbul 1999, s. 46, Ayrıca bkz: İsmet Parmaksızoğlu, Yaşar Çağlayan, *Genel Tarih I, Eski Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri*, Ankara 1976, s.354-346

⁸ Bilgili, agm, s.26

⁹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi, (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli*, Ankara 1987, s. 49-50

Buraların esas olarak Türk yurdu olması Selçuklular zamanındadır.¹⁰ Tuğrul ve Çağrı beyler bu bölgeye pek çok akın yapmıştı.¹¹ Bölgenin fethinden itibaren çok sayıda Oğuz (Türkmen) toplulukları buraya yerleşti. Selçuklular, Bizans ve Gürcülerle olan sınır boylarına özellikle Türkmenleri iskân etti. Anadolu'yu fetheden ve oradaki Türklüğü uzun zaman besleyen de buradaki Türk gruplar olmuştur. Selçuklu Devletinin ilk zamanlarında “melik” adı verilen şehzadeler, eğitim amacıyla bu bölgeye gönderildi.¹² Moğol istilalarından etkilenen bölge bir dönem İlhanlılar ve Altın Orda hâkimiyetinde kaldı. Selçuklu döneminden sonra 1146 da Gence’de 80 sene Şemseddin İldiniz Sülalesi Azerbaycan Atabeyleri namıyla hüküm sürdü.¹³

1400’lü yıllarda Karakoyunlular ve Akkoyunlular Azerbaycan’a hükmetti. Burada ki Türk nüfusu bu dönemde daha da arttı. Karakoyunlular, Timur ve Çağataylara karşı mücadelelerini Azerbaycan’dan yaptı.¹⁴ İnançlarının merkezine Hz. Ali’yi yerleştiren Safevî hükümdarları, 16. yüzyılda bölgeye egemen olarak Şiiliğin yayılmasında etken oldu. Bölgede Sünni özelliğini koruyan halk başka tarikatlar üzerinden hayatını sürdürdü. Anadolu’da da yayılan Heteredoks olarak nitelenen Şiiliğin ön planda olduğu bir yapılanma meydana geldi.¹⁵ Hatta bu dönemde Şiilik zorla halk arasında yayılmak istenmiş, kabul etmek istemeyenler sürgüne tabi tutulmuştu. Bazı aşiretler bazen Sünni olduğu halde Şii imiş gibi davranmış Osmanlı idaresine geçtiklerinde tekrar eski inançlarına dönmüştü. Bu şekilde din değiştirenlere Safevîler “dönük” adını verdi. Bölge Osmanlı-İran arasındaki çekişmelere sahne oldu. Şah Abbas döneminde Osmanlı’nın iç karışıklıklarından istifade edilerek, Tebriz bölgesinde yaşayan pek çok Sunni Türkmen rahatsız edilirken, 1606’da Gence’yi ele geçiren Safevîler Şençay Nehri kıyısında pek çok dönük Türkmeni katletti. Dönüklerin başında Karakalpak, Sa’adlu, Pazukî, Kazak, Karamlu, Hacılar gibi pek çok aşiret geliyordu. Gence, Karabağ, Şirvan ve Tebriz’de 25 bin dönük ailesi 1614’te sürgüne zorlandı.¹⁶ Bu nedenle bölgede pek çok kabile yer değiştirmiş ve etnik yapı farklılaşmıştı.

¹⁰ Mehmet Emin Resulzade, *Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti)*, İstanbul 1990, s. 7-8

¹¹ Daha detaylı bilgi için bkz: Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat Ve Kültür*, Ankara 1995, s. 36-44

¹² V.V. Bartold, *Orta Asya, Tarih Ve Uygarlık*, İstanbul 2010, s. 293, Faruk Sümer, *Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul, 1999, s.153

¹³ Daha detaylı bilgi için bkz İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992, s.56, Hüseyin Kayhan, “Azerbaycan Atabeyleri (İldenizliler)(1146-1225)” *Türkler Ansiklopedisi(Ortaçağ)*, Ankara 2002, c. 4, s.871-882

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2011, s.180-198

¹⁵ Bu dönemde Anadolu’da Şiiler için yaygın olarak Kızılbaş, kimi zamanda alevi ifadeleri de kullanılmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz: Ahmet Yaşar OCAK, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul 2007, Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler (15-17. yüzyıllar)* İstanbul 1998

¹⁶ Bilgili, agm, s.22

18. yüzyılda Azerbaycan üzerinde hâkim olma mücadelesi Osmanlı Devleti, Safevî Devleti ve Rusya arasında geçti. Safevîler'in zayıflamaya başlamasıyla, Azerbaycan'daki beylerbeylikleri merkeze tabi olmak istememiş ve isyan çıkarmıştı. Safaviler ise hâkimiyetlerini korumak ve Osmanlı'nın bölgedeki otoritesini sarsmak için, Osmanlı Devleti'ne düşman olan ve Karadeniz'e çıkmak için çabalayan Rusya'dan askeri yardım istedi. Bunun üzerine I. Petro (Büyük Petro), yakını Albay A. Volinski'yi Büyükelçi olarak gönderdi. Bölgenin hudutlarını, ordunun ilerleyebileceği yolları ve kervan yollarını tespit etmek nihai amaçtı. Bunun yanı sıra bir diğer amaçta, Safevî Devleti içerisinde, Türklerin (Osmanlı'nın) onların asıl düşmanı olduğuna inandırmaya yönelik propaganda yapmaktı. Bölgedeki Ermeni ve Gürcüler, Safevî Devletine karşı kıskırtılmış ve devletin çöküşü hızlandırılmıştı. Ayrıca bu halklara Ruslara destek vermeleri karşılığında Osmanlılar tarafından ele geçirilen Gürcü topraklarının geri alınacağı ve kendilerine iade edileceği vaat edilmişti. Bu dönemde Rusya'ya karşı Azerbaycan'ın Kuzeydoğu bölgelerinde Hacı Davud, Surhan Han, Kaytaklı Ahmet Han gibi birçok ayaklanma meydana geldi. Ancak bu direnişlere rağmen Rusya Derbend'e doğru ilerledi. Bu sıralarda meydana gelen bir doğal afet ordunun tüm yiyecek rezervinin kaybolmasına sebep olurken, Kafkasya'nın yabancı doğası da Rus askerinin sağlık durumunu kötü etkiledi. I. Petro geri dönmek zorunda kaldı ancak emelinden de geri dönmedi. Osmanlı 1722'de bölgede Hacı Davud'u destekledi. Kendisine Han unvanı vererek Şirvan ve Dağıstan hâkimi ilan etti. Rusya tarafından 20 Haziran 1723 tarihinde yeniden başlatılan Bakü kuşatması 26 Temmuz'da sona erdi ve Bakü Rusların eline geçti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti harekete geçti ve Rusya'nın işgalcilik siyasetini durdurmak istedi. Safevîlerin diğer topraklarını işgal etti. Osmanlı ile Rusya arasında 12 Temmuz 1724 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile taraflara ait topraklar belirlendi. Ejderhan'dan Astrahan'a kadar Hazar Denizi'nin tüm batı ve güney kıyıları Rusya'ya, Güney Kafkasya'nın tüm doğu kısmı ve Güney Azerbaycan ise Osmanlı Devletine ait oldu. Şirvan'la ilgili ayrıca bir madde konularak buraya özerklik tanındı.¹⁷ Rusya'dan izin almak koşuluyla herhangi bir kanunsuzluk durumunda Osmanlı buraya asker gönderebilecekti. Böylece Rusya yüzyıllarca sürdürdüğü emeli olan Hazar Denizi Ticaret Yoluna çıkışını sağlamış oldu.¹⁸ Rusya, Safavi Devleti'nin zayıflamasından faydalanarak İran'dan Derbend ve Gilan'a kadar olan bölgenin kendisine verilmesini istedi. İran ile Rusya 1728'de antlaşma imzalandı. Rusya, Safevî şahlarının hâkimiyetini korumak için söz verirken istediği bölgeye de sahip oluyordu.

Azerbaycan'da 1808-1828 tarihleri arasında kendi benliklerini devam ettiren Derbend, Kuba, Lenkeran, Şeki, Revan, Şirvan (Bakü), Karabağ, Gence,

¹⁷ Gabil Camalov, "Azerbaycan Hanlıklarının Rusya Tarafından İşgal Edilmesinde İran'ın İkili İlişkiler Siyaseti", *Türkler (Cumhuriyet)*, Ankara 2002, c. 18, s. 923

¹⁸ Orhan Alizade, "18. Yy'n İlk Yarısında Rusya'nın Kafkasya'da İşgalcilik Politikası", *Akademik Bakış*, Cilt 4 Sayı 7, Kış 2010, s. 107-112

İrevan ve Nahçıvan'da Azerbaycanlı Türk hükümdarları vardı.¹⁹ Bu hanlıklar tarih boyunca stratejik bir önem taşımış; Ruslar, İran ve Osmanlı Devleti arasında anlaşmazlık konusu olmuştu. Bu hanlıkların büyük bir kısmı 1813'de Çarlık Rusyası'nın hâkimiyetine girdi. İran 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile buralardaki Rus hâkimiyetini tanıdı. Rusya bu anlaşmadan sonra Azerbaycan'ın İrevan, Nahçıvan ve Karabağ Hanlıkları'na; İran ve Osmanlı Devleti'nden gelen Ermenileri yerleştirmeye çalıştı. Böylece kendi hakimiyetini pekiştirmek için Hıristiyanlardan meydana gelen bir nüfus yapısı oluşturmak istedi.²⁰

Çarlık Rusyası'nın güneye doğru yayılmak istemesinde kültürel-ideolojik etkenlerin yanı sıra özellikle I. Petro'dan itibaren ekonomik çıkarlar temel alınmıştı. Ticaret merkezlerine ve denizlere hâkim olma politikası güdülmüştü. Bu amaçla Rusya'nın güney yolu üzerindeki İstanbul, Boğazlar ve Balkanlardaki nüfuz ve yayılma sahası olarak daha önem kazanmış, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks, Rum ve Slav halklarıyla da bu politika doğrultusunda daha fazla ilgilenilmişti.²¹ I. Petro zamanında, Modern Rusya'nın temelleri atılırken, bir yandan da sıcak denizlere inmenin yolları aranıyordu. Önce Balkanlara yönelen Rusya, Osmanlı Devleti ile yapılan Kırım Savaşı (1853-1856) yenilgisinden sonra Karadeniz-Boğazlar-Balkanlar bölgesinde ilerlemesinin mümkün olmayacağını anlasa da politikasından vazgeçmedi. O dönemin Kafkasyası'ndaki karışıklıklardan faydalanarak hedefini güneye yöneltti. Nitekim henüz modern silahlara sahip olmayan, kendi içlerinde mücadeleler yaşayan bu bölgedeki halklar kısa sürede Rus egemenliğine boyun eğdi.²² Böylece Rusya, Asya'yı hâkimiyetine alarak kendine pazar sağlayacaktı. Çünkü Rus malları Avrupa'da Fransız ve İngiliz malları ile rekabet edecek durumda değildi. Dönemin Moskovalı tüccarları ise Rusya'yı kendilerine pazar oluşturması için sıkıştırmaktaydı. Dış İşleri Bakanlığı'nın 1838 tarihli bir raporunda "ticaret bizim Orta Asya politikamızın temel hedefidir" denilerek bu amaca vurgu da yapılmıştı.²³ Ayrıca Hazar Denizi üzerinde doğu ülkeleri ile yapılan ticaretin gelişmesi Rusya'nın zenginleşmesine ve sanayi alanlarının genişlemesine olanak sağlayacağı düşüncesiyle Petro, Hazar'ı "bir Rus Denizi" ne dönüştürmeye çalıştı.²⁴ Burası Rusya'nın Ortadoğu'ya, Akdeniz'e, Hint Okyanusu'na geçişinde üs olarak kullanacağı bir

¹⁹ Resulzade, age, s. 8

²⁰ İrade Memmedova, "18. Ve 19. Yüzyılların Başlarında Azerbaycan'ın Arazboyu Bölgeleri Ve Nüfusu (İrevan, Nahçıvan, Karabağ Hanlıkları Üzerine)", *Avrasya Uluslar Arası Araştırmalar Dergisi*, cilt 2 sayı 3 Temmuz 2013 s. 12

²¹ Mithat Aydın, 19. Yy Ortalarında Panslavizm Ve Rusya, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2004/1, Sayı: 15, Denizli, 2004, s.109-124; Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XI, sa: 2-4 Ankara 1953 s. 242

²² Hayri Çapraz, "Çarlık Rusyasının Türkistan'da Hâkimiyet Kurması", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fak Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2011, Sayı: 24. s.56

²³ Çapraz, agm, s. 56-76

²⁴ Alizade, agm, s. 106

bölgeydi²⁵ bunun sonucunda da Kafkasya'da 19. yüzyılın sonlarında Rus hükümeti büyük ölçüde kontrolü ele geçirmişti.

Azeri Türkleri ile Farsların asırlarca birlikte yaşadığı bilinmektedir. Aynı coğrafyayı paylaşmaları nedeniyle onlar arasında çekişmeler olması doğaldı. Bunun yanında etkileşimler de meydana geldi. Mitolojileri ve efsaneleri çoğu kez birbirine karıştı. Daha sonra ki dönemde Rusların buna eklenmesiyle, bu etkileşim daha da büyümüştür. Türklerde Batır, Ruslarda Boğatır, Farslarda Bahador benzerliği bazen bir isim bazen bir kahramanı temsil etmiş ve bu milletler arasında yayılmıştı.²⁶ Ruslar bazen de bölgede yaptıkları propagandalarla halka Babek²⁷ gibi önemli halk kahramanlarını, İslamiyet ve doğuya savaş açmış gibi göstermişlerdi.²⁸

İngilizler, 19. yüzyılda Kafkasya mücadelelerine dâhil olmuştu. Ruslar ve İngilizlerin bölge üzerindeki faaliyetleri halk tarafından tepki ile karşılandı. Dönemin İran Hükümdarı Nasıreddin Şah, Rusya'nın Farslardan aldığı toprakları geri alamadı. Ayakta kalabilmek ve halkını modernleştirmek için de çok çaba harcadı. Ancak onun yaptığı bazı uygulamalar halk arasında isyana neden oldu. Tabii ki bu dönemde İran'daki Azeri Türkler de bu isyanlara katıldı. En önemlilerinden biri 1890 yılında tütün ve tömbeki imtiyazının Nasıreddin Şah tarafından İngilizlere verilmesiyle başlamıştı. Ulemanın rehberliğinde halk devlet tarafından duvarlara yapıştırılan ilanları yırtıp tütün ve tömbeki dükkânlarını kapattı ve genel bir greve gidildi. Milli bir hükümetin kurulmasına olan temayül her geçen gün arttı. Hatta bu öyle bir noktaya ulaştı ki Nasıreddin Şah'tan sonraki dönemde 1908 de Tebriz'de umumi grev ilan edilerek Meşrutiyetin Şah tarafından kabul edilmesi için nümayişler yapıldı. Postane önünde polis gece gündüz beklemek zorunda kalmıştı. Öğrenciler Namık Kemal'in şiirlerini okumuş ve etkilenmişlerdi. Sonunda Şah, Meşrutiyet ve Meclise boyun eğdiğini açıkladı. İran Azerbaycan'ı, tüccarlarının gittikleri Rusya, İstanbul ve Avrupa'dan firkalar, gazeteler ve komitelerin hürriyet çalışmalarına şahit olmuş ve etkilenmişti.²⁹

Çarlık Rusyası'nın Azerbaycan'da yaptığı ilk uygulamalardan birisi buradaki askerlik mesleğini ve Azerilerin askeri yeteneklerini yok etmek oldu.³⁰ Rus idaresine karşı yürütülen milliyetçilik çalışmalarının en büyük tehlikelerden biri olarak algılanması bunun nedeniydi.³¹ Yapılan uygulama ile halkın kendilerine

²⁵ Sevilya Aslanova, *20. yy başında Rusya'nın Osmanlı Politikası, 1903-1917*, Konya 2011, s.178

²⁶ Mehmet Emin Resulzade, *Asrimizin siyavuşu*, Bakü, 1991, s. 19

²⁷ Daha detaylı bilgi için bkz: Hakkı Dursun Yıldız, "Babek" *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c.4, s.376-377, Sebahattin Çelik, "Abbassiler Döneminde Hurremiye Mezhebi ve Babek İsyanı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.9, sa.15, s. 95-106

²⁸ Mehmet Emin Resulzade, *Çağdaş Azerbaycan Tarihi*, Bakü 1991, s 101

²⁹ Murtaza Nizamettin Tebrizli, *Bugünkü Azerbaycan Davası, Esas ve Sebepler*, cilt 1, İstanbul 1946,s.42-45

³⁰ Resulzade, *Çağdaş...* s.85

³¹ Baymirza Hayit, *Sovyetlerde Türklüğün Ve İslamın Bazı Meseleleri*, İstanbul 2000, s.60

karşı ayaklanmasını engellemiş olacaktı. Ancak Turancılık /Türkçülük Türkiye ile Azerbaycan'ı birbirine bağlayan en devamlı ve edebi bir bağ idi. Turancılık mefkûresi doğunca millet beynelmilel İslamiyetçilik ve federasyon formüllerini çıkarmış, sosyologlar da “Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak”, diye üçayaklı bir amaç ortaya atmıştı. Bu amaç Azerbaycan'da kısa bir sürede popüler bir akım olarak sönmeyen bir siyasi felsefeye dönüştü.³² Azerbaycan'ın İstiklali yolunda ilerlemesi durdurulamazdı. Rusların bölgeye hâkim olduktan sonra uyguladıkları diğer bir politika da Ermenileri, Azeriler üzerine kışkırtmak olmuştu. Dönemin aktörlerinden Rus Çarı II. Nikolay'ın Balkanlardan sıcak denizlere ilerleyemeyeceğini anlaması üzerine doğuya doğru ilerlemesi 1904 yılında başlayan Rus-Japon savaşına neden oldu. 1905 yılında, “1905 Rus Devrimi” olarak da adlandırılan, uzun süren mali ve askeri gereklerin ihmâl edilmesi ve savaşın sonucunda elde edilen başarısızlık nedeniyle ülke içinde birçok köylü, asker ve işçi ayaklandı. Ayaklanma yaklaşık bir ayda bastırıldı. Rusya'da çıkan ayaklanmalara İttihat ve Terakki hükümeti de kayıtsız kalmadı. Şurâ-yı Ümmet gazetesinde, “okuyun ibret alın” başlıklı bir makale çıktı. Rusların Azeri halkına yaptığı zulümler anlatıldı ve kınandı. Bu ayaklanmaları bastırmak için Ruslar, Ermenileri Azeriler üzerine saldı. Bakü'de 1905 tarihinde Türklerle Ermeniler arasında kanlı çarpışmalar oldu. Daha sonra bu çarpışmalar Erivan, Nahçıvan, Gence, Suşa ve Tiflis'e de yayıldı. Bu ayaklanmalar sonucunda ulusal benlik daha önem kazandı ve gelişti. Bu dönemde Kafkas Türkleri meydana gelen çatışmaların şiddetinin anlatıldığı birçok mektup yazmış, kimsesiz kalmış kadın ve çocuklar için yardım istemiştir³³. Sonrasında Kafkasya'daki Türkler İttihat ve Terakki ile ilişkilerini devam ettirdi. Paris'ten gönderilen 23 Kasım 1906 tarihli “Kafkasya'da Müslüman Kardeşlerimize” başlıklı bir mektupta; İttihat ve Terakki'nin Kafkasya'daki bütün Müslümanların bir noktada birleşmelerini istediği yazılmaktaydı. Para tedariki yapılmalıydı. Polonyalılar ve Yahudilerle temas edilerek onlardan faydalanılmalıydı. Rus hâkimiyetine karşı açıktan açığa şimdi ayaklanmaktan kaçınılmalıydı. Bunun da en önemli nedeni Azerbaycan bölgesindeki Türklerin zarar görmesini engellemektir. Ruslara sadıkmış gibi görünmek, Hıristiyanlıkla bir sorunun olmadığına onları inandırmak gerekti. Bunları yaparken kendi milliyetlerini de kaybetmemeliydiler. Rus boyunduruğundan kurtulmaya mâni olarak Ermeniler gösterilmişti. Onların ekonomik olarak geçilmesi gerekirdi. Sultan Abdülhamit ve onun yönetiminden beklentide bulunulmamalıydı. Zira Abdülhamit onlara yardım etmezdi, hatta hürriyet fikri onlardan Osmanlı Türklerine sirayet eder diye onları zora düşürebilirdi³⁴

Rus Çarlığının 1914 yılında I. Dünya Savaşı'na isteksiz olarak girdiği söylenebilir. Bunun başlıca nedenleri arasında yönetime güvenini kaybetmiş bir

³² Resulzade, *Asrimizn* s. 32

³³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, Ankara 1991, c.II, Kısım IV, s. 84-85

³⁴ Bayur, *age*, s. 86-87

orduya sahip olması ve siyasal rejim sorunları gelir. Bunlara büyük bir savaşın verdiği zorluklarla eklenince Çarlık rejimine karşı bir ihtilal patlak verdi. İşte bu dönemde, Alman İmparatorluğu'nun en önemli savaş hedeflerinden biri Batı cephesinde Fransa'yı işgal ederek savaş dışı bırakmak olurken diğer bir hedefi de doğu cephesinde Rusları mağlup etmektir. Rusların himayesindeki Kafkas halklarını isyana teşvik ederek ülke içerisinde kargaşa çıkarmak ve Rus Çarlığı'nın çöküşünü hızlandırmak Almanların bu savaşta Ruslara karşı izlediği politikalarından biri oldu. Bir diğer amaçta Rus kontrolünden çıkan Kafkaslardaki yer altı madenlerini ve rezervlerini Alman sanayisinin sürekli ihtiyaç duyduğu hammaddeyi karşılamakta kullanmaktı. Özellikle Bakü'deki petrol yatakları, savaş uzadıkça Almanya'nın petrol ihtiyacını karşılayacaktı.³⁵ Görüldüğü gibi 20. yüzyıl Kafkasyası üzerinde Almanlar da etkili ve söz sahibi olmak istiyordu. Nitekim Almanların müttefiki Osmanlı Devleti'nin elde ettiği Çanakkale Zaferi, Rusya'da Bolşevik³⁶ devrimin gerçekleşmesinde etkili oldu. Çarlık Rusya'sı yıkıldı ve yerine Sovyet Rusya kuruldu. Böylece dünya tarihinde yeni bir dönem başladı.

Rusya'da 1917 Devrimi sırasında yalnız Türk-Müslüman unsurlar değil aynı zamanda Ermeniler ve Gürcüler gibi gayri Rus unsurların liderleri de hürriyet hakkında verilen vaatlere inanmıştı. Türk Müslüman vekilleri 1917'de kendilerine muhtar devlet kurmak için faaliyetlerde bulundu. Azerbaycan Kuzey Kafkas, İdil-Ural, Alaş-Orda, Kırım ve Türkistan Milli Cumhuriyetleri ilan edildi. Bunlar kendi yurtlarını İslami ve milli esasta yönetmeyi hedefliyorlardı.³⁷ Şubat 1917 Devrimi hem milli hareketi körüklemiş, hem de Rusya denetimini felce uğratmış, bu durum uzun süren kaos dönemine neden olmuştu. Bununla birlikte ilk bakışta eski Çarlık İmparatorluğu'nun hiçbir yerinde milli ilkelere ilişkin bir çözüm buradakinden daha az umut verici ve daha az uygulanabilir görünmüyordu. Halklar Beyannamesi'nin tanıdığı imkanlardan yararlanarak Kafkasya'daki milletler, Eylül 1917'de Tiflis'te düzenlenen Bölgesel Kafkasya Bolşevikleri Kongresi'nde, Kafkasya halklarının çeşitliliği, nüfusça az oluşları ve birbirine karışmışlığı göz önünde tutulduğunda Kafkasya milliyetleri için ne ayrılmanın ne de feodal devletler oluşturmanın önerilebileceği sonucuna varılmıştı. 1917 Ekim Devriminin ardından Bolşevikler, Taşnaklarla anlaşarak iktidarı ele geçirmek ve Azerbaycan'ın bağımsızlığına engel olmak için Bakü ve Azerbaycan'a yönelik şiddetli bir harekâta giriştiler. Burada yaşayan Azeri halkının yaşam seviyesinin Rus halkına göre daha düşük olması ve Bakü'deki petrol yatakları Rusların bölge üzerinde otoritelerini kaybetmek istememelerinin başlıca nedenleriydi. Ayrıca

³⁵ Mustafa Çolak, "İttifaktan İhtilafa: Kafkasya Üzerinde Osmanlı- Almanya Mücadelesi (1917-1918)" *Kafkasya İslam Ordusu ve Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin Oluşumu*, Bakü 2008 s. 141

³⁶ "Rusya komünist partisi (Bolşevik)" daha sonra da "Sovyetler birliği Komünist Partisi (Bolşevik)" adını alan örgütün geçmişi Mart 1898 de toplanan "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi"ni kurdukları küçük kongreye kadar uzanır. E.H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1 (1917-1923)*, İstanbul 1989, s. 15

³⁷ Hayit, age s.70

Azeri halkının Ermeni ve Gürcülerle aralarındaki anlaşmazlıklar Ruslara tutunacak bir dayanak verdi. Kısa sürede Azerilere ait toprakları kontrol altına aldılar. Buradaki halka yönelik soykırım niteliğinde bir politika izlediler.³⁸ Tiflis'te 15/28 Kasım 1917'de Transkafkasya Komiserliği kuruldu. Ustaca bir düzenleme ile idare yetkisi Petrograd kurucu meclisine ve Transkafkasya illerinde seçilmiş temsilcilerle farklı bölgeler tarafından aynı oranda seçilmiş yedek temsilcilerin oluşturduğu Transkafkasya Meclisi'nden kaynaklanan bu komiserliğe verildi. Feshedilen Rus iktidarı kendi yerine özgür otoritelerini kurmayı uman Azeri önderleri etkisizleştirilerek, Gürcü toprak sahipleri ve geleceğin yönetici sınıfını oluşturmayı uman radikal Gürcü aydınlar arasında güçlülük oluşturulan bir koalisyon yönetiminde somutlaştırmıştı.³⁹ Çarlık Rusya'sı, Azerbaycan Türklerini askerlik hizmetinden muaf tutarak onların cengâver niteliklerini unutturmaya çalışmıştı. Bu nedenle bölgede 1918'de meydana gelen hadiseler sırasında Ermeni ve Gürcüler çok çabuk teşkilat kurabildikleri halde Azeriler bir askeri güç teşkil etmekte zorlandı. Bunun bir sonucu olarak, Bakü çok kolay zapt edilmiş, Türk-Müslüman ahali üzerinde katliamlar yapılmış, Gence'de tutuklanan Milli Azerbaycan kuvvetlerini de tehdit etmişlerdi.⁴⁰ Osmanlı Devleti, Kafkasya ile uzun bir geçmişe sahip olmanın verdiği siyasal ve kültürel bağları nedeniyle bu bölgeyi yakından izlemiş, Rus ve Ermenilerin baskılarını artırmaları sonucunda duruma müdahale etmişti.

Osmanlı Devleti ile Sovyet Rusya arasında 3 Mart 1918 de imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması siyasi gelişmelerin de bir dönüm noktası oldu. Bu antlaşma sonrasında Kafkasya'da büyük askeri ve siyasi değişimler yaşandı. Türk-Rus sınırı, 1877-1878 savaşından önceki sınır olarak tespit edildi. Doğu Anadolu'nun 6-8 hafta içinde boşaltılması ve Ermeni çetelerinin dağıtılması hükme bağlanmıştı. Sonrasında 3 Mayıs 1918 tarihinde Batum Konferansı düzenlendi. Kafkas cumhuriyetleri arasında barış ve savaş konusunda çıkan köklü anlaşmazlıklar Gürcülerin Almanlarla flört etmeleri, Azerbaycan'ın devamlı şekilde savaşa karşı çıkışı sonucu 26 Mayıs tarihinde bu cumhuriyetler lağvedildi. Aynı gün Gürcistan bağımsızlığını ilan etti. Bunu 28 Mayıs'ta Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanları takip etti. Tiflis Gürcistan'ın, Erivan Ermenistan'ın, Gence (Elizavetpol) de geçici olarak Azerbaycan'ın başkenti oldu. Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1918'de Ermenistan, Gürcistan Azerbaycan, Dağıstan ile bir barış antlaşması imzalandı. Buna göre Nahcivan Osmanlılarda kaldı. Böylece Azerbaycan ile irtibat sağlanmıştı.⁴¹ Osmanlı açısından Ermenistan ve

³⁸ Firdovsiye Ahmedova, "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti -95", www. ırs.az.com, s. 4-6 (07.07.2015)

³⁹ Carr, *age*, s. 311-313.

⁴⁰ Resulzade, *Çağdaş Azerbaycan Tarihi, (Azerbaycan Kültür Derneğinin teşebbüsü ile 28 Mayıs 1950'de Ankara Halkevinde verilen Konferans)*, Ankara 1951, s. 4-5.

⁴¹ Kamuran Gürün, *Türk- Sovyet ilişkileri (1920-1953)*, Ankara 2010 s. 3.

Gürcistan ile savaş bitmişti. Her ne kadar Azerbaycan bağımsızlığına kavuşmuş olsa da Bakü hâlâ ele geçirilememişti. Osmanlı Devleti için Bakü; tarihi, siyasi ve kültürel açıdan önem taşımıştır. Sadece doğal kaynakları nedeniyle değil, gittikçe artan Ermeni baskı ve zulümleri karşısında Osmanlı Türkleri bir kurtarıcı olarak görülmüştü. Bu süreçte Bakü Türk milliyetçiliğinin merkezi olmuştur. Azerbaycan'ın özgürlüğünü savunan başlıca liderler Hüseyinzade Ali Turan, Ahmet Ağaoğlu, Alimerdan Topçubaşı mücadelelerini hep bu merkezden yürütmüşlerdi. Ruslar tarih içerisinde bu merkezi dağıtmaya çalışmıştı. Bolşeviklerin kışkırtmalarıyla Ermeni alayları 17 Mart 1918'de Bakü'deki Müslümanları katletmiştir. Üstelik bunların içerisinde silah taşıması imkânsız olan birçok kadın, çocuk ve ihtiyarlarda vardı.⁴²

Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasında yapılan Batum Konferansı'nda antlaşma gereğince zaten Azerbaycan hükümeti Osmanlı Devleti'nden askeri yardım isteme hakkına sahipti. Osmanlı Devleti de gerektiğinde Azerbaycan'a askeri yardımda bulunacaktı.⁴³ Azerbaycan'ın yardım çağrısı karşısında 15 Eylül 1918'de Bakü ele geçirildi. Böylece Azerbaycan hükümeti esas başkenti Bakü'ye kavuşmuş oldu.⁴⁴ Rusya Brest-Litowsk barışını bir dikta olarak kabul etti. Kafkas ülkelerinin bağımsızlığını kabul etmediği gibi Bakü'yü de petrolleri nedeniyle bırakmayı hiç düşünmedi. Nitekim 13 Kasım 1918'de bu antlaşmayı feshetti.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere 1918 senesi Azeriler için milli hareketin ve milli istiklal kavramının inkişaf devri olmuş aynı zamanda Azerbaycan Misakı Milliye'sinin tarihini de teşkil etmiştir. Bu fikrin oluşmasında, Mehmet Akif'ten, Cavid Bey'e birçok şair edip, gazeteci ve devlet adamın rolü olmuştu.⁴⁵ Çarlık Rusya döneminde olduğu gibi Sovyet Rusya döneminde de milliyetçilik meselesi bir türlü çözümlenememişti. Rus olmayan milletler Ukrayna, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Letonya, Kuzey Kafkasya, Don-Kazak, Tatar, Başkurt, Türkistan ve diğerleri ihtilalden sonra kendi milli bağımsızlıklarını kazanmayı başardı. Zamanın komünist liderleri milli bağımsızlıklarını kazanan devletleri tekrar bir irade altında toplamaya çalıştı.

⁴² Resulzade, *Azerbaycan...* s.38-39.

⁴³ Aynı tarihte Batum'da Osmanlı Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında yapılan barış ve dostluk Anlaşmasınının 4. maddesine göre Azerbaycan Cumhuriyeti hükümeti ülkede istikrarı ve güvenliği temin etmek için Osmanlı devletine başvurduğu zaman Osmanlı imparatorluğu hükümeti silahlı yardımda bulunmak taahhüdünü üstleniyordu. Beşinci maddeye göre Azerbaycan Cumhuriyeti hükümeti yurt içinde silahlı çete müfrezelerinin oluşturmasına engel olmalı ve onları silahsızlandırmalıydı. Osmanlı Hükümeti adına Halil Bey ve Osmanlı Kafkas Devleti Cephesi komutanı Ferik Mehmet, Vehip Paşa, Azerbaycan Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Memmed Hesen Hacinski ve milli şura başkanı Mehmet Emin Resulzade imzaladılar. Musa Gasimov, "Bakünün Kurtarılması Uğruna", *Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel Sayısı*, İlkbahar 2001 cilt 7 sayı 1 s18-19

⁴⁴ Selami Kılıç, "Unutulmuş Bir Barış: Brest-Litowsk (Mart 1918)" *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Osmanlı Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri (Ankara 14-15 Mayıs 2010)*, Ankara 2011 s. 59

⁴⁵ Mehmedzade Mirza Bala, *Azerbaycan Misakı Millisi*, İstanbul 1927, s.4-11

Bunun başarılamayacağı anlaşılınca iki farklı politik eğilim; hürriyetin savunucusu olarak bilinen komünistler ve her ne pahasına olursa olsun Rus hâkimiyetinin dağılmasını önlemek isteyen Rus şovenistleri ile işbirliği yaptı. Milli bağımsızlıklarını elde eden bu devletleri birer birer ortadan kaldırmak için ortak bir eğilimde birleştirdiler. İnsanların kendi kaderlerini tayin etme hakkı ile ilgili sloganlar, Rus imparatorluğu içinde yaşayan halkların haklarına ait beyanat ve milli ihtiyaçlarına göre hayatlarını düzenleme hususunda bu haklara yapılan atıflar, “Rus olmayan milletleri aldatan tatlı müsekkinler” olarak kaldı.⁴⁶

1918 de imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince Türk ordusu Azerbaycan’ı terk etti. Ancak Gürcistan ve Ermenistan bağımsız kaldığı sürece zaten Ruslarla arada bir ortak hudut çizgisi kalmamıştı.⁴⁷ Mondros mütarekesinden sonra İngilizler, Kafkasya’yı işgal etti ve burada bir “cordon sanitaire” kurarak, Türkiye ile Rusya arasındaki münasebeti kesti. Kafkasya’da bağımsız devletlerin kurulmasından sonra, İngilizler önce 28 Ağustos 1919’da Batum hariç Kafkasya’yı, sonra 7 Temmuz 1920’de Batum’u terk etti.⁴⁸ İngilizlerin çekilmesiyle Azeriler kendi işlerini bizzat kendileri idare etmeye başladılar. Birçok devlet tarafından istiklalleri 12 Ocak 1920’de tanındı. Fakat yakın doğunun karmaşıklığından istifade eden Bolşevikler, Kafkasya’yı yeniden işgale kalkışarak 27 Nisan 1920’de üstün kuvvetlerle taarruza geçti ve Azerbaycan Halk Cumhuriyetini istifa etmek zorunda bıraktı. Sovyet Rusya, Azerbaycan’da 28 Nisan 1920’de Sovyet hâkimiyetinin kurulduğunu ilan etmiş ve bu günü “Aprel İhtilali” (Nisan Devrimi) olarak anma törenleri içine almıştır. Moskova’da 30 Ağustos 1922’de ilan edilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Azerbaycan’ı da Ermenistan ve Gürcistan ile birlikte ele alabilecek bir yapılandırma ile Kafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin birer üyesi konumunda birliğe dâhil etti. Tam 70 yıl boyunca Sovyet rejimi altında kalan Azerbaycan’ı Sovyetleştirmek⁴⁹ için millî müesseseleri yıktı, millî orduyu dağıttı, aydınların pek çoğu öldürüldü. Azerbaycan’da “Soygun Haftası” adı verilen haftalar teşkil edilerek sınıf mücadelesi alevlendirdi, iç karışıklıklar körüklendi, kardeş kardeşe karşı düşman edildi.⁵⁰ Her kabileyi birer milliyet haline getirmek

⁴⁶ Hayit, *age*, s.60

⁴⁷ Gürün, *age*, s. 7

⁴⁸ Mehmet Gönülöbol, Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara 1996, s18-19

⁴⁹ Stalin zamanında Azerbaycan’a giden Rıza Nur burayla ilgili anılarını anlatırken, Azerbaycan’da hükümetin resmi dili Türkçeleştirmek yani millileştirmek istediklerini belirtir. Ancak Azeri yetkililerin elinde hiçbir iktidarın bulundurmadığını ve dizginlerin Moskova ve Bakü’deki Rusların elinde olduğu dikkatini çekmiştir. Bu bölgedeki halk buraya tayin edilen Gürcüler tarafından yönetilmeye zorlanmıştır. Halk o kadar Ruslaştırmaya maruz kalmıştır ki, Rusça kendilerine ana dilleri olan Türkçeden daha kolay gelmeye başlamıştır. Rıza Nur Azeri Türklerine uygulanan bu Ruslaştırma siyasetinin ne kadar tehlikeli boyutlara ulaştığını “Rus Çar idaresi ve onun Ruslaştırma siyaseti daha elli yıl devam etseydi Kafkasya’da Türk kalmayacaktı” şeklinde dile getirmiştir. Bu siyaset daha sonra Sovyet Rusya zamanında da Sovyetleştirme politikası olarak izlenmiştir. Rıza Nur, *Moskova-Sakarya Hatırları*, İstanbul 1993, s. 58-61

⁵⁰ Resulzade, *Çağdaş Azerbaycan...*, s. 4-5

için ellerinden geleni yaptılar, onlar ayrılmaya müsait olan unsurları geliştirmeye çalıştılar. Çıkarlarına uygun olarak yaptıkları bu faaliyetlerle bölgeyi elde tutmuşlardı.⁵¹ Bu dönemde Osmanlı Devleti de kendi derdine düşmüş ve Azerbaycan'a yardım edememişti. Azeriler kendi ülkeleri içerisinde kardeş ülke Türkiye'nin mücadelesini desteklemek istemişler ancak kendi içlerindeki durum dolayısıyla onlarda kendi mücadeleleriyle meşgul olmuştu. Dolayısıyla her iki ülkenin söz konusu süreçte birbirlerine yardım edememelerinin kendi iç kargaşa ve dinamiklerinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Azerbaycan her ne kadar Bolşevik istilasına maruz kalsa da milli ve manevi değerler orada ölmemiştir. Sovyet rejimi altında ki Azerbaycan'da daha 1924 yılına kadar 54 ayaklanma meydana gelmişti. Ancak bu olaylar çok ağır şekilde cezalandırılmış, isyan çıkaranlar ya idam ya da sürgün edilmişti.⁵²

20. yüzyılın en büyük jeopolitik sarsıntılarında biri, 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıydı. Siyasal literatürde "Bağımsızlıklar Geçidi" olarak adlandırılan bu dönemde bir arada bulunan ülkeler çözüldü ve her biri bağımsızlıklarını ilan etti. Azerbaycan Parlamentosunda 17 Kasım 1991'de bağımsızlık belgesi onaylanarak 31 Aralık'ta dünyaya duyuruldu. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Türkiye oldu. Azerbaycan, Ocak 1992'de Birleşmiş Milletlere girdi. Böylece bağımsızlığı uluslararası teşkilatlar tarafından resmen onaylandı.

Sovyet sisteminin çözülmesiyle birlikte bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'da siyasal, ekonomik ve toplumsal bir dönüşüm başlamıştı. Sovyet rejiminden arınma dönemine girildi. Merkezi otoriteden ziyade toplumsal dinamikler bu değişimi ateşlemiştir. Ancak Sovyet döneminin etki ve tesirleri bir anda atılamadı. Bu dönemde miras kalan çeşitli sorunlar Azerbaycan'ın ileri dönemlerdeki stratejilerini de şekillendirdi. Politikasında önemli olan hususlar, ülkenin bağımsızlığının korunması ve toprak bütünlüğünün sağlanması; Karabağ probleminin çözülmesi; uluslararası kurumlarla uyum; pazar ekonomisine geçiş olarak sıralanabilir.⁵³

Sonuç

İlkçağlardan bu yana Azerbaycan bulunduğu coğrafi konum itibarıyla yoğun bir ilgiye muhatap olmuştur. Bunun bir sonucu olarak ülke çeşitli kereler istilalara uğramış, işgal edilmiş ve birçok devlete ev sahipliği yapmıştır. Azerbaycan'da siyasi kargaşa neredeyse her dönemde hâkim olmuş, dolayısıyla Azeri Türkleri bu kargaşa ortamından kurtulmak ve bağımsız olmak için sürekli

⁵¹ Mehmet Emin Resulzade, "Türk İllerinin Davası" *Birleşik Kafkasya, Kasım-Aralık 1953*, c. 11/12, sa. (28/29) s. 5

⁵² Ebulfez Süleymanlı, *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri*, İstanbul 2006, s.151

⁵³ Reha Yılmaz, *Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem*, www.bilgesam.org., s. 24-25 (07.07.2015)

bir mücadele içinde bulunmuşlardır. Özellikle Rusya'nın bölgeye hâkim olmasıyla birlikte Azerbaycan'ın tarihi yeni bir evreye girmiş ve tarihi süreç boyunca Rusya-Azerbaycan mücadelesi yaşanmaya başlamıştır. Azerbaycan'ın Ruslardan ayrılıp bağımsız bir devlet haline gelebilmesi kısa vadede mümkün olmamış, bu yöndeki talepler ve mücadeleler sürekli bir biçimde şiddetle karşılanmıştır. Bunun üzerine Azerbaycan Ruslara karşı silahlı bir bağımsızlık mücadelesini tercih etmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan'ın Rusya ile bu doğrultudaki ilişkilerinde Osmanlı Devleti de taraf olmaya başlamış ve Azerbaycan'dan yana bir politika izlemiştir. Ne var ki 20. yüzyılın başlarına gelinceye kadar bu girişimlerden sonuç alınamamıştır. 28 Mayıs 1918'de elde edilen bağımsızlık uzun ömürlü olamamış, Sovyetler Birliği'nin kurulması ile birlikte Azerbaycan yeniden Rusya'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Yaklaşık 70 yıl boyunca Rusların baskısına ve şiddet yöntemlerine maruz kalan Azeri Türkleri 17 Kasım 1991'de kalıcı bağımsızlığa kavuşmuşlardır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olan Türkiye, böylece içinde bulunduğu iç karışıklıklar sebebiyle 1918'de yardım edemediği Azerbaycan'a karşı gerçek duygularını ispat etmiştir. Günümüzde Azerbaycan Sovyet etkisinden kurtularak kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan bir ülke olarak ilerlemektedir.

KAYNAKÇA

- AHMEDOVA, Firdovsiye, "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti -95", www.irs.az.com, s. 4-9 (07.07.2015)
- ALİZADE, Orhan, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya'nın Kafkasya'da İşgalcilik Politikası", *Akademik Bakış* Cilt 4, Sayı 7, Kış 2010, s. 105-114
- ASLANOVA, Sevilya, *20. yy başında Rusya'nın Osmanlı Politikası, 1903-1917*, Konya 2011
- AYDIN, Mithat, "19. Yüzyıl Ortasında Panslavizm Ve Rusya", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2004/1, Sayı:15, Denizli, 2004,
- BALDWIN, James, *Antik Yunan Hikayeleri*, İzmir 2010
- BARTHOLD, V.V., *Orta Asya, Tarih Ve Uygarlık*, İstanbul 2010
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılap Tarihi*, Ankara 1991, c.II, Kısım IV
- BİLGİLİ, Ali Sinan, "Azerbaycan Türkmenleri Tarihi", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ortaçağ), Ankara 2002, c. 7, s.21
- BURN, Lucilla *Yunan Mitleri*, Ankara 2012
- CAMALOV, Gabil, "Azerbaycan Hanlıklarının Rusya Tarafından İşgal Edilmesinde İran'ın İkili İlişkiler Siyaseti", *Türkler (Cumhuriyet)*, Ankara 2002,c. 18, s.531-540

- CARR, E.H., *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1 (1917-1923)*, İstanbul 1989
- ÇAPRAZ, Hayri, “Çarlık Rusyasının Türkistan’da Hakimiyet Kurması”,
Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fak Sosyal Bilimler Dergisi
, Aralık 2011, Sayı : 24. s.51-78
- ÇOLAK, Mustafa, “İttifaktan İhtilafa: Kafkasya Üzerinde Osmanlı- Almanya Mücadelesi (1917-1918)” *Kafkasya İslam Ordusu ve Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin Oluşumu*, Bakü 2008
- ERHAT, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 2011
- Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (Karabag-Susa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Sirvan, Seki, Revan, Kuba, Hoy) (1578-1914)* Ankara 1992,c. I, s. 26
- GASIMOV, Musa, “Bakünün Kurtarılması Uğruna”, *Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel Sayısı*, İlkbahar 2001 cilt 7 sayı 1 s.18-55
- GÖNLÜBOL, Mehmet- Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara 1996
- GÜNGÖR, Erol, *Tarihte Türkler*, İstanbul 1999
- GÜRÜN, Kamuran, *Türk- Sovyet ilişkileri (1920-1953)*, Ankara 2010
- HAYİT, Baymirza, *Sovyetlerde Türklüğün Ve İslamın Bazı Meseleleri*, İstanbul 2000
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992
- KAYHAN, Hüseyin, “Azerbaycan Atabeyleri (İldenizliler)(1146-1225)” *Türkler Ansiklopedisi(Ortaçağ)*, Ankara 2002, c. 4, s.871-879.
- KILIÇ, Selami, “Unutulmuş Bir Barış: Brest-Litowsk (Mart 1918)” *Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Osmanlı Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri (Ankara 14-15 Mayıs 2010)*, Ankara 2011.
- KURAT, Akdes Nimet, “Panslavizm”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XI, sa: 2-4 Ankara 1953 s.241-278.
- MEMMEDOVA, İrade, “18. Ve 19. Yüzyılların Başlarında Azerbaycan’ın Arazboyu Bölgeleri Ve Nüfusu (İrevan, Nahçıvan, Karabağ Hanlıkları Üzerine)”, *Avrasya Uluslar Arası Araştırmalar Dergisi*, cilt 2 sayı 3 Temmuz 2013 s. 11-22.
- Mehmedzade Mirza Bala, *Azerbaycan Misakı Millisi*, İstanbul 1927.
- NUR, Rıza, *Moskova-Sakarya Hatırları*, İstanbul 1993.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul 2007
- OCAK, *Zındıklar ve Mülhidler (15-17. yüzyıllar)* İstanbul 1998

- PARMAKSIZOĞLU, İsmet- Yaşar ÇAĞLAYAN, *Genel Tarih I, Eski Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri*, Ankara 1976.
- RESULZADE, Mehmet Emin, *Asrimizin siyavuşu*, Bakü, 1991.
- RESULZADE, Mehmet Emin, *Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti)*, İstanbul 1990.
- RESULZADE, Mehmet Emin, *Çağdaş Azerbaycan Tarihi*, Baku 1991, s.101.
- RESULZADE, Mehmet Emin, *Çağdaş Azerbaycan Tarihi, (Azerbaycan Kültür Derneğinin teşebbüsü ile 28 Mayıs 1950'de Ankara Halkevinde verilen Konferans)*, Ankara 1951
- RESULZADE, Mehmet Emin , “Türk İllerinin Davası” *Birleşik Kafkasya, Kasım-Aralık 1953*, c. 11/12, sa. (28/29),s. 4-6.
- SEVİM, Ali-Erdoğan MERÇİL, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995.
- SEVİM, Ali- Yaşar YÜCEL, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1990, c.I.
- SÜLEYMANLI, Ebulfez, *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri*, İstanbul 2006.
- SÜMER, Faruk, *Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul, 1999.
- TEBRİZLİ, Murtaza Nizamettin, *Bugünkü Azerbaycan Davası, Esas ve Sebepler*, cilt 1, İstanbul 1946.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi, (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli*, Ankara 1987.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2011.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, “Babek” *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c.4, s.376-377
- Sebahattin Çelik, “Abbasiler Döneminde Hurremiye Mezhebi ve Babek İsyanı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.9, sa.15, s. 95-106.
- YILMAZ, **Reha**, “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem”, [www.bilgesam.org,.\(07.07.2015\)](http://www.bilgesam.org,.(07.07.2015))

Kur'an'da Sembolik Eylemler -Düşünmeye Dair Kavramlar Bağlamında-

Nejdet KARAKAYA*

Öz

Duyu organlarıyla alınan sinirsel akımlar, sinir sisteminin farklı yerlerinde son bulur. Bu aşamadan sonra sinir sistemi duyumlar üzerinde zihinsel ve düşünsel bir takım işlem gerçekleştirmeye başlar. Sinir sistemi, aldığı duyumları her şeyden önce zihinsel bir takım işlemlere tabi tutar. Düşünme olarak isimlendirilen bu zihinsel işlem, psikolojide sembolik eylemlerden biri olarak kabul edilir. Bu işlemlerin sonucunda, doğru, yanlış veya eksik bir takım algılar elde edilir. Bu işlemlerin doğruluğu ve sağlamlığı kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Çünkü kişiler, zihinsel eylemleri konusunda farklı derecelere sahiptir. Kimisi deha düzeyinde zihinsel işlemler gerçekleştirebilirken kimisi aptallık olarak nitelenebilecek seviyelerde zihinsel işlemler gerçekleştirirler. Bu zihinsel ve düşünsel süreçlerin neler olduğu ve nasıl bir sıralama takip ettiği, modern psikoloji ve felsefede *sembolik eylemler* başlığı altında incelenir. Kur'an ise düşünme sembolik eylemini, ta'akkul, tefekkür, tezekkür ve tedebbür kavramlarıyla anlatır. Kur'an, bunu yaparken bu düşünsel ve zihinsel eylemleri hassas bir şekilde ortaya koymuş ve aralarındaki farklara da dikkatleri çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Duyu, duyum, algı, et-ta'akkul, et-tefekkür, et-tezekkür, et-tedebbür*

Symbolic Actions in Qoran –Concepts in the Context of That Thought-

Abstract

Neural flows received by the senses end up in different parts of the nervous system. After this stage, nervous system begins to perform mental and cognitive actions on these sensations. First of all nervous system subjects these received sensations to a number of mental process. This mental process named as thinking is considered one of the symbolic action in psychology. As a result of these transactions, some perceptions assessed as correct, incorrect or incomplete can be obtained. The accuracy of these operations and liability of them can vary from person to person. Because people have different capabilities on how to use their mental abilities. Some are able to process those mental activities at genius level while some process them at a level can be classified as stupidity. In modern psychology and philosophy, what are these mental and intellectual processes and in what order they operate is studied in detailed way. However, the Quran with the terms of ta'akkul, tefekkür, tezekkür ve tedebbür, delicately reveals these intellectual and mental progress phases.

Keywords: *Sense, sensation, perception, et-ta'akkul, et-tefekkür, et-tezekkür, et-tedebbür*

* Yrd. Doç. Dr. Hakkari Üniversitesi Öğretim Üyesi, necdet_karakaya@hotmail.com

Giriş

Duyu ve algı, her ne kadar psikolojinin çalışma konularından olsa da felsefe tarihi boyunca bilginin kaynağı ve değeri sorunu tartışılırken direkt veya dolaylı olarak duyu ve algı konuları üzerinde de durulmuştur. O kadar ki, ilkçağdan itibaren insan bilgisinin değeri üzerine düşünen filozoflar, bu bilginin doğruluğunu, *algının objektifliğiyle* direkt bağlantılı görmüşlerdir. Çünkü onlar, sadece *objektif bir algıyla*, insanın hakikati bilmesinin mümkün olabileceğini belirtmişlerdir.¹ Bundan dolayı, algının nasıl ortaya çıktığı, algıyı etkileyen ve yönlendiren şartların neler olduğu doğru bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır. Başarılı ve gerçeğe uygun tespitlerin yapılabilmesi, algılamamanın varlığı ve olayları doğru bir biçimde yansıtmadaki başarısıyla doğru orantılı olarak değerlendirilebilir. Zira bu problemin çözümü, insan-Allah, insan-varlık, insan-hayat, insan-insan, insan-ölüm ilişkisini aydınlığa kavuşturacak ve insana bu ilişkilerinde nasıl bir yol izlemesi gerektiğini öğretecektir.

Objektif algılamaya engel olan hususlar, *algılayan* ve *algılanandan* kaynaklanmak üzere iki sınıfa ayrılabilir. Algılayan veya algılanandan kaynaklı herhangi bir sorun, algılamayı olumsuz etkiler. Bu aksaklıklar, doğal bir nedenden kaynaklanabileceği gibi kasıtlı bir müdahaleden de kaynaklanabilir. Bu yüzden algının doğal işleyiş sürecine yapılabilecek müdahaleler, yanlış algılara sebep olduğu için günümüzde daha çok *algı operasyonu* ve *algı oyunu* gibi isimlerle adlandırılmaktadır. Bu müdahaleler, ya *algılama sürecini yanlış bilgilerle* yönlendirmekle ya da *doğru bilgilerin yanlış sürece* sokulması şeklinde gerçekleşir.

Bu süreçte zihnin işleyişi üzerinde etkili olan birçok farklı etken söz konusu olsa da biz, bu sürecin sadece zihinsel boyutu üzerinde duracağız. Zihinsel sürecin yapı taşlarının *duyumlar* olması, bu duyumların işlenerek *algıya dönüşmesi* çalışmamıza, duyum ve algının anlam alanını izah etmekle başlamayı zorunlu kılmaktadır.

1. Duyum

Duyu organları, nesne ve olayların özelliklerine ve farklılıklarına göre oldukça değişik duyuşsal veriler üretirler. Bu veriler, organizma tarafından anlamlı bir bütüne dönüştürülür. Duyu organlarını harekete geçiren uyarıcılar vasıtasıyla elde edilen verilerin işlenerek beyinde *farkındalığa sebep olan* ürüne *duyum* denir.² Bir duyum, beden dışındaki fiziksel olaylar, reseptörlerin aktivitesi ve sinir sisteminden geçen nesne ve ilgili olaylar hakkındaki haberlerden daha fazlasını

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985; Hüsamettin Erdem, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 1998.

² Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1994, 104.

kapsayamaz. Bundan başka duyum, bir tek reseptörün ürünü olabileceği gibi tipleri ayrı, nitelikleri farklı başka çeşit reseptörlerin haberlerinin ürünü de olabilir.³

Her bir duyum için o duyum algılayan farklı bir organ ve merkez bulunmaktadır. Bundan dolayı duyu organları, kendi alanları dışında kalan duyumları idrak edemezler. Göz sesleri, kulak görüntüleri, dokunma duyusu kokuları idrak edemez. Duyu organlarımız, çevredeki tüm uyarıcıları alamaz. Duyumların oluşabilmesi için ortamda uyarıcı bir kaynağın olması, uyarıcıyı organizmaya iletebilecek uygun bir ortamın bulunması, duyu organı, sinir sistemi ve beyinin, uyarıcıyı alabilecek kadar sağlıklı olmasının yanı sıra uyarıcının şiddetinin de duyum eşiği sınırları arasında olması gerekir.⁴

2. Algı

Algı, duyu organlarıyla elde edilen duyumların, karmaşık psikolojik bir işlev sonucu örgütlenerek, nesne ve olaylar hakkında bireyi bilgi sahibi kılma etkinliğidir.⁵ Algı için; bireyin, duyumlarını gerçekliğin bilgisine ulaşma yolunda etkin kılmasıyla ilgili zihin işlevi,⁶ dış dünyayı duyumlar yoluyla, iç yaşantıları ise, içebakış yoluyla kavrama yetisi ve insan varlığının kendisini çevreleyen dış dünyadan duyu organları aracılığıyla edindiği malûmat⁷ tanımları yapılmıştır. Bu tanımlara binaen diyebiliriz ki algının olabilmesi için duyumun; duyumun olabilmesi için uyarımın; uyarımın olabilmesi için de uyarıcının olması gerekmektedir.⁸

Karmaşık ve bir dizi farklı işlemlerden oluşan algılama süreci, psikoloji ve bilişsel bilimlerde *duyusal bilginin* alıcılar tarafından alınmasıyla başlar. Çünkü duyu organlarımız, temas halinde oldukları nesne ve olayların özelliklerine göre farklı duyusal veriler üretirler. Bu veriler, *duyusal düzeyde* elektriksel sinyallere dönüşerek beyne iletilirler, beyne iletilen bu veriler işlenir, işlenen bu bilgiler sonucunda da tatlı-tuzlu, büyük-küçük, kırmızı-yeşil, hızlı-yavaş, sert-yumuşak gibi farklı *duyumlar* meydana gelir.⁹ *Algı süreci*, bu aşamadan sonra başlar. Bu verilerin duyuma dönüştürülmesinden sonra *duyum*, insanlar tarafından seçilir, düzenlenir ve yorumlanır. *Duyumun* işlenerek *algıya* dönüştürülme sürecinde geçen zaman, o kadar kısadır ki, normal koşullar altında bu kısa süreyi biz fark edemeyiz

³ Ruknettin Tanalp, *Duyu Fizyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fak. Yayınları, Ankara, 1975, 46.

⁴ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, 98-99.

⁵ Gürün, *Psikoloji Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul, tsz. 10.

⁶ Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004, 17.

⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010, 62.

⁸ Adnan Erkuruş, *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*, Doruk Yay. Ankara, 145-146.

⁹ Richard Gerrig- Philip Zimbardo, *Psikolojiye Giriş Psikoloji ve Yaşam*, (Çev: Gamze Sart), Nobel Yay. Ankara, 2014, 91; Rod Plotnik, *Psikolojiye Giriş*, (Terc: Tamer Geniş), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, 93.

ve duyum ile algının aynı anda olduğunu zanneder ve çoğu zaman bu ikisinin *aynı şeyler* olduğunu düşünürüz.¹⁰

Algılarımızın duyumlar üzerine kurulu olduğunu, bir süreliğine sağır, kör ve dokunduğumuz şeyleri hissedemez olduğumuzu düşünerek anlayabiliriz. Çünkü duyu organlarımız, bize sürekli olarak içinde yaşadığımız çevreye ait bilgiler aktarırlar. Bu aktarma işlemi de kesintisiz bir şekilde yaparlar. Bu durum, *duyunun* bize oralarda bir yerlerde *bir şeylerin olduğunu* anlamamızı sağlayan bir araç, *algının* ise onların *ne olduğunu fark etmemizi* sağlayan bir farkındalık durumu olduğunu gösterir. Buna binaen algıya, duyumsal verileri sentezleyerek onlardan yeni terkipler çıkarma ameliyesi, varlığı okuyup anlamlandırma bilinci ve bu okumalar sonucunda varlığa dair sahip olunan bilgiler toplamı diyebiliriz.

Beklentilerimiz, eğitimimiz, kültürel özelliklerimiz ve geçmiş yaşantılarımızdan edindiğimiz deneyimlerimiz gibi birçok farklı unsur, *uyarıcılara anlam yüklememizde*¹¹ etkin rol oynar ve algı sürecini öznel bir sürece dönüştürür.¹² Algılamanın bu öznelliğinden dolayı algılar, nadiren uyarıcının birebir kopyası olur.¹³ Bununla birlikte *zihinsel işleyiş süreci*, aynı zamanda biyolojik bir varlık olan bütün insanlarda aynı biçimde çalışır. Bundan dolayı, algılamanın zihinsel aşamasının bütün insanlarda aynı seyri takip ettiğini söyleyebiliriz. Farklılık, herkesin ayrı bir yaşam tecrübesine sahip olmasında ve bu tecrübenin ise zihinsel işleyiş sürecini farklı oranlarda etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Bu duruma yapılan vurgu, bu farkın önemsiz gösterilmeye çalışıldığı şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü bunu vurgulamamızdaki amacımız, *algılama sürecinin bütün insanlarda fizyolojik ayniliğini* göstermeye matuftur.

3. Kur'an'da Düşünmeye Dair Kavramlar Bağlamında Sembolik Eylemler

Algılama esnasında zihnin, varlık ve olaylarla *doğrudan bir teması olmaz*. Çünkü zihin, varlığı ve olayları anlamak için duyumları kullanır. Duyumların

¹⁰ Doğan Cüceloğlu, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, 59.

¹¹ Serpil Aytaç, *İnsanı Anlama Çabası*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000, 107.

¹² Gerrig-Zimbardo, *age*, 91; Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 122-126.

¹³ L. L. Avant – H. Helson, *Algı Kuramları*, (Tcr: Yurdal Topsever), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990, 3; Plotnik, *Psikolojiye Giriş*, 124; Yavuz Odabaşı – Gülfidan Barış, *Tüketici Davranışı*, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2008, 128. Mesela; İbn Sina, dikkat hallerinin bilgi edinmedeki seçici rolü üzerinde dururken, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, hızla döndürülen bir ateş parçasının bütün bir daire ya da düz çizgi şeklinde algılanmasını, duyu organlarından bağımsız olarak bu algıyı, hareketin süratine bağlayıp açıklamıştır. (İbn-i Arabî, *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*, II, 382-384.) İbnü'l-Arabî, duyum ve algı konusunda; “Buna göre duyunun idrak ettiği şey doğru ve gerçektir, yanılma hüküm veren akla aittir. Duyu asla yanlışlık yapmaz. Akıl da idrak ettiği şeyde kesinlikle hata etmez; yanılma hükümde olur.” (İbn-i Arabî, *age*, II, 395-397.) diyerek algının öznelliğini çok önceden vurgulamışlar ve algı yanlışlarının her zaman mümkün olabileceğine dikkatlerimizi çekmişlerdir.

kullanıldığı bu düşünme eylemi, duyumların zihinde kalan izleriyle yapıldığı için *sembolik* olarak isimlendirilir. Konuşma da düşünme gibi sembolik eylemlerdendir.¹⁴ Ne var ki biz, bu makalemizde sadece *düşünme sembolik eylemini* Kur'an bağlamında incelemeye çalışacağız.

Algı, varlığı ve olayları okuma ve anlamlandırmada aktif bir şekilde faaliyet gösteren zihinsel bir eylemdir. Bu yüzden varlık doğru okunmadığı takdirde doğru anlamlandırılmayacak, bunun sonucunda da kaçınılmaz olarak insan, varlıkla doğru bir münasebet kuramayacaktır. Algının objektifliği, algılama sürecinin ilk basamağı olarak nitelenebilecek *düşünme sembolik eylemiyle* doğru bir zemine oturtulmalıdır. Aksi takdirde yanlış ilmeklenmiş ilk düğme, diğerlerinin de yanlış ilmeklenmesini beraberinde getirecektir. Çünkü ilk basamakta atılacak doğru adımla, varlık ve olaylar, olması gerekene en yakın şekilde okunabilecektir. Hz. Muhammed (sav)'in *eşyanın hakikatini olduğu gibi görmeye dair duası* (اللهم ارنا)¹⁵ (الاثياء كما هي)¹⁵ objektif algının önemine yapılmış bir vurgu olarak okunabilir.

Kur'an'da düşünme sembolik eylemini anlatan kavramlar, ta'akkul, tefekkür, tezekkür ve tedebbür kavramlarıdır. Bu kavramları incelerken yaptığımız sıralama, kavramların delalet ettiğini düşündüğümüz manaların gereğidir.

3.1. Taakkul / التعلق

Arapça'da العقل / el-'akl kelimesi, عقلت الابل قوائمه "Devenin ayaklarını bağladım" cümlesinde olduğu gibi sözlükte 'bağlamak, zapt etmek' anlamlarında kullanılır. İsm-i fâili عاقل / 'âkil, olup 'bağlayan, 'akl eden' anlamına gelir. İsm-i mef'ûlü, المعقول / el-ma'qûl olup, bağlanmış şey, bağlanmış anlamına gelir. Akıl, kalb anlamında kullanıldığı için kalp ile zapt edilen şeye de el-ma'kûl denir. 'Akl, bir şeyde sabitkadem olmak anlamına da gelmektedir.¹⁶

Kelimenin ıstılahî anlamı, ahmaklığın ve cehaletin zıddı olan akıllı olmaktır. Bu yönüyle akıl, ilmin kabulüne hazırlayıcı bir kuvve, bir cevherdir. İnsan, bu kuvve ile istifade edebileceği bilgiyi elde eder.¹⁷ Akıl, doğuştan sahip olunan ve sonradan kazanılan olmak üzere iki türdür. Doğuştan gelen akıl yoksa sonradan elde edilene de ulaşılmaz. Gözden mahrum olduğunda güneş ışığının faydasız olması gibi...¹⁸ Akıl, duyu organları aracılığıyla kendisine ulaşan bilgileri

¹⁴ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 193-207.

¹⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâihü'l-Ğayb*, I, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, h. 1420, 119.

¹⁶ el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihahu'l-'Arabiyye*, I, 204; İbn Seyyidih, *el-Muhassas*, I, 250.

¹⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, I, 159; İbnu's-Sekît, *Kitâbu'l-Elfâz*, I, 132; Kurrâ'u'n-Neml, *el-Muntahab min Kelâmi'l-'Arab*, I, 159; a.y. *el-Munecced fi'l-Luğa*, I, 132; İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, II, 939; Ebu 'Ali el-Kâlî, *el-Bâri' fi'l-Luğa*, I, 124; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, I, 160; İbn Fâris, *Mutehayyiru'l-Elfâz*, I, 55; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luğa*, IV, 73; İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3046; el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, 128.

¹⁸ el-İsfehânî, *el-Müfredât Fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, 341.

değerlendirerek doğru ile yanlış ayırabilen, her türlü kavram ve fikirler arasında mukayeseler yapabilen; varlıkları, gaye, imkân ve ihtimal noktasından inceleyip onlar hakkında doğru bilgiler ortaya koyabilen zihinsel bir güçtür.¹⁹

Akla, 'sahibini helake götürecek şeylerden alıkoyması'²⁰ yorumu yapılırsa da aklın sözlük anlamından hareketle, varlık ve eylemler, sebep ve sonuçlar arasında *doğru bağlantılar kurmak* denebilir. Çünkü kendisiyle doğru bağlantıların kurulduğu bir akıl, sahibine yerinde ve zamanında davranmayı da öğreteceğinden sahibini, tehlikelerden korumayı da sağlayacaktır. Çünkü insan *akletmesiyle* (duyumlar arasında olması gereken doğru bağlantıları kurmasıyla), diğer canlılardan ayrılır.

Akıl, kalb ve ruhun madeninde, beynin ışığında bulunan manevi bir nur olarak insanın, duyu organlarıyla hissedemediklerini anlamasını, algılamasını sağlar. Bu yüzden *akıl yürütmek*; sebepler ve sonuçlar, eser ve müessir arasındaki ilgiyi kurup bunlara ona bağlı olan gerekli ilgileri idrak ederek birinden diğerine intikal etmektir. Bu intikal sayesinde duyu organlarıyla hissedilen bir eserden, o eserin hissedilemeyen müessiri anlaşılır. Mesela, işitilen bir hışıltıdan görülmeyen bir hayvanı anlamak gibi... Veya görülen bir bal arısından, görülüp hissedilmeyen balı idrak etmek gibi... İşte böyle hissedilenden, hissedilemeye intikale sebep olan veya hissedilemeyen bir manayı bizzat ve açıklıkla keşfeden idrak vasıtasına akıl denir.²¹

Bu yönüyle algı, aklın işlevi sonucunda duyuların değerlendirilmesiyle oluşan bir bakış açısı, bir değerlendirme biçimidir. Duyularını, ilgili yerlerle bağlantı kurarak yorumlama sürecinde aktif rol alan bu değerlendirme biçimi, algılamayı netice verecek verileri tahlile tabi tutar. Bu değerlendirme biçimi, insana kâinata ve olaylara dair bir bakış açısı ve algılama biçimi kazandırır. Sebep ve sonuç ilişkilerini doğru ve ideal biçimde kuramamak, akıl sahiplerini kendi aralarında derecelendirir. Yoksa esas itibarıyla akıl için yol birdir. Bizim, sebepler ve sonuçlar arasındaki bağlantıyı kurabilmemiz, çelişkileri fark ederek hakkı anlamamız, asıl sebepler hakkındaki apaçık kavrayışlarımız, aklımızın anlayış mahiyetini gösteren hissemizdir.

Allah'ın lütfuyla sahip olduğumuz bu hissemiz, seviyesine göre bu konudaki uzun tecrübelerimizden sonra elde ettiğimiz alışkanlıklar, doğru tahmin yeteneklerimizin gelişmesini sağlar. Bunlar da nihayet, doğru bir algı ve bakış açısı geliştirmemize vesile olur ki hayatı doğru okumak ve anlamak bütün bu gayretlerin

¹⁹ el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, I, 151-152.

²⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, I, 160; İbnu's-Sekît, *el-Kenzu'l-Luğavî fi'l-Leseni'l-'Arabî*, I, 98; İbn Faris, *Mucmelu'l-Luğa*, I, 618; Ebu Hilâl el-'Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, I, 83; İbn Seyyidih *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-'Azam*, I, 20; es-Sahârî, *el-İbâne fi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, II, 384; Nişvân el-Humeyrî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arabi mine'l-Kelûm*, VII, 4670; el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, 128.

²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 467.

sonucunda mümkün olur. Bundan dolayı Kur'an'ında Cenab-ı Hakk, bütün insanları bu yola iletip sevk etmek için **“Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbirini takip edişinde; insanlara faydalı yüklerle denizlerde seyreden gemilerde; Allah'ın gökten indirerek onunla ölü toprağa can verdiği ve her çeşit canlının çoğalmasını sağladığı yağmurlarda; rüzgârların (yönünün) değişmesinde ve gökle yer arasında kendileri için tayin edilmiş belirli güzergahlarda akan bulutlarda: (bütün bunlarda) düşünüp, akıllarını kullananlar için mesajlar vardır.”**²² diye buyurmuş ve akıl olmayınca doğrudan doğruya varlıklar ile onları yaratan arasında olması gereken bağlantıların kurulamayacağını belirtmiş,²³ böylece bu bağlantıları kuracak akıldan mahrum olunca da hislerde tesirini icra edecek olan mucizelerin büyük bir faydasının olmayacağını anlatmıştır.²⁴

Kur'an, bu gibi ayetleriyle insanları, yaratanın varlığına dair delil bulmak için mucizelerden ziyade akılla anlaşılabilir hususlara sevk etmektedir. Bu yüzden varlıklar ve hadiseleri, doğru okuyup doğru değerlendirebilmek için Kur'anî manada işlevsel ve doğru işleyen bir akla sahip olmak gerekmektedir. Aksi takdirde akıl, işaretleri doğru okuyarak o işaretlerden doğru sonuçlar çıkarmazsa sahibini yanılmaktan kurtaramaz.

Aklî melekeleri yönüyle diğer canlılardan farklı olan insan,²⁵ bu melekesini doğru kullanabilmesine yardımcı olacak doğru enstrümanlara sahip olduğunda varlığı ve olayları doğru anlayıp algılayacak ve bunun sonucu olarak da *doğru yaşam tarzını* ve *biçimini* yakalayacaktır. Bunun öneminden dolayı Kur'an, birçok ayetinde aklını kullanmayı, yani *sebepler ve sonuçlar arasında olması gereken bağlantıyı kurlarını gerektiğini* insanlardan istemektedir.²⁶

Bu yüzden sorumluluğun esasını, Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla bildirdiği inanç, ibadet ve muamelat gibi hükümlerden ibaret olan vahiy ile iyiyi kötüden ayırdetme gücü olan akıl oluşturur. İnsan bütün iç ve dış duyularıyla Allah'ın emir ve yasaklarını anlamaya kabiliyetli olarak yaratılmıştır. Bütün insanlar selim bir fitrat üzere, doğruyu anlamaya kabiliyetli olarak dünyaya gelir.

²² Bakara, 2/164.

²³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III, 277; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, I, 242; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, I, 272; el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, I 610; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, II, 33; *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye*, V, 3673; el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, I, 144; Râğib el-İsfehânî, *Tefsîru'r-Râğib el-İsfehânî*, I, 361; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 211; Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, IV, 152.

²⁴ es-Semerkandî, *Bahru'l-'Ulûm*, I, 110; Yazır, *Hak Dili Kur'an Dili*, I, 469.

²⁵ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3046.

²⁶ Bakara, 2/44, 73, 75, 76, 164, 170, 171, 242; Âl-i İmrân, 3/65, 118; Maide, 5/58, 103; En'âm, 6/32, 151; A'raf, 7/169; Enfâl, 8/22; Yunus, 10/16, 42, 100; Hud, 11/51; Yusuf, 12/2, 109; Ra'd, 13/4, Nahl, 16/12, 67; Enbiya, 21/10, 67; Hacc, 22/46; Mu'minun, 23/80; Nur, 24/61; Furkân, 25/44; Şu'ara, 26/28; Kasas, 28/60; Ankebût, 29/35, 43, 63; Rum, 30/24, 28; Yâsin, 36/62, 68; Saffat, 37/138; Zümer, 39/43; Mü'min, 40/67; Zuhruf, 43/3; Câsiye, 45/5; Hucurât, 49/4; Hadid, 57/17; Haşir, 59/14; Mülk, 67/10.

Onların bu doğruyu ve yanlış ayırdetmeye elverişli selim fitratları, sonradan anne-babanın ve çevrenin kendilerine verdiği eğitimle ya iyi yönde gelişir veya bozular. İyi yönde gelişen, görevlerini vahyin emrettiği doğrultuda yerine getiren organlar, havass-ı selime, doğru işleyen akıl, akl-ı selîm; doğru algıyan ve günahların kirinden arınmış kalbe de kalb-i selîm denir.²⁷

3.2. Tefekkür / التفكير

فكر / f-k-r kelimesi, tefekkür eyleminin türediği kelime köküdür.²⁸ فكر / fekr kelimesi, sözlükte kalbin bir şey hakkında düşünsel anlamda işleyişini ifade eder.²⁹ Bu kelime, فرك / f-r-k kelimesinden maktubtur. Ferk, badem gibi kabuklu yemişlerin, çekirdekleri kabuklarından ayrılincaya kadar ovalanması ve sürtünmesi demektir.³⁰ Bu durum tefekkürün, özü ayrıntıdan, gerekliyi gereksizden ayırma ameliyesi olduğunu gösterir. Tefekkür eyleminin aktarıldığı bu kalıp, özün ayrıntıdan ayrılmasının sürekli ve yenilenecek yapılması gereken bir eylem olduğunu gösterir. Düşünmenin ham maddesi *duyumlar* olduğuna göre *tefekkür*, bu hammaddeler arasında gerekliyi gereksizden, özü ayrıntıdan, faydalıyı faydasızdan ayırma işlemi olur. Bu durumda tefekkür, ta'akkulle kurulan bağlantılardan sonraki aşama olan *ayıklama işlemi* anlatır.

Tefekkür, zihinde görüntüsü belirmeyen tamamen soyut olan hususlar için kullanılmaz.³¹ Hz. Muhammed (as)'in, تفكروا في آلاء الله ولا تفكروا في الله "Allah'ın

²⁷ Malik b. Enes (ö.h. 179), *el-Muvatta'*, II/823, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1985, 338; Ebu Dâvud et-Teyelâsî (ö.h. 204), *el-Müsned*, IV/2480, (Thk: Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî), Dâru Hicr, Mısır, 1999, 115; Abdurrezzak es-San'ânî (ö.h. 211), *el-Müsanna'af*, III/6611, (Thk: Habiburrahman el-'Azamî), el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, h. 1403, 533; Ebubekr el-Humeydî (ö.h. 219), *el-Müsned*, II/1145, (Thk: Hasan Selîm Esed ed-Dârânî), Dâru's-Saka, Dimeşk, 1996, 267; Ahmed b. Hanbel (ö.h. 241), *el-Müsned*, VII/7182, (Thk: Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1995, 34; Buhârî (ö.h. 256), *es-Sahîh*, II/1383, (Thk: Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nasır), Dâru Tavki'n-Necât, byy, h. 1422, 100; Müslim b. el-Haccâc (ö.h. 261), *es-Sahîh*, IV, (Thk: Muhammed Fuâd Abulbâkî), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz, 2047; İbn Mâce (ö.h. 273), *es-Sünen*, I/83, (Thk: Şuayb el-Arnâvût ve başkaları), Dâru'r-Risâleti'l-'Alemyye, byy, 2009, 61; Muhammed İbn Hibbân (ö.h. 354), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, I/129, (Thk: Şuaybt el-Arnâvût), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1988, 337; Ebu'l-Kasım et-Taberânî (ö.h. 360), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I/830, (Thk: Hamdî b. Abdulmecid es-Selefî), Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, 284; el-Beyhâkî (ö.h. 458), *es-Sünenü'l-Kubrâ*, VI/12137, (Thk: Muhammed Abdulkadir 'Ata), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, 333; Ebu Muhammed el-Beğavî (ö.h. 516), *Şerhu's-Sunne*, I, (Thk: Şuayb el-Arnâvût), el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1983, 159.

²⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, V, 358; el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, II, 783.

²⁹ İbn Fâris, *Mücmelu'l-Luğa*, I, 704; a.y, *Mekâyîsu'l-Luğa*, IV, 446.

³⁰ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, X, 116; Rağib el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, I, 643.

³¹ Rağib el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, I, 643.

nimetleri hakkında tefekkür edin, Zâtı hakkında tefekkür etmeyin!”³² hadisinde tefekkürdeki bu anlamı görebiliriz. Allah'ın zâtı hakkında düşünülemez çünkü Allah, şekil ve suretten münezzehtir. Bundan dolayı tefekkür, somut ve gözlemlenebilir deliller üzerinde düşünme eylemidir. Bu yönüyle de tefekkür, gözlemin bir çeşididir.³³

Tefekkür kelimesinin, düşünmeyi ifade eden diğer kelimelerden farklı olan bu kullanım biçimini, Kur'an'ın birçok ayetinde görmek mümkündür.³⁴ Mesela; **“Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde inceden inceye düşünürler...”**³⁵ ayetinde tefekküre konu olan husus, göklerin ve yerin yaratılmışlığına dair dışarıdan da gözlemlenebilen somut işaretlerdir. Bu somut işaretler üzerinde yapılacak derin bir düşünmeyle kurulacak sağlıklı ve tutarlı bağlantılar, insana kâinatın yaratıcısını bulduracaktır.³⁶ İnsan bu tefekkür neticesinde kâinatın bütün taşlarının yerli yerine oturduğunu görecektir, bunların bir amaca hizmet ettiğini kavrayacak ve bunun sonucunda yaratıcısına karşı minnettarlık duygularıyla dolacak ve dudaklarından **“Ey Rabbimiz! Sen bunları(n hiç birini) anlamsız ve amaçsız yaratmadın. Sen yücelikte sınırsızsın! Bizi ateşin azabından koru!”**³⁷ itirâfları dökülecektir.³⁸ Tefekkürün bu öneminden dolayı, tefekkür İslam'da eşsiz bir ibadet olarak kabul edilir.³⁹

3.3. Tezekkür / التذکر

Tezekkür, zikir, kelimesinden türetilmiş, tefe'ül kalıbından bir mastardır. Kelimenin kökü olan zikir, unutulmuş bir şeyi hatırlama gayreti⁴⁰ anlamına geldiği

³² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI/6319, (Thk: Târik b. İvâzullah b. Muhammed – Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 250; el-Beyhâkî; *Şu'abu'l-İmân*, I/119, (Thk: Abdülâlî Abdulhamîd Hâmid), Mektebetu'r-Rüşd, Bombai, 2003, 262.

³³ Ebu Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-Luğâviyye*, I, 75-76.

³⁴ Bakara, 2/219, 266; Âl-i İmrân, 3/191; En'am, 6/50; A'raf, 7/176, 184; Yunus, 10/24; Ra'd, 13/3; Nahl, 16/11, 44, 69; Rum, 30/8, 21; Sebe', 34/46; Zümer, 39/42; Câsiye, 45/13; Hâşir, 59/21.

³⁵ Âl-i İmrân, 3/191.

³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII, 475; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 499; el-Maturîdî, *Te'vilâtu Ehl-i Sünne*, II, 560; es-Semerkandî, *Bahru'l-'Ulûm*, I, 274; Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, I, 306; es-Sem'ânî, *Tefsîru's-Sem'ânî*, I, 388; el-Begâvî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, I, 555; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, I, 453; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, I, 129; Ebu'l-Abbas Şihabuddîn es-Semîn el-Halebî (ö.h. 756), *ed-Durru'l-Masûn fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, III, (Thk: Ahmed Muhammed el-Harrât), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 533; Muhammed Abdurrahman el-Îcî (ö.h. 905), *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004, 325; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II, 54;

³⁷ Âl-i İmrân, 3/191.

³⁸ Seyyid Kutub (ö.h. 1385), *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, I, Dâru's-Şark, Kahire, h. 1412, 544.

³⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, III/2688, 68; el-Beyhâkî, *Şu'abu'l-İmân*, VI, 4326, 358.

⁴⁰ Nişvân el-Humeyrî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arabî mine'l-Kelûm*, IV, 2286.

3.4. Tedebbür / التدبر

Tedebbür, دبر / d-b-r kelimesinden türemiş, tefe'ül babından bir masdardır. دبر /dubur, önün zıt anlamlısı olup, arka ve ard anlamına gelir. Sözü *kulak ardi edilmesi*, savaşta ordunun *arkasını dönmesi*⁴⁹ gibi kullanımlar, günlük hayatta da çokça rastlanan bazı örneklerdir. يَدْبُرُ - دَبَّرَ gibi fiil halindeki kullanımları ise *bir şeyin ardınca gitmek, bir şeyi takip etmek* anlamlarına gelir.⁵⁰ وَاللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ ”**Dönüp gitmekte olan geceye...**”⁵¹ سَيُهْرَمُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبُرَ ”**O topluluk bozulacak ve geriye dönüp kaçacaklar.**”⁵² ayetinde olduğu gibi ayrıca, arkasını dönüp kaçmak anlamında da kullanılır.⁵³

Arka, ard, geri, iz takip etmek için ardınca gitmek gibi anlamlarla bağlantılı olan tedebbür ise; gözleme dayalı bir düşünme eylemi olup, *bir işin sonucunu başından itibaren göz önünde bulundurma* ve *işin sonunun nereye varacağını hesaplamak* anlamlarına gelir.⁵⁴ Aynı kökten gelen tedbîr de sonuç hakkında düşünerek gereken önlemleri almak demektir.⁵⁵

Tedebbür kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de insanlar, Kur'an üzerinde düşünmeye davet edilirken kullanılır. Kur'an'da dört defa kullanılan bu kelimenin dördü de Kur'an üzerinde düşünmeyle alakalı bağlamlarda kullanılır. أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ”**Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer Kur'an Allah'tan başkasına ait olsaydı, elbette içinde birçok tutarsızlıklar bulurlardı.**”⁵⁶ Kur'an, başı sonu belli bir kitap olduğu için insana, başından sonuna kadar defalarca kendisini inceletme imkânı sunar. Bundan dolayı olsa gerek, tefekkür, tezekkür veya ta'akkul kelimeleri yerine tedebbür kelimesi tercih edilmiştir.⁵⁷

Kur'an üzerinde düşünmeye da'vet eden yukarıdaki ayetler, algılama sürecinde etkili olan bütün bu süreci içine alan tedebbür kavramını kullanarak, muhataplarına âdeta meydan okumakta, zihinsel ve düşünsel hiçbir gayretin Kur'an'ın Allah kelamı olduğu gerçeğini değiştiremeyeceğini dillendirmekte ve

⁴⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VIII, 31; *Cemheretu'l-Luğa*, I, 296; *Tehzîbu'l-Luğa*, XIV, 78.

⁵⁰ İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, I, 296; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, XIV, 78; İbn Fâris, *el-Muhassas*, II, 40; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâge*, I, 278.

⁵¹ Muddessir, 74/33.

⁵² Kamer, 54/45.

⁵³ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, XIV, 78; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luğa*, II, 325.

⁵⁴ Ebu Hilal el-'Askerî, *el - Furûku'l - Luğaviyye*, I, 75; el-Cevherî, *es - Sihâh Tâcu'l - Luğa ve Sihâhu'l - Arabiyye*, II, 655.

⁵⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, II, 655; İbn Fâris, *Mücmelu'l-Luğa*, I, 345; Râğib el-İsfehânî, *el-Mufredât fi Ğarîbi'l-Kurân*, I, 307.

⁵⁶ Nisa, 4/82; Benzer bir kullanım için bakınız: Muhammed, 47/24; Mu'minun, 23/68; Sad, 38/29.

⁵⁷ Abdulkâhir el-Curcânî (ö.h. 471), *Dercu'd-Durer fi Tefsîri'l-Âyi ve's-Suver*, II, (Thk: Velîd b. Ahmed b. Salih el-Huseyn), Mecelletu'l-Hikme, Britanya, 2008, 616; Râğib el-İsfehânî, *Tefsîru Rağib el-İsfehânî*, III, 1348; Burhaneddin el-Kirmânî (ö.h. 505), *Ğerâibu't-Tefsîr ve 'Acâibu't-Te'vîl*, I, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, tsz, 300.

Kur'an'ı en mudakkik nazarlara havale ederek kendisine olan güvenini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Üzerinde durduğumuz kavramlar, her ne kadar algılamanın oluşum süreçlerini anlatan, birbirini tamamlar nitelikte, aralarında pek fark olmayan ve sonuç itibariyle aynı şeyleri anlatan kavramlar olarak kabul edilse⁵⁸ de esas itibariyle aralarında ciddi farklar bulunan kavramlardır. Bu farklar, algının oluşum sürecini anlatması itibariye konuya ayrı derinlikler katmaktadır. Bu durum ise Kur'an'da kullanılan kelimelerin, bilinçli ve belli bir maksada yönelik olarak kullanıldığının göstergesidir.

Uyarıcıların zihinde duyuma dönüştürülmesi, algılama sürecinin ilk aşamasını oluşturur. Kur'an buna şuur ve ihsas der. Bir sonraki aşamayı ise, bu duyuları ilgili ve olması gereken yerlerle doğru ilişki içine koyacak bağlantıyı kurmayı anlatan *akletmek* sembolik eylemi takip eder. Çünkü akletmek, bağlantı kurmak, bağlamak anlamındadır. Ta'akkul, bu bağlama eyleminin sürekli yapılması gerektiğini anlatır. Tefekkür ise, çerçevelenmiş ve bağlantıları kurularak gruplandırılmış bu duyuların, özünün ayrıntıdan, gerekli olanlarının gereksiz olanlarından ayrılması sürecini anlatır ve tezekkür ile elde edilen yeni duyular, geçmişten edinilmiş bilgi ve deneyimlerle harmanlanır. Son aşamadaki tedebbür ise; özü ayrıntıdan, gerekli olanı gereksizden ayıklanmış duyuların (bilginin de denebilir), önünün sonuyla kıyaslanarak, nasıl kullanılırlarsa nelere sebep olabilecekleri hususunun düşünülerek göz önünde bulundurulması gerektiğini anlatır. Bu yoğun ve ince zihinsel işçilik sürecinin sonucunda ise gerekli *tedbirlerin* alınması, bu sürecin bir gereği olarak karşımıza çıkar.

Esasen bu beş kelimenin de aynı kalıpla (tefe'ül) gelmiş olmasının, tesadüf olmadığını belirtmek gerekiyor. Çünkü bu kalıp Arap dilinde "tekellüf" kalıbıdır. Bu da baştan beri anlatılmaya çalışılan dört düşünme biçiminin olmazsa olmazının "külfete katlanmak" olduğunu gösterir. Ki bu da zahmetlere katlanmadan düşünme eyleminin gerçekleşmeyeceğini gösterir.

KAYNAKÇA

KUR'AN-I KERİM

ABDURREZZAK es-SAN'ÂNÎ, *el-Müsanna'af*, (Thk: Habiburrahman el-'Azamî), el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, h. 1403.

⁵⁸ İlhan Kutluer, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Düşünme", X, 1994, 53.

- AHMED B. HANBEL, *el-Müsned*, (Thk: Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1995.
- EBU HİLAL EL-ASKERÎ, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, (Thk: Muhammed İbrahim Selim), Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe, Kahire, tsz.
- AVANT, L. L. – H. Helson, *Algı Kuramları*, (Tcr: Yurdal Topsever), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990.
- AYTAÇ, Serpil, *İnsanı Anlama Çabası*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000.
- BAYMUR, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1994.
- el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u'l-Müsnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Resulillah (as) ve Sunenihi ve Eyyâmih*, (Thk: Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nasır), Dâru't-Tavki'n-Necât, byy, h. 1422.
- el-BEĞAVÎ, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Me'âlimu't-Tenzil fi Tefsîri'l-Kur'an*, (Thk: Muhammed Abdullah Münir – Osman Cum'a Demeyriyye – Süleyman Müslim el-Hareş), Dâru Tayyibe, byy, 1997.
- _____, *Şerhu's-Sunne*, (Thk: Şuayb el-Arnâvût), el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1983.
- el-BEYDÂVÎ, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Daru Sadr, Beyrut, 2001.
- el-BEYHAKÎ, Ahmed b. el-Huseyn Ebubekr, *es-Sünenu'l-Kubrâ*, (Thk: Muhammed Abdulkadir 'Ata), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- _____, Beyhakî; *Şu'abu'l-İmân*, (Thk: Abdulâlî Abdulhamîd Hâmîd), Mektebetu'r-Rüşd, Bombai, 2003.
- el-KİRMÂNÎ, Burhanuddin, *Ğerâibu't-Tefsîr ve 'Acâibu't-Te'vîl*, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslamiyye, Beyrut, tsz.
- el-CEVHERÎ, Ebu Nasr İsmâil, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihahu'l-'Arabiyye*, (Thk: Ahmed Abdulğafur Attar), Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010.
- CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranış*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- _____, İyi Düşün Doğru Karar Ver, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- _____, Yeniden İnsana, Remzi Kitabevi, İstanbul, tsz..
- el-CURCÂNÎ, Abdulkâhir, *Dercu'd-Durer fi Tefsîri'l-Âyi ve's-Suver*, (Thk: Velîd b. Ahmed b. Salih el-Huseyn), Mecelletu'l-Hikme, Britanya, 2008.
- _____, *et-Ta'rifât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- EBU ALÎ EL-KÂLÎ, *el-Bâri' fi'l-Luğa*, (Thk: Hişâm et-Ta'ân), Mektebetu'n-Nehdeti Bağdad – Dâru'l-Hadarati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1975.

- EBU'L-BEKA', Eyyub b. Mûsâ el-Hüseynî, *el-Külliyat Mu'cemu fi'l-Mustelehât ve'l-Furûku'l-Luğaviyye*, (Thk: 'Adnan Dervîş –Muhammed el-Mısırî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, tsz.
- EBU DÂVUD et-TEYELÂSÎ (ö. 204), *el-Müsned*, (Thk: Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî), Dâru Hicr, Mısır, 1999.
- EBU TALİB EL-MEKKÎ, *el-Hidâye ilâ Bulûğu'n-Nihâye fi 'İlmi Me'âni'l-Kur'an ve Tefsîrihi ve Ahkamîhi ve Cumel min Funûni 'Ulumihi*, (Thk: eş-Şahid el-Büşhî), Mecmûatu Buhûsi'l-Kitâbi ve's-Sünne, bby, 2008.
- ERDEM, Hüsamettin, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 1998.
- ERKURUŞ, Adnan, *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*, Doruk Yay. Ankara, 145-146.
- el-EZHERÎ, Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, (Thk: Muhammed 'Îvâd Mura'ib), Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2001.
- FAHREDDİN er-RÂZÎ, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, h. 1420.
- el-FEYÛMÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-Munîr fi Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, Mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrut, tsz.
- FÎRUZÂBÂDÎ, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (Thk: Mektebetu't-Tahkîki't-Turâs fi Müessesetu'r-Risâle), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2005.
- GERRİG, Richard J.- Philip G. Zimbardo, *Psikolojiye Giriş Psikoloji ve Yaşam*, (Çev: Gamze Sart), Nobel Yay. Ankara, 2014.
- GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.
- GÜRÜN, *Psikoloji Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul, tsz.
- el-HALEBÎ, Ebu'l-'Abbas Şihabuddîn es-Semîn, *ed-Durru'l-Masûn fi 'Ulûmi'l-Kitâb*, (Thk: Ahmed Muhammed el-Harrât), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, tsz.
- HALİL B. AHMED, el-Ferâhidî, Ebu Abdurrahman, *Kitabu'l-'Ayn*, (Thk: Mehdî el-Mehzumî-İbrahîm es-Samirâî), byy, tsz.
- el-HUMEYDÎ Ebubekir, (ö. 219), *el-Müsned*, (Thk: Hasan Selîm Esed ed-Dârânî), Dâru's-Saka, Dimeşk, 1996.
- el-HUMEYRÎ, Neşvân b. Saîd el-Yemenî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab mine'l-Kelûm*, (Thk: Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî – Mutahhir b. Ali el-İryânî – Yusuf Muhammed Abdullah), Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, Beyrut, 1999.
- İBN 'ATİYYE, Ebu Muhammed Abdulhakk, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (Thk: Abdusselam Abduşşafi Muhammed), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1422.

- İBN ARABÎ, *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*, II, 382-384.
- İBN DUREYD, Ebubekr Muhammed b. el-Hasan, *Cemheretu'l-Luğa*, (Thk: Remzî Munir Ba'lebekî), Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.
- İBN EBÎ HÂTİM, Ebu Muhammed, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm li İbn Ebî Hatim*, (Thk: Es'ed Muhammed Tayyib), Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Suudi Arabistan, h. 1419.
- İBN FÂRİS, Ahmed (ö. 395), *Mekâyîsu'l-Luğa*, (Thk: Abdusselam Muhammed Harun), Daru'l-Fikr, byy, 1979.
- _____, *Mutehayyiru'l-Elfâz*, (Thk: Hilâl Nâcî), Matbaatu'l-Ma'arif, Bağdad, 1970.
- _____, *Mucmelu'l-Luğa*, (Thk: Zuheyr Abdulmuhsin Sultan), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1986.
- İBN HİBBAN, Muhammed (ö.354), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, I/129, (Thk: Şuaybt el-Arnâvut), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1988.
- İBNU'L-KAYYİM el-CEVZÎ, *Tezkiretu'l-Erîb fî Tefsîri'l-Ğarîb*, (Thk: Târik Fethî es-Seyyîd), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- _____, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, (Thk: Abdurrezzak el-Mehdî), Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrut, 1422.
- İBN MÂCE (ö. 273), *es-Sünen*, (Thk: Şuayb el-Arnâvut ve başkaları), Dâru'r-Risâleti'l-'Alemye, byy, 2009.
- İBN MANZÛR, Cemaluddîn, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadir, Beyrut, 1414.
- İBNU'S-SEKÎT, *el-Kenzu'l-Luğâvî fî'l-Leseni'l-'Arabî*, (Thk: Augst Hufner), Mektebetu'l-Metenebbî, Kahire, tsz.
- _____, *Kitâbu'l-Elfâz*, (Thk: Fahrettin Kubave), Mektebetu Lubnan Naşirûn, 1998.
- İBN SEYYİDÎH, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-'Azam*, (Thk: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- el-ÎCÎ, Muhammed Abdurrahman (ö.905), *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- el-İSFEHANÎ, er-Râğîb Ebu'l-Kasım el-Hüseyn, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Daru'l- Ma'rife, Beyrut, tsz.
- KURRÂ'U'N-NEML, *el-Müntehâb min Ğarîbi'l-Kelâmi'l-'Arab*, (Thk: Muhammed b. Ahmed el-Ömerî), Câmi'atu Ummi'l-Kurâ, 1989.
- _____, *el-Münecced fî'l-Luğa*, (Thk: Ahmed Muhtar Ömer – Dâhî Abdalbakî), 'Alemlu'l-Kutub, Kahire, 1988.

- el-KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Şemsuddin, *el-Câmi' li'Ahkâmi'l-Kur'an*, (Thk: Ahmed el-Berdûnî –İbrâhim Etfîş), Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire, 1964.
- KUTLUER, İlhan, "Düşünme", TDV İslam Ansiklopedisi, X, 1994.
- el-KUŞEYRÎ, Abdulkerim, *Letâifu'l-İşârat*, (Thk: İbrâhim el-Besyûnî), el-Hey'etu'l-Misriyye el-'Âmme li'l-Kitâb, Mısır, tsz.
- MALİK B. ENES (ö.179), *el-Muvatta'*, II/823, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1985.
- el-MATURÎDÎ, Ebu Mansûr, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, (Thk: Mecdî Baslûm), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- el-MERÂĞÎ, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, IX, Şirketu Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâb, byy, 1946.
- MÜSLİM B. el-HACCÂC (ö. 261), *es-Sahîh*, (Thk: Muhammed Fuâd Abulbâkî), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, tsz.
- ODABAŞI, Yavuz – BARIŞ, Gülfidan, *Tüketici Davranışı*, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2008.
- PLOTNİK, Rod, *Psikolojiye Giriş*, (Terc: Tamer Geniş), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007.
- es-SA'LEBÎ, Ebu İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an*, (Thk: Ebu Muhammed 'Âşûr), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2002.
- es-SAHÂRÎ, Ebu'l-Munzir Seleme b. Muslim, *el-İbâne fi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, (Thk: Abdulkerim Halife – Nusret Abdurrahman – Salah Cirar ve bşk), Vizâretu't-Turâsi'l-Kavmî ve's-Sekâfe, Maskat, 1999.
- es-SEM'ÂNÎ, Ebu'l-Muzaffer, *Tefsîru's-Sem'ânî*, (Thk: Yasir b. İbrahim – Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm), Dâru'l-Vatan, Riyad, 1997.
- es-SEMERKANDÎ, Ebu'l-Leys, *Bahru'l-'Ulûm*, byy, tsz.
- es-SERAKİSTÎ, Ebu Osman Saîd b. Muhammed el-Me'ârifî (ö. 400), *Kitâbu'l-Ef'âl*, IV, (Thk: Hüseyin Muhammed Şerif), Müessesetu Dari's-Şa'b, Kahire, 1975.
- SEYYİD KUTUB (ö. 1385), *Fî Zilâli'l-Kur'an*, I, Dâru's-Şark, Kahire, h. 1412.
- et-TABERÂNÎ, Ebu'l-Kasım (ö. 360), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (Thk: Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi), Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, tsz.
- _____, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI/6319, (Thk: Târik b. İvâzullah b. Muhammed – Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 250.

- TABERÎ, İbn Cerîr (ö. 310), *Cami'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Âyi'l-Kur'ân*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1994.
- et-TAHÂNEVÎ, Muhammed b. Ali b. el-Kâdî, *Mevsû'atu Keşşafî'l-İstilahâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, (Farsçadan Arapçaya Trc: Abdullah el-Hâlidî), (Thk: Ali Dahrûc), Mektebetu Lubnan Naşirûn, Beyrut, 1996.
- TİMUÇİN, Afşar, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004.
- TANALP, Ruknettin, *Duyu Fizyoloisi*, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fak. Yayınları, Ankara, 1975.
- el-VÂHİDÎ, Ebu'l-Hasan Ali, *et-Tefsîru'l-Besît*, (Thk: Lucnetun 'İlmiyye min Câmi'ati'l-İmam Muhammed b. Su'ûd), 'Îmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, byy, h. 1430.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992.
- ez-ZEBİDÎ, Muhammed b. Abdurrezzak, *Tâcu'l-'Arûs*, (Mecmuetun mine'l-Muellifin (Komisyon)), Dâru'l-Hidâye, byy, tsz.
- ez-ZECCÂC, Ebu İshak İbrahim es-Serî, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'rabuh*, (Thk: Abdulcelil Abduh Şelbî), 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1988.
- ez-ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kasım Carullah b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyuni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vil*, Daru İhyai't-Turâsi'l-'Arâbî, Beyrut, tsz.
- _____, *Esâsu'l-Belâğe*, (Thk: Muhammed Basil Uyunussuûd), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1998.

Bitlis İli Otel İşletmelerindeki Personelin Motivasyon Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

Gül GÜN*

Öz

Günümüz örgütlerinin belirledikleri hedeflere ulaşabilmek, etkin bir performans gösterebilmek çalışanlarının iş tatminini sağlamak ve böylece hizmet kaliteleri ile verimliliklerini arttırmak için gereksinim duydukları faktörlerin başında “insan faktörü” gelmektedir. İnsanlar, kendilerinin duygu ve düşüncelerine değer verildiği, temel ihtiyaçlar ile gelişim ihtiyaçlarının karşılandığı, yetki kullanarak işletmelerin başarısında etkili oldukları, kendi motivasyon profillerine göre ödüllendirildikleri ortamlarda çalışmak isterler Başarılı ve sonuç almış, verimliliği sağlamış işletmelerin, iş görenlerinin, duygu, düşünce, temel ihtiyaçlarına ve inançlarına önem veren işletmeler olduğu açıktır. Bu çalışmanın amacı, Bitlis ili otel işletmelerinde çalışanların motivasyon düzeylerinin çeşitli demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum, mesleki kıdem, eğitim düzeyi, görev basamağı) açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Araştırmanın istatistiksel analizlerinde t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, Bitlis ili otel işletmelerindeki yöneticilerin motivasyon düzeylerinin çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Motivasyon, Otel İşletmeleri, İş Tatmini, İşgören, Verimlilik*

A Field Study on Determining the Motivation Level of the Personnel at Hotel Managements in Bitlis City

Abstract

“Human factor” is the primary factor that today’s organizations need in order to achieve their goals set, to be able to show an effective performance, to establish job satisfaction for employees and, therefore, to improve the service criteria and efficiency. People want to work in the environments where their feelings and thoughts are appreciated, their basic and developmental needs are met, where they contribute to the success of the business by exercising their authorizations and where they are rewarded in accordance with their own motivation. It is obvious that the organizations which have been successful and accomplished, and have ensured productivity are the organizations that attach importance to feelings, thoughts, basic needs and beliefs of employees. The aim of this study is to determine whether or not the motivation levels of the employees working at hotel managements in Bitlis city differ in terms of several demographic variables (gender, age, marital status, Professional seniority, educational level, job stages). In statistical analyses of the study, t-test and single direction variance analysis have been used. As a result of the study, it is seen that the motivation level of executives working at hotel managements in Bitlis city has been higher compared to employees.

KeyWords: *Motivation, Hotel Management, Jobsatisfaction, Employee, Productivity*

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Öğretim Üyesi, ggun@beu.edu.tr

1. GİRİŞ

İhtiyaçlar gün geçtikçe artmakta, yeni bulunan veya geliştirilen araçlar belirli bir süre sonra reklam vb. gibi nedenlerle ihtiyaç halini almaktadır. Böylece çağdaş insan, sürekli olarak daha fazlasını beklemektedir. Örgütte motivasyonel açıdan uygun bir ortamın bulunması, işgörenler için ihtiyaçları gidermede ve amaçlara ulaşmada son derece yararlı olacaktır. Motivasyon etmenlerinin çekici olmadığı, hatta bulunmadığı bir durumda ise, ihtiyaçlar ve amaçlara ulaşmak bir yana, işgörenler yetenek ve çalışma kapasitelerini tam olarak kullanamayacaklarından, moral açısından zayıf, tatmin konusunda yetersiz ve örgüte katkıda bulunma eğiliminde oldukça kısır bir durum alacaklardır (Bingöl, 1990: 191). Motivasyon tekniklerinin etkin kullanımı ile işgörenlerin örgütsel bağlılıklarının arttırılabildiği ve bunun sonucu olarak iş tatmininin arttığı göz önüne alınırsa motivasyonun neden yöneticiler gözünde önem kazandığı açıkça ortaya çıkacaktır.

Bu bağlamda çalışmamızın amacı Bitlis ili otel işletmelerinde çalışanların motivasyon düzeylerini belirlemek ve çeşitli demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum, mesleki kıdem, eğitim düzeyi, görev basamağı) açısından motivasyon düzeylerinin farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Bu çalışmamızda Motivasyon ve İş tatmini kavramları açıklanmaya çalışılmış ayrıca motivasyon ve İş Tatmini ilişkisi incelenmiş ve araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Motivasyonun Tanımlanması ve Önemi

Güdülemenin İngilizce karşılığı olan “Motivation” kelimesi Latince’de “Hareket etme” anlamına gelen “Mot” kökünden türetilmiştir. İsteklendirme, teşvik etme ve yönlendirme gibi anlamlara sahiptir (Günbayı, 2000: 15). Türkçe karşılığı güdü, saik veya harekete geçirici olarak belirlenebilir (Eren, 1996: 412).

Sözlük manasıyla motivasyon harekete yönlendirilen eylemdir. Daha teknik bir açıklamayla motivasyon davranışa baskı veren yönlendiren, uyandıran(harekete geçiren) psikolojik bir süreçtir. Birçok araştırmacı bu tanımlamaya yeni eklemelerle; istemli hareketler bütünü, amaca yönlendirilen öge olarak görmektedir. Böylece motivasyon; davranışları amaçlara yönelik yönlendiren, uyandıran, harekete geçiren devam ettiren psikolojik bir süreçtir (Mitchell, 1982: 80). Motivasyon, bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için doyum sağlayacak ya da amaca götürecekt davranışlarda bulunma sürecidir (Bingöl, 1990: 190).

İnsan kaynakları yönetimi açısından güdülemenin önemi büyüktür; çünkü yönetim başkaları vasıtasıyla iş başarma sanatı olduğuna göre, işin başkalarıyla birlikte, yardım edici, her iki tarafa da hoşnutluk verici bir şekilde başarılması gerekir (Yüksel, 2000: 130). İşletmede çalışanların her biri, kendisine verilen görevi

yerine getirmek için çaba harcamaya istekli olmadıkça, yönetsel etkinliklerden hiçbir sonuç alınamaz. İnsanlar kendilerine verilen görevleri etkin bir biçimde yerine getirmeye istekli olmalıdırlar. Güdülenin rolü, bu isteği yoğunlaştırmak ve işgörenleri teşvik etmektir (Akat vd., 2002: 272). İşletme yöneticileri işgörenleri motive etmek amacıyla uygun motivasyon yöntemlerini göz önünde bulundurarak bu ihtiyaçlara uygun motivasyon araçları uygulamaları gerekir. İşletmelerde işgörenlerin ihtiyaçları farklı özellikler göstermektedir. Bundan dolayı önemli beklentileri şöyle sıralayabiliriz: Ücretleme, iş güvencesi, anlamlı ve önemli bir iş, uygun arkadaş ve dostluk yapılan işte güvenlik, ilerleme imkânı, konfor, dürüst ve kabiliyetli liderler, kabul edilebilir uygun emir ve yönetim, uygun bir sosyal grup. Bunların dışında; kararlara katılma, otorite ve güç kazanma isteği, iş yapmak için gerekli bilgi ve talimatların yeterli olması, kuralların ve kontrolün aşırı olmaması, yapacağı rolün açıkça belirtilmesi, aynı anda iki ayrı üstün emrinde bulunmama, kişisel hayatına saygılı olunması gibi bazı hususlar sıralanabilir (Kılıç, 1998: 24).

2.2 Motivasyon Araçları

Motivasyon araçları; Ekonomik Motivasyon Araçları, Psiko-Sosyal Araçlar, Örgütsel ve Yönetsel Araçlar başlıkları altında incelenecektir.

2.2.1 Ekonomik Motivasyon Araçları

Bireyi motive eden unsurlar çoğunlukla ekonomik temellere dayanmaktadır. Bireyin işe girmesindeki temel sebeplerden birisi gelir elde etme arzusudur. Dolayısıyla bireyin daha fazla motive olmasında ekonomik araçların kullanılması önem kazanmaktadır. Bireyi motive eden ekonomik araçlar; ücret artışı, primli ücret, üretime ortaklık sistemleri, kara katılma ve ekonomik ödül verme şeklinde 4 başlık altında incelenebilir (Keser, 2006:164).

2.2.1.1 Ücret Artışı

Güdülemde belki de en çok başvurulan özendirici araç, aynı pozisyonda ücrette sürekli nitelikte artış olması veya yükselmeye paralel olarak ücretin de artırılmasıdır (Sapançalı, 1993: 58). Ücret artışının işgörenler üzerinde belirli bir doyum sağladığı genelde kabul edilir. Ancak, işgörenler üzerinde ücret artışının sağladığı doyumdan daha önemlisi, benzer işlerde çalışanlara farklı ücret ödenmesinden kaynaklanan doyumsuzluktur. Bir işgören aldığı ücretin yüksekliğinden daha çok, başkalarının aynı iş için aldığı ücretle ilgilenir ve etkilenir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2001: 148).

Ücret artışı birey için sadece bir özendirme aracı olmamalıdır. Çünkü gereksiz artışlar bireyde bir beklentiye dönüşebilir. Böyle bir beklenti bir süre sonra bireyi motive eden bir araç olmaktan çıkıp; zaten baştan var olduğu kabul edilebilir faktöre dönüşebilir. Ücret artışı, örgüt tarafından gereken ölçüde ve gerektiği biçimde optimize edilmelidir. Ücret artışı, çalışanın bir ek çabası karşılığı verilmeli ancak bu araç sürekli kullanılmamalıdır. Ayrıca kişiye özel ekonomik ödüller verilmelidir. Çalışanlar yeterli bir şekilde ücretlendirilmeli; ücretlerin adaletli dağılımına gerekli önem verilmelidir (Keser, 2006: 165).

2.2.1.2 Primli Ücret

İşgörenleri almış oldukları sabit ücretin dışında, daha çok ve daha verimli çalışmaya özendirmek amacıyla verilen ek ücrete “prim” denilir. Bazı işletmeler, işgörelere verimli çalışmaları ve üretimi arttırıcı çabaları karşılığı prim verir. Bu primin hesaplanmasında çeşitli kriterler kullanılır. Genelde zaman esaslı ve parça başı temeline göre yapılan hesaplamalar, çeşitli prim sistemlerinin geliştirilmesine neden olmuştur (Sabuncuoğlu, 1987: 84).

Primli ücret sistemlerini uygulamak oldukça zordur. Özellikle işin ölçümü kolay olmadığı durumlarda, primli ücretin uygulanmasında güçlüklerle karşılaşılır. Örneğin, bakım, denetim, laboratuvar araştırması, pazarlama ve yönetim servisinde çalışanlara prim uygulaması pek kolay değildir. Üstelik zaman esasına göre ücret alanlarla primli ücret alanlar arasında bir gerginlik doğabilir. Söz gelişi, primli bir ücret alan bir işçi, genç bir laboratuvar mühendisinden fazla ücret alabilir. Daha kötüsü, primin hesaplanmasında ilgili işgörenin harcadığı ek çabaya uygun prim verilmeyişi ya da keyfi esaslara göre verilmesi işgörelerde huzursuzluk yaratabilir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2001: 150).

2.2.1.3 Kâra Katılma

Kâra katılma, bireyin performansına bağlı olarak oluşan kârdan pay alması, işletmenin kârına çalışanın ortak olmasıdır. İşletmenin her dönem sonunda elde ettiği kârın bir bölümünün bu kârın sağlanmasında emeği ve katkısı bulunan çalışanlara dağıtılması sistemin özünü oluşturur. Sistemin amacı, çalışanların emeğinin işletme için çok önemli olduğu duygusunu yaşatmak veya çalışanların örgüt için önemli bir unsur olduğunu vurgulayarak onların örgüte bağlılığını arttırmaktadır (Keser, 2006: 166).

Kâra katılma sistemi, aslında en az işgören kadar işletmenin yararına da çalışır. Her şeyden önce, kârın artırılmasını amaç edinen işgören kesimi üretim ve verimin artması için çaba harcar. İşgörenin işletmeye ve işine ilgisi, sevgisi ve bağlılığı yükselir, bu arada işletme işgören bütünleşmesi sağlanır. Böylelikle işletmelerin özlemini duydukları ortak amaç edinme ilkesi hiç değilse ekonomik alanda gerçekleştirilmiş olur. Bu işbirliği zamanla diğer alanlara da kayabilir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2001: 153).

Bu üstünlüklere karşılık, kâra katılmanın bazı önemli sakıncaları da vardır. Özellikle kâr dağıtımını tüm işgörelere mi yoksa kâra katkısı olan işgörelere veya departmanlara mı dağıtılacaktır. İşletme yöneticileri bu konuda karar verirken hassas olmalı işgörenleri işletmeden soğutacak tatminsizliğe neden olacak uygulamalardan kaçınılmalıdır. Haksızlığa uğradığını düşünen işgörenler işlerinden ayrılarak işgören devrinin yükselmesine neden olabilirler. İşletme de kalifiye elemanlarını kaybedilir (Kılıç, 1998: 56).

2.2.1.4 Ekonomik Ödül

İşgörenleri işe özendirmek ve işletmeye daha çok bağlamak amacıyla başarı gösterenlere ekonomik değer taşıyan ödüller verilebilir. Örneğin; bulunduğu

bölümde önemli bir yenilik ya da buluş öneren işgörelere parasal ödül verilmesi gibi. Bu yönde verilecek bir ödül, sürekli üretim artışı, yüksek kalite, ise devamlı gelme, makine ve araçları iyi kullanma karşılığı da olabilir (Deniz, 2005: 160).

Ödül aracı, öteki isteklendirme araçları gibi sınırlı geçerliliğe sahiptir. Özellikle özenle kullanılmadığı takdirde yararsız hatta zararlı bir araç haline gelebilir. Bu düşüncede olanlar, ödül sisteminin dayandığı temel düşünce doğru olsa bile sistemin uygulanması doğuracağı güçlüklerin bu aracın değerini azalttığı görüşünü ileri sürmektedir. Bir kez üstün başarının yada örnek davranışların saptanması sanıldığından daha güçtür. Ödül çoğu kez nesnel olmayan yargılara dayandırılmaktadır. Kaldı ki tek başına ödüllendirme yolu ile kişinin davranışlarının değiştirilmesi de olanaksızdır. Kurumsal düzeyde iyi ve yapıcı düşüncelerin ancak ödül sistemiyle ortaya çıkabileceği düşüncesi önemli bir yanılgıdır (Tümtürk, 2002: 252).

Bununla birlikte, tüm yenilik, buluş ve başarıları ekonomik ödüllerle özendirme yolu belirli bir sistem içerisinde yürütülürse, başarı sağlayabilir. Kişilerarası çatışma ve kıskançlıklara yol açmaması için grup ödüllendirmesinde de gidilebilir. Ancak bu uygulamanın da pek başarı sağladığı söylenemez. Günümüzde ödül sisteminin yararlı biçimde işleyişi, ödülün kişisel olması başarıyla orantılı olması ve hemen ödenir olmasına bağlıdır. Bununla birlikte, ekonomik araçlara gereğinden fazla yer vermek ve buna umut bağlayan bir motivasyon politikası gütmek yetersizdir. Bunun yerine parasal ödüllerin yanında diğer özendirme araçlarının yer aldığı bir ödüllendirme sistemine gidilmesi uygun olur (Tümtürk, 2002: 252).

2.2.2 Psiko-Sosyal Araçlar

Bireyin ekonomik araçlar kadar psiko-sosyal araçlardan motive olduğu bilinmektedir. Son dönemlerde psiko-sosyal araçlar işletmeler tarafından daha fazla dikkate alınmaya başlanmıştır. Çoğu işletmelerde önceleri yeteri düzeyde önemsenmeyen ancak son zamanlarda daha fazla etkili olmaya başlayan psiko-sosyal araçlar, çalışanların ekonomik varlık olmalarının yanı sıra sosyal bir varlık oldukları düşüncesini desteklemektedir (Keser, 2006: 167).

2.2.2.1 Statü

Statü bir kimseye toplumda başkalarının atfettikleri değerlerden oluşan bir kavramdır. Kişi böyle bir öneme sahip olabilmek için her türlü çabayı göstermekten çekinmeyecektir. Çalışılan mevkii ne olursa olsun, yapılan işin takdir edildiğini görme, kalifiye bir işçi olarak kabul edilme hemen hemen her kişi için derin bir tatmin duygusu yaratır. Bazı kimseler, kendi katkıları olmadığı zaman grup çalışmalarının aksayacağını ve verimin düşeceğini iddia ederek kendilerinin örgüt içi statülerini yüksek görür ve bundan derin bir tatmin duyarlar (Eren,1996: 429).

Statü işletmelerde güdülemeyi artıran önemli özendiricilerden birisidir. Yapılan araştırmalar yüksek statülü kişilerin diğerlerinden daha verimli olduklarını göstermiştir. (Sapançalı, 1993: 64).

2.2.2.2 Sosyal Katılma

Örgütlerde çalışan bireyler sadece resmi yapıya göre değil, toplumsal yapıda da bir gruba ait olma ve bu gruplarla sürekli etkileşim içerisinde olurlar. Dolayısıyla çalışanlar resmi gruplarda daha etkin çalışma psikolojisine sahiptirler. Örgütteki iş gören, katılımcı yapı içerisinde kendini ifade etme ve bunun sonucu olarak ortaya koyduğu yeni fikir ve kararların doğrudan ürün üzerinde uygulandığını gördükçe güçlü motivasyon elde etmiş olacaktır. Katılımcılık en güçlü sosyo-psikolojik motivasyon aracıdır. Çünkü işgörenler kendilerini ifade etme ve bunun uygulanmasıyla örgütsel ve sosyal olarak kendilerini kanıtlamış ve kişiliklerini geliştirmiş olurlar (Tümtürk, 2002: 57).

İnsanlar herhangi bir örgütteki gruplar içerisine girmek ve katılım sağlayarak kendini ifade etme ihtiyacını duyarlar. Bunun gerçekleşmesinde bilgiye eş zamanlı ulaşma çok önemlidir. İşletme her kademede çalışanların yeterli ve doğru bilgiye zamanında ulaşması, hem işlerin doğru ve hızlı bir şekilde yapılmasında, hem de aidiyet duygusunun güçlendirilmesinde gereklidir.

Dolayısıyla aidiyet duygusunun gelişmediği bireylerde katılımcılıktan söz edilemez (Tümtürk, 2002: 57).

2.2.2.3 Çalışmada Bağımsızlık

Birçok çalışan, bağımsız olabilecekleri, rutin olmayan, farklı yeteneklerini ve yaratıcılıklarını kullanabilecekleri ve onları geliştirebilecek bir işte çalışmayı arzu ederler. İşgörenlerin büyük çoğunluğu benlik duygusunu tatmin etmek ya da kişisel gelişme gücünü arttırmak amacıyla bağımsız çalışma ve inisiyatifini kullanma ihtiyacına önem verirler. Bir kişi, özgürlük içinde yetiştiği takdirde, kendisini grubun bir üyesi, bir şeyler yapma gücünde ve grup içinde bir değeri olan bir eleman olarak hisseder (Deniz, 2005: 161).

Çalışmada bağımsız olma tabiidir ki her işgörenin istediğini yapması anlamını taşımaz. Zira böyle bir uygulama varsa örgütsel yapının varlığından ve otoriteden bahsedilemez. Yöneticinin bu konuda yapması gereken şey, işgörenleri ilgi ve yeteneklerini psiko-teknik aracılığı ile saptayıp hiç değilse o alanda ve belirli ölçüde çalışma bağımsızlığını tanınmasıdır. Böyle bir uygulama durumunda kişisel yetenekler, yaratıcı düşünce ve yapıcı bir güç ortaya çıkabilecektir (Deniz, 2005: 161).

2.2.2.4 Psikolojik Güvence

İşgören çalışma ortamında Maslow'un ileri sürdüğü ekonomik güvence arayışının ötesinde psikolojik güvencelerinde arayışı içindedir. Psikolojik güvence çalışma atmosferine bağlıdır. Bu konuda ilk yaklaşım çalışma havasını bozan olumsuz nitelikli ve zararlı psikolojik öğelerin kaldırılmasına dayanır. İkinci yaklaşım olumlu nitelikli çalışma koşullarının gerçekleştirilmesini önerir. Daha açık bir deyişle çalışmanın gerçekleştiği atmosfer içinde işin temposu, doğası ve çevresi, psikolojik güvence konusunun ilgi alanı içine girer. Bu konuda ortaya çıkan

gereksinmeleri karşılamayan işletmeler son derece yetersiz bir insan ilişkileri imajı oluştururlar (Tümtürk, 2002: 62).

İşgören çalışma ortamında moral faktörlerinin bulunmasını arzu eder. Çalışma ortamında meydana gelen olumsuzlukların işveren tarafından kaldırılmasını, kendisini huzursuz eden faktörlerin işveren tarafından bilinmesini isterler. İşverenin çalışma ortamındaki olumsuzlukları görmezlikten gelmesi işgörenlerde güvensizliğe yol açar. Umursamazlık işgörenin çalışma isteğini yok eder, İşgörenin problemleriyle ilgilenen yöneticilerle, çalışılan bir işyerinde işgörenler iş tatmini yönünden daha pozitif olacaklardır ve daha fedakarca çalışma isteği duyacaklardır (Kılıç, 1998: 66).

2.2.3 Örgütsel ve Yönetmel Araçlar

Örgütsel ve yönetmel araçlar kapsamında yetki devri, yükselme olanakları, kararlara katılma, amaç birliğı ve eğitim konuları işlenecektir.

2.2.3.1 Yetki Devri

Yetki devri, çalışanda saygı ve tanınma ihtiyaçlarını tatmin edecek önemli güdüleyici araçlardan biridir. Yetki devri sayesinde çalışan hareketlerinde serbestlik kazanır, sorumluluk yüklenir ve bencil ihtiyaçlarını giderebileceğı davranışlara yönelebilir. Bununla birlikte yetkinin uygulanabilmesinde olduğı gibi, devredilmesinde de dozu iyi ayarlamak gerekir. Yetki devredilecek astın bu yetkiyi nasıl kullanacağı önceden tahmin edebilmek, yani onu tanımak gerekir. Fazla yetki, o kimseyi dengesizleştirebilir, kuruluşu alt üst edebilir ve yarar yerine zarar getirebilir (Sapançalı, 1993: 64).

2.2.3.2 Yükselme Olanakları

İşgörenleri çalıştıkları işlerinde yükselme olanakları da isterler. Çünkü insanlar işleri iyice öğrenip tecrübe kazandıkça, iş yeknesaklaşacak, buldukları mevkilerdeki yetkilerini ve dolayısıyla sorumluluklarını yetersiz bulacaklardır. Bu nedenle, daha yüksek yetki ve sorumluluklarla çalışmayı arzu edeceklerdir. İlerleme ya da yükselme yolları tıkanan yöneticilerin çalışma gayret ve şevkleri azalacaktır. Şu halde, yükselme işyerinde bir teşvik yani güdüleme aracıdır. Astlarına yükselme olanağı gibi bir teşvik aracı sağlayan yönetici, plan ve programlarını uygulamaya koymak için kendisine yardım edip işbirliğini kolaylıkla

2.2.3.3 Kararlara Katılma

Yönetime katılma endüstriyel demokrasinin uygulama şekillerinden birisi olup, işçilerin çalıştıkları işletmelerin çeşitli düzeylerinde işletmelerini, işlerini veya kendilerini ilgilendiren konulara söz ya da oy hakkı ile katılımıdır.

İşgören sayısı ve tanınma ihtiyacı, kararlara katılım ile karşılanabilir. Özellikle işgörenin, işlerin planlamasına yardımcı olması, konferanslara, komite çalışmalarına katılması, işin kendisi ile ilgili ve hatta yönetimsel kararlara dahi katılması, onu işine daha bağılı duruma getirecek ve daha yüksek bir motivasyon düzeyine ulaştıracaktır (Kaynak, 1998: 144).Bu özendirme araçlarının dışında,

ücret dışı yapılan aynı yardımlar (giyecek ve yiyecek yardımı) işgörenin niteliklerine ve yeteneklerine uygun işlerde çalıştırılmaları, işten çıkarılma tehlikesinin olmaması, normal mesai saatinden fazla çalışma durumlarının olmaması, işyerindeki fiziksel şartlar(havalandırma, ısıtma, aydınlatma, gürültü vb.) ekip çalışması gibi işgörenleri motive etmeye yönelik özendirme araçları, otel işletmelerinin özel durumlarından dolayı kullanılmalrı gereken araçlar olarak sayılabilir (Oral ve Kuşlvan, 1997: 113).

2.2.3.4 Amaç Birliği

İşletme yönetiminin en önemli işlevi, örgütü olarak işletme amaçları ile işgören amaçları arasında bir denge sağlamaktır. Örgütlerin belirli amaçlara ulaşmak için birer araç oldukları gerçeği kabul edilirse, örgütsel başarıyı insan sömürmekte değil insanı kazanmakta aramak gerekir. Eğer işgören amaçları ile örgütsel amaçları arasında bir bütünleşme sağlanırsa bundan her ikisi de kazançlı çıkar. Burada en önemli rol yöneticilere düşer. Ortak amaç inancını aşıl原因 ve ona ulaşmada ortak çaba harcanmasını hazırlayan yönetici hiç kuşku yok ki başarılı bir yöneticidir (Tümtürk, 2002: 63).

2.2.3.5 Eğitim

Örgütte eğitim, yaşamsal öneme sahip olmanın yanı sıra, çalışanları motive eden bir araçtır. Eğitim bireylerin gelişimine, eksik yönlerini pekiştirmeye hizmet etmektedir. Bireylerin kariyer gelişimi açısından işletmelerde eğitim faaliyeti önem kazanmaktadır. Böylece birey, örgütün kendisini geliştirmeye yönelik faaliyetlerini olumlu algılayacak ve motivasyonunu arttıracaktır (Keser, 2006: 173).

Eğitimin gerekliliği başlıca 3 ana amaca dayandırılabilir:

- 1) Yeni bilgiler sunulması,
- 2) Davranış ve tutumların değişiminin sağlanması,
- 3) İşgören(ler)de tatminin yaratılması.

Dinamik bir yapıya sahip olan organizasyonun sürekli olarak yeni bilgi ve ilkeler edinmesi olağandır. Çünkü kendini değişen koşullara uyumlandırma gereksinmesini o da hisseder. Organizasyonun bunu sağlaması ise açıktır ki, organizasyon üyelerinin bu yeni bilgi ve ilkelerle donatılması ile olanak bulacaktır. Çünkü organizasyonel tutum ve davranışların değişmesinin uygulamada değer kazanması, bu yeni tutum ve davranış kalıplarının üyelere göçerilmesi ile olanaklı olacaktır (Kaynak, 1998: 147).

3. MOTİVASYONUN İŞ TATMİNİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 İş Tatmininin Motivasyonla İlişkisi

İş tatmini, işgörenler fiziksel ve zihinsel sağlıkları yanında, bireysel fizyolojik ve ruhsal duygularının bir belirtisidir. İş tatmini denince, işten elde edilen

maddi çıkarlar ile işçinin beraberce çalışmaktan zevk aldığı iş arkadaşları ve eser meydana getirmenin sağladığı bir mutluluk akla gelir (Bingöl, 1990: 2000; Şimşek vd., 2001: 136). Bir başka tanımlamaya göre; kişinin işinden ya da işe ilgili tecrübelerini değerlendirmelerinden kaynaklanan olumlu duygusal durum ya da memnuniyet olarak tanımlayabiliriz (Luthans, 1995: 129). İş tatmini genel olarak kişinin işine karşı gösterdiği tutumdur diyebiliriz. Bu tutumlar genel olarak, karışık duyguların toplamıdır. İnançlar ya da bilgi, duygular, algılar, duyarlılık ya da işe karşı yapılan değerlendirmeler ve davranışsal eğilimlerdir (Organ ve Hamner, 1982: 287; Newstorm ve Davis, 1990:195).

Motivasyon, temel bir psikolojik süreçtir. Motivasyon tanımlarında, arzu istek, hedef, amaç, ihtiyaç, güdü, motif, teşvik kelimeleri yer almaktadır. Motivasyon, çalışma veya üretme konusunda bir istek belirtir. Tatmin ise tamamen üretkenliğe bağlı olmayan olumlu bir duygusal durumu içerir. Motivasyon genellikle amaca yönelik davranışlarla ilgilidir. Tatmin ise amaca yönelik davranıştan kaynaklanan bir tutumdur (Şimşek, 1995: 92).

Motivasyon ile tatmin kavramlarının kesiştiği nokta her iki değişkeninde zihinsel bir süreç olmayıp, duygusal bir süreç olmalarıdır. Motivasyon kavramıyla tatmin arasındaki ilişki şartlara ve durumlara bağlıdır. Kimi zamanlarda olumlu, kimi zamanlarda nötr ve bazen de olumsuz olabilmektedir. Tatmin kavramıyla bireyin iç huzuru ve rahatlığı ifade edilmek istenmektedir. Fakat bireyin dışsal davranışını değiştirme anlamına gelmez. Motivasyondan ayrıldığı nokta da burasıdır. Motivasyon, bireyin davranışlarını etkileyerek, onu harekete geçirmektir. Oysa tatmin duygusu, öznel bir iç zevki ve huzuru ifade etmektedir. Motivasyon ile tatmin arasındaki ilişki, karşılıklı etkileşim biçimindedir. Tatmin olmuş kişinin, motive olabilmesi için gerekli ortam hazırlanmış demektir. Çünkü tatmin olmuş birey davranışını değiştirmeye güdülenmeye oldukça uygun bir durumdadır. Aynı şekilde, güdülenmiş bir birey de, tüm çaba ve faaliyetlerinin sonucunda iç huzuru ve zevki tadabilir. Başka bir deyişle, motivasyon, tatmin yaratabilir. Bundan başka, belirli durum ve duyguların, her iki etkiyi birden göstermesine de şaşmamak gerekir (Deniz, 2005: 330).

Bu konuda; iş tatmini açısından motivasyon teorilerinden; Maslow'un Güdüleme Kuramı, Alderfer'in VIG Kuramı, Herzberg'in Güdüleme Kuramı, Adams'ın Eşitlik Teorisi işlenecektir.

3.1.1 İş Tatmini Açısından Maslow'un Güdüleme Kuramı

Maslow, giderilen ihtiyacın bir motivatör olmayacağını belirtmektedir. Her ne kadar, ana hatlarıyla bu doğru olabilirse de bireysel ihtiyaçların, tek bir eylem veya eylemler sonucunda tamamen veya sürekli olarak asla tatmin edilemeyeceği de bir gerçektir. Birey uygun şekilde davranırsa, ihtiyaçlar sürekli ve tekrarlı olarak karşılanır. Eğer çok sayıda ihtiyaç aynı anda ortaya çıkıyorsa, bu gerçek ihtiyaçların giderilmesinin sabit bir hiyerarşik düzen içinde giderildiği fikri ile çelişir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisini bireysel ve örgütsel ihtiyaçlar olarak iki grupta

toplamak mümkündür. Bu şekilde iş tatmininin determinantları olarak hem bireysel, hem de örgütsel ihtiyaçların ele geçirilmesi gerekecektir (Yılmaz, z1997: 85).

3.1.2 İş Tatmini Açısından Alderfer'in VİG Kuramı

VİG kuramı Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisini var olma, ilişki ve gelişme (VİG) olmak üzere üç basamağa indirir ve kuram adını bu kavramların baş harflerinden alır. Var olma ihtiyacı, Maslow'un fizyolojik ve güvenlik gibi alt düzey ihtiyaçlarını karşılar. İlişki ihtiyacı, sevgi ve ait olma ihtiyaçları ile uyumludur. Gelişme ihtiyacı ise, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını içerir. Bireyin ihtiyaçlarındaki farklılıklar bireyin gelişme düzeyine bağlıdır. Üniversiteden yeni mezun bir genci var olma ihtiyacının karşılanması tatmin ederken, daha sonra iş bulup çalışmaya başladığında başkalarıyla ilişkide bulunma ihtiyacının karşılanması tatmin edecektir. Fakat daha sonraları bir ailesi ve çocukları olduğunda yeni finansal sorumluluklar yüklenmek zorunda kalacağından yeniden var olma ihtiyacına dönecektir (Aksel, 2003: 108).

VİG kuramına göre tatmin edilmemiş ihtiyaçlar güdüleyicidir. Temel ihtiyaçlar tatmin edildiğinde daha önemsiz hale gelirler ve bir üst düzey ihtiyacın tatminine çalışılır. Ancak, üst düzey ihtiyaçlar tatmin edildikçe daha önemli hale gelirler. Örneğin, gelişme ihtiyaçlarını karşılayan bağımsızlık fırsatı arttıkça, bu ihtiyacı gelecekte de karşılama arzusu da artar. Birey gelişme ihtiyacı gibi üst düzey ihtiyaçlarını karşılamadığında sosyal ilişkilerini geliştirecek iş ortamları arayarak daha üst düzey ihtiyaçlarını tatmine yönelir (Aksel, 2003: 108).

3.1.3 Herzberg'in Güdüleme Kuramının Değerlendirilmesi

Herzberg'in motivasyon ve hijyen faktörlerini kesin çizgilerle ayırdığı görülmektedir. Bu faktörler yakından incelendiğinde hijyen faktörlerinin ortamdaki kaynaklanan dışsal faktörler motivatörlerin ise kişinin tutumlarından kaynaklanan içsel faktörler olduğu görülmektedir. Herzberg, hijyen faktörlerinin iş tatmini sağlamada etkili olmadığını, sadece tatminsizliği giderdiğini ileri sürmektedir. Bu görüşün, uygulamadaki gözlemler ve çok sayıda yönetici ile yapılan görüşmeler sonucu, doğruluğunu kanıtlamanın güç olduğu belirlenmiştir. (Yılmaz, 1997: 87).

3.1.4 İş Tatmini Açısından Adams'ın Eşitlik Teorisi

Eşitlik teorisinin, iş tatmini açısından en önemli tarafı organizasyonun sağladığı ödüller ve ödül sistemlerine olan etkisidir. Resmi organizasyonel ödüller(ücret, terfi vb.) resmi olmayanlara göre (içsel tatmin, başarı duygusu vb.) daha kolay gözlenir. Bunlar ekseriya kişinin eşitlik anlayışının temelini oluşturur. Sosyal kıyaslamalar, iş ortamında açıkça güçlü faktörlerdir. Eşitlik teorisi, üç önemli mesaj vermektedir. Öncelikle, organizasyon içindeki herkesin ödül sisteminin esasını anlama ihtiyacıdır. Örneğin, kişi iş hacmine göre değil de yaptığı işin kalitesine göre ödüllendiriliyorsa bu gerçek herkese açıkça duyurulmalıdır. İkinci olarak, kişiler ödülleri çeşitli ve farklı yönlerini görme eğilimindedir. Çeşitli ödüllere ilişkin deneyimleri ve algılamaları vardır. Son olarak, çalışanlar eylemlerini, algıları üzerine oluştururlar. İş hayatında çok rastlanan bir örnek

olarak, iki mühendis tamamen aynı maaşı alsalar dahi, her biri diğerinin daha fazla aldığını düşünür. Ülkemizde ve birçok ülkede özel sektör kuruluşlarında maaşlar gizlidir. Bu gizlilik kişilerin eşitlik deneyimini gerçeklerden çok algılar üzerine oluşturmasına yol açar (Yılmaz, 1997: 88).

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRMELERİ

4.1 Araştırmanın Önemi ve Amacı

Araştırmanın amacı, motivasyonun otel çalışanları için ne kadar önemli olduğunun saptanmasıdır. Otel işletmelerinde motivasyon konusu, hem çalışanlar hem de çalışanların görev yaptıkları otel işletmeleri için büyük öneme sahiptir. Çalışanların motivasyonunun yüksek veya düşük olması onların ortaya koyacakları hizmet kalitesi ve verimliliklerini etkileyecektir. Çalışanların motivasyon düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın sonuçlarının çalışanlara yol göstereceği ve otel yöneticilerine hangi faktörlerin çalışanların motivasyonunda daha etkili olduğu konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir.

4.2 Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Araştırmanın ana kütesini Bitlis ilindeki tüm üç ve dört yıldızlı otel işletmeleri oluşturmaktadır. Bitlis ilinde 3 yıldızlı bir otel işletmesi ve Tatvan ilçesinde faaliyette bulunan 2 adet dört yıldızlı otel işletmesi ve bir adet üç yıldızlı otel işletmesi ile görüşülmüştür. Çalışmamızda, cevaplayıcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik sorular ve çalışanların motivasyon düzeylerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Motivasyon düzeylerini belirlemeye yönelik; (Özdevecioğlu, 2003; Hançer ve George, 2003; Örucü vd., 2005; Ceylan vd. 2006; Özcan vd. 2007; Öztutku, 2007) ortaya konulmuş olan Minnesota İş Doyum Ölçeği'nin kısa formu temel alınmıştır. Minnesota İş Doyum Ölçeği 1-5 arasında puanlanan beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçek puanlamasında, Hiç memnun değilim; 1 puan, Memnun değilim; 2 puan, Kararsızım; 3 puan, Memnunum; 4 puan, Çok memnunum; 5 puan olarak değerlendirilmektedir. Ölçek sonucunda, bir toplam puan elde edilmektedir. 20 (yirmi) soruluk ölçekte yapılan güvenilirlik testinde tüm anket sorularının güvenilirliği $\alpha =$ Cronbach Alpha değeri 0,955 olarak bulunmuştur.

3.3.Araştırma Bulguları ve Bulguların Değerlendirilmesi

Tablo 1: Demografik Bulgular

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	20	29,4
	Erkek	48	70,6
Toplam		68	

Yaş	18-25	16	23,5
	25-30	23	33,8
	30-45	28	41,2
	45 ve üzeri	1	1,5
Toplam		68	100,0
Öğrenim	İlköğretim	12	17,6
	Lise	51	75,0
	Önlisans	3	4,4
	Lisans	2	2,9
Toplam		68	100,0
Turizm Eğitimi	Almadım	49	72,1
	Kurs	8	11,8
	Lise Eğitim	10	14,7
	Lisans Eğitim	1	1,5
Toplam		68	100,0
Sektörde Çalışma Süresi	1 – 6	23	33,8
	6 – 12	38	55,9
	12 ve üzeri	7	10,3
Toplam		68	100,0
İşletmede Çalışma Süresi	1 – 6	63	92,6
	6 – 12	2	2,9
	12 ve Üzeri	3	4,4
Toplam		68	100,0
Otelde Çalışılan Departman	Ön Büro	13	19,1
	Mutfak	5	7,4
	Kat Hizmetleri	9	13,2
	Muhasebe – Satınalma – Depo	9	13,2
	Restoran ve Bar	27	39,7
	Diğer	5	7,4
Toplam		68	100,0
Oteldeki Görev Basamağı	Yönetici	4	5,9
	Çalışan	64	94,1
Toplam		68	100,0

Tablo 1. incelendiğinde, ankete katılan çalışanların %29,4'ü Kadın %70,6'sı Erkektir. Bu dağılıma baktığımızda Doğu Anadolu Bölgesi'nde çalışanların çoğunluğunun erkek olduğu görülmektedir. Bu bulguya bakılarak; turizm sektörü diğer sektörlerden farklı olarak mevsimlik olma, düzensiz çalışma saatleri, eş zamanlı üretim, kalifiye olmayan personel çalıştırma ihtiyacı, düşük ücretler (Amoah ve Baum, 1997: 5) sosyal statüsü düşük olan pozisyonlar (Hjalager ve Andersen, 2001: 115) gibi özellikleri nedeniyle bayan çalışanların sektörde daha az

yer aldığı söylenebilir. Çalışanların büyük çoğunluğunun %75'i 25-30 ve 30-45 yaş aralıklarında olduğu görülmektedir.

Bu bulguya bakılarak; turizm sektörü genel olarak sezonluk personel çalıştırdığı için çalışanlarını özellikle genç ve dinamik personelden seçmeleri bu durumu doğrular niteliktedir.

Çalışanlar eğitim durumuna göre incelendiğinde ise lise eğitimi alanların %75,0 ile en fazla olduğu, ilköğretim mezunlarının %17,6 ile 2. sırada oldukları, üniversite eğitimi almış olanların oranlarının ise düşük oldukları gözlenmiştir. Bu bulguya dayanarak; Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki otellerimizde çalışanların eğitim düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Bunda genel olarak bu bölgelerde turizm alanında üniversite düzeyinde eğitim veren kurumların az olması ve eğitimi personelin daha çok kıyı otellerde çalışmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Çalışanların turizm alanında almış oldukları eğitim durumları incelendiğinde; araştırmamızda; turizm eğitimi almamış olanların %72,1 ile en fazla olduğu, turizmde lise seviyesinde mesleki eğitim alanların % 14,7 olduğu görülmektedir. Turizmde toplam çalışma sürelerine baktığımızda %55,9 ile 6-12 yıl arası çalışanların ağırlıkta olduğu, %33,8 ile 1-6 yıl arası çalışanların olduğu görülmüştür.

Mevcut işletmelerde çalışma yıllarında ise 1-6 yıl arası çalışanların %92,6 ile en fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulguya dayanarak; bu bölgede otel işletmelerinde uzun süreli istihdamın olmadığından söz edilebilir. Dört ve beş yıldızlı işletmelerin son zamanlarda bu yerlerde kurulması bu durumu destekler niteliktedir.

Katılımcıların otellerde çalıştıkları departmanlara bakıldığında %19,1 ile ön büro ve %39,7 ile restoran ve bar çalışanlarının en fazla olduğu iki departman olarak gözlemlenmiştir. Otel işletmelerinde en çok otomasyona gidilemeyen bölümün bu departman olması çalışan işgücünün burada yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Organizasyonda çalışanların yönetsel pozisyonuna göre katılımcılar incelendiğinde departman elemanlarının %94,1 ile en fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 2: Cevaplayıcıların Motivasyon düzeylerinin Değerlendirmelerinin Ortalaması ve Standart Sapması

	N	Ortalama	Standart Sapma
Beni her zaman meşgul etmesi bakımından	68	3.81	0,3568
Bağımsız çalışma imkânının olması bakımından	68	3.95	0,39615
Ara sıra değişik şeyler yapabilme imkânı bakımından	68	3.80	0,55828
Toplumda “saygın bir kişi” olma şansını bana vermesi bakımından	68	3.73	0,4692
Yöneticinin emrindeki kişileri iyi yönetmesi Bakımından	68	3.87	0,51386
Yöneticinin karar verme yeteneği bakımından	68	3.86	0,46094
Vicdani bir sorumluluk taşıma şansını bana vermesi yönünden	68	3.83	0,45903
Bana garantili bir gelecek sağlaması yönünden	68	3.77	0,46094
Başkaları için bir şeyler yapabildiğimi hissetmem yönünden	68	3.89	0,52568
Kişileri yönlendirmek için fırsat vermesi yönünden	68	3.87	0,49047
Kendi yeteneklerimle bir şeyler yapabilme şansını vermesi yönünden	68	3.91	0,66388
İşimle ilgili alınan kararların uygulamaya konması yönünden	68	3.92	0,47686
Yaptığım iş karşılığında aldığım ücret yönünden	68	3.92	0,61372
Terfi imkânının olması yönünden	68	3.90	0,39643
Kendi fikir/kanaatlerimi rahatça kullanma imkânı vermesi yönünden	68	3.97	0,4713
Çalışma şartları yönünden	68	3.90	0,69173
Çalışma arkadaşlarının birbirleriyle anlaşmaları yönünden	68	3.94	0,57969
Yaptığım iş karşılığında takdir edilmem yönünden	68	3.98	0,49226
Yaptığım iş karşılığında duyduğum başarı hissi yönünden	68	3.97	0,80057
Mesleğimi yaparken kendi yöntemlerimi kullanabilme imkânı vermesi açısından	68	3.94	0,44248
Toplam	68	3.88	0,4692

Yirmi ifadenin ortalamasına (3.88) bakılarak genel olarak otel çalışanlarının motivasyon düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Demografik Özelliklerin Çalışanların Motivasyon Düzeyleri Açısından Ortalamalarının Karşılaştırılması

Değişken	Gruplar	Sayı	Ort.	Std. Sapma	Test
Cinsiyet	Kadın	20	3,2241	,04516	P= 0,767
	Erkek	48	2,2894	,03946	T= -0,962
Yaş	18-25	16	3,1759	,03680	P= 0,822
	25-30	23	2,2802	,03636	F= 0,6704
	30-45	28	2,3228	,06398	
	45 ve üzeri	1	3,0741		
Öğrenim	İlköğretim	12	3,2438	,04501	P= 0,9355
	Lise	51	3,2803	,03811	F= 0,14015
	Önlisans	3	3,2593	,24098	
	Lisans	2	3,1852	0,00000	
Turizm eğitimi	Almadım	49	2,2872	,02424	P= 0,54937
	Kurs	8	2,2963	,19847	F= 0,71035
	Lise Eğitim	10	3,1889	,08308	
	Lisans Eğitimi	1	3,0370		
Sektör çalışma süresi	1-6	23	3,2721	,07767	P= 0,9967
	6-12	38	3,2680	,02473	F= 0,00325
	12 ve üzeri	7	2,2751	,10187	
Mevcut işletmede çalışma süresi	1-6	63	2,2728	,03196	P= 0,71653
	6-12	2	2,1296	,12963	F= 0,33504
	12 ve üzeri	3	3,3086	,21631	
Çalışılan departman	Ön büro	13	3,2593	,06135	P= 0,81427
	Mutfak	5	3,3852	,11747	F= 0,4464
	Kat Hizmetleri	9	2,2922	,05069	
	Muhasebe-Satınalma-Depo	9	3,2716	,09563	
	Restoran ve Bar	27	3,2305	,02195	
	Diğer	5	3,3556	,32807	
Oteldeki Görev Basamağı	Yönetici	4	3,2593 2,4444	,40769	P= ,0000
	Çalışan	64		,02349	T= 1,42106

*p<0,05 ise önemlidir

Bu ortalamaların karşılaştırılması için T testi ve Anova testi yapılmıştır.

Çalışanların motivasyon düzeyleri; cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, turizm eğitimi alma, sektör çalışma süresi, mevcut işletmede çalışma süresi ve çalışılan departmanlara göre farklılık göstermemektedir. Ancak görev basamağında çalışanların motivasyon algılarında farklılık görülmektedir. (P= ,0000) buna göre yöneticilerin çalışanlara göre daha fazla motive olduğu söylenebilir. Yöneticilerin

çalışanlara göre daha fazla motive olduğunu bu bağlamda kariyerin motivasyona olan etkisini söyleyebiliriz.

SONUÇ

Bir işletmenin başarısı her şeyden önce onu oluşturan insanların iş görme yetenek ve motivasyonlarına bağlıdır. İnsan kaynakları yönetimi açısından motivasyonun önemi büyüktür; çünkü yönetim başkaları vasıtasıyla iş başarma sanatı olduğuna göre, işin başkalarıyla birlikte, yardım edici, her iki tarafa da hoşnutluk verici bir şekilde başarılması gerekir (Yüksel, 2000: 130). İşletmede çalışanların her biri, kendisine verilen görevi yerine getirmek için çaba harcamaya istekli olmadıkça, yönetsel etkinliklerden hiçbir sonuç alınmaz. İnsanlar kendilerine verilen görevleri etkin bir biçimde yerine getirmeye istekli olmalıdırlar. Motivasyonun rolü, bu isteği yoğunlaştırmak ve işgörenleri teşvik etmektir (Akat vd., 2002: 272).

İhtiyaçlar gün geçtikçe artmakta, yeni bulunan veya geliştirilen araçlar belirli bir süre sonra reklam vb. gibi nedenlerle ihtiyaç halini almaktadır. Böylece çağdaş insan, sürekli olarak daha fazlasını beklemektedir. Örgütte motivasyonel açıdan uygun bir ortamın bulunması, işgörenler için ihtiyaçları gidermede ve amaçlara ulaşmada son derece yararlı olacaktır. Motivasyon etmenlerinin çekici olmadığı, hatta bulunmadığı bir durumda ise, ihtiyaçlar ve amaçlara ulaşmak bir yana, işgörenler yetenek ve çalışma kapasitelerini tam olarak kullanamayacaklarından, moral açısından zayıf, tatmin konusunda yetersiz ve örgüte katkıda bulunma eğiliminde oldukça kısır bir durum alacaklardır (Bingöl, 1990: 191).

Çalışmamızda genel olarak çalışanların motivasyon seviyelerinin yüksek derecede olduğu söylenebilir. En çok "Bağımsız çalışma imkânının olması ve Mesleğimi yaparken kendi yöntemlerimi, kullanabilme imkânı vermesi" açısından ifadelerine en yüksek puanlamayı verdikleri görülmüştür. Bu bağlamda otel işletmelerinin esnek yapısı dikkate alındığında çalışanların motivasyon düzeylerini yükseltici bir faktör olarak görebiliriz. Çalışanların motivasyon düzeyleri; cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, turizm eğitimi alma, sektör çalışma süresi, mevcut işletmede çalışma süresi ve çalışılan departmanlara göre farklılık göstermemektedir. Ancak görev basamağında çalışanların motivasyon algılarında farklılık görülmektedir. (P = ,0000) Buna göre yöneticilerin çalışanlara göre daha fazla motive olduğu söylenebilir. Bunun sonucunda da kariyerin motivasyona olan etkisini görmekteyiz.

Sonuç olarak; işletmenin insan kaynağına yapacağı yatırımlar daha büyük oranda geri dönüş sağlayacaktır. Bu bağlamda yöneticiler iş tatminini sağlamak için çalışanlarına kariyer gelişim olanaklarını sunmalı, özendirici ücret sistemleri uygulamalı, çalışma koşullarını iyileştirmeli ve iş güvenliği sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akat, İ., Budak, G., Budak, G.(2002).*İşletme Yönetimi*, Şafak Matbaacılık, İzmir.
- Aksel, İ. (2003). *İşletme Yöneticilerinin Liderlik Davranışlarının İş Tatmini Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Aşan, Ö. (2001). *Yönetim ve Organizasyon*, (Ed.) Salih Güney, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Bingöl, D. (1990). *Personel Yönetimi ve Beşeri İlişkiler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Deniz, M. (2005). *Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler*, (Ed.) Mehmet Tikici, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Eren, E. (1996). *Yönetim ve Organizasyon*, İşletme Ekonomisi Dizisi, Beta Basım, İstanbul.
- Günbayı, İ. (2000). *Örgütlerde İş Doyumunu ve Güdüleme*, Özen Yayıncılık, Ankara.
- Hançer, M., George, R. T. (2003). Job Satisfaction of Restaurant Employees: An Emprical Investigation Using The Minnesota Satisfaction Questionnaire, *Journal Of Hospitality & Tourism Research*, 27(1), 85-100.
- Kaynak, T. (1998). *İnsan Kaynakları Planlaması, İnsan Kaynakları Yönetimi*, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayın No:276, İstanbul.
- Keser, A. (2006). *Çalışma Yaşamında Motivasyon*, Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Kılıç, İ. (1998). *Motivasyon ile İşgören Devir Hızı Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Luthans, F. (1995). *Organizational Behaviour*, Mcgraw-Hill, Inc,7th Edition.
- Mitchell, T. (1982). Motivation: New Directions for Theory, *Research, Andpractice, The Academy Of Management Rewiew*, 7(1), 80-88.
- Newstrom, J. W. & Davis, K. (1990). *Organizational Behaviour (Human Behaviour At Work)*,Ninth Edition.
- Oral, S. ve Kuşluvan, Z. (1997). Motivasyon Konusunda Oluşturulan Yaklaşımlar ve İşletmelerde Motivasyonu Artırmaya Yönelik Olarak Kullanılan Araçlar, *Verimlilik Dergisi*, Milli Produktivite Merkezi Yayını, Sayı:3, 93-114.
- Organ, W. D & Hamner, C. W. (1982). *Organizational Behaviour (An Applied Psychological Approach)*, Business Publication Inc., Texas.
- Özdevecioğlu, M. (2003). *İş Tatmini ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Afyon Kocatepe Üniversitesi,

- İ.İ.B.F. 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri 22-24 Mayıs 2003, 693-711, Afyon.
- Sabuncuoğlu, Z. (1987). *Çalışma Psikolojisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2001), *Örgütsel Psikoloji*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Sapancalı, F. (1993). Çalışanların Güdülenmesinde Kullanılan Özendirici Araçlar. *Verimlilik Dergisi*, Milli Produktivite Merkezi Yayını, Sayı:4, 55-59.
- Şimşek, M. Ş., Akgemici, T., Çelik, A. (2001). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*, Nobel Yayın Dağıtım, 2.Baskı, 138-139, Ankara.
- Tümtürk, A. (2002). *Motivasyon Kuramları ve İşletmelerde Motivasyonu Artırmaya Yönelik Kullanılan Araçlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Yılmaz, Ö. (1997). Denetim Alanı ve İş Tatmini Arasındaki İlişki ve GAP Kapsamına Giren Üç İldeki Özel Sektör İmalat İşletmelerine Örnek Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Yüksel, Ö. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Kur'an'da Bazı Ayetler Çerçevesinde İsti'are ve Kinaye

İbrahim SÜRÜCÜ*

Öz

Sistematize edilip adı konulmuş bütün bilimsel kural ve kuramlar sistematize ettiği kural/kuramın kendisiyle başladığını iddia edemez. Yer çekimi kanunu keşfedilmeden önce de yer çekimi kanununun var olduğu gibi. Sosyal hayatta farkında olarak veya olmayarak kullana geldiğimiz dil, içerisinde birçok edebi sanat barındırmaktadır. Bu durum bu gün geçerli olduğu gibi geçmişte de böyleydi. Arap toplumu edebi sanatları varabildikleri en üst düzeyde kullanıyor ve bunun üzerine günümüz modasıyla festivaller düzenliyorlardı. Kur'ân bu ortamda nazil olmuş ve indiği toplumun bu özelliğini nazara alarak hidayete başlamıştır. Kur'ân Arap toplumundan farklı olarak kullandığı edebi sanatları sadece sanat olsun diye ifadelendirmemiştir. Kur'ân, bu minvalde kullandığı edebi sanatlarda kendini onlardan üstün göstermiş ve bu yolla gelen ayetlerin aşkın bir varlıktan geldiğine onları iknaya çalışmıştır. Bu yönüyle Kur'ân ebedi bir mu'ciz kitap olma vasfını ortaya koyarken diğer taraftan da kinaye ve isti'are gibi sanatlarla konuşma üslubunda edebî ehemmiyetine işaret etmiştir.

Anahtar kelimeler: *belağat, kinaye, isti'are*

Abstract

The Metaphor and the Allusion Within Framework Some Ayats in the Qur'an

Every scientific rules and theory which has been systematised and given names can't claim that rules theory that it systematised started with it like the law of gravity before being discovered there was the law of gravity. Whether being aware of it or not, the language which we have been using in social life it contains a lot of literary arts. This condition is and was so. Arab population was using literary arts at a top level so they were making festivals as today's fashion festivals. The holy Quran had came down in this situation and started to guide taking into consideration this feature the holy Quran hadn't used the literary which was different from Arab population, just as a literary theory. The holy Quran, in this respect had showed itself more superior than them and tried to convince that the come ayats are coming from a superior creature in this respect the holy Quran, on one hand showed its being miracle qualification on the other hand it pointed out the importance of the allusion and metaphor which are being used.

Keywords: *eloquence, allusion, metaphor*

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi,
isurucu@beu.edu.tr

GİRİŞ

Kur'ân'ı Kerim kutsal bir kitap olmakla beraber içinde Arap edebiyatının hemen hemen bütün edebi sanatlarını barındırmaktadır. Bu, Yüce Yaraticının kullarının anlayış seviyelerine uygun bir dil kullanmasından ileri gelmektedir. O (c.c), kulları hidayet yolunu bulsun diye onların anlayış seviyelerine göre bir üslup kullanmış ve aynı zamanda onların *edeb* dünyalarına da hitap etmiştir.

Duygu, düşünce, olay ve olguları, etkili ve güzel biçimde anlatan söz sanatı olarak tanımlanabilecek olan edebiyat ve buna bağlı olarak gelişen edebi sanatlar Kur'ân'da da yerli yerinde kullanılmıştır. Bu edebi sanatlar o günkü insanın edebi zevkini doyuracak kadar güzel kullanılmıştır ki edebiyat ve belâğatta epey ilerlemiş olan Araplar Kur'ân'ın bu üslubu karşısında hayran kalmışlardır. Öyleki edebi sanatların işin ehli tarafından bu şekilde kullanımı daha sonra gelen nesiller için teşride farklı yorum yapabilme kolaylığı doğurmuştur.

Kur'ân hukuk ve ibadet kitabı olmakla beraber aynı zamanda toplumsal edeb ve toplumu olgunlaştırma kitabıdır. Örneğin Kur'ân toplumda mahrem addedilen meseleleri serdederken edeb dairesinde bir üslup kullanır ve direk bir şekilde mahrem addedilecek olan olay/objeden bahsetmez.¹ Bu üslup sosyal hayat açısından toplumdaki bireylerin konuşma esnasında yerine göre değişik üslup ve kelimeler kullanması gerekliliğine işaret etmektedir. Nitekim İbn Abbas'tan gelen mevkuf bir hadiste “Allah kerimdir istediği şeyde kinaye eder...”² buyrulurken yerine göre kelime ve üslup seçmenin önemine vurgu yapılmaktadır.

Arap dil ve edebiyatının en doruk noktada olduğu zamanlarda nazil olan Kur'ân kendine ait yeni bir edebi üslupla hitap ederken aynı zamanda birincil amaç olarak hidayet amacı taşıdığını da beyan etmektedir.

Bu çalışmamızda girişten hemen sonra beagat ilmi ve gelişim süreci hakkında bilgi vererek, bu ilmin bölümleri olan “beyân, meâni, bedi” ilimlerinden ve bunları oluşturan konulardan bahsedildi. Daha sonra Arap beagati ve edebiyatında geniş bir yere sahip olan isti'âre konusu; son olarakta mecazlar bahsinde önemli bir yer tutan kinaye konusu geniş bir şekilde açıklandı. Bu bölümde kinayenin kısımları, türleri verilerek ayetlerden misallerle açıklandı.

Çalışmamızda ulaşmaya çalıştığımız ana hedef, edebi sanatlar özellikle kinaye ve isti'âre hakkında bilgi vermek ve bu sanatların Kur'an'da kullanımlarını bazı örneklerle vermektir. Kendi içinde anlamları olan bu edebî sanatları öğrenen okuyucunun Kur'ân'dan daha iyi istifade etmesi, Kur'ân'ın eşsiz i'caz ve belâğatından bir nebze de olsa haberdar olmasında diğer bir hedeftir.

¹ Örnek olarak bkz.: Nisa, 4/21; A'raf, 7/189.

² 'Ebu'l Fazl Şihabuddin Ahmed bin Ali bin Muhammed el-Askalanî, *Tağliku't Ta'lik*, Daru'l Evkaf, Katar, ts. No: 1403.

1.BELAĞATIN TANIMI VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1.Belağat İlmi

Belağat; lügatte, “ulaşmak, varmak, hedefe ulaşmak, nihayete ermek, idrak etmek, kâfi gelmek, idare etmek, te’kidde son hadde varmak, maksadın nihayetine ulaşmak, erginlik çağına girmek, olgunlaşmak, sözün açık-seçik olması”³ gibi manaları ifade eder. Bununla beraber belağat, kullanıldığı yer ve eşyaya göre de değişik anlamlara gelebilecek esnekliğe sahiptir. Mesela hurma ve bu cins ağaçlar için kullanıldığı zaman “meyve verme zamanı geldi”; rahatsızlık, hastalık için kullanıldığı zaman “şiddeti arttı, fazlalaştı”; kişi için kullanıldığında “fasih, dolambaçsız, açık-seçik bir şekilde konuştu” anlamlarına gelmektedir.⁴

Bir meleke olması yönüyle belağat; bir düşüncenin sözlü veya yazılı olarak, kifayet edecek derecede ve vaktinde ifade edilmesidir. İlim olması bakımından belağat, düzgün ve yerinde söz söyleme usûl ve kaidelerini inceleyen, beyân, meâni ve bedî’ olmak üzere üç fenne ayrılan ilim dalıdır. Klasik Belağat kitaplarında "fasih bir sözün muktezay-ı hale mutabık olarak ifade edilmesi" ⁵ şeklinde tarif edilmiş ve iki kısımda incelenmiştir:

1- Kelâmın Belağatı: Bir sözün hem fasih/kusursuz olması, hem de durumun gereğine (mukteza-yı hale) uygun olmasıdır.⁶ Yani yerine ve adamına göre söz söylemektir.

a) Hâl: Makam olarak da ifade edilir.⁷ Konuşanı, kendine has bir tarzda konuşmaya icbar eden durumdur.

b) Muktezâ: Muktezâ'ya hal'in gereği de denilir. Sözün, özel bir tarzda söylenmesini gerektiren duruma “mukteza” denir; Örneğin övme, ibarenin itnâb şeklinde söylenmesini gerektiren bir durumdur. Muhatabın zeki olması, ibarenin i'caz üslubuyla söylenmesini gerektiren bir durumdur. Muhatabın zeki olmaması durumunda sözün i'cazlı söylenmesi ‘mukteza’yı hal olma’ durumunu i'caz yönüyle ortadan kaldırır.⁸

³ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, Lisanü'l-Arab, Dâru's-Sâdir, ts.,Beyrut, II/ 544-545; Kazvîni, el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. Abdîrahmân, *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa, el-Meânî el-Beyân el-Bedî'*, nşr. İbrahim Şemsüddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kâhire 2003, s. 23.

⁴el-Firûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, (Nşr.: Mektebetü't Tahkikü't-Türâs fi Müesseseti er-Risâle) Beyrut, 1987,s. 226; Hulusi Kılıç, “Belâğat”, *T.D.V., İslam Ansiklopedisi*, İst., 1988-2007, V/380.

⁵ Abdülazîz Atîk, *İlmü'l-Meânî*,(nşr.: Dâru'n-nehdati'l-'arabiyye), Beyrut, 1985, s. 7; Nusreddin Bolelli, *Belagat Kur'an Edebiyatı*, MÜİF Yay., İst., 1993, s. 20.

⁶et-Teftazânî, Sadeddin Mesud bin Ömer bin Abdullah, *Muhtasaru'l-Meânî*, Sahabe Kitapevi, Gaziantep, ts., I/27.

⁷ Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 13.

⁸ Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 13.

2- Mütakellim'in Belağatı: Hangi amaç doğrultusunda olursa olsun, mütakellimin yani konuşanın meramını, muktaza-yı hale uygun bir şekilde, belîğ bir konuşmayla (kelamla) açıklayabildiği bir meziyyettir.⁹

1.2. Tarihsel Süreci

Belağat, farklı kültür ve medeniyet ortamlarında eski dönemlerden günümüze kadar varlığını koruyarak gelmiştir. Bu süreçte Belağat ilminde ciddi anlamda gelişmeler de meydana gelmiştir. Çok farklı olmalarına rağmen İran, Yunan, Rum ve Hint kültürlerinde Belağatin varlığından ve Belağat anlayışından söz etmek mümkündür. Belağat ilmiyle ilgilenip eserlerinde ilk defa yer veren ve tedvin çalışmalarında bulunanların Yunanlılar olduğu düşünülmektedir. Nitekim Aristo'nun (MÖ. 322) "*Hitâbet Sanatı (Retorika)*" ve "*Şiir Sanatı (Poetika)*" adlı iki eserinde, belağatin emir, istifhâm, fasl, vasl, mecâz, teşbih, i'câz, itnâb, tevriye, tekâbül, tıbâk, istiâre ve mübâlağa gibi konularına dair işâretler bulunmaktadır.¹⁰

Ayrıca Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Arapların güzel söz söyleme sanatında mahir olduklarına, şiirden, fesâhat ve belağattan anladıklarına, aralarında edebî zevk sahibi kimselerin bulunduğuna işâret eden birçok âyet-i kerîme de mevcuttur.¹¹ Buna bağlı bir misal olarak; Yemen halkından birisi bir miktar ticaret malıyla Mekke'ye gelir. Malını Benû Sehm kabilesine mensup bir adama satar. Malı satın alan alıcı, satıcının parasını vermeyince adam malını geri almak ister; fakat alıcı malı vermez. Bunun üzerine satıcı, bir taşın üstüne çıkıp yüksek sesle mağduriyetini dile getiren şu şiiri okur:

يال قُصي لمظلوم بضاعته بيبطن مكة نائي لدار أو النفر
واشعث مُحرم لم يقض حُرمتَه بين المقام و بين الركن والحجر¹²

Tarihi sürecine baktığımızda belağat ilmi ilk dönemlerden itibaren aktif olarak kullanılmasına rağmen ayrı bir dal olarak yazıya geçmemiştir. İlk dönemlerden sonra belağat ilminin müstakilleşme süreci daha çok edebi tenkit şeklinde başlamıştır.¹³ Belağat ilminin gelişim ve ayrı bir ilim dalı olarak müstakilleşme süreci değişik dönemlere ayrılarak incelenmiştir.

Birinci Dönem: Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlünden yaklaşık IV. y.y. sonlarına kadar devam eden bu dönemdeki belağat çalışmaları dil ve edebiyat, tefsir, edebi tenkit ve kelam ilimleri ile karışık bir şekilde ele alınmıştır. Belağatin mezkur ilimler içinde işlenmesindeki esas gaye belağat konularını sistematize etmekten öte Kur'ân-ı Kerim'i layıkıyla anlama çabaları içinde değerlendirilebilir.

⁹ Teftazânî, *a.g.e.*, I/31.

¹⁰ Mehmet Yalar, *el-Hatib el-Kazvîni ve Belâgat İlmindeki Yeri*, s. 68.

¹¹ Bkz.: Bakara, 2/204; Ahzâb, 33/19; Zuhrûf, 43/50.

¹² Nesim Sönmez, "Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı", XLI, *AÜFİD*, 2014, s. 400.

¹³ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâge*, Daru'l Ma'rife, Beyrut, 1999, s. 46-47.

Belağatın, bir ilim dalı haline gelme sürecini başlatan ve bu konuda “*el-Beyân ve't-Tebyîn*” adlı eseriyle ilk adımı atan âlimin, el-Câhız (ö. 255/868) olduğu ifade edilmektedir. İlk tedvin edilen eserlerden biri de, Ebû'l-Abbas Abdullah İbnü'l-Mu'tezz (ö. 296/908)'in “*el-Bedî*” adlı eseridir. İbnü'l-Mu'tezz, kaleme aldığı bu eserinde, zamanın şâir ve edipleri tarafından bilinen sanat ve edebî bilgileri toplamıştır.¹⁴

İkinci Dönem: X. y.y. sonralarından XIV. y.y. sonralarına kadar devam eden ve belağatın müstakil bir ilim halinde teşekkül etmeye başladığı, terimlerinin ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönemde yazılan eserlerde belağat konuları ön planda çıkmaktadır.

Bu dönemde yazılan başlıca eserler: Bedruddîn Muhammed b. Muhammed İbn Mâlik (ö. 686/1287)'in “*el-Misbâh fî İhtisâri'l-Miftâh*”ı, Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) de, adı geçen eserin üçüncü kısmına “*Telhîsu'l-Miftâh*” adıyla yaptığı ihtisâr ve şerhi, Allâme Adududdîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Îcî (ö. 755/1354)'nin “*el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye*”si, beağat alanında ünlü eserlerdir. Ayrıca el-Kazvî'nin *Telhîs*'ine, allâme Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1209)'nin, *el-Mutavvel 'Ale't-Telhîs* ve *Muhtasarü'l-Mutavvel 'Ale't-Telhîs*'i, Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413)'nin, *Havâşi's-Seyyid 'Ale'l-Mutavvel* adlı eseri de önem arz eden eserlerdendir.¹⁵

Belağat ilmiyle ilgili yapılan bu hususi çalışmaların yanında, kelâm ve usulü fıkıhla ilgili eserlerde ve özellikle de, Sibveyh, el-Muberrid, İbn Cinnî, Râzî, Zemahşerî, Beyzâvî gibi müfessir ve dilcilerin eserlerinde, belağatla ilgili geniş nazari bilgiler ve bu bilgilerin, Kur'ân tefsîrine tatbiki ile alakalı önemli uygulamalar görülmektedir.¹⁶

Üçüncü Dönem: XIX. y.y. in ortalarından XIX. y.y. sonralarına kadar devam eden bu uzun dönemde diğer bir çok ilim alanında olduğu gibi belağat ilminde de bir duraklama başlamıştır.¹⁷

Dördüncü Dönem: XIX. y.y. sonlarından günümüze kadar devam eden, İslam dünyasının Avrupa ile temasa geçmesinden sonra bir takım yenilik arayışlarının başladığı dönemdir. XX. y.y. beağatçıların özelliği daha önceki dönemlerde yazılıp, bu dönemin başlarında neşredilen metin, şerh ve haşiyelerden faydalanarak konuyu kendi düşüncelerine göre ifade etme yoluna başvurmalarıdır.¹⁸

¹⁴ Süleyman Gür, *Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, s. 34.

¹⁵ Gür, *a.g.e.*, a.y.

¹⁶ Mustafa Kırkız, *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*, Beyan yay., 2014, s. 175.

¹⁷ Hulusi Kılıç, “Belâgat” *T.D.V., İslam Ansiklopedisi*, İst., 1988-2007, V/380-383.

¹⁸ Kılıç, *a.g.e.*, V/380-383.

Belağatla ilgili eserlerde beyân, meâni ve bedî' şeklindeki üçlü tasnif aynen devam etmiş lakin 'Bedîyyat' ismi altında Hz. Peygamberin hadis metinlerini konu edinen ve her beytinde bir bedî' sanat kullanılan farklı bir nazım şekli ortaya çıkmıştır.¹⁹

Balağat ilminin tarihi seyrine kısaca değindikten sonra, kendi eserlerinde belağat konularına yer vermiş bazı âlim ve bu alimlerin eserlerini de vermek istiyoruz:

a- **Belağat İlmini Nahiv İlmi İçerisinde Ele Alan Müellif Ve Kitabı:** Sibeveyh (ö. 180/796): Asıl adı Ebu Bısr Amr b. Osman b. Kanber olan ve daha çok Sibeveyh olarak tanınan alimdir. Bu Âlim 'el-Kitâb' ismindeki eserinin birçok yerinde Belağatla ilgili konuları ele almış ve bu konuyu işlemiştir. Asıl alanı dilbilim olmasına rağmen Sibeveyh, tarih boyunca Belağat le ilgili konularda kaynak kabul edilmiş bir bilgidir.²⁰

b- **Belağat İlmini Edebiyat İçerisinde Ele Alan Müellifler Ve Telifleri:** el-Câhız (ö.255/869): Asıl adı Ebu Osman Amr b. Bahr b. Mahbub'dur. Basra'da doğduğu rivayet edilen el-Cahız tahsilini de Bağdat ve Basra bölgesinde tamamladı.²¹ el-Cahız, özellikle Beyan adlı eserinde Kur'ân'ın beyan hakkındaki örneklerini alıntılıyarak kitabına almıştır. Buna bağlı olarak el-Cahız'ın eserleri belağat ı ele alma bakımından diğerlerine göre farklı bir yöneme sahiptir.²²

c- **Belağat İlmini, Tefsir İçinde Ele Alan Bazı Önemli Müellifler:** Asıl adı Ebu Kasım Mahmud b. Ömer el-Harezmî olan ez-Zemahşerî (6.538/1143) meşhur kitabı el-gayelerine baktığımızda birincisi Mutezile mezhebinin görüşlerinin Kur'ân'a dayandırılarak insanları Mutezile mezhebine inandırmak ikincisi de Kur'ân 'ın muceziliğinin Belağat materyalleriyle ispat etmek.²³ Konumuzla ilgili olan ez-Zemahşerî'nin ikinci gayesi doğal olarak eserinde Belağat konularını işlemesini sonuç vermiştir. Ez-Zemahşerîyi farklı kılan durum ise onun dönemine kadar Belağat ilminin belli bir olgunluğa erişmiş olmasıdır.²⁴ Dolayısıyla ez-Zemahşerî'nin kitabına aldığı Belağatle ilgili konular daha somut ve daha örneklendirilmiş bir mahiyet arz etmektedir.

Belağat İlmini Edebiyat İçerisinde Ele Alan Bazı Müellifler ve Telifleri:

- 1- el-Câhız (ö.255/869), el-Beyân ve't-tebyîn.
- 2- el-Müberred, Ebu'l Abbas Muhammed b. Yezid b. Abdilakber (Ö. 286/899), el-Kâmil.

¹⁹ el-Kazvinî, *a.g.e.*, s.41.

²⁰ Kırkız, *a.g.e.*, s. 165.

²¹ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu' Cemû'l Udeba*, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrût, 1991, IV/474.

²² Kırkız, *a.g.e.*, s. 189.

²³ Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrût, 2006, I/7.

²⁴ Kırkız, *a.g.e.*, s. 186.

- 3- İbnu'l-Mu'tezz, Ebu'l-'Abbâs Abdullah b. el-Mu'tezz b. el-Mütevekkil b. el-Mu'tesım (ö.296/909), Kitâbü'l-Bedil.
- 4- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî (0.392/1002), Sırru's-sınâ'a ve't-Tasrîfu'l Mulûkî, Sırru's-Sına'a.
- 5- Ebû Hilâl el-'Askerî (0.395/1005), Bu müellif, Kitâbu's-sına'ateyn.
- 6- el-Hasan b. Reşîk el- Kayravânî (0.463/1071), el-'Umde.²⁵

1.3.Belağat İlminin Bölümleri

Belağat ilmi, beyân, meâni ve bedî' olmak üzere üç bölüme ayrılır.

1.3.1.Beyân İlmi (العلم البيان):

Sözlükte ortaya çıkmak, açık seçik olmak, açıklamak, anlaşılır hale getirmek gibi anlamlara gelir. Beyân ilmi; Teşbih, mecaz ve kinaye (v. s.)'den bahseden bir ilimdir.²⁶ Beyân bir maksadı değişik yollardan ifade etmenin usul ve kaidelerinden bahseden bir ilim dalıdır. İfade sahibinin dile getirmek istediği bir anlamı çeşitli yollarla ifâde etmesi mümkündür.²⁷

İstılahta ise Belağat ilmini meydana getiren üç alet ilminden birisi olarak ele alınmakta ve şu şekilde tanımlanmaktadır: Beyân, “*mânayı ifâdede lafzı açıklığa kavuşturmak için gerekli olan melekeyi kazandıran ve bununla ilgili kaidelerin bütününe içine alan bir ilim*” ve “*bir mânayı farklı söz ve usullerle anlatmayı öğreten, belirli usul ve kuralları olan bir ilim dalı*”.²⁸

1.3.2.Bedî' İlmi (العلم البديع):

Bedî' kelimesi بَدِع kökünden gelmiştir ve el-Bedî' “yaratan, örneksiz, benzersiz ve modelsiz bir şekilde bir şeyi icâd eden” demektir. Kur'ân-ı Kerim'de Bakara suresindeki “بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ” “*O göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır.*” meâlindeki âyette yer alan kelime bu mânayı ifade etmektedir.²⁹

Bir Belağat ıstılahı olarak Bedî' kavramı “hâlin muktezâsına uyan, delâlette açıklayıcı, kelâmın güzelleştirme yollarına ait bilgiler mecmuâsı”, “kelâmı lafız ve mâna yönünden güzelleştirmeyollarına ait bilgileri ihtivâ eden ve bu husustaki kaideleri inceleyen ilim dalı”, “muktezâyı hâle uygun sözlerin lafız bakımından kusursuz, mâna yönünden makul ve aynı zamanda bir âhenge sahip olmasının usûl ve kâidelerini inceleyen ilim”, “Kelâmın lafız ve mânalarının güzelleştirme yollarına ait bilgileri inceleyen bir ilim”³⁰ diye târif etmek mümkündür.

²⁵ Bolelli, a.g.e., s., 2-6.

²⁶ İbn Manzûr, a.g.e., XI/67; İbrahim Kâfi Dönmez, “Beyân” T.D.V, *İslam Ansiklopedisi*, İst., 1988-2007, VI/22-25.

²⁷ Bolelli, a.g.e., s. 35.

²⁸ Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yay., 1999 İst., s. 228.

²⁹ Bakara, 2/117.

³⁰ Akdemir, a.g.e., s. 8; Bolelli, a.g.e., s. 309; Kırkız, a.g.e., s. 54.

1.3.3.Meânî İlmi (العلم المعاني):

Meânî “مَعَانِي” kelimesi, mâna kelimesinin çoğuludur. Mâna, lügatte “maksûd” yani “kastedilen şey” demektir. Edebî bir ıstılah olarak mâna, zihnin tasavvur ettiği şeyin lafızla ifâdesidir.³¹

Belağatin mühim üç ilim dalından biri meânîdir. Sözün yerinde kullanılması ve halin gereğine göre uğrayacağı değişiklikler, bu ilme konu olmuştur. Lafızların “muktezâ-yı hâle” mutabakatını bildiren ahvâle dair usûl ve kaideleri açıklayan ilim olarak târifi yapılabilir.³²

Meânî ilmi nahvin rûhudur, onun sebep ve gayelerini açıklar. Bir cümlede ne zaman haber, ne zaman inşa yapılacağı, kasr, fasl ve valsın ne zaman gerekli olduğu, cümledeki öğelerin takdim ve tehirlerinin ne zaman mârife, ne zaman nekre yapılacağı ve benzeri konuların hepsi, bu ilim vasıtasıyla öğrenilir. Bu konuların bilinmesi de Kur'ân-ı Kerim'in i'cazının anlaşılmasında büyük kolaylıklar temin eder.

1. İSTİ'ÂRE (الإستعارة)

İsti'are, beyan ilminin en önemli konularından biridir. Sözlükte; bir şeyi kaldırmak ve onu bir yerden alıp başka bir yere koymak veya bir şeyden faydalanmak üzere onu birisinden ödünç olarak istemektir.³³

Bir Beyân terimi olarak isti'are; hakikî mânâ ile mecazî mânâ arasındaki benzerlik alakasından dolayı bir kelimenin mânasını geçici olarak alıp başka bir kelime için kullanmaktır. Ayrıca bunda, hakîki mânâyı kastetmeye engel olan bir karinenin bulunması gerekir.³⁴

İstiare; müşebbeh, teşbih edatı ve teşbîh yönü hazfedilerek sadece müşebbehün bih kullanılan teşbihlerdendir.³⁵ Daha anlaşılır bir tarzda izah edecek olursak istiare, bir kelimenin manasının geçici olarak alınıp başka bir kelimenin yerinde kullanılmasıdır. Misal: "وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ" "Başım ağardı."³⁶ Aslında "إِشْتَعَلَ" / alevlendi lafzı ateş için kullanılır. Fakat burada saçın zamanla ağarıp tamamen renk değişimine işaret için kullanılmıştır. "إِشْتَعَلَ" lafzı hakikat olan "saçım ağardı" demekten çok daha belîğdir.³⁷ Saçın ağarmasını alevden isti'are edildiğini belirten Zemahşerî, "burada ihtiyarlık, ateşin alevlerine benzetilmiştir. Çünkü ihtiyarlıkta saçların beyazlığı ve o beyazlığın saç içinde dalgalanması tıpkı ateşin alevlerine benzer. Dolayısıyla aleve ait olan özellikler isti'are yoluyla saça verilmiştir"³⁸ diyerek Kur'an'ın bu ayette belağate ait bir nükte olan isti'areye yer

³¹ Akdemir, *a.g.e.*, s. 227.

³² İsmail Durmuş, "Meânî", *DİA*, XXVIII, 204.

³³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV/618-619; Bolelli, *a.g.e.*, s. 79.

³⁴ Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 160; Hacımüftüoğlu, *a.g.e.*, s. 90.

³⁵ Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 160.

³⁶ Meryem, 19/4.

³⁷ İsmail Durmuş, İskender Pala, "İsti'are", *DİA*, İst., 1988-2007, XXIII/ 315-318.

³⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, I/632.

verdiğine işarette bulunur. Bununla beraber bazı âlimlere göre ayette kullanılan isti'arenin maksadı yaşlılığın gizli ve batinî yönlerine vurgu yapmaktır.³⁹

Peygamber efendimizin (sav) şu hadisini de örnek olarak verebiliriz: Fatma binti Kays isti'are etmek için Hz. Peygambere gelerek kendisi ile Ebu Cehm'in ve Muaviye b. Ebi Süfyan'ın evlenmek istediklerini söyler. Hz. Peygamber de (sav) kendisine: "Ebu Cehm esasını omzundan indirmez. Muaviye de bol topraklı bir adamdır. Sen Usâme b. Zeyd ile evlen."⁴⁰ buyurur.

Bu hadisteki "Cehm esasını omzundan indirmez." Cümlesinde anlatılmak istenen duygu daha belîğdir. Bu tabir, o kişinin kızgınlığını ve hanımını dövebileceğini anlatmak için kullanılmıştır.

İsti'âre, akl-i mecaz veya lüğavi mecaz olarak da adlandırılır.

İsti'ârede şu üç özellik görülür:

1-İsti'âre bir mecazdır.

2-İsti'ârede gerçek anlamda kullanıldığına delâlet eden bir engelleyici bir karine/kelime vardır.

3-İsti'ârede teşbih amacı söz konusudur.⁴¹

1.1.İsti'ârenin Rükûnleri

- 1- Müste'âr: Müşebbehünbih'in lafzı
- 2- Müste'ârünminh: Müşebbehünbih'in manası
- 3- Müste'ârün leh: Müşebbehin manası
- 4- el-Cami': Vech-i Şebeh
- 5- Karine-i mania.⁴²

Örneğin رايـت الـاسـد فـي الـحـرب "Savaşta bir aslan gördüm" cümlesi, aslında رايـت رـجـلـا قـويـبـا كـلاـسـد "Savaşta aslan gibi kuvvetli bir adam gördüm" anlamındadır. Cümle bu şekliyle bir teşbîh cümlesi olarak zikredilir. Bu cümleden müşebbeh (رجـلـا), edat (كـ) ve vech-i şebeh (قـويـبـا) atılarak sadece müşebbehün bih (اسـد) söylenmiştir. Neticede bu teşbîh isti'areye dönüşmüştür. Burada aslan lafzı hakiki mânasında değil mecazi anlamda kullanılmıştır. Gerçek anlamın kastedilmesine engel karine savaşta aslanın bulunmamasıdır.

1.2.İsti'ârenin Çeşitleri

İsti'âre, rükûnları açısından birçok kısma ayrılmaktadır.

³⁹ İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din İbn Ömer İbn Kesir İbn Davud , *Muhtasaru't-Tefsiru İbn Kesir*, (Thk.: Muhammed Ali es-Sabûnî), Daru'l Kur'ani'l Kerim, Beyrut, 1981, II/442.

⁴⁰ Tirmizi, Nikâh, 38.

⁴¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.101-102.

⁴² Gür, *a.g.e.*, s. 240.

1.2.1. Teşbih'in tarafları bakımından isti'arenin çeşitleri

1.2.1.1. İsti'âre-i tasrihiyye (açık isti'âre)

Müste'ârun min'in (Müşebbehün bih) açıkça zikredildiği buna karşılık müste'âr leh'in(müşebbeh) hafzedildiği isti'âredir. Buna açık isti'âre yada isti'âre-i musarraha da denir.⁴³ Çünkü burada kendisine benzetilen şey açık olarak ifade edilmektedir.

Misal:

الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

“Elif. Lam. Ra. (Bu Kur’ân), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”⁴⁴

Bu ayette geçen الظُّلُمَاتِ (karanlıklar) ve النُّورِ (aydınlık) kelimeleri asıl manaları dışında kullanmıştır. Zulümat dalaleti remz ederken nur ise hidayetin mümessilidir.⁴⁵ Bazı alimlere göre de ‘nur’ kelimesi hem hidayet hem de imana ivaz olarak kullanılmış. Buna mukabil ‘zülumat’ kelimesi de dalalet ve küfür anlamları yerine kullanılmıştır.⁴⁶ Bu istiaredeki alaka ise; الضَّلَالِ (sapıklık) ile الظُّلُمَاتِ (karanlıklar) ve الهدى (hidayet) ile النُّورِ (aydınlık) arasındaki benzerliktir. Her ikisi de doğru yolu şaşırma sebep olma hususunda birleştikleri için sapıklık, karanlığa benzetilmiştir. Müşebbehün bih’e delalet eden الظُّلُمَاتِ (karanlıklar) kelimesi istiâre-i tasrihiyyeye-i asliye yoluyla müşebbeh olan الضَّلَالِ (sapıklık) için geçici olarak kullanılmıştır.⁴⁷

Kuralları yazılı hale getirilmeyen ama buna rağmen Araplar arasında pratik olarak kullanılan isti'are'nin bu sanatı daha başka ayetlerde de kullanılmaktadır.

Örnek 2:

“وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ”

“Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir.”⁴⁸ Semerkandî bu ayetin tefsiri sadedinde ‘cenah’ kelimesini ‘yan, taraf’⁴⁹ olarak ele alır. Nitekim Nesefî de ‘kanat’ diye meal verilen bu kelimeye kuşların inerken ve çıkarken kanatlarını nasıl kullandıkları meselesini de izah ederek açıklamaya çalışır.

⁴³ Cüneyt Eren, M. Vecih Uzunoğlu, *Belagat*, Sütun Yay., İst., s. 152.

⁴⁴ İbrahim, 14/1.

⁴⁵ en-Nesefî, Ebû'l Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medariku't-Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vîl*, daru'l kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1998, II/161.

⁴⁶ İz b. Abdi's-Selam, Ebû Muhammed İzzeddin Adulaziz b. Abdi's-Selam, *Tefsiru'l Kur'an*, Daru İbn Hazm, Beyrût, 1996, II/158.

⁴⁷ Eren vd., *a.g.e.*, s. 152.

⁴⁸ Şu'ara, 26/115.

⁴⁹ Seyyid Alâeddîn Ali Semerkandî, *Bahru'l Ulûm*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, II/570.

Nesefî'ye göre kuşların kanatlarını yere indirdiği gibi Resulün de kedisine tabi olanlara tevazuda bulunması gerekliliğine yorar.⁵⁰

Konumuz bağlamında ayette söylenmek istenen asıl şey 'mü'minlere karşı yumuşak ol' ifadesidir. Bu meram 'kanadını indir' şeklinde dile getirilmiş. Ayetteki ifade kuşun kanadını indirmesinden mustear olarak kullanılmıştır. Burada 'istiare-i tasrihiyye' şekli, "حفص" lafzı, müşebbeh (tevazu ve yumuşaklık) üzerine yüklenmiş. Bu durumda burada müşebbeh hazfedilip müşebbeh bih açıkça zikredildiği için *istiare-i tasrihiyye*, vardır.

1.2.1.2. İstiâ're-i mekniyye

Bir şeyi, zihinde diğer bir şeye benze tip, bu benzetmeden yalnız müşebbeh ile müşebbehünbihe bağlı bir unsuru zikredip müşebbehünbihin lafzı hazfedilen istiaredir. Başka bir deyişle, benzeyenin lafzının zikredildiği, benzetilenin ise açıkça söylenmeyip onu hatırlatan bir unsurla kendisine işaret edildiği istiaredir.⁵¹

Misal:

"يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ"

"*Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları (çekip) ateşe götürecektir. Varacakları yer ne kötü yerdir!*"⁵²

"فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ" "onları ateşe götürecektir" cümlesinde *istiare-i mekniyye* sanatı vardır. Nitekim bu cümlede ateş kelimesi su kelimesi yerine kullanılmaktadır. Bu tabir 'önüne düşüp suya götürmek tabirinden muste'ardır. Çünkü mevrîd kelimesi suya götürme işi için kullanılan bir lafızdır.⁵³ Ama cümlede müşebbehün bih (su) hazfedilmiş, onunla ilgili olan "أورد" "evrede" (suya götürülmek) kelimesiyle ona işaret edilmiştir.

1.2.1.3. İsti'â're-i Hissiyye

Duygularla algılanabilen kavramlarla yapılan isti'are çeşididir.⁵⁴

Misal:

"وَاتَّخَذَ قَوْمٌ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ أَلْمَ يَرَوْنَ أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا
"اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ"

"(Tûr'a giden) Musa'nın arkasından kavmi, zinet takımlarından, böğürebilen bir buzağı heykelini (tanrı) edindiler. Görmediler mi ki o, onlarla ne

⁵⁰ en-Nesefî, *Medarik*, II/586.

⁵¹ Firûzabâdi, *a.g.e.*, s.573.

⁵² Hûd, 11/98.

⁵³ Nasiruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer eş-Şîrazî el-Beydavî, *Envaru't Tenzil ve Esraru't Te'vil*, (Thk.: Muhammed Abdurrahman), Beyrût, 1418, III/258.

⁵⁴ İsmail Durmuş - İskender Pala, "İstiare", *DİA*, XXIII/ 317.

konuşuyor ne de onlara yol gösteriyor? Onu (tanrı olarak) benimsediler ve zalimler oldular.”⁵⁵

Burada müstearunminh ineğin yavrusu, müstearun leh Yüce Allah'ın Kıptilerin zinet eşyalarından yarattığı hayvan, cami ise şekildir. Bütün kavramlar hissi (duygusal)dır.⁵⁶

Yine başka bir ayette geçen, “ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ”, “*Rabbim! dedi, benden (vücudumdan), kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben, Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım*”⁵⁷, âyetinde tutuşma ve parlama (iştiâl), ağarma (ibydâd) anlamı için ödünçlenmiş olup aralarında renk itibariyle benzerlik bulunan bu iki taraf ve vech-i şebeh (câmi') gözle görülür olduklarından hissîdirler.⁵⁸

1.2.1.4. İsti'âre-i Akliyye

Duygularla değil de akıl ile soyut olarak algılanabilen kavramlarla yapılan istiare çeşididir. Bu sanatta istiare akılla veya istiareye konu olan varlıkların/ tarafların akli/makûl veya ilgilerinin akli olmasıyla bilinir.⁵⁹

Misal: قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ

“ (İşte o zaman) Eyvah, eyvah! Bizi uyuduğumuz yerden kim kaldırdı? derler. İşte Rahman olan Allah'ın vaadettiği budur. Peygamberler doğru söylemişlerdi.”⁶⁰

Bu ayette müste'arunminh " اَلرَّقَادُ " / uyku müste'arun leh, " اَلْمَوْتُ " / ölüm, cami ise fiilin açıkça görülmemesidir. Bunların tamamı aklen anlaşılan şeylerdir, yani aklidir.⁶¹ Ayetin ikinci bölümü olan “İşte Rahman olan Allah'ın vaadettiği budur.” bölümünün kim tarafından söylendiği noktasında tam bir ittifak yoktur. Bazı müfessirlere göre bu söz meleklerle ait⁶² iken bazılarına göre ise belli olmayan üçüncü bir şahsa ait bir sözdür. Mevdûdî'ye göre bu söz ayette söz edilen kişilere ait olabilir.⁶³ Çünkü onlar belli bir zaman sonra kendilerine gelerek dünyada resullerin vaat ettiği azabla karşı karşıya kaldıklarını idrak etmeye başlamışlardır. Bu da bu ayette kullanılan isti'are-i akliyenin sabit olduğunu göstermektedir.

⁵⁵ A'raf, 7/148.

⁵⁶ Eren, vd. *a.g.e.*, s. 158.

⁵⁷ Meryem, 19/4.

⁵⁸ İsmail Durmuş - İskender Pala, *a.g.e.*, XXIII/ 317.

⁵⁹ İsmail Durmuş - İskender Pala, *a.g.e.*, XXIII/ 317.

⁶⁰ Yasin, 36/52.

⁶¹ Eren, vd., *a.g.e.*, s. 158.

⁶² Semerkandî, *Bahru'l Ulûm*, III/131.

⁶³ Mevdûdî, Tefhim, IV, 245.

1.2.2.Müste'ârın lafzının durumuna göre isti'arenin çeşitleri

1.2.2.1.İsti'âre-i asliyye:

Kendisinde isti'âre yapılan kelime câmid (türetilmeyen) cins isim olursa isti'âre-i asliyyedir. Başka bir deyişle isimlerle isim hükmünde olan masdarlardan, bir de sıfatla ün kazanmış olan isim hükmüne girmiş âlemlerden yapılan isti'aredir.⁶⁴

Misal:

الرُّكِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

“Elif. Lâm. Râ. (Bu Kur'ân), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”⁶⁵

Bu ayet-i celilede Allah'ın yolu yerine câmid bir kelime olan “النُّور” kelimesi zikredilerek isti'are-i asliyye yapılmıştır. Zülumat ve nur kelimelerinin hidayet ve dalalet için kullanılan iki isti'are olduğunu belirten Zemahşerî, her iki isti'arenin me'hazlerinin de sonraki ayetler olduğunu söyler. Ona göre ‘nur’ klimesi hidayet anlamındadır ve açıklaması da ayetin devamında belirtilmiştir⁶⁶: “إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ” Burada istiarenin gerçekleştiği “zulumat” ve “nur” kelimeleri isim olduğu için bu istiare, *istiare-i asliyye* olarak anılmaktadır.⁶⁷

1.2.2.2.İsti'âre-i tebe'iyye

Kendisinde isti'âre yapılan kelime fiil veya ondan türetilen ismi fail, ism-imef'ul, sıfat-ı müşebbehe, ism-i zaman, ism-i mekan, ism-i alet gibi müştak bir kelime veya edat harf olursa istiare tebe'iyye olur.⁶⁸

Misal:

“وَاللَّهُ أَنْبَتُكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا” “Allah, sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir.”⁶⁹

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede “yaratma” (انشاء) lafzını, “yerden bitirme”ye (انبات) benzetti ve “انبات” lafzından “أَنْبَتَ” (sizi bitirdi) fiilini türetip müsteâr olarak kullandı.⁷⁰ İşte fiil sîgasıyla yapılan bu tür istiarelere, *isti'are-i tebe'iyye* denilmektedir.⁷¹

⁶⁴ Tefâtânî, *a.g.e.*, s. 169.

⁶⁵ İbrahim, 14/1.

⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, III/544

⁶⁷ Gür, *a.g.e.*, s. 252.

⁶⁸ Kazvînî, *İzâh*, s. 226; Tefâtânî, *a.g.e.*, s. 169.

⁶⁹ Nuh, 71/17.

⁷⁰ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV/1143.

⁷¹ Bolelli, *a.g.e.*, s. 102.

1.2.4. Benzetme yönünün açık veya gizli olmasına göre isti'ârenin çeşitleri

1.2.4.1. İsti'âre-i âmiyye:

Araştırmaya ve düşünmeye gerek kalmadan herkes tarafından anlaşılabilen istiarelerdir.

Misal: "رَأَيْتُ أُسْدًا يُرْمِي" “Ok atan bir aslan gördüm” gibi.

Kişinin sevdiği kimseye: “gülüm” diye hitap etmesinde de isti'are-i âmiyye vardır. Bu ibarede, vech-i şebeh'in “koku, güzellik ve temizlik” olduğu herkesçe kolay bir şekilde anlaşılmaktadır.⁷²

1.2.4.2. İsti'âre-i hassiyye:

Düşünmeyi gerektirecek kadar manası kapalı olan, ancak havas denilen bilgili kişiler tarafından anlaşılabilen istiarelerdir.

Misal:

“Ufacık taşlı dereler develerin boyunlarıyla aktı.” sözünde olduğu gibi.⁷³

1.2.5. Müşebbeh ve müşebbeh bih'in mülayimlerinin (ilgili unsurların) söylenip söylenmemesine göre isti'âre'nin çeşitleri

1.2.5.1. İsti'âre-i mutlaka:

İçinde müşebbehühbih ve müşebbehle ilgili (müste'ârün leh veya müste'ârünminh) hiçbir mülâimi (ilgili unsuru) zikredilmeyen isti'âredir.⁷⁴

Başka bir ifadeyle bir sığata (manevi sığat) ve (müste'ârünminh ve müste'ârünleh'e uygun gelecek) bir kısımlandırmaya yakın olmayan isti'âredir.⁷⁵

Misal:

“إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ” “Şüphesiz, su bastığı vakit sizi gemide biz taşıdık”⁷⁶

Burada طغا (çoştı, taştı, sınırı aştı) fiili زاد (arttı) mânasına kullanılmış olup⁷⁷ gerçek anlamın kast edilmesine engel karine ماء lafzıdır. Bu istiarede müşebbeh ve müşebbehühbih'in mülayiminden herhangi bir şey zikredilmediği için *istiare-i mutlaka* olarak isimlendirilir.⁷⁸

⁷² M. Orhan Soysal, *Edebi Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul, 1998, s. 56.

⁷³ Kazvini, *Telhis ve Tercümesi*, s.120.

⁷⁴ Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 171.

⁷⁵ M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 166

⁷⁶ Hakka, 69/11.

⁷⁷ Ahmed b. Mustafa Merağî, *Tefsiru'l Merağî*, Şeriketu Mektebetu Mustafa, Mısır 1946, XXIX/50.

⁷⁸ Gür, *a.g.e.*, s. 251.

1.2.5.2. İsti'âre-i muraşşaha:

Bir istiârede müste'ârminhe ait bir mülayimin zikredilmesiyle meydana gelen istiaredir. Bu istiâreye terşih de denir.⁷⁹

Misal:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

“İşte onlar öyle kimselerdir ki, hidayet karşılığında sapıklığı satın almışlardır da ticaretleri kar etmemiştir.”⁸⁰

Bu ayette “satın almayı” ifade eden الْإِشْتَرَى kelimesi, “tercih etmek, seçmek,” manasına olan الْإِخْتِيَار kelimesinden isti'are yapılmış ve müşebbehünbih olan الْإِشْتَرَى nın sıfatı olan رَبِحَتْ ve تِجَارَتْ kelimeleri zikredilmiştir.⁸¹ “İştira” kelimesinin gerçek manasını kastetmemize engel olan karine de (karine-i mania) الضَّلَالََةَ kelimesidir.

Terşih, mübalağanın gerçekleşmesini içerdiği için diğerlerinden daha belîğdir. Onun yapısı, teşbihi unutmuş görünme (yani müste'ârünle h' müste'ârünminh' in aynısı olduğu iddiası) üzerine kurulur.

1.2.5.3. İsti'âre-i mücerrede:

Müste'ârî lehin mülayimlerinden birini ihtiva eden (içinde müşebbehin mülayimi (münasib unsuru) zikredilen) isti'ârelere mücerred isti'âre denir. Başka bir ifadeyle müste'ârün lehe uygun olana yakın olan isti'aredir.⁸²

Misal: “وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ” “Allah, (ibret için) bir ülkeyi örnek verdi: Bu ülke güvenli, huzurlu idi; ona rızık her yerden bol bol gelirdi. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.”⁸³

Zemahşerî, ayette kullanılan ‘ازاق’ kelimesinin isti'are babında kullanılmasını kelimenin mezkur kavimce çokça kullanılmasına bağlamaktadır.⁸⁴ O kavim bu kelimeyi zarar ve kötülüğe duçar kalanlar için kullandıklarından Yüce Allah da bu kelimeyi azaptan muste'ar olarak kullanmaktadır.

Bu örnekte kendisine benzetilen (libas/elbise) zikredilmiş, benzeyen (acı yemek) ise hazfedilerek gereklerinden biri olan tatma kelimesiyle ona işaret edilmiştir. İşte bu metoda *istiare-i mücerrede* adı verilir.⁸⁵

⁷⁹ Bolelli, *a.g.e.*, s. 79.

⁸⁰ Bakara, 2/16.

⁸¹ Zemahşerî, *a.g.e.*, I/50.

⁸² el-Haşimi, *a.g.e.*, s. 333-334.

⁸³ Nahl, 16/112.

⁸⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, I/586.

⁸⁵ Gür, *a.g.e.*, s. 250.

1.2.6. İfrad ve terkib yönünden isti'ârenin çeşitleri

1.2.6.1. İsti'âre-i müfrede:

Müstearın tek bir lafızdan ibaret olduğu istiarelere “isti'are-i müfrede” denir. Musarrah ve mekni olan isti'arelerin tümü bu guruba dâhildir.

1.2.6.2. İsti'âre-i temsiliyye:

Zihinde tek bir tasavvur hâsıl etmek üzere, isti'ârelerinard arda sıralanmasından meydana gelen, mübalağa için aralarındaki benzerlikten dolayı esas manası dışında bir manaya kullanılan (asıl manasına benzetilen manada kullanılan) terkibdir. Bu isti'ârenin diğer adıda “mürekkebi isti'âre”dir.⁸⁶

Misal:

“أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ” “Şimdi (düşünün bakalım), yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi”⁸⁷

Mü'min, dosdoğru yol üzerinde dimdik yürüyen kimseye benzetilirken; kâfir de, cehenneme giden yolda yüzüstü kapaklanarak düşen, yani sürekli tökezleyerek yürüyen, dimdik duramayan bir kimseye benzetilerek temsili isti'are yapılmıştır.

Temsili isti'âre yapılırken söylenen ya da söylenmeyip kapalı bırakılan unsurların ikisi de maddi dünyadan seçilir, ya da kapalı tasavvur, mânevî dünyadan maddi dünyaya intikal ettirilir. Temsili istiareler halk arasında yaygın hale gelirse “mesel” olur. Dolayısıyla dilimizde “atasözü” dediğimiz ve Arapça'da “darb-ı mesel” denilen ifadeler aslında temsili istialeden başka bir şey değildir. Ancak Mesellerde muhatabın durumuna göre herhangi bir değişiklik yapılmaz, ilk ortaya çıktığı orijinal şekli ile kullanılır.⁸⁸

1. KİNÂYE-الْكِنَايَةُ

Kinâye kavramı birinci babdan olan يَكْنُو كُنَا fiilinin veya ikinci babdan كُنِيَ كِنَى fiilinin masdarıdır. Lügatte; bir şeyi açıkça söylemek ve gizlemek manasına gelir. İstılahta ise; hakiki manayı düşünmeye engel olacak bir karine bulunmak şartıyla bir sözü gerçek manasına da gelebilecek şekilde, başka bir lazımi manada kullanma sanatıdır.⁸⁹ “Bir şeyi lazımları ve revadifi/eş anlamlıları ile bildirmektir”⁹⁰ şeklinde de tarif edilen Kinaye toplum içinde de günlük konuşmalarda kullanılan bir sanat türüdür. Yani kullanılan kelimenin gerçek ve mecazi olmak üzere iki anlamı vardır. Dile getirilme bakımından her iki anlam da geçerli sayılabilir. Ancak ifadeye kinaye sanatı hükmü verebilmek için gerçek

⁸⁶ Kazvini, *a.g.e.*, s. 119.

⁸⁷ Mülk, 67/22.

⁸⁸ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 175.

⁸⁹ Kazvînî, *İzâh*, s. 241; Bilgegil, *a.g.e.*, s. 163.

⁹⁰ Gür, *a.g.e.*, s. 264.

anlamın kastedilmemesi gerekir. Kinâyede kullanılan ibarenin mecazi anlamının kastedilmesinin yanında hakiki anlamında kastedilmesi mümkündür. Mecaz da ise sözün gerçek anlamının kullanılması kesinlikle mümkün değildir. Kinâye açıkça ifade edilemeyen duyguları, alay ve hakaret amacıyla söylenen sözleri söylemeye yarayan bir sanattır. Kinâyeli kullanımın maksatlarından biri de anlatıma zenginlik katmaktır. Yani mecazi mananın yanında gerçek mana da bir görüş ufku açar.⁹¹

1.1.Kinâyenin Rükûnları

a-Mekniyyunbih: Kinayenin lafzına denir. Hem gerçek hem de mecaz anlamına muhtemel olan lafızdır.⁹²

b- Mekniyyunanh: Kinayenin delalet ettiği manadır. Örneğin cesur birisi hakkında “yürekli” ifadesinin lafzı mekniyyunbih, manası “cesur” da mekniyyunanh’dır.⁹³

1.2.Kinâyenin Çeşitleri:

1.2.1.Mekniyyun anh’a Göre Kinâye Çeşitleri

1.2.1.1.Mekniyyun anh (kinayede kasdolunan mana) sıfat olan kinâyeler

Kendisiyle (cömertlik, cesaret ve uzun boyluluk gibi) bir sıfat istenen kinayedir.

Misal:

Araplar şöyle derler: “Falan hanımın küpesinin sarktığı yer uzundur. Yani onun boynu uzundur. Burada boynun uzunluğu direk söylenmek yerine, edebi bir yolla dile getirilmiştir.⁹⁴

a.Kinâye-i Karibe: Eğer (kinayeden istenen sığata) intikal bir vasıta ile olmazsa, bu (kinaye-i) karibedir. Buda iki kısımdır.

aa. Açık olur. Uzun boylu kimseden kinaye olarak söyledikleri:

طویل نجادُه “Kılıcımın bağı uzundur” ve " طویلٌ نجادٌ " “Kılıç bağı uzun” sözleri gibi.

Birinci sade bir kinayedir. İkincisinde ise sıfat (mevsufa râci olan gizli) zamiri içerdiği için bir tür açıklama vardır.

ab. Gizli olur. Aptal kimseden kinaye olarak söyledikleri:

عريضُ القفي “Kalın kafalı” gibi.

b.Kinâye-i Ba’ide: Eğer (bu kısımda) kinayeden istenen sığata intikal bir vasıta ile olursa bu kinaye-i ba’idedir. Yani mekniyyunanh’ı zor anlaşılın

⁹¹ İsmail Durmuş, “Kinâye”, *T.D.V., İslam Ansiklopedisi*, İst., 1988-2007, 26/34-36.

⁹² Ahmed Matlûb, *el-Belâğa ve ‘t-Taṭbîk*, s.370.

⁹³ Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 171.

⁹⁴ Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, *el- Belağatü'l-Vâziha*, s. 123.

kinayedir. Konuksever kimseden kinaye olarak söyledikleri, كثير الرماد “Külü çok” sözü gibi. Bu örnekteki ifadeyle ne kastedildiğini anlamak için araya bazı vasıtalar girmiştir. Külün çokluğu ile tencerelerin altında çok odun yakılmasına, ondan pişen yemeklerin çokluğuna ve eve çok konuk geldiğine, bu da maksada (konuksevere) delâlettir.⁹⁵

1.2.1.2.Mekniyyun anı (manası) mevsuf olan kinâyeler

Kasdedilen lafız sıfat ve nisbet olmayan kinayedir. Bu tür kinayeler ikiye ayrılır.

a.Müfred Kinaye: Bir tek anlam ve mevsuf kasdedilen kinayedir.

Misal:

“Biz keskin ve parlak kılıçlarıyla (düşmanı) vuran ve yok eden; ayrıca kin, hased ve kıskanmanın toplandığı yeri (düşman kalbini) paramparça edenleriz.” ifadesiyle kalbleri kasdediyor.Burada kalp mevsuf olup, ondan kinaye yapılan “kinlerin toplandığı yer” terkibi de mevsuftan kinayedir.⁹⁶

b.Mürekkeb Kinaye: Nitelenenin canlandırılmasında birçok anlamlı sıfatın yer aldığı kinayedir.

İnsan hakkında kinaye olarak söylenen, الأظفار عريضة القامة مستويحي “Boyu düzgün, tırnakları geniş bir canlıdır.”⁹⁷

Türkçede genç bir delikanlı hakkında kullanılan, “canlı-kanlı, uzun boylu, geniş omuzlu, yakışıklı” ifadelerinde de anlamlı sıfat kullanıldığından mürekkeb kinaye vardır.

1.2.1.3.Mekniyyun anı (mânâsı) nisbet olan kinâyeler

Kendisiyle bir nisbet istenen kinayedir. Yani bir sıfat veya mevsuf açıkça belirtildiği halde aralarındaki ilginin kinaye yoluyla ifade edilmesidir.

Misal: “Muhakkak ki cömertlik, insanlık ve çok bahşış verme İbnu'l Haşrec'in üzerine kurulmuş olan kubbededir.”⁹⁸

Şair burada cömertlik, insanlık, çok bahşış verme gibi güzel vasıfları açıkça beyan etmeden “onun üzerine kurulmuş kubbede “ ifadesini kullanarak kinaye yoluyla İbn Haşrec'e nisbet etmiştir.

1.2.2.Vasıta ve Vesilelerine Göre Kinâye Türleri

1.2.2.1.Telvih

Lügatte, uzaktan birisine uzaktan işaret etmek, beyazlatmak ve ışıktı

⁹⁵ Kazvini, *Telhis*, s. 126-127.

⁹⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 349; Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, *a.g.e.*, s. 123.

⁹⁷ Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 174.

⁹⁸ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 176.

Parılatmak olan telvih, ıstılahta ise Kinaye sanatında eğer asıl mana ile kinaye yoluyla kastedilen mana arasındaki vasıtalar çok olursa, bu tür kinayeye verilen addır.⁹⁹

Misal: “Onun külü çoktur.”

Bu misalde kastedilen asıl mânâ onun cömert olmasıdır. Çünkü külün çokluğu, çok odun yakmayı gerektirir. Çok odun yakmak da çok miktarda yemek ve ekmek pişirmeyi gerektirir. Yemek ve ekmeğin çokluğu, yiyen kimselerin çok fazla olduklarını, buda misafirlerin fazla olduğunu, misafirlerin çok olması da cömertliği gerektirir.¹⁰⁰ Misalde de görüldüğü üzere asıl mana ile kinaye ile kastedilen mana arasında vasıtalar oldukça çoktur. Bundan dolayı bu kinaye “telvih”tir.

1.2.2.2.Remz

Lügatte işâret etmek, simgelemek, yakında duran birine kaş, göz, ağız ve elle işârette bulunmak demektir.¹⁰¹ İstilahta ise kelimenin uzak ve yakın manaları arasındaki vasıtalar az ve kapalı olursa bu tür kinayelere “Remz” denir. Bir başka ifadeyle, mütekellimin, sözünü bazılarında gizlemek, bazılarında da anlatmak istediği bir şeyi el, göz, kaş işâreti ile bildirmesidir.¹⁰²

Misal:

Misal: وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرُفَاً مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهِنُ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ

“Gündüzün iki ucunda gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir.”¹⁰³

Bu âyetin baş kısmı beş vakit namaza işâret etmektedir. Zira “gündüzün iki ucunda” lafziyla gündüz kılınacak namazlara, “gecenin de ilk saatlerinde” ifadesiyle de gece kılınacak namazlara işâret edilmiştir. Bununla beraber Müfessirler, gündüzün iki tarafındaki namazlardan hangi vakitlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Mücahid, Muhammed b. Kâ'b el-Kurezî ve Dehhak, gündüzün iki tarafında kılınması emredilen namazlardan maksadın, sabah, öğle ve ikinci namazları olduğunu söylemişlerdir. Abdullah b. Abbas ve Hasan-ı Basrî ise, bu namazların, sabah ve akşam namazları olduklarını söylemişlerdir. Taberî bu görüşü tercih etmiştir. Katade ve diğer âlimlerden nakledilen başka bir görüşe göre ise, gündüzün iki tarafında kılınması istenen namazlardan maksadın, sabah

⁹⁹ Firûzabâdî, a.g.e., s. 307.

¹⁰⁰ Firûzabâdî, a.g.e., s. 43.

¹⁰¹ Bilgegil, a.g.e., s. 143.

¹⁰² Bolelli, a.g.e., 143.

¹⁰³ Hud, 11/114.

ve ikinci namazları olduğu söylenmiştir.¹⁰⁴

Türkçe'de de remz yoluyla kullandığımız çeşitli deyimler vardır. “Burnu büyük” sözü kibirli, “Tuttuğunu koparrı.” ifadesi de her işinde başarı sağlar manalarına gelir.¹⁰⁵

1.2.2.3. İmâ veya İşaret

Hakiki anlam ile kinayi anlam arasında vasıtalar bulunmayan, alakası açık kinaye türüne “imâ” denir. Örtülü olarak anlatılmak isteneni (mekniyünanh) doğrudan veya az bir vasıtayla anlatan, alakası açık kinaye türüne işâret denir.¹⁰⁶ Başka bir ifadeyle eğer kinayedeyse, yakın ve uzak anlamlar arasındaki vasıtalar az ve açık olursa Kinaye ima ve işâret adını alır.¹⁰⁷

Misal:

"يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهُيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ"

*“Onlara altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Ve kendilerine: Siz, orada ebedî kalacaksınız, işte yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur. Orada sizin için bol bol meyveler vardır, onlardan yersiniz, denilir.”*¹⁰⁸

Bu âyette, nefislerin istediği bütün şehvetler ve gözle görerek lezzet alınan her şeye işaret vardır.¹⁰⁹ Konuya işaret etme çerçevesinde yaklaşan Semerkandî'ye göre Yüce Allah'ın Mü'minlerin Cennetteki durumlarına yaptığı bu işaret onların dünyadaki iyiliklerinin bir karşılığı olarak onlara verilecektir.¹¹⁰

1.2.2.4. Ta'riz

Kelime olarak ‘bir şeyi hedef yapmak, bir şeyin kenarı ve yazıyı düzgün yazmak’¹¹¹ olan “ta'riz” istilâhî manası da, söylenen sözü üstün bir edebi yetenekle manasından başka bir yöne çevirmeye bir kimseyi kastederek gönderme yapmaya denir.¹¹² Bununla beraber ‘konulduğu anlamın dışında başka bir anlama işaret ettiği sîbakından anlaşılabilir cümledir. Bir başka ifadeyle tariz, ‘bir şey söyleyip onunla söylemediğin başka bir şeyi kastetmektir.’¹¹³ Bu cümleye

¹⁰⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, Cami'u'l Beyan An Te'vilu'l Ayi'l Kur'an, Daru'l Hicr, 2001, XII/627.

¹⁰⁵ Uzunoğlu, a.g.e., s. 178.

¹⁰⁶ İsmail Durmuş, a.g.e., 26/34-36.

¹⁰⁷ Kazvinî, a.g.e., s. 466.

¹⁰⁸ Zuhuf, 43/71.

¹⁰⁹ Bilgegil, a.g.e., s. 176.

¹¹⁰ Semerkandî,

¹¹¹ Firûzabadî, a.g.e., s. 834.

¹¹² Bolelli, a.g.e., s. 144-145.

¹¹³ et-Tehanevî, Kitabu'l Keşşafî'l İstilahatî'l Fünûn, II/1286.

tariz denilmesi kinayede olduğu gibi sözün hakikat ve mecaz olması açısından değil kastedilen şeyin işaret ve karine yoluyla anlaşılmasındandır.¹¹⁴

Misal:

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ إِلَّا اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادْنَا بِادِي
الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ

“Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: “Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz.”¹¹⁵

Âyet-i kerimedeki, “Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz.” ifadesi, kendilerinin nübüvveti daha layık olduklarını ta'riz yoluyla kinayedir.¹¹⁶

Kur'ân' daki çeşitli nükte ve amaçlara yönelik ta'riz ve kinaye örneklerinden biri de:

“أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا” “Gökten bir su indirdi ve vadiler kendi miktarlarıncaya dolup aktı, sel ise üste çıkan bir köpük taşıdı”¹¹⁷ ifadesidir. Gazali bu ayetteki suyun ilme, vadilerin kalplere, köpüğün dalâlete işaret olduğunu belirtmektedir.¹¹⁸

¹¹⁴ Nejdet Gürkan, “Arap Edebiyatında Kinaye Sanatının Konumu”, V, *SDU İlahiyat Fak. Dergisi*, 1998, s. 237.

¹¹⁵ Hud, 11/27.

¹¹⁶ Durmuş, “Kinâye” *T.D.V.*, İslam Ansiklopedisi., XXVI/35.

¹¹⁷ Ra'd, 13/17.

¹¹⁸ Durmuş, “Kinâye” *T.D.V.*, İslam Ansiklopedisi., XXVI/35.

SONUÇ

Beağat ilminin en önemli konusu olan edebi sanatlar, sözün güzellik kazanması ve etkili olması açılarından büyük bir önemi haizdir. Duygu ve düşünceleri yerine ve zamanına uygun, en güzel şekilde ifade edebilmenin ve edebi eserleri daha iyi anlayabilmenin şartı edebi sanatları iyi bilmektir.

Düşüncelerin, duyguların, değerlerin ve onların anlatımında kullanılacak yolların farklı söz ve usullerle açık ve güzel bir şekilde ifade edilmesini sağlayan kurallardan bahseden beyan ilminin en önemli konuları arasında kinaye ve isti'are sanatları yer almaktadır.

Kur'an içeriği itibariyle olduğu gibi belağat i'caz yönüyle de zirve bir kitaptır. Kur'an belağat yönüyle incelendiğinde görülecektir ki her bir ayetinde belağat ilminin farklı bir nüktesi vardır. Bu, Kur'an'ın kendi döneminde o günün ediplerini aşan bir i'caza sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışma belağatın iki konusunun Kur'an'da nasıl işlendiği noktasında bir numune mesabesinde. Biz burada Kur'an'ın gerek ibadet gerek muamelat gerekse ihtiva ettiği diğer temel konularını ele alırken i'caz üslubunu elden bırakmadığına şahit olmaktadır.

Belağat ilminin temel konularından olan kinaye ve isti'are Kur'an'ın geneline serpiştirilmiş halde bulunmaktadır. Bu konulara ait örnekler sadece kinaye ve isti'are'nin temel örneklerini ele almakla yetinmez. Çoğu ayette bu iki konunun alt başlıklarıyla alakalı örnekler de yer almaktadır. Bu mada Kinaye ve isti'are ile alakalı genel bir örnek bulunabildiği gibi Kinaye-i karibe, kinaye-i baide, remz, telvih vs. gibi kinayenin alt başlıklarıyla alakalı da ayetlerden örnekler bulunmaktadır. Aynı şekilde isti'are'nin de temel anlatımıyla alakalı örnekler mevcut olduğu gibi isti'are'nin alt başlıkları olan isti'are-i mutlaka, muraşşaha, mücerrede vs. hakkında da örnek ayetler vardır.

Hiç şüphesiz Kur'an, belağat ile alakalı konuları sanat kaygısıyla ele almaz. Ama ele aldığı konularda belağatla alakalı sanatları kullanması, bu kitabın aşkın bir Varlığın indinde nazil olduğunu ispat içindir. Bu yönüyle Kur'an mu'ciz yönünü ortaya koyarak insanlara hidayet yolunu gösterir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülazîz Atfık, *İlmü'l-Meânî*, (nşr.: Dârü'n-nehdati'l-'arabiyye), Beyrut, 1985.
- Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğe*, Daru'l Ma'rife, Beyrut, 1999.
- Ahmed Emin, *Ruhu'l-İslam*, Beyrut, 1969.
- Alâeddîn Ali Semerkandî, *Bahru'l Ulûm*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Beydavî, Nasıruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer eş-Şîrazî, *Envaru't Tenzil ve Esraru't Te'vil*, (Thk.: Muhammed Abdurrahman), Beyrût 1418.
- Cüneyt Eren, M. Vecih Uzunoğlu, *Belağat*, Sütun Yay., İst.
- Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'Cemu'l Udeba*, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrût, 1991.
- Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrût, 2006.
- Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, (Thk.: Yusuf Ali Bedyuvî), Beyrût, 1998.
- el-Firûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, (Nşr.: Mektebetü't Tahkikü't-Türâs fi Müesseseti er-Risâle) Beyrut, 1987.
- el-Kazvîni, el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâğe, el-Meânî el-Beyân el-Bedî'*, nşr. İbrahim Şemsüddîn, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kâhire.
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Cami'u'l Beyan An Te'vilu'l Ayi'l Kur'an*, Daru'l Hicr, 2001.
- et-Teftazânî, Sadeddin Mesud bin Ömer bin Abdullah, *Muhtasaru'l-Meânî*, Sahabe Kitapevi, Gaziantep, ts.
- Hulusi Kılıç, "Beagat", *T.D.V., İslam Ansiklopedisi*, İst., 2007.
- Hikmet Akdemir, *Beagat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yay., 1999 İst.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din İbn Ömer İbn Kesîr İbn Davud , *Muhtasaru't-Tefsiru İbn Kesir*, (Thk.: Muhammed Ali es-Sabûnî), Daru'l Kur'ani'l Kerim, Beyrut, 1981.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanü'l-Arab*, Dârü's-Sâdir, ts.,Beyrut.
- İbrahim Kâfî Dönmez, "Beyân" *T.D.V, İslam Ansiklopedisi*, İst., 1988-2007.
- İsmail Durmuş, İskender Pala, "İsti'are", *DİA*, İst., 1988-2007.

- İz b. Abdi's-Selam, Ebû Muhammed İzzeddin Adulaziz b. Abdi's-Selam, *Tefsiru'l Kur'an*, Daru İbn Hazm, Beyrût, 1996.
- M. Orhan Soysal, *Edebi Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul, 1998.
- Mehmet Yalar, *el-Hatib el-Kazvîni ve Beagat İlmindeki Yeri*.
- Mustafa Kırkız, *Arap Belağat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*, Beyan yay., 2014.
- Merağî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsiru'l Merağî*, Şeriketu Mektebetu Mustafa, Mısır 1946.
- Nasıruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer eş-Şîrazî el-Beydavî, *Envaru't Tenzîl ve Esraru't Te'vîl*, (Thk.: Muhammed Abdurrahman), Beyrût, 1418.
- Nejdet Gürkan, "Arap Edebiyatında Kinaye Sanatının Konumu", V, *SDU İlahiyat Fak. Dergisi*, 1998.
- Nesim Sönmez, "Hılfu'l-Fudûl Teşkilatı", XLI, *AÜİFİD*, 2014.
- Nusreddin Bolelli, *Belağat Kur'an Edebiyatı*, MÜİF Yay., İst., 1993.
- Süleyman Gür, *Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Beagat İlmi ve Uygulanışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*, Daru'l Kutubi'l İlmîyye, Beyrût, 2006

Seyyid Kutub'un "Fi Zılâl'il-Kur'ân" Adlı Tefsirinde Ahiret Ahvali

Fatma PINAR*

Öz

İslâm düşünürlerinden biri olan Seyyid Kutub, yazmış olduğu "Fi Zılâl'il-Kur'ân" isimli meşhur tefsir eserinde ilgili Kur'an ayetleri bağlamında ahiret ahvaline yönelik değerlendirmelerde bulunmaktadır. Kıyamet gününde dirilişle beraber ahiret hayatının başlayacağını, bu günde kabirlerinden diriltilecek insanların mahşer meydanına doğru koşacaklarını beyan etmektedir. Çetin bir hesaplaşmanın olacağı mahşerde, Allah'ın adaletinin bir göstergesi olan mizanın kurulacağını ve ardından amel defterlerinin dağıtılacağını söylemektedir. Kutub, amel defterlerini sağından alanların cennette bol nimetler içinde mükâfatlandırılırken, defterlerini sollarından alanlarına cehennemde çeşitli azap ve işkencelerle cezalandırılacağını eserinde etkileyici bir üslupla dile getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Seyyid Kutub, Fi Zılâl'il-Kur'ân, Kıyamet, Ahiret, Mahşer*

The Afterlife circumstances Seyyid Kutub's in hermeneutic work, Fi Zılâl'il-Kur'ân

Abstract

One of the most important Muslim Thinkers Seyyid Kutub, makes evaluations about situations of afterlife in his hermeneutic Works "Fi Zılâl'il-Kur'ân" from the perspective of Qur'an verses. He says that afterlife starts with the resurrection on the apocalypse day and people who are revived from their graves will run to the area of armageddon like grasshopper runs. He says that on the armageddon day a very hard payoff will be done, the trial balance which slows the justice of Allah, will be settled and the deeds registry will be distributed. Kutub says, ones who take their deeds registry on the right hand will be awarded in the Heaven but ones who take their deeds registry on the left hand will be punished in the Hell.

Keywords: *Seyyid Kutub, Fi Zılâl'il-Kur'ân, Doomsday, Afterlife, Armageddon*

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi, fpinar@beu.edu.tr

Giriş

İnsanın ölümü ile birlikte başlayacak ve insanı yok olma düşüncesinden kurtaracak olan ahiret hayatı üzerinde Kur'an özellikle durmakta, ahiret inancını Allah inancı ile birlikte değerlendirmekte ve ahireti inkârı sapıklık ve küfür olarak ifade ederek, o günü inkâr edenlerin uğrayacakları azaba dikkat çekmektedir (Neml, 27/4-5; Nisa, 4/136; Sebe, 34/7; Yunus, 10/7-8 vb...). Kur'an sadece ahiret inancını telkin etmekle kalmayıp, ahiret ahvalinden de haber vermektedir. (Bakara, 2/82; Enbiya, 21/47; İsrâ, 17/13; Mutaffifin, 83/8; Rahman, 55/7-9; Tekvir, 81/10; Tevbe 9/35 vb...). Ahiret ahvaline yönelik bilgiler gaybi bilgi kapsamına girdiğinden, bu âlemin mahiyeti hakkında akli çıkarımlarla bir takım bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Burada Kur'ân'ın ahiret ahvaline ilişkin verdiği haberlerin önemi büyüktür. Bu konuda Hz. Peygamberin birçok hadisine rastlamak da mümkündür. Gerek Kur'an'da, gerekse hadislerde verilen bu bilgiler kelam ilminde *sem'iyat* bölümünde incelenmektedir. Bu alanda kelamcılar kabir, kıyamet, diriliş, sûr, mahşer, mizan, amel defteri, sırat, cennet, cehennem gibi âhiret ahvaline yönelik konuları ele almaktadır (Eş'arî, 1989, 12; Taftazânî, 2010, 199).

Ahiret ahvaline dair Kur'an ve hadisler bağlamında birçok İslâm düşünürü görüş beyan etmiştir. Bunlardan biri ise 1906 senesinde Mısır'ın Muş'a köyünde dünyaya gelen ve ömrü İslâm davası uğrunda mücadele vermekle geçen Prof. Dr. Seyyid Kutub'tur.¹ Kutub, meşhur tefsir eseri "Fi Zılâl'il-Kur'ân" da ahiret ahvalinin konu edildiği ayetler bağlamında, konuyu teferruatlı bir şekilde ele almakta ve akli deliller sunmak suretiyle meselenin doğru anlaşılması ve benimsenmesine yardımcı olmaktadır. Biz de bu makalemizde Kutub'un bu konudaki görüşlerini birkaç başlık altında özetlemeye çalışacağız.

¹ Seyyid Kutub, 1906 yılında, Arap yarımadasının kuzeyinde bulunan Asyut vilayetinin Muş köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokulu Sıbyan Mektebi'nde, orta ve lise tahsilini ise Ezher'de tamamlamıştır. Akabinde Dar'ul-Ulum fakültesine girmiş, edebiyat öğrenimi yapmıştır. İngiliz Edebiyatı ile yakından ilgilenmiş ve çevirileri okumakla meşgul olmuş, tarih, coğrafya, Arap edebiyatı, sosyoloji, pedagoji, İngilizce, riyaziyat, fizik, felsefe ve dini ilimler okumuştur. 1933'te bu fakülteden birincilikle mezun olmuş, yine aynı yıl içinde aynı fakülteye edebiyat hocası olarak atanmıştır. 1952 yılında İhvan-ı Müslim'e katılmış ve bu cemiyet içinde etkin bir şekilde faaliyet göstermiştir. 1965 yılında yayınladığı "Yoldaki İşaretler" isimli eseri gerekçe gösterilerek hükümet tarafında 1966 senesinde idam edilmiştir. (H. Kamil Yılmaz, *Seyyid Kutub*, Hikmet Yayınları, 1968, 102).

1. Kıyamet

Seyyid Kutub, tefsirinde kıyamet olaylarının anlatıldığı ayetler bağlamında, kıyametin inkârı mümkün olmayan bir olay olduğunu ifade etmekte ve o gün meydana gelecek olan hadiselerle değinmektedir. O, kıyamet günü kâinatta daha önce hiç görülmemiş, dehşet verici olayların görüleceğini şöyle dile getirmektedir: *"Bu öyle bir inkılâp ve ihtilal ki, varlıkların tümünü kuşatmaktadır. Bu ihtilal ve inkılâba yerde ve gökte bulunan bütün cisimler, evcil ve vahşi hayvanlar ve insanlar da katılmakta, tüm meçhuller meydana çıkmakta ve bilinmeyenlerin tümü ortaya dökülmektedir"* (Kutub, 1995, XII, 250). Kutub, bu sözleriyle kıyamet gününde tüm mahlûkatın bir araya getirilerek, gizli kapalı bütün işlerin ortaya döküleceğini ifade etmektedir.

O, ardından ayetler doğrultusunda kıyamet hadisesi üzerinde durmakta ve kıyamet günü olaylarının konu edindiği *"Güneş dürülüp söndürüldüğü zaman,"* (Tekvir, 81/2) ayetini tefsir ederken, güneşin dürülüşünden şöyle bahsetmektedir: *"Güneşin dürülmesi, onun soğuması, alevlerinin sönmesi, şu anda etrafındaki uzaya binlerce mil uzaklıktaki varlıklara gönderdiği ışığının ve ışınlarının sönmesi anlamına gelebilir"* (Kutub, 1995, XII, 250). Burada Kutub, kıyamet günü meydana gelecek büyük olaylardan biri olan güneşin dürülmesi hadisesinin zihninde çağrıştırdığı anlama değinmekte ve güneşin dürülmesinin, ısı ve ışığının sönmesi anlamında olabileceğini belirtmektedir.

Ardından o, *"Yıldızlar kararıp düştüğü zaman"* (Tekvir, 81/2) ayetinde haber verilen yıldızların kararıp düşmesi olayını değerlendirmekte ve şunları söylemektedir: *"Yıldızların dökülmesi, onları bağlayan düzenin çözülmesi, ateşlerinin sönmesi ve ışıklarının kararması anlamına gelebilir"* (Kutub, 1995, XII, 250). Ona göre, kıyamet gününde yıldızların düşmesi, onların ışığının sönmesi ve kararması anlamına gelen muhtemel bir durumdur. Yıldızların dökülmesi hadisesinin ardından da *"Dağlar yerinden sökülüp yürütüldüğü zaman"* (Tekvir, 81/3) ayetinde haber verilen, dağların yerinden sökülmesi olayına değinmekte ve şöyle söylemektedir: *"Dağların yürütülmesi, onların kökünden sökülmeleri, atılmaları ve havaya savrulmaları anlamına gelebilir. Bu olay dağların sağlamlığını, köklülüğünü, kenetlenmelerini ve kararlılığını alıp götürcektir"* (Kutub, 1995, XII, 251). Dağların yerinde sağlam bir şekilde durması, Kutub için kararlılığı ve sağlamlığı ifade etmektedir. Ancak büyük bir gün olan kıyamette dağların da kararlılığından ve azametinden eser kalmayacak, yürütülecek yani kökünden sökülecek ve savrulacaktır.

Ardından Kutub, *"Yabani hayvanlar bir araya toplandığı zaman"* (Tekvir, 81/5) ayetinde, kıyamette vuku bulacak olaylardan bir diğerine daha değinmekte ve şunları söylemektedir: *"Meydana gelen bu olaylar yabani ve ürkek hayvanları bile korkutmuş ve ürkütmüştür. Hepsi bir araya gelip birbirinin yanına sokulmuştur. Dağların ve vadilerin arasında yayılmışken, korkudan bir araya gelmişler"* (Kutub, 1995, XII, 251). Bu günde meydana gelen olayların

dehşetinden insanlar gibi hayvanlar da korkmuş ve ürkmüş, bu sebeple de bir araya toplanmıştır. Kutub, bu hayvanların yaşamış olduğu korkudan dolayı uğradıkları şok ve değişim de dile getirmektedir. *“Bir birlerinden kaynaklanan korkularını unutmuşlar ve yırtıcı özelliklerini yitirmiş, şaşkın bir halde önlerine geldikleri şekilde kaçıyorlar. Alışageldikleri şekilde inlerine ve yuvalarına sığınmıyorlar, yırtıcı özelliklerinin gereğini yapıp da, avlarının peşinden gitmiyorlar”* (Kutub, 1995, XII, 251). Bu hayvanlar normalde göstermiş olduğu davranışlarının hiç birini sergilemiyor, onların bu hareketleri ise insanların uğradığı şoka, onların da uğradığını gösteriyor. O, buradan şöyle bir sonuca varmaktadır: *“Bu korku ve dehşet söz konusu hayvanların karakterlerini ve özelliklerini dahi alıp götürmüştür! Bu durumda insanlar o çetin korku gününde ne yaparlar acaba?”* (Kutub, 1995, XII, 251). Bu şekilde Kutub, yaptıklarının hesabını vermek üzere tekrar diriltilmeyecek olan hayvanların bile bu kadar tedirgin olmalarından alınması gereken ibretler olduğuna dikkat çekmekte ve kendilerini amansız bir hesaplaşmanın beklediği insanın bu durumda halinin düşündürücü olduğunu beyan etmektedir.

Hayvanların kıyametteki tavırlarının ardından Kutub, *“Denizler birbirine karışıp kaynadığı zaman,”* (Tekvir, 81/6) ayetini tefsirinde bildirilen denizlerin birbirine karışması olayına değinmekte ve şunları söylemektedir: *“Denizlerin kaynatılmasına gelince, bu onların sularla dolması anlamına gelebilir. Bu sular, yerin ilk oluşumuna ve kabuğunun soğumasına eşlik ettiği ileri sürülen taşkınlarla benzer büyük taşkınlardan meydana gelebilir”* (Kutub, 1995, XII, 251). Yani ona göre, denizlerin kaynatılması, denizlerin sularla dolup taşması şeklinde olabilir. Ardından diğer ihtimalleri sıralamakta ve bu suların aralarındaki engellerin kalkmasına yol açacak depremlerin ve volkan patlamalarının sonucunda denizlerin birbirlerine girmesi ile de gerçekleşebileceğini söylemektedir. Yine bu sular ona göre, denizlerin arasındaki engellerin kalkması ile kaynaşmış sular da olabilir. Ya da bu suların denizlerin elementlerinin patlaması ve ondaki hidrojen ve oksijenin birbirinden ayrılmasıyla oluşabileceğini de dile getirmektedir (Kutub, 1995, XII, 252).

Kutub, tefsirinde kıyamette yaşanacak bu gibi dehşet verici hadiselerin insanlar üzerindeki etkisine de değinmektedir. Kıyametin dehşetini dile getiren, *“Develer gebeliğinin onuncu ayında, kendi haline bırakıldığı zaman”* (Tekvir, 81/4) ayetinde şöyle söylemektedir: *“Ayette geçen ‘işar’ kelimesi gebeliğinin onuncu ayına girmiş dişi deve demektir. Bu o dönemde Arapların sahip olduğu en değerli hayvandı. İşte bu korkunç olayların meydana geleceği günde bu develer dahi önemsenmez”* (Kutub, 1995, XII, 251). Onun, burada kıyametin koptuğu anda kendi haline bırakılan deve meselesinin aslını açık ve anlaşılır bir üslupla açıkladığı görülmektedir. Gebeliğinin onuncu ayındaki develer, süt ve yavru vermek üzere olduğundan Araplar için son derece kıymetlidir. Ancak insanlar için bu son derece değerli şeyler bile kıyamet anının dehşeti karşısında değersizleşmektedir. *“Arap, burada sözü edilen deveyi hayatta eşine*

rastlanmadığı bir musibete uğramadan salıvermez ve ondan elini çekmezdi" (Kutub, 1995, XII, 251) diyerek, burada Arapların bu durumdaki bir deve den normal şartlarda asla vazgeçmeyeceklerini söylemekte ve ardından onların bu hareketini kıyametin dehşetiyle ilişkilendirmektedir.

Kutub, birçok canlı ve hareketli tasvire daha yer vermekte ve kıyametten bahsederken daha ziyade o günde meydana gelecek hadiselerin dehşetine ve sıra dışı olaylar oluşlarına dikkat çekmektedir.

2. Mahşer

Allah'ın insanları hesaba çekmek üzere, tekrar dirilttikten sonra bir araya topladığı yere mahşer denilmektedir (Eş'ari, 1989, 265; Muhasibi, 1980, 17). Kutub ise bir araya toplanmanın hak olduğunu ve insanları yeryüzünün muhtelif bölgelerine dağıtan Allah'ın onları yeniden bir araya toplayacağını söylemektedir. "*Çünkü insan ancak yaratıcının iradesi ile yokluk âleminde varlık âlemine geçmiştir. İnsanlar hakkında var olma hükmünü vererek, onları var eden, onları kendi huzurunda bir araya getirme hükmünü de verip, kendilerini bir araya getirebilir*" (Kutub, 1995, XII, 249) diyerek, insanlar için yaratılma, varlık alanına çıkma hükmünü veren ve bunu gerçekleştirmeye muktedir olan Allah'ın, onları diriltmek suretiyle tekrar bir araya toplamaya da kadir olduğunu ifade etmektedir.

Kutub, bu günün toplanma günü olarak adlandırılmasının sebebine değinmekte ve şöyle söylemektedir: "*O günün toplanma günü olarak nitelendirilmesi, her kuşaktan tüm yaratıkların, o günde diriltilecek olmasından kaynaklanır. Nitekim sayıları ancak Allah tarafından bilinen melekler de o gün hazır bulunurlar*" (Kutub, 1995, XI, 411). O, bu günün toplanma günü olarak adlandırılmasının sebebinin, insanlık tarihi boyunca yaşamış ne kadar insan varsa hepsinin diriltilecek, bir araya toplanması olduğunu söylemektedir.

O, mahşer gününde hiçbir şeyin gizli kalmayacağı hususuna da değinmektedir. "*O gün her şey açığa çıkmıştır, cesed, nefis (ruh), insanın iç dünyası, çalışması, akıbeti her şeyi. Sırları örten örtülerin tümü düşmüş, nefis kabuğundan sıyrılmış, cesetler soyunmuş ve gaybler dünyası seyre açılmıştır*" (Kutub, 1995, XI, 561). O, insanın dünyadayken gizli kapaklı ya da aşikâr olarak ne yapmışsa hepsinin ortaya döküleceğini vurgulamakta, ardından şöyle söylemektedir: "*Her şeyinden soyutlanmış durumda insan, Allah'ın bakışına her şeyin açık olduğunu tam olarak kavrayacaktır. O gün evrende her şey görünür durumdadır. Yer birbirine çarpılarak düzlenmekte, herhangi bir engebe arkasında hiçbir şey gizlenmemektedir*" (Kutub, 1995, XI, 561). Kutub, o günde bütün her şeyin apaçık bir şekilde ortada olduğunu ve ortada gizlenmeye yardımcı olabilecek hiçbir etkenin de bırakılmadığını dile getirmektedir. O, mahşer günü

insanların yaptıkları amelleriyle birlikte çırılçıplak bir vaziyette ortada kalması düşüncesinin ürkütücü olduğunu da ifade etmektedir.

Onun, mahşerle ilgili olarak üzerinde durduğu konulardan bir diğeri de, o günün aldananların ortaya çıktığı gün olmasıdır. *"Toplanma günü için sizi bir araya getirdiği zaman, işte o gün, kimin aldandığının ortaya çıkacağı gündür"* (Teğabün, 64/9) ayeti doğrultusunda Kutub, mahşerde toplanmanın hikmetsiz ve boşuna olmadığını, mahşerin aldanmış olanların ortaya çıkacağı gün olduğunu söylemektedir. Ardından toplanmanın gerçekleştiği bu günün inananların kazançlı çıkarken, kâfirlerin hüsrana uğradıklarını ifade etmektedir. O, bu iki zıt taraf arasında mahşerde kıyasıya bir yarış olduğunu ve bu yarışta inananların galip gelirken, kâfirler ise mağlup ve zelil olacaklarını belirtmektedir (Kutub, 1995, XI, 411). Ayrıca o, tefsirinde müşrik ve müminlerin mahşer günündeki hallerine de teferruatlı bir şekilde değinmekte ve sunduğu canlı mahşer tasvirleriyle konuyu somutlaştırmaktadır.

3. Mizan

Sözlükte ölçü ve terazi anlamlarına gelen mizan, terim olarak ahirette insanların amellerini tartacak olan, ilahi adalet ölçüsüdür (Bağdadi, 1987, 348; Ebu Muin Nesefi, 1990, 41; Eş'ari, 1989, 265; Harputi, 1992, 279; Ömer Nesefi, 1954, 239; Sabuni, 2011, 178). Kelamcılara göre, akıl bu terazinin keyfiyetini idrak etme gücüne sahip değildir. Fakat mizan insanların işledikleri fiilleri en iyi ve doğru biçimde tartmaya yarayan ölçü aletidir (Taftazânî, 2010, 204). Kutub, Kur'an'da mizandan haber veren ayetlerin amacının, bunların mahiyeti hakkında teferruata dalıp, derinleşmek olmadığını ve bu konuda asıl olanın verilmek istenen genel mesajın algılanması olduğunu ifade etmektedir. Ardından mizanın hassasiyeti üzerinde durmakta ve *"Kıyamet günü doğru tartan, duyarlı teraziler kurarız. Orada hiç kimseye haksızlık edilmez. İşlenen amel, bir hardal tanesi kadar bile olsa onu ortaya koyarız"* (Enbiya, 21/47) ayeti doğrultusunda konuyu izah etmekte ve şöyle söylemektedir: *"Hardal tanesi gözlerin görebileceği en küçük, terazide de en hafif olan nesneyi tasvir etmektedir. Hesaplaşma günü bu bile terk edilmez, gözden kaçırılmaz. Son derece hassas ve dakik olan terazi onunla ya ağır basar ya da hafif kalır"* (Kutub, 1995, VIII, 40). Kutub, ayetteki bu benzetmede, gözle görülebilir en küçük madde olan hardal tanesinin, dünyalık terazilerde etkisiz kalmasına rağmen, mizan terazisi için bir ağırlık birimi olduğunu vurgulamaktadır. Bu da mizanın çok hassas bir ölçüm gerçekleştirdiğine delalet etmektedir.

Kutub, mizanın hassasiyetinin ardından, tartısı ağır ve hafif gelenlere değinmekte ve tartıları ağır gelenlerin kurtuluşa eren bir topluluk olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: *"O günkü tartıda mızıkçılık yapmak, verilecek hükmü gürlüğe getirmek ve hükümlerin ve tartuların güvenilirliğini giderici tartışmalara girişmek mümkün değildir. Yüce Allah'ın hakka sıkı sıkıya bağlı terazisinde bu kimselerin tartıları ağır gelmiştir"* (Kutub, 1995, IV, 402). Kutub, o gün

kurulacak olan mizan terazisinin hassas ve doğru tartımını etkileyecek ve tartıyı yanlış yönlendirecek hiçbir kuvvetin olmayacağını belirtmekte, adaletten asla şaşmayan bu terazide bazılarının tartılarının ağır geleceğini belirtmektedir. Kutub, ardından tartıları hafif gelenlere değinmekte ve bu kimselerin hüsrana uğrayanlar olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir. *"Yüce Allah'ın haksızlık yapması, yanlış tartması söz konusu olmayan terazisinde, bu kimselerin tartıları hafif kalmıştır. Bu durum karşısında onlar kendilerini mahvetmişler ve öz benliklerini kaybetmişlerdir"* (Kutub, 1995, IV, 402). Terazide amelleri hafif gelenler, kişiliklerini, benliklerini kaybetmiş böylece kendi kendilerini perişan etmiş ve yaptıkları her şeyi boşa çıkarmış kimselerdir. Üstelik yapılan bu tartımı kabul etmemeleri, ya da tartıları ağır gelenlere itiraz etmeleri de söz konusu değildir.

Kutub'un burada mizanın küçük bir hardal tanesini bile ölçecek derecede hassas oluşunun Allah'ın adaletinin bir göstergesi olduğuna, tartımı yanlış yönlendirecek her hangi bir unsurun olamayacağına, tartısı ağır ve hafif gelenlerin akıbetlerinin dünyada yaptıkları amellerle uyumluluk arz ettiğine işaret ettiği görülmektedir.

4. Amel Defteri

Amel defteri, insanların dünyada benimsediği inanç ve işlediği fiillerin kaydedildiği belgelerdir (Taftazânî, 2010, 205). Kur'an, Allah'ın huzurunda amel defterlerinin dağıtılacağını haber vermektedir (İsra, 17/13). Kutub, tefsirinde *"İki zabıt memuru zabıt tutarlarken..."* (Kaf, 50/17) şeklinde devam eden ayetin amel defterlerinin varlığına işaret eden ayetlerden biri olduğunu belirtmekte ve iki zabıt tarafından sürekli gözetildiğini düşünmenin, insanı başıboş bırakılmadığı düşüncesine götürdüğünü ve bunun akabinde de ölçülü hareket etmeye yönlendirdiğini söylemektedir (Kutub, 1995, XI, 18). Kutub amel defterine işaret eden *"O mühürlenmiş bir kitaptır, damgalanmıştır"* (Mütaffifin, 83/9) ayeti ile ilgili olarak da şöyle söylemektedir: *"Yani tamamlanmıştır. Artık ne ona bir şey ilave edilebilir, ne de içinden bir şey çıkarılabilir. Ta o dehşet verici günde getirilip teslim edilene kadar"* (Kutub, 1995, XII, 270). O, burada bu defterlerin sadece sahibinin dünyadayken işlediği kötülükleri yazdığını, bu kitaba bunun dışında herhangi bir ilave yapılamayacağını dile getirmektedir.

O, iyilerin ve kötülerin amel defterlerinin farklılığına da değinmektedir. İyilerin amel defterlerinin kayıtlı olduğu yer hakkında bilgi vermekte, iyilerin amellerinin *İlliyyin* adı verilen bir kitapta kayıtlı bulunduğunu ifade etmektedir. Ardından illiyyinin anlamı üzerinde durmakta ve *"İlliyyin kavramı, yüceliği ve üstünlüğü ifade etmektedir"* (Kutub, 1995, XII, 283) diyerek illiyyinin yücelik ve üstünlük anlamlarını içeren bir kavram olduğunu söylemektedir. O, akabinde amel defterleri illiyyinde olanların ahvallerine değinmektedir. *"Bunlar iman eden ve iyilik yapan kimsedir. Allah ondan razı olmuş ve onun kurtarılmasını takdir etmiştir. O kolay bir hesaptan geçirilecektir. Tartışma yapılmayacak ve hesapta her şeyi incelenmeyecektir"* (Kutub, 1995, XII, 283) diyen Kutub, burada kitabı

sağından verilenlerin iyi kimseler olduğuna ve yaptıkları iyiliğe karşı Allah katında kolay bir hesaba çekileceklerine işaret etmektedir.

Kutub, amelleri kötü olanların defterlerine de değinmekte ve bu konuda şunları dile getirmektedir: *"Onlar büyük bir gün için dirileceklerini sanmıyorlar. Kur'an onların bu anlayışlarını yadırgıyor, onları azarlıyor ve tüm yaptıklarını içinde toplayan bir kitapları olduğunu pekiştiriyor"* (Kutub, 1995, XII, 279). O, burada kötülerin amellerinin yazıldığı defterlere işaret edildiğini söylemektedir. O, devamında kötülerin amel defterinin nasıl olduğunun bilinemeyeceğini, bunun gayb konularından biri olduğunu ve bu konuda gaybın sahibinin bize bildirdiklerinin dışında herhangi bir bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını vurgulamaktadır (Kutub, 1995, XII, 279).

Kutub'un amel defterlerinin varlığının bilinmesinin insanları tedbirli ve ölçülü hareket etmeye sevk edeceğine, kişinin ölümü ile birlikte amel defterlerinin de tamamlanacağına yani herhangi bir ilave ya da eksiltme yapılamayacağına, bu defteri sağ taraftan almanın kurtuluş alameti olmasının yanı sıra, sol taraftan almanın ise hüsrân alameti olduğuna işaret ettiği görülmektedir.

5. Cennet

Cennet müminlerin ölümden sonra sonsuz mutluluk içinde yaşayacakları, ölümün asla uğramayacağı ve çeşitli nimetlerle bezenmiş olan ahiret yurdunun adıdır. Yalnızca iyilik üzere olanların gidebileceği yer olan cennet, *Adn*, *Firdevs*, *Naim* gibi çeşitli isimlerle de anılmaktadır (Bağdadi, 1987, 348; Eş'ari, 1989, 267; Muhasibi, 1980, 23; Ömer Neseferi, 1954, 232). Kutub ise cenneti Allah'ın temiz ve muttaki kullarına, dünyada yaptıkları güzel amellerin karşılığı olarak hazırladığı mükâfat yeri olarak tanımlamaktadır. Ayetlerde cennet *Adn*, *Naim*, *Firdevs* gibi çeşitli isimlerle zikredilmekte ve Kutub da ilgili ayetler ışığında bu cennetler ve ehli hakkında teferruatlı bilgi sunmaktadır. O, iyilik sahiplerinin yaptıkları güzel davranışların sonucu olarak *Adn* cennetlerine gireceklerine değinmekte ve şunları söylemektedir: *"Bu cennetlerde, salih ameller işleyenler babaları, eşleri ve sülaleleri ile bir araya gelirler. Bunlar da salih ameller işledikleri ve bunu hak ettikleri için cennete girerler. Bununla birlikte, akrabalarıyla bir araya gelmek, ahbablarıyla bakışmak suretiyle büyük bir lütufla karşılaşır"* (Kutub, 1995, VII, 38). Kutub, burada *Adn* cennetlerine gireceklere sunulacak nimetlerden sadece birinden bahsetmektedir. O, buradaki diğer cennet nimetlerine de değinerek, cennette rızık korkusu ve aç kalma endişesi olmadığını, bolluk, güven ve hoşnutluğun hâkim olduğunu, yiyeceklerin bitip tükenmeyeceğini de ayrıntılı bir şekilde sunmaktadır (Kutub, 1995, VII, 38).

Firdevs cennetleri ise, salih amel işleyen kimselerin ebediyen kalacakları bir mükâfat yurdu olarak tanımlanmaktadır (Cevziyye, 1994, 133). Kutub da *Firdevs* cennetlerine ilişkin olarak ilgili Kur'an ayetleri bağlamında görüş beyan etmektedir. O, insanların bu cennet yurdunda ebediyen kalacağını ve nimetlerden sonsuza dek istifade edeceklerini ve burada bitmek, tükenmek, yok olmak gibi

durumların söz konusu olmayacağını dile getirmektedir (Kutub, 1972, IV, 2295). O, Adn ve Firdevs cennetlerinin yanı sıra Naim cennetlerinden de bahsetmekte ve bu cennetlerdeki nimetler üzerinde durmakta, Kur'an'ın Naim cennetlerindeki nimetleri sıralarken en başta bu nimetlerin en büyüğü, en değerlisi olan Allah'a yakın olma nimetini zikrettiğini söylemektedir. Ardından o, Allah'a yakın olma nimetinin büyüklüğüne, eşsizliğine değinmekte ve şöyle söylemektedir: "*Aslında bol nimetli cennetlerin tümü terazinin bir kefesine konsa yüce Allah'a yakın olma nimetine denk gelemez, bu en yüce armağanla asla boy ölçüşemez*" (Kutub, 1995, XI, 194). O, burada cennette verilecek hiçbir nimetin bu nimet ile boy ölçüşmeyeceğini, Allah'a yakın olma nimetinin çok büyük bir değer ve şeref ifade ettiğini dile getirmektedir. Ayrıca o, ayetlerde cennette müminlere sunulacağı haber verilen diğer nimetlere de kapsamlı bir şekilde değinmektedir.

Burada Kutub'un cenneti mümin kullar için bir mükâfat yurdu olarak tanımladığı, cennet mükafatlarından bahsederken bu cennetlerde cennetliklere verilecek nimetlerden biri olan Allah'a yakınlık nimeti üzerinde özellikle durduğu görülmektedir.

6. Cehennem

Cehennem kâfirler, müşrikler ve münafıklar için ebedi bir yurtken, müminlerin uzak tutulacağı, onlardan günah sahiplerinin ise günahları miktarınca kalacakları geçici bir yerdir (Bağdadi, 1987, 348; Eş'ari, 1989, 203; Muhasibi, 1980, 23; Ömer Nesefi, 1954, 232; Sabuni, 2011, 178). Kur'an, cehennem tasvirlerine geniş yer vermekte, Kutub ise tefsirinde cehennemi konu edinen bu ayetler çerçevesinde genellikle cehennemliklere verilecek azaplar ve bu azapların onların işledikleri günahlarla uyumluluğu üzerinde durmaktadır.

Onun, bu konuda üzerinde durduğu hususlardan biri cehennem yiyeceğidir. Gasiye Suresi altıncı ve yedinci ayetlerde cehennem azıklarından olan *dârî* hakkında bilgi verilmekte, Kutub da cehennemliklerin bu yiyeceği hakkında şunları söylemektedir: "*Kâfirlerin yiyeceği olan 'dârî' cehennemde ortasında biten zakkum ağacı ile ilgili haberlere dayanılarak, cehennemde ateşten bir ağaçtır diye açıklanmıştır. Bazıları ise, develerin yeşil iken yediği ve adına 'şibrık' denilen yere yapışık bir çeşit dikedir demişlerdir*" (Kutub, 1995, XII, 345). Kutub, burada iki görüş üzerinde durmaktadır. Bu görüşlerin biri dârînin cehennemde biten bir ağaç olduğu yönündedir. Diğer görüş ise darînin yere yapışık bir tür diken olduğu yönündedir. Bu diken yeşilken develerin yemidir. "*Bu, kökünden koparılıp kurduğunda adına dârî denilir ki, develer onun acılığına dayanamazlar çünkü artık zehirlidir. Bu açlığı gidermeyen öteki yiyecek çeşitleri ile birlikte cehennemliklerin yiyecekleri gıdalardan bir çeşittir*" (Kutub, 1995, XII, 345). O, dârînin kökünden koparılıp kurduğunda, zehirli bir yiyeceğe dönüşen bir bitki olmasından yola çıkarak ayette geçen *cehennem yiyeceği* ifadesinin mecazî bir söylem olduğuna dikkat çekmektedir.

O, yine cehennem yiyeceklerinden olan *zakkum* ağacından bahsetmekte ve şunları dile getirmektedir: “*O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır ve tomurcukları, şeytanın başına benzer. İnsanlar, şeytanların başlarının nasıl olduğunu bilmezler. Ancak şüphe yok, başları korkunç olsa gerek. Şeytanların başını sadece tasavvur etmek bile insana korku ve ürperti veriyor*” (Kutub, 1995, IX, 549). Kutub burada, cehennemin dibinde çıkan *zakkum* ağacının, şeytanın başını andıran tomurcukları olduğunu ve bu bilginin insana korku ve ürperti hissi verdiğini dile getirmektedir. O, ardından Allah'ın bu ağacı zalimler için bir deneme aracı kıldığına ve bunun sebebine değinmektedir. O, zalimlerin ağacın adını duyduklarında eğlenceye daldıklarını, Allah Resulü onları *zakkum* ağacı ile uyardığında, yanan ateşin içinden bir ağacın yetişmesini imkânsız bulduklarını ve onunla alay ettiklerini ifade etmektedir (Kutub, 1995, IX, 549). Bu sebeple ona göre, müşrikler yaptıkları bu alaycı hareketlerin bir karşılığı olarak *zakkum* ağacı ile azap görmeyi hak etmektedir.

O, cehennem katıklarının yanı sıra cehennem gölgesine de değinmekte ve ayette “*Şimdi inkâr ettiğiniz yere koşunuz, üççatallı gölgeye koşunuz*” (Mürselât, 77/29-30) şeklinde ifade edilen üççatallı gölge hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır: “*Orası cehennem ateşinden yükselen ve üç kol halinde yayılan dumanların gölgesidir. Kavurucu güneşten daha beter bir şey! Serinlik sağlamayan ve alevden korumayan bir gölgedir. Bu gölge boğucu, yakıcı ve kavurucu bir gölgedir!*” (Kutub, 1995, XII, 180). O, bu gölgenin üç kol halinde etrafa dağılan bir dumanın gölgesi olduğunu söylemektedir. Bu gölge serinlik sağlamayan, ateşin sıcağından ve hararetinden korumayan bir gölgedir. Yani Kutub'a göre, cehennem gölgesi gerçek anlamda bir gölge olmayıp, mecazî bir ifadedir. Ona göre, bu ifadenin kullanılması alay etme amacına yöneliktir. Kutub, ayrıca cehennemde cehennemliklerin görecekleri kötü muameleye de değinmekte ve konuyu teferruatlı bir şekilde ele almaktadır.

Burada Kutub'un cehennemi bir azap yurdu olarak tanımladığı, cehennemdeki azap şekillerine teferruatlarıyla değindiği ve cehennem yiyeceği, cehennem içeceği, cehennem gölgesi gibi Kur'ân ifadelerinin mecazî söylemler olduğuna dikkat çektiği görülmektedir.

Sonuç

Kelam ilminde ahiret ahvaline ilişkin konular kelamcılarının sem'iyat adı verdikleri alanda ele alınmaktadır. Bu konuda İslâm düşünürleri Kur'an ve Peygamberimizin hadislerinden hareketle görüş beyan etmişlerdir. Seyyid Kutub da, “Fi Zılâl'il-Kur'ân” isimli meşhur tefsirinde ölümle birlikte başlayacak olan ahiret hayatının aşamalarına değinmekte ve bu konuda aydınlatıcı ve kapsamlı bilgi sunmaktadır.

Kutub, tüm ölülerin kabirlerinden diriltilerek kaldırıldığı kıyamet günü meydana gelecek dehşet verici olaylardan ve bu günün insanlar üzerindeki korkusundan bahsetmekte, bu günde kâfirler ve müminler arasındaki farka dikkat çekerek, o anı adeta canlı birer sahne halinde yansıtmaktadır. Mahşerin ise diriltiren insanların hesap vermek üzere toplanacakları yer olduğunu söyleyen Kutub, mahşer yerinde toplanan insanların o günkü düşünce ve davranışlarına değinmektedir. Kutub, burada toplanan insanların hesaplarını görmek üzere mizan terazisinin kurulacağını bildirmekte ve mizanı Allah'ın adaletinin bir göstergesi olarak değerlendirmektedir. O günde müminlere sağ taraflarından, kâfirlereyse sol taraflarından verilecek olan amel defterlerinin ise dünyadayken insanların yaptığı bütün iyilik ve kötülüklerin yazıldığı bir defter olduğunu bildirmektedir. Kutub, bu defterlerin insanın sürekli gözetim altında tutulduğunun bir kanıtı olduğunu ve amellerinin kaydedildiğinin bilinmesinin insanları tedbirli davranmaya teşvik ettiğini söylemektedir. Kutub, mizanda amelleri tartılan ve amel defterlerini alan kulların, amellerine göre cennet ya da cehenneme sevk edileceklerini söylemekte, cenneti bir mükâfat yurdu olarak tanımlamakta ve burada inananlara verilecek nimetlerden bahsetmektedir. Cehennem ise, kâfirler için bir azap ve cezalandırma yurdu olduğunu dile getirmekte ve cehennemde insanlara yapılacak kötü muameleleri ve bunlara maruz kalan günahkârların hallerini hareketli sahneler ve canlı tablolar halinde sunmaktadır.

Kaynakça

- BAĞDADİ, Abdülkahir, *el Fark Beyne'l Fırak*, Darü'l-Marife, Beyrut 1987.
- CEVZİYYE, İbn Kayyim, *Cennet Tasviri*, trc. İsmail Hakkı Sezer, Uysal Yayınları, Konya 1994.
- EŞ'ARİ, Ebu'l-Hasan, *el-İbâne an Usulu'd-Diyane*, Medine 1989.
- HARPUTİ, Abdüllatif, *Tenkîhu'l-Kelam fi Akaid-i Ehli İslâm*, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul 1992.
- KUTUB, Seyyid, *Fi Zılâl'il-Kur'ân*, trc. Yakup Çiçek vd., Hikmet Yayınları, İstanbul 1995.
- MUHASİBİ, Haris, *Kitabü't-Tevehhüm*, Mektebetü'n-Nehdati'l İslamiyye, Kahire 1980.
- NESEFİ, Ebu Muin, *Bahrü'l-Kelam fi Akaid-i Ehlil-İslam*, Matbaatu Maşriki'l-İrfan, Konya 1990.
- NESEFİ, Ömer, *Metni Hakaiki Akaidi'l-İmam en-Nesefi*, Sahafiye-i Osmaniyye, İstanbul, h. 1954.
- SABUNİ, Nureddin, *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*, Külliyyete bi Cemaati Marmara, İstanbul 2011.

TAFTAZÂNÎ, Sadeddin, *Şerhu'l-Akâid*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2010.

YILMAZ, H. Kamil, *Seyyid Kutub*, Hikmet Yayınları, İstanbul 1968.

Kitap Tanıtımı / İncelemesi

Zeki AKTAŞ*

Umberto ECO**, *Beş Ahlak Yazısı* (Cinque scritti morali), Çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, Yedinci Baskı***, İstanbul 2016.

Bu yazıda, Umberto Eco'nun savaş, faşizm, basın, öteki, göç, hoşgörü ve hoşgörülemezlik konularını ele alan "*Beş Ahlak Yazısı*" adlı eserinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu eser, Türkçedeki ilk basım tarihi (1998) düşünüldüğünde, yeni bir çalışma sayılmaz; ancak "*Beş Ahlak Yazısı*", içerik itibarıyla, muhtemelen sürekli güncel kalacak bir çalışmadır. Zira savaş, hoşgörüsüzlük, basın özgürlüğü ve göç gibi yukarıda saydığımız konuların tamamı günümüz için de birer sorunsal olmayı sürdürmektedir. Yine muhtemeldir ki bundan sonra da, belki daha da artarak, sorunsal olmaya devam edecektir.

Yine, bu denemenin hâlen önemini koruyor olmasının bir başka nedeni ise söz konusu sorun(sal)ların güncel varlığı yanında, insan pratiği ile doğrudan ilgili olması, yani etik nitelik taşımasıdır. Zira, Eco'nun kendi ifadesiyle söylersek, "bu yazılar, neyi yapmanın iyi olacağı, neyi yapmamak gerektiği ve neyin hiçbir biçimde yapılmayacağı hakkındadır" (s.11)****. Dahası, indirgeyici bir deyişle, bu yazılar etiğin iki temel problemi olan "iyi ve kötü"ye dairdir.

Eco'nun çalışması, yazıların hangi gerekçe ve koşullarda yazıldığını açıklayan kısa bir "Giriş" ve her bir yazının bir bölüm teşkil ettiği toplam beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla (1) "Savaşı Düşünmek", (2) "Ebedi Faşizm", (3) "Basın Hakkında", (4) "Öteki Sahneye Girdiğinde" ve (5) "Göçler, Hoşgörü ve Hoşgörülemezlik" başlıklarıyla verilmiştir. Biz de sırasıyla bu başlıkları takip ederek metne dair bir fikir oluşturmaya çalışacağız.

(1) "Savaşı Düşünmek"

* Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, zaktas@beu.edu.tr

** Umberto ECO, 1932 yılında Milano yakınlarındaki Alessandria kasabasında doğmuştur. İtalyan televizyonu RAI'de kültür programları yönetmiş, Bompiani Yayınevi'nde editörlük yapmış ve Bologna Üniversitesinde gösterge bilim dersleri vermiş olan Eco; bilim insanı, yazar, eleştirmen ve düşünür olarak tanınmıştır. 84 yıllık yaşamına pek çok başarılı eser (*Gülün Adı*, *Foucault Sarkacı*, *Somonbalığıyla Yolculuk* gibi...) sığdıran Eco, 19 Şubat 2016'da İtalya'da ölmüştür.

*** Kitabın Türkçedeki ilk baskısı (1. Basım: 1998) da Can Yayınları tarafından yapılmıştır. Biz incelememize, yine aynı yayınevi tarafından yapılan son baskıyı (7. Basım, İstanbul-Mart 2016) esas aldık.

**** Bu çalışmada, sayfa numaraları ile verilen tüm doğrudan alıntılar, eserin söz konusu baskısına aittir. Yine, sayfa numarası verilmeden yapılan tüm diğer göndermeler de eserin aynı baskısına ait olup metnin akışından çıkarılabilecek niteliktedir.

Eco, kitaptaki ilk yazısı olan "Savaşı Düşünmek"i Körfez Savaşı günlerinde kaleme aldığını belirtir. Dolayısıyla ilk yazının temasının savaş olması da bir tesadüf sayılmaz. Ancak hemen belirtelim, Körfez Savaşı, Eco'nun doğrudan konu ettiği, yani amaç olarak ortaya koyduğu tema değildir. Körfez Savaşı, Eco'nun bir bütün olarak savaş olgusunun kendisini tartışmak için kullandığı aracı argümandır. Öyle ki Eco burada somut savaşı tartışmaz, onun problem olarak ortaya koyduğu şey, insanların savaş karşısındaki tavrı-tutumu, yani eyleme biçimidir. Dolayısıyla savaş burada artık tarihsel bir olgu olarak değil, etik bir kategori olarak ele alınmaktadır. Çünkü Eco'nun savaş karşısındaki düşüncesi daha en baştan yadsıyıcıdır. Dahası Eco'ya göre savaşı yadsıyan bu düşünce "savaşın 'yararlı' sonuçlara ulaşılmasını sağlaması durumunda daha da geçerli olmak zorundadır; çünkü böyle bir sonuç, insanların, belirli durumlarda, savaşın makul bir olasılık olduğu kanısına varmalarına yol açabilir. Oysa, böyle bir görüşü reddetmek zorundayız" (s.15). Esasında Eco, savaşı, özellikle günümüz dünyası için, olanaklı bir durum olarak da görmez. Ona göre savaş pek çok yeni bağlantı oluşturur ve bunlar, savaşın taraflarının niyet ve hesaplarının ötesinde durumlardır. Dolayısıyla Eco'ya göre "savaş, nasıl bir gelişme gösterirse gösterebilir, tarafların iradesine tam olarak karşılık gelmeyecek bir ağırlıklar dağılımına yol açtığı için, gelecek on yıllar boyunca dramatik bir siyasal, ekonomik ve psikolojik istikrarsızlık içinde uzayıp gidecek, 'savaş politikası'ndan başka bir şey üretmeyecektir" (s.25). Eco'ya göre insanların on binlerce yıldır istikrarsızlık durumlarının çözümü için savaşa başvurmaları, aynı dönemde psikolojik dengesizliklerini çözmek için alkol veya aynı yıkıcı etkiye sahip maddelere başvurmaları gibidir ve bu, gerçekçi bir çözüm değildir.

Savaşın hızlı bilgi akışı, kıtalar arası göçler ve yeni teknolojilerin doğası gibi nedenlerden dolayı yapılaşma nedenleriyle çelişki içinde olduğunu düşünen Eco, entelektüelin görevini de unutmamıştır: "savaşın olanaksızlığını dile getirmek [...] alternatif bir çözüm olmasa bile" (s.27). Savaşın her türlü insani girişimi yok ettiğini düşünen yazar, bunu ilk görev olarak addeder. Nitekim ona göre savaş, daha en baştan yadsıyıcı tavır alınması gereken ve bir çözüm yolu olarak asla düşünülmemesi gereken bir olgudur.

(2) "Ebedi Faşizm"

Savaşa karşı yadsıyıcı tutumunu ortaya koyan ve entelektüeli de bu tutuma ortak olmaya çağıran Eco'nun dikkat çeken ikinci yazısı ise "Ebedi Faşizm"dır. Eco, bu yazıyı ilk olarak 1995 yılında Colombia Üniversitesi'nin İtalyan Dili ve Edebiyatı ile Fransız Dili ve Edebiyatı bölümlerinin Avrupa'nın özgürleşmesini kutlamak üzere düzenledikleri bir sempozyumda sunmuştur. Yazar, bu kitaptaki metnin de birkaç biçimsel değişiklik dışında aynı olduğunu belirtir.

Eco, yazıya çocukluğuna atıfla başlar ve üçüncü paragrafta şu betimlemeyi yapar: "Çocukluğumun iki yılını silahlı çatışma içindeki SS'ler, faşistler ve partizanlar arasında geçirdim ve kurşunlardan nasıl sakınılacağını öğrendim"

(s.29). Bu sıradan bir betimleme değildir kuşkusuz. Çünkü bu, Eco'nun çocukluğunun kısa betiminden çok en genel hâli ile İkinci Dünya Savaşı'nın resmidir. Bu resim Eco'nun, yine ilk yazıda olduğu gibi, tartışma aracıdır, yani görünen argümandır; çünkü asıl tartışma faşizm meselesinin teorik yönü üzerinedir.

Eco, yazının ilk sayfalarında İtalyan faşizminin genel bir betimlemesini yaparak İspanyol İç Savaşı'nı, Franco'yu, Nazizm'i, Hitler'i ve Mussolini'yi hatırlatır. Eco'nun ilk değerlendirmesi, İtalyan faşizminin çelişkili bir manzara ve felsefi açıdan, özellikle Alman Nazizmine kıyasla, oturmamış bir hareket olduğu yönündedir. Ancak bize göre buradaki esas önemli değerlendirmeler, İtalyan faşizminden çok, *faşizmin genel karakteri* üzerine yapılmış olanlardır. Yazar burada "ebedi faşizm" ya da "kök-faşizm" olarak nitelediği olgunun karakterine dair 14 önemli tespitte bulunur:

1. Eco, kök-faşizmin ilk niteliğini *gelenek kültürü* olarak verir. Yazarın burada gelenek kültüründen kastı, hakikati bir kez açıklanmış olarak alıp bu açıklamayı sonsuza dek geçerli kabul eden ve bizim yapabileceğimiz tek şeyi de sürekli bu mesajı yorumlamak olarak gören anlayıştır. Nitekim, faşizmin gelenek ile ilişkilenen yönü de bu anlayıştan kaynaklıdır.

2. Kök-faşizmin ikinci niteliği *irrasyonel* olmasıdır. Çünkü gelenekçilik bir anlamda modernizmin reddidir. Ancak hem Nazilerin hem de faşistlerin teknolojiye âdeta taptığı görülür. Dolayısıyla geleneksel düşünüşle bu tavır arasında bir mesafe olduğu açıktır.

3. Kök-faşizmin üçüncü niteliği, irrasyonalizme bağlı olarak, *eylem için eylem kültürüne* de yaslanmasıdır. Eylemin kendi başına kutsandığı bu anlayış, düşünmeyi bir çeşit kısırlaşma olarak gördüğü gibi entelektüel dünyaya karşı da güvensizdir.

4. Kök-faşizm, *görüş ayrılığını* ihanet olarak gördüğü gibi *eleştiriyi* de kabul etmez.

5. Kök-faşizm, *farklılığın yarattığı doğal korkuyu kullanarak görüş birliği arar*, dolayısıyla tanımı gereği çeşitliliğe karşı ve ırkçıdır.

6. Kök-faşizm, *bireysel ya da toplumsal düş kırıklıklarından doğar*. Düş kırıklıkları ise çoğunlukla ekonomik ve siyasal buhranlardan kaynaklanır ve muhatabı da daha çok orta sınıflardır.

7. Kök-faşizm, ulusal kimliği düşmanlar üzerinden yapılandırır; bunun sonucu ise *komplö saplantısı* ve *yabancı düşmanlığıdır*.

8. Kök-faşizmde *retorik ayar* sürekli değiştirilir, yani düşmanlar hem çok güçlü, hem de çok zayıf gösterilir. Dolayısıyla faşist rejimler düşmanın gücünü nesnel olarak değerlendirmekten acizdirler.

9. Kök-faşizme göre *yaşamak için mücadele edilmez, mücadele etmek için yaşanır* ki bu bir çelişkidir; çünkü tüm düşmanlar yenildikten sonraki nihai çözüm ortamında, mücadelesiz nasıl yaşanacağı belli değildir.

10. Kök-faşizmin onuncu niteliği *seçkincilik* olup bu, her zaman zayıfların hor görülmesi demektir.

11. Yine kahramanlık ve buna bağlı olarak *ölüm kültürü* de kök-faşizmin özelliklerindedir ve bu anlayış, kendine yaşam karşısında ölümü kutsayarak yer açar.

12. Kök-faşizm cinsel konularla da bağlantılıdır. Kadınları küçük görmek, bekârlık yeminleri gibi tutumlar, bir anlamda *irade-güç-cinsellik ilişkisi* ile ilgilidir.

13. Kök-faşizm *nitel halkçılığa* dayanır. Yani, insanların tek tek bireyler olarak iradelerinin bir önemi yoktur, onlar nitelik olarak ortak bir iradeyi ifade ederler ve bu ortak irade de esasen liderin iradesini onamaktan öte geçmez.

14. Kök-faşizm *newspeak (yeni-dil)* dilini konuşur. Bu, karmaşık ve eleştirel akıl yürütme araçlarını sınırlamak için, son derece kısıtlı bir söz dağarcığı ve ilkel bir söz dizimini temel almak demektir.

Eco, faşizmin söz konusu 14 özelliğini sıraladıktan sonra, en nihayetinde kök-faşizmin, bazen sivil giysilere bürünmüş olarak hâlâ çevremizde dolandığına, dolayısıyla görevimizin onun maskesini düşürmek ve her yeni belirtisine dikkat çekmek olduğuna vurgu yapar.

(3) "Basın Hakkında"

Eco'nun, "Basın Hakkında" adlı denemesi, İtalyan Senatosu'nun düzenlediği bir seminer sırasında, senato üyelerine ve önde gelen İtalyan gazetelerinin yöneticilerine sunulan bir değerlendirme yazısıdır. Eco, yazının daha en başında amacını ortaya koyar ve yazısının İtalyan basının durumu üzerine bir değerlendirme ve siyaset dünyası ile ilişkileri üzerine bir şikâyetname olduğunu belirtir.

Eco burada her ne kadar İtalyan basını ele alsın da esasen vurguladığı noktalar tüm ülkelerin basın-yayını için geçerli olmak durumundadır. Nitekim Eco, "basın, eleştirilerden bağımsız kalamayacağına göre, basının kendisini sorgulaması demokratik bir ülkede sağlıklılık koşuludur" (s.51) derken, bu geçerli söylemi de kurmuş oluyordu.

"Basın Hakkında", kendi içinde de pek çok alt başlığa ayrılan bir yazıdır. Yazılar takip edildiğinde her alt başlığın kendi içinde bir mesaj sunduğu görülür. Buna göre "1960'lı ve 1970'li yılların polemikleri" adlı kısımda yorum ile haberin birbirinden ayrılması problemi işlenmiştir. Dolayısıyla nesnellik problemine yoğunlaşmıştır. Dönemin basınından örnekler sunan Eco burada, haber seçimi, sayfa düzenlenişi ve temalaştırma gibi tekniklerin artularına ve eksilerine vurgu

yapar. "Gazetenin dergi haline gelmesi" başlığında ise Eco'nun eleştirisi gazetelerin satış kaygısı ile hareket edip kimlik kaybına uğramaları noktasında yoğunlaşır. Özellikle televizyonun etkinliğinin giderek arttığı bir ortamda, gazete ve dergilerin nitelikli dönüşümü gerçekleştirmekte başarılı olamadıklarına dikkat çekilir. "Gösteri ideolojisi" başlığı altındaki temel konu, gazetelerin sayfalarını doldurmak için olur olmaz haberleri gündeme taşımaları ve çoğu zaman dolgu haberler ile gündem oluşturmalarıdır. "Gazete ve televizyon" başlığında eleştirilen ise televizyon haberlerinin birinci sayfadan verilmesi, yani gazetenin televizyonu takip eden niteliksiz bir yayın aracına dönüşmesidir. Yine burada, basın siyasetle olan ilişkisi de eleştiri konuları arasındadır, dahası bu eleştiriler "Söyleşi" başlığı altında da devam ettirilir. Burada siyasilerle söyleşilerin amacı dışına çıktığı ve gazetelerin satış kaygısına alet olduğu vurgulanır, ancak bu tek taraflı bir sorun değildir; çünkü siyasetçiler de kendi çıkarları bakımından bu işe gönüllü alet olmaktadır. Bir diğer başlık olan "Basının basın hakkında konuşması" esasen televizyondan aldığı bir özelliktir. Nitekim basın, televizyon hakkında konuşmadığı zaman kendi hakkında konuşur. Bu durum, yine en çok siyasetçilerin işine gelir; çünkü bir gazetede verilen demeç diğerlerinde de yankı bulur. Böylelikle kitle iletişim araçları dünyaya açılan bir pencere olmak yerine, bir aynaya dönüşmekte, basın, sadece kendini izler hâle gelmektedir. "Şimdi kim atlatma haber veriyor?" başlığı altında Eco, doğrudan başlıkta belirttiği konuya, yani atlatma haber meselesine yer vermekte ve bu girişimin olumsuz yönlerine dikkat çekmektedir. Eco, "Basın Hakkında" yazısını en son "Ne yapmalı?" başlığı ile tamamlıyor. Eco burada, basına çelişkilerinden kurtulması için iki yol öneriyor: İlki Eco'nun "Fiji yolu" diye tabir ettiği, basının dolgu haberlere yer vermeden sadece ajansların verilerine yoğunlaşarak önemli haberleri gündeme taşımasıdır. Öteki yol ise "kapsamlı irdeleme" yoludur ki bu, gazetenin şov dünyasının haftalık dergisi hâline gelmekten vazgeçip, dünyadaki olaylar hakkında ciddi ve güvenilir bir haber kaynağı olmasıdır.

Nitekim Eco'ya göre her ne olursa olsun basın, özellikle yazılı basın, tüm bu eleştiriler saklı kalmak kaydıyla, vazgeçilebilecek bir alan değildir. Çünkü gazete ve dergilerin bir ülkenin uygarca gelişimindeki rolü yadsınamayacağı gibi, modern insana sabah ritüeli olarak sunduğu tatmin de görmezden gelinemez.

(4) "Öteki Sahneye Girdiğinde"

Eco, bu yazının Liberal dergisinin düzenlediği dört mektupluk bir yazışma esnasında, Kardinal Martini'ye verdiği cevaplardan biri olduğunu belirtir. Yazarın bu yazıda, genel olarak cevabını aradığı soru şudur:

"Mutlak bir etik kurmak için, *metafizik ilkelere* veya her durumda aşkınsal değerlere ve evrensel olarak geçerli *kategorik buyruklara* başvurmak istemeyen kişinin ahlaksal davranışının kesinliği ve mutlaklığı neye dayanır?" (s.13).

Eco bu soru çerçevesinde, laik dinselliğin hangi temellere dayandığını açıklayabileceğini söyler; çünkü herhangi bir inanç taşımaksızın da belirli

dinsellik, kutsallık, sınır, sorgulama ve bekleyiş biçimleri vardır. Esasen burada aranan da bu etik biçimlerinde bağlayıcı, sürükleyici ve vazgeçilmez olanın ne olduğudur.

Eco'nun bu bağlamdaki ilk ve temel önermesi şöyledir: "Tüm kültürlerde ortak kavramlar kesinlikle vardır ve bu kavramların hepsi uzamdaki bedenimizin konumuna gönderme yapmaktadır." (s.78). Ancak hemen belirtelim ki bu önermedeki "ortak kavramlar"ı metafizik kesinlikler olarak düşünmemeliyiz, çünkü önermeye dikkat edilirse, Eco'nun ortak bir nesne olarak gönderme yaptığı şey uzam içindeki insan bedenidir. Esasında insan bedenine yapılan bu gönderme, Eco'nun din dışı etik temellendirmesinin de ana önermesini oluşturur.

Buna göre, insan, söz gelimi dik duran bir canlıdır, bu nedenle uzun süre baş aşağı durması yorucudur, dolayısıyla ortak bir yukarı-aşağı algımız vardır. Aynı şekilde, sağ-sol, durma-yürüme, ayakta durma-uzanma, sürünme-sıçrama, uyanıklık-uyku kavramlarımız vardır. Yine kollarımız ve bacaklarımız olduğundan hepimiz sert bir maddeye çarpmanın, yumuşak bir maddeye dokunmanın, ezmenin, parmakla bir yere vurmanın ne anlama geldiğini biliriz; dahası işitmeyi, görmeyi, tatmayı, yemeyi, yutmayı bildiğimiz gibi acıyı, zevki, üzüntüyü, korku ve arzuyu da biliriz. İşte Eco'ya göre daha şimdiden hak alanına girmiş oluruz, çünkü bunlar kısıtlamaya ilişkin tümel kavramların oluşması için yeterli verilerdir: Öyle ki hiçbirimiz bir başkasının konuşmamızı, dinlenmemizi, uyumamızı, istediğimiz yere gitmemizi kısıtlamasını istemeyiz veya herhangi bir kimsenin bizi dövmesinden, yaralamasından, gruptan ayrı tutmasından fiziksel ya da ruhsal acı çekeriz.

Eco, buraya kadarki betimlemesinin sadece hayvansal ve sadece bir Âdem'e yönelik olduğunu belirtir ve bu aşamanın dahi en azından *bizim için* etik bir temel hâline geldiğini söyler. Çünkü burada şu temel ilke doğar: "Her şeyden önce başkalarının bedensellik haklarına saygı duymak zorundayız, bu haklar arasında konuşma ve düşünme hakkı da vardır" (s.80). Nitekim bu "beden hakları"na saygı duymayı başarsak; ne bebeklerin katledilmesi, ne imha kampları, ne sansürler, ne de Bosna'daki tecavüzler olurdu, der Eco.

Tek bir Âdem'den yola çıkan Eco'ya göre, insan kendisine yapılmasını istemediğini başkasına yapmaması gerektiğini de insanların sayıca artması ile kavrar. Çünkü etik boyut, *öteki* sahneye girdiğinde başlar. Dahası, esasen tüm yasalar da, ister ahlak yasası olsun ister başka türlü yasa olsun, *Öteki* ile ilişkiler de dâhil olmak üzere insanlar arasındaki ilişkileri düzenler.

Eco'nun etiğinde bu öteki kavramı da ikinci temel önermeyi oluşturur. Çünkü bizi tanımlayıp biçimlendiren *ötekinin bakışıdır*. Nitekim herkesin ödün vermeksizin bize asla bakmadığı, bizi tamamen yoksaydığı bir toplumda ya ölü ya çıldırırız.

Yine bu yazıda, önemli görünen bir başka mesele ise "erdem"dir: İnançsız insanın erdemi. Eco, erdem kavramını yaşamın sürekliliğine olan inançtan doğan görev duygusu ile aşmayı dener. Söz gelimi birçok inançsız, arkadaşlarını ele vermemek için işkence altında ölüme götüren ve birçoklarını da vebaya yakalanma riskini göze alarak hastalara yardıma koşturan bu görev duygusudur. Çünkü insan, ister inansın ister inanmasın, bir biçimde inandığı veya kendisine güzel görünen şeylere başka kuşakların da inanmasını veya onların da aynı şeyleri güzel bulmasını ister ve deyim yerindeyse, onlara şişe içinde bir mesaj bırakır. Aksi takdirde, kendisini yukarıdan kimsenin izlemediğini düşünen kişinin *pişmanlık duygusu* nasıl açıklanabilirdi?

Bize göre yukarıdaki soru, konu bağlamında yazının en anlamlı sorusudur; ancak Eco metninin son kısmını inanç konusuna ayırır ve metnini tüm inanç çatışmalarına üstün gelmesi gerektiğini düşündüğü iki tutuma atıfla bitirir: *sevgi ve sağduyu*.

(5) "Göçler, Hoşgörü ve Hoşgörülemezlik"

Eco, bu bölümün çeşitli yazılardan derlendiğini belirtir. Esasen bu bölüm, başlıkta da belirtilen üç alt bölüme ayrılmıştır. Buna göre yazının ilk alt başlığı "İki binli yıllara özgü göçler" adını taşır. Eco, bu yazıyı Valencia Belediyesi'nin 2000 yılına ilişkin görüşler kongresinde yaptığı konuşmanın ilk kısmı olarak takdim eder.

Yazar burada, adından da anlaşılacağı üzere göç olgusunu işlemiştir. Ancak esas olarak göç olgusunun biçimine odaklanmıştır. Yazara göre, "dışarıdan göç" ve "göç"ü ayırmak gerekir. Çünkü dışarıdan göç olgusu siyasal olarak denetlenebilen, sınırlandırılabilen, teşvik edilebilen, bir plan çerçevesinde gerçekleştirilebilen veya benimsenebilen bir durumdur; fakat "göç"lerde böyle bir durum söz konusu değildir; ister şiddet yoluyla olsun ister sakince olsun bu göçler olur ve kimse onları denetleyemez. Bu ayrımın iki önemli nedeni vardır: Buna göre dış göçlerde, göçmenler gittikleri ülkenin geleneklerini büyük ölçüde kabul ederlerken "göç"lerde ise göçmenler gittikleri ülkenin kültürünü kökten değiştirirler.

İşte, Eco'nun dikkati de, özellikle "göç"ler bağlamında, Avrupa'ya olan göçler üzerindedir. Çünkü Eco, Üçüncü Dünya'nın Avrupa'nın kapılarını çaldığını görmekte olup ırkçı-dışlayıcı tutuma da hiçbir şans tanımamaktadır. Ona göre Avrupa önümüzdeki bin yılda çok ırklı, istenirse de çok renkli bir kıta olacaktır; ancak bu kültür buluşması veya çatışmaları engellenemez sıkıntılar da doğuracaktır, bu nedenle ki geleceğe dönük projeler de oluşturmak gerekir.

"Hoşgürsüzlük", Eco'nun bu bölümdeki ikinci alt başlığıdır. Yazara göre hoşgürsüzlüğün en açık iki biçimi temelcilik ve birleştirmeciliktir. Temelcilik yorumbilgisel olarak mutlak hoşgürsüzdür, ancak genel olarak kendi yandaşlarının inançlarını doğru ve ayrıcalıklı saymakla birlikte, diğer insanlara

kendi öğretilerini dayatmaya uğraşmadığı sürece siyasal anlamda hoşgörüsüzlük olarak görülmez. Buna karşın birleştirmecilik ise tam da bu siyasal yaşam modelini dikte ettiği için hoşgörüsüz bir tutum olmak zorundadır.

Yazara göre hoşgörüsüzlük, bu iki biçimine rağmen, tüm bu olguların da kökeninde yer alan daha derin bir şeydir, yani *yabanıl hoşgörüsüzlüktür*. Bu, en tehlikeli hoşgörüsüzlük biçimidir; hiçbir öğrenme olmadan ortaya çıkar ve ilkel itkilere dayalıdır. Bu nedenledir ki "rasyonel argümanlarla eleştirilmesi ve frenlenmesi olanaksızdır" (s.97). Söz gelimi, Hitler'in "*Kavgam*" adlı kitabının tüm kuramsal temelleri yeterince doyurucu olarak çürütülebilir, ancak kitabın öne sürdüğü fikirler hâlâ hayatta kalabiliyorsa, bunun nedeni bu fikirlerin hiçbir eleştirinin nüfuz edemediği yabanıl hoşgörüsüzlüğe dayanmasıdır, der Eco.

Peki, ne yapılmalıdır, yabanıl hoşgörüsüzlük karşısında?

Eco, entelektüellerin yabanıl hoşgörüsüzlükle savaşamayacaklarını öne sürer, çünkü düşünceden yoksun saf hayvanilik karşısında düşünce silahsız kalır. Dahası öğretisel hoşgörüsüzlükle savaşılmaya başlandığında da artık çok geçtir; çünkü hoşgörüsüzlük öğretisi hâline geldiyse vakit çok geçtir ve bu savaşı başlatanlar, genelde ilk kurbanlar olur. Nitekim etnik, dinsel veya başka nedenlerden birbirini vuran yetişkinlere hoşgörüyü öğretmek için artık geçtir. "Öyleyse, yabanıl hoşgörüsüzlükle daha en baştan, en küçük yaşlardan başlayan sürekli bir eğitim aracılığıyla, bu hoşgörüsüzlük bir kitapta yazıya dökülmeden, fazlaca yoğun ve katı bir davranış kabuğu hâline gelmeden savaşılmalıdır" (s.98).

Nihayet, bu bölümün son alt başlığını da "Hoşgörülemezlik" oluşturur. Eco bu yazıyı, Roma Askeri Mahkemesi'nin Priebke hakkındaki kararı dolayısıyla yazmış olduğunu belirtir. Priebke, İkinci Dünya Savaşı sırasında çok sayıda İtalyan partizanın ölümünden sorumlu bir suçludur, Roma Askeri Mahkemesi'nce yargılanmış, fakat aldığı ceza İtalyan kamuoyunca yetersiz bulunmuştur. Kamuoyunun baskısı ile üst mahkemeden dönen karar müebbet hapse çevrilmiştir. Ancak Eco'nun bu yazıyı yazdığı tarihte, bu son karar henüz alınmamıştır.

Eco burada, neyin hoşgörülemeyeceği meselesini, korkunç bir suç işlediğini itiraf eden ve pişmanlık duymayan bir katil, Priebke, üzerinden ele alır ve mahkemenin kararında bizim de payımız olduğunu, masum olmadığımızı dile getirir. Çünkü bu, niteliği ve içerimi itibarıyla, tek bir olaydan öte, bizi de ilgilendiren başlı başına hoşgörülmemesi gereken bir olaydır.

Eco, hoşgörülemezlik başlığında, ülkemizde veya dünyada olan pek çok kötü olay karşısında bizim tutumumuzu sorgular ve sorumluluğumuzu hatırlatır. Söz gelimi Yahudi katliamını, ölenlerin sayıları açısından konuşanları veya niyeti ne olursa olsun bu katliama somut olarak katılanların sorumluluğunu hatırlatır. Çünkü bu, yazara göre nesnel bir sorumluluktur ve yaptırım gerektirir.

İşte, bu tür durumlarda (Roma Askeri Mahkemesi'nin tatmin edici bir ceza kararı almaması gibi) bizi tedirgin eden şey, sorumlulukta payımız olduğunu bilip, ama bunu kendimize itiraf edemememiz/etmememizdir.

Öyleyse "çanların kimin için çaldığını sormayalım kendimize" (s.104) , der Eco.

Son olarak diyebiliriz ki Eco'nun "*Beş Ahlak Yazısı*", işlediği konular açısından güncelliğini yitirmemiş bir eserdir. Eco'nun bu kitapta dikkat çektiği sorunlar, tüm toplumların yaşamında farklı derecelerde hâlen sürmekte ve çözüm beklemektedir. Eco, kitabında söz konusu sorunları doğrudan ele almış ve rafine bir biçimde görüşümüze sunmuştur. Bu bağlamda, kanaatimizce, "Ebedi Faşizm" (Kök-faşizm), "Öteki Sahneye Girdiğinde" ve "Hoşgörü"(süzlük) üzerine yazılanlar özellikle okunması gereken yazılardır. Eco, bu yazılarda felsefe ve etik kitaplarından ancak yoğun okumalar ile çıkarabileceğimiz tespitler üzerine, tarihsel olaylardan da referanslanan, açık, anlaşılır ve kolay bir anlatım kurmuştur. Nihayetinde biz bu eserin *insana*, "*öteki*"lerle beraber eylemliliği içinde, *insanı* hatırlattığı ve talihsiz bir biçimde güncel kalan sorunlarımızı irdelediği için önemini koruyacağı, kendini unutturmayacağı kanısındayız.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergimizde, Sosyal, İktisadi-İdari, İlahiyat ve Güzel Sanatlar alanına giren özgün araştırma-inceleme makaleleri, çeviri, deneme, kitap tanıtma-eleştirisini, kongre - sempozyum haberleri, yayımlanır. Yazıların bilimsel araştırma ölçütlerine uyması, alana bir yenilik getirmesi ve başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriler, yayımlanmamış olmak kaydıyla kabul edilebilir. Yayın kararı çıksa dahi başka bir yerde yayımlandığı tespit edilen yazılar yayım listesinden çıkarılır.

Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Almanca, Fransızca ve Doğu Dillerinde yazılmış makalelerde yayımlanabilir. Türkçe makalelerin yazımında Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınır.

Yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış yazılar, Makale Online Takip Sistemimiz yoluyla Enstitümüze gönderilebilir. Hazırlanan makaleler; sadece makaleden sorumlu yazar tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi web sayfasındaki Online Makale gönderme ve Değerlendirme Sistemi kullanılarak elektronik ortama yüklenmelidir.

GÖNDERİLEN MAKALELERİN DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Dış değerlendirme:

Dergiye ulaşan makale öncelikle Editör ve Yayın Kurulunca incelenir. Makalenin ilan edilen yayın koşullarını taşıyıp taşımadığına bakılır. Hakemlerden dönen makalelerin değerlendirme raporları doğrultusunda aynen mi yoksa düzeltildikten sonra mı yayınlanacağına karar verilir.

İç Değerlendirme:

Makale alanındaki en az iki (2) hakeme gönderilir. (Değerlendirme süresi en fazla 15 gündür Bu süre zarfında neticesi alınamayan makaleler tekrar “farklı hakeme” gönderilir.) İki hakemden “**Kabul Raporu**” alınması durumunda ilk sayıda yayımlanır. İki hakemden “**Red Raporu**” alınması durumunda makale hiçbir surette yayımlanmaz ve yazar/yazarlara bilgi verilir. Hakemlerin “**Düzeltilme Raporu**” alınması durumunda yazar/yazarlara istenilen düzeltmeler bildirilir. Yazar/yazarların istenilen düzeltmeleri 15 gün içerisinde tamamlayarak göndermesi istenir. Makalenin “**Düzeltilmiş Hali**” hakemlere tekrar gönderilir. “**Kabul Raporu**” alınması durumunda ilk sayıda yayımlanır. İstenilen düzeltmelerin yapılmaması durumunun tespitinin de ise makale “**Red**” edilir.

Biçimsel Özellikler

❖ Dergiye yayımlanması istenen makaleler MS Word programında yazılarak derginin e-posta adresine Word Dosyası formatında gönderilmelidir.

- ❖ Gönderilen makaleler “Times New Roman” yazı karakteriyle tek satır aralıklı ve iki yana yaslanmış 12 punto ile yazılmalıdır.
- ❖ Makalenin ilk sayfası kapak sayfasıdır. Bu sayfada çalışmanın başlığı 14 Punto koyu küçük harflerle yazılmalı, hizalaması ortadan yapılmalı ve yazının başlığı 12 sözcüğü geçmemelidir.
- ❖ Başlık verildikten sonra yazarın sadece adı (küçük harfle) ve soyadı (büyük harfle) makale metninin sağ üst köşesine 10 punto koyu olarak yazılmalıdır. Soyadından sonra * işareti konularak dipnotta yazar veya yazarlar hakkındaki bilgiler (unvan-kurum ve e-posta) 10 punto italik olarak verilmelidir.
- ❖ Türkçe makalede İngilizce özet yazılmalı, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Doğu dilleri makalelerde Türkçe özet yazılmalıdır. Özetler 10 punto ile yazılmalı ve 200 kelimeyi geçmemelidir.
- ❖ Makalelerde konuyu tanımlayan Türkçe ve yabancı dilde 3 ila 7 adet uygun anahtar kelime belirlenmelidir. Anahtar sözcüklerin her biri büyük harfle başlamalıdır ve italik olmalıdır.
- ❖ Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özet, ana metin, ekler ve kaynakça dâhil yaklaşık 30 sayfadan fazla olmamalıdır.

Ana Metin

- ❖ Yeni bir sayfadan başlatılacak olan Ana metnin ilk sayfasında makalenin başlığı yer almalıdır. Ana metnin ilk sayfasında dergi ismi, sayısı, çalışma türü, makalenin gelişi ve kabul ediliş tarihleri 10 punto karakterinde üst bilgi olarak eklenmelidir. Diğer sayfalarda ise yazar(lar) isminin ilk harfi, küçük harflerle soyadı ve çalışmanın başlığı 10 punto karakterinde üst bilgi olarak verilmelidir. İlk sayfa hariç ana metnin her sayfasında derginin kısa künyesi ve makalenin sayfa sayısı alt bilgi olarak verilmelidir.
- ❖ Kaynaktan aynen alınan bilgiler, çift tırnak içinde(".....") gösterilirler. Bu tür alıntılar için, makale metninde kullanılan puntodan daha küçük punto kullanılır. Makaleyi hazırlayanın, kaynaktaki bilginin özünü değil, biçimini değiştirerek yaptığı alıntılar ise, çift tırnak arasına alınmadan gösterilirler. Her iki alıntı türünde de, ilgili kaynağa mutlaka atıf yapılır ve atıfların her birine, bir birini izleyen numaralar verilir.
- ❖ Makalede, kaynaktan aynen aktarılan bilgilerin tamamı verilebileceği gibi, örneğin cümle, paragraf veya sayfalar halindeki bilgilerin sadece belli kısımları da verilebilir. Bu durumda, cümlelerde belli kelimelerin, çeşitli cümlelerin, paragraf ve sayfaların atlanarak verildiğini göstermek üzere, atlanan yerler üç nokta ile belirtilir.
- ❖ Kısaltmalarda, ilk geçtiği yerde tanımlanmalıdır ve ondan sonra tutarlı olarak kullanılmalıdır.

Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

- ❖ Paragraf yazısı, ilk satır 1. 25, paragraflar arası önceki 6 nk, sonra 6 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 4cm, alttan 4.5 cm, sol 3.5 cm, sağ 3.5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1.25 cm. alt bilgi 3,5 cm olmalıdır. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıktan 3 karakter içeride olmalıdır.
- ❖ Yazılarda sayfa numarası eklenmemelidir.
- ❖ Tablo ve şekil başlıkları, tablo ve şekillerin üzerinde numaralandırılarak “Times New Roman 10 Punto” olarak yazılmalıdır. Tablo içi yazım karakteri “Times New Roman 9 Punto” olmalıdır. Tablo ve şekiller “resim formatı” olarak hazırlanmalıdır.
- ❖ Metindeki tüm başlıklar büyük harfle başlamalı ve koyu olarak yazılmalıdır.

Referans ve Göndermelere İlişkin Esaslar

- ❖ Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine eğer metnin içinde parantez arasında yapılacaksa, Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Şahin, 2010: 200). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır; internet sitesinin kurumu, erişim yılı. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.
- ❖ Kaynaklara yapılacak atıflarda dipnot usulü uygulanacak ise, atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez. Dipnotlarda yayın adları (Kitaplarda kitap adı, makalelerde dergi adı) italik yazılacak, atıflarda alıntı yapılan sayfa numarası mutlaka belirtilecektir. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları italik olarak kullanılmalıdır.

Dipnot Yazım Teknikleri:

a. Kitaplar için

aa. Tek yazarlı eserler için:

Yazar adı ve soyadı, eser adı (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer ve tarih, sayfa numarası.

Samuel Sullivan Cox; *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları (1885-1887)*, Çev: Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul-2010, s.26.

Cemal Kafadar; *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkeley 1995, p. 93.

ab. İki yazarlı eserler için:

Birinci yazarın adı ve soyadı ve ikinci yazarın adı ve soyadı, eser adı (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer ve tarih, sayfa numarası.

Kurt B. Mayer - Walter Buckley, *Class and Society*, Random House, New York 1969, p.123.

ac. Yazarı veya editörü olmayan kitap

Macmillan contemporary dictionary (1988). İstanbul: ABC Yayınevi.

b. Arşiv belgeleri için:

Arşiv adı, Fon adı ve kodu, Dosya numarası yada klasör numarası, Gömlek numarası, varsa belge numarası yada fihrist numarası.

BOA,Y.A.HUS, D:512, G:72, Belge no(lef):3. ATASE, BHK, K:685, A:6-8288, D:5, Fil.

c. Kurum adına hazırlanmış eser:

Kurumun açık adı, eserin adı (italik), basıldığı yer, basım yılı, atıfta bulunulan sayfalar.

T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı; *1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar*, Ankara 1991, s.1-7.

d. Makaleler için

Yazar adı ve soyadı, "makale adı" (varsa çeviren), yayımlandığı süreli yayının adı, cilt no (Romen)/sayı, yayımlandığı tarih, sayfa numarası.

Martha B. Olcott; "The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24", *Soviet Studies*, XXXIII/3, Temmuz 1981, s.353.

e. Akademik Tezler

Kaynak bir tez ise; Tez yazarının adı ve soyadı, tezin adı (italik), () içerisinde tezin yapıldığı Enstitü / Üniversite, yeri ve yılı ve sayfası.

Gülay Akgül Yılmaz; *Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996, s.115,

f.Seminer veya Konferans Notları:

Konuşmacının adı ve soyadı, tebliğ konusu (tırnak içerisinde), toplantının adı, toplantı yeri, toplantı tarihi.

Arslan Sonat, “KKFA ve Dış Denge”, *X. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Kemer, Antalya, 14-18 Mayıs 1994.

g. Periyodik Bültenler:

Bülteni yayınlayan kurumun adı, yayının adı , yayın tarihi (ay ve yıl olarak), alıntının yapıldığı sayfa numarası.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Temel Ekonomik Göstergeler*, Haziran 1994, s. 17.

Sermaye Piyasası Kurulu, *Aylık Bülten*, Haziran 1994, s. 5-7.

h. Meslekî ve Bilimsel Raporlar:

Raporu çıkartan kurumun adı, raporun adı, yayın numarası, alıntı yapılan sayfa numarası.

TÜSİAD, “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası / Genel Durum ve Öneriler”, Yayın No: TÜSİAD-T/93, ss. 11-164.

ı. Mevzuat:

Kanun, Kanun Hükmünde Kararname, Bakanlar Kurulu Kararı, Bakanlar Kurulu Kararına Ek Karar, tebliğ, sirkü gibi mevzuata ilişkin bilgiler; resmi gazete tarihi ve sayısı ile ilgili mevzuatın kendi numaraları ve T.C. Resmi Gazete belirtilerek dipnotta yer alacaktır.

6224 Nolu Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (23.01.1954 tarih, 8615 sayılı *T.C. Resmi Gazete*).

i. Görüşme:

Görüşme yapılan kişinin adı ve soyadı, mülakat tarihi.

Hüseyin Çakır, 17 Eylül 1994 tarihli görüşme.

k. İnternet Kaynağı:

Yazar adı ve soyadı, kaynağın adı, web adresi, erişim tarihi verilmelidir.

John N.Berry , "Educate Library Leaders," **Library Journal**, February 15, 1998 , (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 3 Nisan 2000. veya

Bill Crowley-Bill Brace, "A Choice of Futures: Is It Libraries Versus Information?," (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 30 Mart 2000.

l. Gazeteden Alıntı – Gazete Haberleri:

Gazetenin adı, tarihi ve sayfası

Radikal, 30 Eylül 2004, s.11

m. Poster

Ergin, T., Ergin, H. & Madi, B. (2001, Haziran). *Binicilik sporunun gelişim geriliği olan çocukların gelişimi ve eğitimi üzerindeki etkileri*. Etkileşim ve İşbirliği konulu Uluslar arası Özel Eğitim Konferansı'ndaki poster sunumu, Antalya, Türkiye.

Ergin, T., Ergin, H. & Madi, B. (2001, June). *Effects of horseback riding on the development and education of developmentally delayed children*. Poster session presented at International Conference on Special Education, Antalya, Turkey.

Ekler:

Makalenin ek kısmında, metinle ilgili tablolar, formlar, anket sorularının listeleri, kolay bulunamayacak belgelerin kopyaları, fotoğraf, harita vb. gibi malzemeler bulunur. Bu tür tek bir malzeme için sadece bir ek, birden çok malzeme için de, gerekli görülürse, birden çok ek yer alır. Ekler, birbirinden ayırt edilmesi gerekecek sayıda ise ya büyük Romen veya Arap rakamlarıyla, birbirini izleyecek biçimde numaralanır. Her numaranın karşısına, Ek'in içeriğini belirten bir başlığın konulması önerilir.

Ek'te yer alan bilgiler, başka kaynaklardan aktarıldığı takdirde, bu kaynaklara ilişkin referanslar mutlaka belirtilmelidir.

Belge, Tablo, Şekil ve Grafiklerin Kullanımında Uyulacak Esaslar

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun bir şekilde kaynak yer alacaktır.

2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve grafik için başlıklar; Ek Tablo: 1, Ek Grafik: 3 ve Ek Şekil: 7 gibi yazılmalı, ekler, KAYNAKLAR'dan sonra verilmelidir.

Bu eklere metin içerisinde yapılan atıfların mutlaka Ek Tablo:1, Ek Grafik: 3 veya Ek Şekil: 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için şayet alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar

Yeni bir sayfadan başlayan kaynaklar metin içinde geçen tüm kaynakları içermelidir.

1. Kaynakçada yazar soyadı başta; sonra adı, küçük harflerle yazılacak.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.
3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Makalenin yazımıyla atıflarla ilgili belirtilmeyen diğer konularda bilimsel makale yazım kuralları esas alınmalıdır.

B.E.U.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Telif Hakkı Devir Formu / Copyright Form

[Makale Adı / Article title]

.....
.....
.....

Başlıklı makalenin telif hakkından feragat etmeyi/ettiğimizi, makalenin telif hakkının Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü'ne devredildiğini ve Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörlüğü makalenin yayınlanabilmesi konusunda yetkili kıldığını kabul eder ve imza ederiz.

Ayrıca, adı geçen makalenin tüm içeriği konusunda tüm sorumluluk yazar/yazarlara ait olup, makalenin içeriği konusunda doğabilecek sorunlardan Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörlüğü sorumlu değildir.

Bütün yazarlar tarafından imzalanması gerekiyor: (Sorumlu yazar/Corresponding author*)

Yazarın Adı ve Soyadı / Author Names İmzası / Signature Tarih / Date

1.....
2.....
3.....
4.....
5.....

NOT: Eksik imza durumunda sorumluluk imzalayan yazarlara aittir. Form doldurulup imzalandıktan sonra online veya e-posta yoluyla gönderilmelidir:

Web : <http://sb.beu.edu.tr/>

E-mail : sbe@beu.edu.tr